

УЇЛЬЯМ ШЕКСПІР

ЖИТТЯ І СМЕРТЬ КОРОЛЯ
РІЧАРДА ІІІ

РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА

ВЕНЕЦІАНСЬКИЙ КУНЕЦЬ

ВІНДЗОРСЬКІ ЖАРТІВНИЦІ

БАГАТО ГАЛАСУ З НІЧОГО

ДВАНАДЦЯТА НІЧ, АБО ЯК ВАМ
ПОДОБАЄТЬСЯ

ГАМЛЕТ, ПРИНЦ ДАТСЬКИЙ

ОТЕЛЛО, ВЕНЕЦІАНСЬКИЙ МАВР

КОРОЛЬ ЛІР

МАКБЕТ

ТИМОН АФІНСЬКИЙ

БУРЯ

В ПЕРШОХ ТОМАХ

WILLIAM SHAKESPEARE

VOLUME 3

KING LEAR
MACBETH
TIMON OF ATHENS
THE TEMPEST

ВИДАВНИЦТВО
Київ

УЇЛЬЯМ ШЕКСПІР

Т. 3

№ 3

КОРОЛЬ ЛІР
МАКБЕТ
ТИМОН АФІНСЬКИЙ
БУРЯ

Переклад з англійської

„ДНІПРО“
1964

КОРОЛЬ ДІР

Переклад
МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО

ДИЙОВІ ОСОБИ

Лі р, король Британії.
Король Французький.
Герцог Бургундський.
Герцог Корнваль.
Герцог Альбані.
Граф Кент.
Граф Глостер.
Ед гар, син Глостера.
Ед мунд, позашлюбний син Глостера.
Ку р ан, придворець.
Освальд, дворецький Гонерілі.
Старий селянин, васал Глостера.
Лікар.
Блазень.
Офіцер при Едмунді.
Дворянин із пошту Корделії.
Герольд.

Слуги Корнвалля.

Гонерілья }
Регана } — дочки Ліра.
Корделія }

Рицарі з почту Ліра, офіцери, гінці,
воїни, придворці.

Діється в Британії.

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА 1

Палац короля Ліра.
Входять Кент, Глостер та Едмунд.

Кент

Я гадав, що королеві нашому герцог Альбані миліший за герцога Корнваля.

Глостер

Так завжди здавалось нам, а тепер, як дійшлося ділити королівство, не збагнеш, кого з герцогів він цінує більше: кожному частка його зважена так, що ні один не може зазіхати на те, що припадає іншому.

Кент

Це ваш син, мілорде?

Г л о с т е р

Виховання його, сер, я взяв на себе. Я стільки раз червонів, визнаючи його своїм, що тепер уже звик до того.

К е н т

Не розумію вас.

Г л о с т е р

А мати цього паничка зрозуміла мене, сер: тоді стан її закруглився, і вона дістала собі сина в колиску раніше, як чоловіка в постіль. Чуєте, тхне гріхом?

К е н т

Мені не шкода, що гріх той стався, коли з нього ви-йшли такі прегарні наслідки.

Г л о с т е р

Але я маю законного сина, сер, на кілька років старшого,— той, одначе, не дорожчий мені. Хоч цей-от поганець і з'явився на світ трохи, сказати б, нахабно, раніш, ніж його покликано, та мати його була вельми вродлива, і створити його — то була дуже приємна робота, і тому мушу визнати його. Чи знаєш ти цього благородного джентльмена, Едмунде?

Е д м у н д

Ні, мілорде.

Г л о с т е р

Це мілорд Кент; запам'ятай його як достойного мого друга.

Е д м у н д

Радий служити благородному лордові.

К е н т

Ви припали мені до серця, і я хочу зазнайомитися з вами краще.

Е д м у н д

Сер, я докладу всіх сил, щоб бути гідним прихильності вашої.

Г л о с т е р

Дев'ять років він був далеко від батьківщини і незабаром знову покине її. Король іде.

Грає сурма.

Входять Лір, герцоги Корнваль та Альбані, Гонеріля, Регана, Корделія й почет.

Л і р

Іди й належно, Глостере, зустрінь Французького й Бургундського державців.

Г л о с т е р

Гаразд, королю.

Глостер і Едмунд виходять.

Л і р

А тим часом наш
Ми задум ознаймуємо таємний.
Гей, швидше карту! Відайте, що ми
Поділимо натрое королівство
І волимо з рамен своїх старечих

Струснути всі турботи і діла,
Довіривши молодшим їх та дужчим,
Щоб без ваги плестися до могили.
Наш сину любий, герцогу Корнвальський,
І ти, Альбані, сину дорогий,
Нехай відомий буде посаг вам,
Що кожній ми із дочок приділили,
Щоб потім суперечок не було.
Король Французький та Бургундський герцог
Давно вже важать на дочку найменшу,
При нашому гостюючи дворі,
І відповідь їм нині треба дати.
Вас, дочки, я питаюся тепер,
Коли відрікся і турбот державних,
І зємель отчих, і ясних клейнодів,—
Котра із вас мене найбільше любить?
Бажаючи найкращий дар віддати
Тій, що з'єднала ласку від природи
З найвищими заслугами, даємо
Тобі як первородній, Гонерільє,
Ми слово перше.

Гонерільє

Сер, я вас люблю
Сильніш, ніж тєє висловити можна.
Мені дорожчі ви за світло дня,
За простір, волю, за дива й багатства,
За вроду й честь, життя моє й здоров'я.
Я вас люблю, як, може, ще ніколи
Дитя свого батька не любило.
Щоб виявити всю мою любов —
Бліді слова, безсилий голос людський,
Моїй любові жодних меж нема.

Корделія

(пабік)

А ти, Корделіє? Люби й мовчи.

Лір

(до Гонерільї)

Ми віддаєм тобі в обладу землі,
Окреслені границями оцими,—
Тут пишні ниви, тіняві гаї,
Зелені луки та розкішні води,—
Усе твоїм відписуєм нащадкам.
Що скаже нам тепер дочка Регана,
Дружина Корнваля?

Регана

Із того ж я
Металу викувана, що й сестра,—
Одна й ціна нам. Серце відчуває
В її речах любов, моїй подібну,
Та сказано, проте, занадто мало.
Ненавиджу всі радощі земні,
Хоч би які були вони принадні.
Одно лише чуття мене щасливить:
До вашої величності любов.

Корделія

(пабік)

Корделіє, яка ж ти бідна! Ні,
Я добре знаю, що за мій язик
Моя любов багатша і щедріша.

Лір

(до Регани)

Тобі й твоїм даємо в вічній спадок
Оцю третину наших володінь,
Не меншу й на придоби не скупішу,
Як та, що Гонерільї ми дали.

(До Корделії).

Тепер, утіхо наша, доню третя,
Кого здобуть суперники жадають,—
Бургундське молоко й вино французьке,—
Що можеш ти сказати, щоб дістать
За інших двох щедрішу й кращу частку?
Кажі.

К о р д е л і я

Нічого, сер.

Лір

Як, як? Нічого?

К о р д е л і я

Нічого.

Лір

Із нічого і не вийде
Нічого. Ще подумай — і скажи!

К о р д е л і я

Нещасна я — уста мої не вміють
Мойого серця висловити голос.
Я вас люблю, королю, як велить
Мені моя повинність.

Лір

Що такє?

Корделіє, залагодь теє слово,
Коли не хочеш вік занапастить.

Корделія

Владарю мій, мені дали життя ви,
Мене зростили й виховали ви,
Плачу́ за це належною ціною:
Шанобою, любов'ю та слухнянством.
Навіщо сестрам чоловіки їхні?
Вони ж бо, кажуть, люблять тільки вас.
Як мужеві свою віддам я руку,
То з нею візьме він і половину
Дбайливості моєї та любові.
Ніколи так не вийду заміж я,
Як сестри, щоб любити лиш самого
Свогого батька.

Лір

Щиро це, від серця?

Корделія

Так, володарю.

Лір

Молода така —

І вже така скупа й черства душею!

Корделія

Я молода, мілорде, і правдива.

Л і р

Що ж, хай і так. Нехай твоя правдивість
Тобі за посаг буде! Присягаюсь
Святого сонця сльвом золотим,
Імлою почі, тайнами Гекати ¹,
Ходою тіл небесних, що дають нам
Життя і смерть,— тебе не знаю я:
Від цього дня і від години цієї
Зрікаюся повинностей своїх,
Покровлення зрікаюся навіки.
Моєму серцю ти тепер чужа.
І дикий скіф, чи той, хто пожирає
Своїх дітей ², щоб здовольнити голод,
Для мене будуть ближчі і дорожчі,
Ніж ти, кого дочкою я взивав.

К е н т

Королю добрий!

Л і р

Кенте, замовчи!

Не зважуйся ставати між драконом
І лютістю його! ³ Я ж бо любив
Її за всіх найбільше, думав я,
Що в піклуванні рук її ласкавих
Знайду жаданий спокій і тепло...
Геть, геть з очей!

(До Корделії).

Як правда, що могила
Мене колись навіки заспокоїть,
Так правда і тому, що я навіки,
Її з свого серця вириваю.

Мерщій закликать короля французів!
Хто йде? Бургундця кличте! Вам, зяті,
Коривалю та Альбані, додаю
До посагу, що дочкам відписав я,
Частину третю на некривдний розділ.
Нехай гординя, що вона зове
Правдивістю, їй стане замість мужа.
Дарую вам і владу я свою,
І першість у державі, і високі
Права мої. Собі ж ми відділяєм
Сто рицарів, що житимуть зі мною
Щомісяця в одній з донь моїх.
Лиш титул свій і честь, йому належну,
Собі ми залишаємо,— а ви,
Сини мої, моему сердцю любі,
Берете в руки і стерно державне,
І суд, і всі прибутки від землі.
Щоб це ствердіти, ось вам і корона —
Діліть її⁴.

К е н т

Боговінчаний Ліре,
Кого я поважаю, як владуку,
Люблю, як батька, слухаю, як папа,
Ласкавцем у молитвах називаю...

Л і р

Натягся лук — рятуйся від стріли!

К е н т

Нехай летить — хоч би й мені у серце!
Хай Кент забуде ввічливість, як стратив
Король свій розум. Здумай-но, старий:

Хіба ж обов'язок тоді боїться,
Коли могутність шню гне свою
Перед облесністю? Там честь велить
Явити щирість, де згапбила велич
Себе тяжким, обридливим безумством.
Роздумайся, свій порив угамуй,
Відкинь свій намисел! Життям клянуся:
Тебе, королю, доня наймолодша
Не менш за інших любить і шанує,
І не жорстока та, чиї слова
Хоч тихі, та від повного йдуть серця.

Л і р

Мовчи, коли життя своє цінуєш!

К е н т

Життям своїм я завжди вам служив,
На ворога виходячи одважно.
За вас я не боюсь його і втратить.

Л і р

Геть відсіля!

К е н т

Дивися пильно, Ліре,
Дозволь мені твоїм зостатись оком!

Л і р

Клянуся Аполлоном⁵ я...

К е н т

І я

Клянуся Аполлоном, що даремно
Клянешся ти богами!..

Лі р

А, підніжку!

А, зраднику!

(Хапається за меч).

А л ь б а н і і К о р н в а л ь

Стривайте, сер!

К е н т

Убий!

Убий свого лікаря, королю,
Лишайся сам, недугою повитий
Огідною! Отямся! Схаменись!
Відкинь свій надум, бо допоки дишу,
Казатиму, що зло еси вчинив!

Лі р

Ну, слухай же, бунтарю, слухай так,
Як личить те васалові! За те,
Що ти хотів підбити нас на зламання
Нехибного й твердого заповіту
І став помежи владою монарха
Та волею могутньою його,—
А цього, знай, ні сан наш, ані вдача
Пробачити не можуть,— вирікаю
Таке тобі: п'ять день ще маєш ти,
Щоб від пригод лихих себе вбезпечить,
А шостого — ти безсоромну спину
Державі нашій маєш показать.
Коли ж тебе, вигнанця, на десятий
Побачать день у нашім королівстві —
Хвилина ця тобі смертельна буде.

Геть! Геть! Юпітера клянусь ім'ям,
Я не порушу цієї постанови!

Кент

Прощай! Усім ти показав, королю,
Що тут — вигнання, а навколо — воля.

(До Корделії).

Боги хай захистять тебе, дитино,
Що думку й дію маєш ти єдину.

(До Регани і Гонерілі).

Бажаю вам, щоб ваше слово пишне
Перетворилося на діло втішне.

(До Альбани і Кориваля).

Прощайте, владарі! В житті новім
Ітиме завжди Кент шляхом своїм.

(Виходить).

Фанфари. Входять Глостер, король Французький,
герцог Бургундський і почет.

Глостер

Король і герцог тут, мій володарю.

Лір

Звертаємо до вас ми слово перше,
Бургундський герцогу, що з королем
Змагаєтесь Французьким за дочку
Останню нашу. Назовіть одверто
Найменший посаг, без якого ви
Її руки зреклися б.

Герцог Бургундський
Можновладче,
Я хочу стільки, скільки ви дасте,
А ви дасте не менше, ніж я хочу!

Лір

Шляхетний герцогу, коли дочка
Була нам дорогою, то й ціну
Високу ми складали їй. Тепер
Ціна та знизилася. Перед вами
Стоїть вона. Якщо в оцій істоті,
Маленькій та брехливій, що дістала
Неласку нашу як єдиний дар,
Щось до смаку вам, то беріть її.

Герцог Бургундський
Не знаю, що її казати.

Лір

Ваша воля:
Чи відсахнутись, чи прийняти за жінку
Цю дівчину зіснуту, неправсну,
Навіки вкриту батьківським прокльоном
І з присяги навіки нам чужу.

Герцог Бургундський
Ясний королю, за таких умов
Я вибору свого відрікаюсь.

Лір

Лишіть її — творцем заприсягнуся,
Що всі її скарби я вам назвав.

(До короля Французького).

А вам, королю, зовсім я не зичу,
Щоб вас кохання засліпило ваше
І ви з тією шлюб свій узяли,
Кого прокляв я. Раду вам даю —
Достойнішу і крашу покохати,
Ніж ця тварюка, що сама природа
Соромиться своєю наректи.

К о р о л ь Ф р а н ц у з ь к и й

Дивуюсь я, що та, котру ви досі
Своїм найкращим скарбом називали,
Утіхою старечих ваших років,
Та, що її ви над усіх любили,
Найкраща і для серця наймиліша,
Могла вчинити за єдину мить
Таке недобре діло, щоб утратить
Прихильність вашу! Певна річ, провина
На ній лежить нечувано тяжка,
Коли вона вам отруїла серце.
Це чудо, так. Без чуда-бо ніколи
Тому мій розум віри не поїме!

К о р д е л і я

(батькові)

Владарю! Хоч не вмію я вживати
Облесливої, вкрадливої мови,
Щоб те казати, чого в душі нема,
Та що чиню — чиню раніше завжди,
Ніж мій язик про тебе сповістить.
Прошу вас: ознайміть, ясний королю,
Що не ганебний вчинок, не убивство,

Не чорний гріх, не зламана чеснота
На мене скликали неласку вашу.
Ні: брак того, без чого я вважаю
Багатою, щасливою себе,—
Моя нездатність до речей медових,
До поглядів благальних та жебрущих
У мене вашу відняла любов;
Це тяжко, так, проте своєї вади
Не хтіла б я позбавитись, королю.

Лі р

О, краще б не родилась ти на світ,
Аніж мені не догодити мала!

К о р о л ь Ф р а н ц у з ь к и й

Ото і все? Несміливість природна,
Що виявить чуття своє не вміє?
Бургундський герцогу, що ви принцесі
Сказати маєте? Коли з любов'ю
Поєднані сторонні міркування,
То — не любов. Ви хочете її
За жінку взять? Корделія сама
Собі становить найдорожчий посаг.

Г е р ц о г Б у р г у н д с ь к и й

Боговінчаний Ліре, відпиши
Ту частку їй, що мався відписати,
І зараз я Корделію назву
Бургундської найменням герцогині.

Лі р

Нічого! Я присягся! Я незламний.

Герцог Бургундський
Що ж! Прикро це, та, втративши отця,
Ви тратите і мужа, королівно.

Корделія

Хай герцог заспокоїться: коли
Любов його лиш посагом живилась,—
Його за мужа не хотіла б я.

Король Французький

Корделіє прекрасна! Ти багата
Убогістю своєю, ти любові
Достойна, хоч утратила любов,
Ти обрана, хоч кипута і гнапа,
І я тебе дружиною назву.
Мені належить здобич ця по праву:
Беру я те, чого зреклися інші.
Так знайте: дівчина, для всіх немила,
Мою любов ще більше зацалила.

(До Лира).

Дочка твоя без посагу, королю,
Відчужена, оганьблена,— тепер
У Франції прекраснії королева.
Всі герцоги бургундські неспроможні
Купити в мене цю красу предивну!
Корделіє, прощайся з ними. Знай,
Що, втративши у цім краю багато,
Ти більше знайдеш у чужім краю.

Лір

Бери її, королю,— хай вона
Твоєю буде: нам її не треба,

Йї лице ми хочемо забуть.
Ідїть без ласки нашої й любові,
Без нашого ідїть благословення.
Ходім, шляхетний герцогу Бургундськийї.

Фанфари.
Лір, герцоги Бургундський, Корнваль, Альбані.
Глостер та почет виходять.

К о р о л ь Ф р а н ц у з ь к и й
Прощайся з сестрами.

К о р д е л і я
Скарби безцінні
Отця мого, я покидаю вас,
Печалі повна: добре знаю я,
Хто ви такі. Мені, сестрою бувши,
Тут тяжко хиби ваші називати.
Любіть же батька. Віддаю його
Серцям таким багатослівним вашим.
Коли б мене тепер він не відкинув,
Воліла б в іншій бачити його,
У кращім місці. Я іду, прощайте.

Р е г а н а
Твоя наука, як нам слід чинити,
Нам не потрібна.

Г о н е р і л ь я
Краще ти повчись,
Як догоджати мужеві своєму,
Що взяв тебе, жалюючи! Замало
Покірності у тебе, і свою
Покару ти по правді заслужила.

Корделія

Час викриє затаєне лукавством,
І ваші хиби викриє ганьба.
Прощайте, сестри! Доброго життя вам!

Король Французький

Ходім, моя Корделіє прекрасна.

Корделія й король Французький виходять.

Гонеріля

Сестро, я маю поговорити з тобою про справу, що стосується нас обох. Я гадаю, що батько виїде звідси сьогодні вночі.

Регана

Напевно — з тобою. Наступний місяць він буде з нами.

Гонеріля

Ти бачиш, яким мінливим став він на схилі віку; ми переконались у цьому до краю. Він завжди любив сестру нашу більше за всіх, і надто впадає в око, через яку дрібницю він прогнав її.

Регана

На цю хворобу завжди хворіють у його віці; проте він і завжди зле знав себе самого.

Гонеріля

За своїх кращих років, цілком здоровий, він був над міру запальний. Тому ми можемо чекати від нього, постарілого, не тільки вад, властивих його літам, але й дикого

свавільства, що породжується, коли людина стає недужа й примхлива.

Р е г а н а

Так і сподівайся, що западе він у якусь химеру на зразок вигнання Кента.

Г о н е р і л ь я

Або на зразок прощання його з Французьким королем. Прошу тебе, будьмо одностайні: коли батько наш, химерним будши, та матиме ще владу, то його заповіт вийде нам тільки на глум.

Р е г а н а

Ми ще поміркуємо про все це.

Г о н е р і л ь я

Треба на щось наважитись і то швидко.

Виходять.

СЦЕНА 2

Замок графа Глостера.

Входить Едмунд з листом в руках.

Е д м у н д

Ти — божество, природо! Я корюсь
Твоїм законам. Чи ж мені терпіти
Людських звичаїв невблаганний бич,
Юрби цікавої тяжке презирство

Лише тому, що я цей світ побачив
Пізніш за брата? Незаконний син!
Чом незаконний? Чом зовусь я підлим,
Коли шляхетний маю розум я,
Коли так само дужий і вродливий,
Як роджені від чесноі жони?
За що вони кленуть нас і таврують?
За що вони нас підлими зовуть?
Я підлий? Чим? Кому життя дала
Злодійка племенистая природа,
Той більше має здатності і сил,
Ніж сотня йолошів, яких зачато
На пом'ятій, нудній, бридкій постелі
У часі поміж вечором та сном.
Чи с'як, чи так, законний мій Едгаре,
Проте я в тебе землі відберу.
Любов отця Едмундові належить,
Хоч сином він і зветься незаконним.
Так, так, законний! Тільки б цей от лист
І задум мій дійшов мети своєї,—
Едмунд, з колиски соромом покритий,
Того зламає, хто побачив світ
На правім ложі. Я расту, міцню!
Боги, на боці незаконних будьте!

Входить Глостер.

Г л о с т е р

Подумать: Кента вигнано! Король
Французький взяв велике пересердя!
Державець наш від'їхав цієї ночі,
Віддавши владу! Все це так раптово!
Ну що, Едмунде? Чи нема новин?

Е д м у н д

Нема, мілорде.

(Ховає листа).

Г л о с т е р

Що то за листа ти ховаєш?

Е д м у н д

Я не знаю нічого нового, мілорде.

Г л о с т е р

Що ти там читав?

Е д м у н д

Нічого, мілорде.

Г л о с т е р

Нічого! Навіщо ж було ховати в кишеню отой папір? «Нічого» не потребує, щоб його ховали. Покажи-но. Підійди ближче. Коли то — нічого, то я обійдусь без окулярів.

Е д м у н д

Благаю вас, сер, пробачте мені: це лист від брата, я не встиг дочитати його. А те, що я прочитав, на мою думку, читати не варто.

Г л о с т е р

Дайте мені листа, сер.

Е д м у н д

Хоч дам його вам, хоч ні — однаково ображу вас. Зміст його, мені здається, не виходить на честь братові.

Г л о с т е р

Побачимо, побачимо!

Е д м у н д

На виправдання братові, можна гадати, що він написав це, щоб випробувати мою чесноту.

Г л о с т е р

(читає)

«Такі звичаї та шаноба до старості тьмарять наше життя під найкращі наші літа, позбавляють нас нашого майна до того часу, коли через старість ми не зможемо користатися з нього собі на втіху. Я намислив, що безглуздо коритись тиранії старих, яка верховодить нами,— не тому, що сильна, а тому, що ми її терпимо. Заходь до мене, скажу тобі ще дещо об цім. Коли б наш батько міг заснути і спати доти, доки я розбуджу, ти весь вік розкошував би, беручи половину його прибутків як улюблений брат Едгара».

А!.. Потайний задум! «Спати доти, доки я розбуджу його!»! «Ти весь вік розкошував би, беручи половину його прибутків!»! — і це син мій Едгар! У нього піднялась рука це написати! В його серці і голові могли заройтись такі думки! Коли ти дістав це? Хто приніс листа?

Е д м у н д

Його не принесено мені, мілорде: от де лукавство! — я знайшов листа у себе в кімнаті, його вкинуто туди через вікно.

Г л о с т е р

Ти певен, що це братова рука?

Е д м у н д

Коли б пристойніший був зміст, я запрявся б, що це його писання, а цього листа читаючи, я хочу думати, що ні.

Г л о с т е р

Це його рука?

Е д м у н д

Його рука, мілорде, але я сподіваюсь, що серце його не в одно каже з листом.

Г л о с т е р

Він нічого тобі досі не закидав про це?

Е д м у н д

Нічого, мілорде; але я чув, як він часто обстоював думку, що коли батьки постаріються, а діти вже дорослі, то батьки повинні перейти під опіку дітей і віддати в їх розпорядження майно.

Г л о с т е р

О негідник, негідник! Саме ця думка в листі. Мерзенний виродок! Проклята, бездушна скотина! Гірш, ніж скотина! Розшукайте його. Я його візьму під варту. Мерзенний недолюдок! Де він тепер?

Е д м у н д

Я не знаю напевне, мілорде! Коли ви трохи стримаєте свій гнів проти мого брата, поки не матимете більш певних доказів, це буде краще. Коли ж ви силоміць виступите проти нього і помилитесь, то навіки заплямуєте свою честь і вщент розіб'єте в ньому почуття слухняності.

Я готовий ручитися своїм життям, що цей лист мав на меті випробувати мою відданість вам — і нічого більше.

Г л о с т е р

Ти так гадаєш?

Е д м у н д

Коли ви, мілорде, погоджуєтесь, то я заховаю вас у такому місці, де ви будете чути нашу з ним розмову, і не пізніше як сьогодні ввечері переконаєтесь у тому, що я казав.

Г л о с т е р

Ні, він не може бути такою потворою.

Е д м у н д

Я певний, що він — не потвора.

Г л о с т е р

Проти батька, який так щиро її ніжно любив його! Небо і земле! Едмунде, розпитай його. Заглянь йому в душу, благаю тебе. Роби, як велить тобі твій розум. Я готовий все віддати, аби дізнатись правди.

Е д м у н д

Я зараз найду його, сер, зроблю, що слід, і повідомлю вас.

Г л о с т е р

Оті затемнення сонця й місяця, що були недавно, не віщують нам добра. Хоч мудреці, які вивчають таємниці природи, можуть усяко тлумачити їх, а проте самі закони природи щоразу бувають порушені тим, що з них випливає. Любов холоне, дружба ламається, брати не хочуть

знатись, по містах — заколоти, по селах — розбрат, у палацах панує зрада, розірвано зв'язок між батьком і сином. Мій син-мерзотник чинить, як провіщено, — йде проти батька; король йде наперекір природі, батько йде проти власної дитини. Минулися кращі наші часи. Підступи, ошуканство, зрада й руйнація, розбиваючи наш спокій, товаришують нам у дорозі до могили. Розшукай того недолюдка, Едмунде, ти нічого на тому не втратиш. Будь обачний. Прямодушного, благородного Кента вигнано! Провина його — його чесність. Як це чудно!

(Виходить).

Е д м у н д

Дивовижний нерозум людський! Коли спіткає нас лихо — хоч би з нашої власної вини, — ми обвинувачуємо в цьому сонце, місяць та зорі. Виходить, ніби ми — мерзотники через неминучість, дурні — за небесним велінням, падлюки, злодії, зрадники — під впливом небесних сфер, п'яниці, брехуни й розпусники — тільки тому, що мусимо коритись силам планет, а всі нещастя, які нас опадають, ідуть від божих рук. Премудра вигадка розбещеної людини, що складає вину за свою хтивість на зірки! Мій батько впав у блуд з моєю матір'ю під сузір'ям Дракона, я народився під Великою Ведмедицею, — з цього виходить, що я жорстокий і хтивий. А тим часом я був би тим, чим є, якби й найдівочніша в небі зірка сяjala тоді, коли мене незаконно зачинали. Едгар...

Входить Едгар.

Він з'явився саме вчасно, як розв'язка в давній комедії. Я маю вдавати меланхолійного поганця і зітхати, як Том⁶ із Бедлама. О! Ці затемнення віщують розбрат! Фа, соль, ля, мі!..⁷

Е д г а р

Як ведеться, брате Едмунде? Про що ти так задумався?

Е д м у н д

Я задумався, брате, над пророцтвом, що недавно прочитав,— які речі мають статися по цих затемненнях.

Е д г а р

Тебе воно цікавить?

Е д м у н д

Запевнюю тебе — на лихо, все забувається, як там написано: неприродність у стосунках між батьком і дітьми, смертність, голод, загибель давньої дружби, заколоти в державі, погрози і прокльони проти короля та вельмож, марна підозріливість, вигнання друзів, розпад у військах, розбиті шлюби... Всього не злічити.

Е д г а р

Чи давно записався ти в астрологи?

Е д м у н д

Годі про це. Коли ти останнього разу бачився з батьком?

Е д г а р

Учора ввечері.

Е д м у н д

Ти говорив з ним?

Е д г а р

Так, години зо дві.

Е д м у н д

Ви розійшлись у злагоді? Чи не спостеріг ти якогось невдоволення в його мові або обличчі?

Е д г а р

Анітрохи.

Е д м у н д

Пригадай, чим міг ти його образити? І послухай мого слова: деякий час уникай його, поки не вшухне його лютисть. Тепер вона так кипить у ньому, що, побачивши тебе, він навряд чи заспокоїться.

Е д г а р

Якийсь негідник, напевно, наговорив на мене!

Е д м у н д

І я боюсь, що так. Пршу тебе, будь обачний, доки гнів його вгамується. Раджу тобі, зайди до моєї кімнати,— звітіль тобі можна буде почути, що він говорить. Пршу тебе, йди... Ось маєш ключа від моїх дверей. Коли здумаєш кудись вийти — бери з собою зброю.

Е д г а р

Зброю, мій брате?

Е д м у н д

Брате, я раджу тобі, як краще. Хай назвуть мене безчесною людиною, коли супроти тебе не замишляють лихого. Я вже сказав тобі, що бачив і чув, але слова мої бліді, вони нітрохи не відбивають справжнього жаху. Іди, прошу тебе.

Е д г а р

Чи скоро я почую від тебе щось певніше?

Е д м у н д

Я все зроблю для тебе, що слід.

Едгар виходить.

Довірливий мій батько; благородний
І широкий брат,— він намірів ворожих
Не розпізнає. Впораюсь одразу
Із чесністю дурного. Все гаразд.
Розумний я і спадок одберу,
Але потрібно виграти цю гру.

(Виходить).

С Ц Е Н А 3

Палац герцога Альбані.

Входять Гонеріля й Освальд.

Г о н е р і л ь я

Батько вдарив мого придворця за те, що той вилаяв його блазня?

О с в а л ь д

Так, міледі.

Г о н е р і л ь я

Вночі і вдень мене він тяжко кривдить,
Години не мине без грубіяництва,—
А з того й чвари серед нас усіх.

Не можу далі я таке терпіти.
Сто рицарів його сваволю чинять,
А він лиш знає гримати на нас.
Приїде з полювання — я не стану
З ним розмовлять. Скажи, що хвора я.
Не дуже квапся слугувать йому —
За те візьму на себе я провину.

Чути звук рогів.

О с в а л ь д

Я чую, він вертається, міледі.

Г о н е р і л ь я

І ти, і челядь будьте неуважні
До нього. Хай об тім він заговорить.
Коли йому тут буде не до серця,
Нехай сестру одвідає мою.
Ми боремося з нею одностайно
Проти ярма, що нас гнітить обох.
Ледачий дід, він хоче, як раніше,
Користуватись давніми правами,
Що сам віддав! Життям заприсягнуся:
У дурощах старе й мале однакі,
Їх треба вчити. Лестощі низькі
Туманять їх. Затям, що я казала.

О с в а л ь д

Гаразд, міледі.

Г о н е р і л ь я

Рицарям його

Байдужість виявляйте. Що вже буде,
Не клопочіться. Слугам розкажи

Все до ладу. Я приво­ду лиш хочу,
Щоб висловити все йому. Сестрі
Про цеє також треба написати,
Щоб знала, що чинити. Ну, іди
Ладнай обід!

Виходять.

СЦЕНА 4

Та сама кімната.
Входить Кент, переодягнений.

Кент

Коли я зможу відмінити голос
Так само добре, як переодягся,
То у розмові з ним доб'юсь того,
Чого бажаю. Як вигнанець, Кент
Судді своєму у пригоді стане,
То пан, якого любить він сердечно,
Побачить міру щирості його.

Звук рогів.

Входять Лір, рицарі та слуги.

Лір

Обідати, та швидше! Зараз мені — я не чекаю ні хвилини.

Один із слуг виходить.

Ти хто такий?

Кент

Людина, сер.

Л і р

Яку ти роботу знаєш? Чого хочеш від нас?

К е н т

Хочу бути не меншим за те, чим здаюся, вірно служити тому, хто мені вірить, любити того, хто чесний, розмовляти з тим, хто мудрий і мало говорить. Я уникаю судів, б'юся, коли без того не обійтись, і не їм риби⁸.

Л і р

Та хто ж ти?

К е н т

Чесний чолов'яга, так само бідний, як король.

Л і р

Коли ти так само бідний підданець, як бідний король, то ти і справді бідак. Чого ж тобі треба?

К е н т

Служби.

Л і р

Кому хотів би ти служити?

К е н т

Вам.

Л і р

Ти знаєш мене, друзяко?

К е н т

Ні, сер, але з вигляду вашого дається бачити те, що викликає бажання назвати вас своїм паном.

Л і р

Що ж воно таке?

К е н т

Печать влади.

Л і р

Чим же можеш ти служити?

К е н т

Я можу дати чесну пораду, їздити верхи, бігати, перебрехати цікаву казку і, не мудруючи, виконати нехитре доручення. Те, для чого годяться звичайні люди, можу зробити і я; а найкраще у вдачі моїї — старанність.

Л і р

Скільки тобі років?

К е н т

Я не такий молодий, сер, щоб закохатись у жінку за її співи, і не такий старий, щоб полюбити її не знати за що,— мені йде сорок дев'ятий рік.

Л і р

Зоставайся, будеш мені служити. І коли по обіді ти сподобаєшся мені не менше, ніж тепер, то я не розлучуся з тобою. Обідати! Гей, обідати! Де мій штукар? Мій блазень? Піді поклич мого блазня!

Один із слуг виходить.

Входить О с в а л ь д.

Гей, ти, де моя дочка?

О с в а л ь д

Насмілюсь...

(Виходить).

Л і р

Що він там меле? Заверни цього йолопа.

Один із рицарів виходить.

Де мій блазень? Гей! Чи послули всі?

Повертається р и ц а р.

Ну, де ж той вилупок?

Р и ц а р

Він каже, мілорде, що дочка ваша нездужає.

Л і р

Чому цей раб не вернувся до мене, коли я кликав його?

Р и ц а р

Сер, він зовсім ясно сказав мені, що не хоче вертатись.

Л і р

Не хоче?

Р и ц а р

Мілорде, я не знаю, що воно таке, але, здається мені, з вашою величністю не поводяться так шанобливо, як ви

до того звикли. Надто очевидна негречність і челяді, і самого герцога, і навіть вашої дочки.

Лі р

А, так тобі здається?

Р и ц а р

Вибачте, королю, коли я помилився. Обов'язок мій боронить мені мовчати, коли я вбачаю образу вашій величності.

Лі р

Ти тільки нагадуєш мені те, що я сам спостеріг. Віднедавна бачу я неухважність до мене, але складав те на свою підозріливість і не примічав тут нарочитої невірливості. Подивлюсь іще. Та де ж мій блазень? Я вже два дні не бачив його.

Р и ц а р

Відколи молода наша королівна помандрувала до Франції, блазень тяжко сумує.

Лі р

Годі про це, я сам це бачу. Піди й скажи моїй дочці, що я хочу поговорити з нею.

Слуга виходить.

А ти піди поклич сюди мого блазня.

Другий слуга виходить.

Входить Освальд.

А, ласкавий добродію! Ідть-но сюди, добродію! Хто я, добродію, такий?

О с в а л ь д

Батько моєї пані.

Л і р

Батько моєї пані? Пес ти огидний! Раб! Стерво!

О с в а л ь д

Неправда, тому, пане, даруйте на слові.

Л і р

Ти відкидаєш мені погляд, як м'яча, негіднику!

(Б'є його).

О с в а л ь д

Я не дозволяю бити себе, мілорде!

К е н т

А збити з ніг теж не дозволиш, гидка личино?

(Збиває його з ніг).

Л і р

Спасибі, друже, ти прислужився мені, і я тебе любитьиму.

К е н т

Ну, сер, уставайте і забирайтесь геть! Я навчу вас розумітись на людях. Геть, геть відсіль! Коли ти хочеш знову зміряти свою довжину, то зоставайся!

Ану-бо, до лиха! Утікай, коли маєш голову на плечах! Отак!

(Виштовхує Освальда).

Л і р

Спасибі, вірний слуго: ти мені придався.

(Дає Кентові гроші).

Входить блазень.

Б л а з е н ь

Дозволь, я його теж хочу купити.

(До Кента).

На тобі мого ковпака.

(Дає Кентові свій ковпак).

Л і р

Ну, дурнику мій, як ведеться?

Б л а з е н ь

Та візьми ж но мого ковпака.

К е н т

Навіщо, хлоп'яго?

Б л а з е н ь

Бо ти заступаєшся за того, хто піднав під неласку. І ти не вмєш усміхатися за вітром, перестудишся. Берино ковпака! Оцей-от чоловічина вигнав двох дочок своїх і благословив третю проти своєї волі. Коли маєш служити йому, тобі не обійтися без мого ковпака.

(До Ліра).

Ну, кумцю, як ведеться? Ех, якби мені два ковпаки та двоє дочок!

Лі р

Для чого, мудрагелю?

Б л а з е н ь

Коли б я роздав їм усі свої гроші, у мене zostалися б ковпаки. Ось тобі мій ковпак, попроси другого у своїх дочок.

Лі р

Стережись, ледащо,— ось прут!

Б л а з е н ь

Правда — як дворовий пес, що його прутом виганяють з халабуди, коли смердюча хортиця гріється собі при вогні.

Лі р

Гіркий мені цей докір!

Б л а з е н ь

Слухай-но, я навчу тебе приказки.

Лі р

Навчи.

Б л а з е н ь

Не хвалися тим, що маєш,
Не кажи всього, що знаєш,
Гроші в інших позичай,
А в позику не давай.
Не ходи, як їздить змога,
Не звіряйся ні на кого,
Кинь пияцтво та дівчат,

Будеш славен і багат,
Будеш в розкоші купатися,
Як десятка у двадцятці.

Лі р

Та це ж нічого не означає, дурню!

Б л а з е н ь

Що ж, це так, як промова неоплаченого адвоката. Ти мені нічого не дав. А чи можеш ти здобути яку користь із нічого, кумцю?

Лі р

Ні, приятелю, із нічого нічого не можна зробити.

Б л а з е н ь

(до Кента)

Прошу тебе, втовкмач йому, що на це схожі прибутки від його земель. Блазневі він не повірить.

Лі р

Гіркий дурень!

Б л а з е н ь

А знаєш ти різницю, приятелю, між гірким і солодким дурнем?

Лі р

Ні, хлопче, поясни мені.

Б л а з е н ь

Хто навчив тебе віддати
Все, чим звик ти володати,

Ти постав, королю, там,
А за нього стань тут сам.
І солодкого, й гіркого
Ти впізнаєш без підмоги:
Цей — ось в одязі рябим,
Інший дурень — поруч з ним.

Л і р

Ти звеш мене дурнем?

Б л а з е н ь

Усі інші свої титули, що з ними ти народився, ти ж віддав.

К е н т

Цей дурень не такий-то вже дурний, мілорде!

Б л а з е н ь

Ні, присягаюсь честю: лорди та великі люди не хочуть мені в тому поступитись. Коли б я мав монополію на дуроці⁹, вони б захотіли взяти свою пайку. Вони бояться, щоб я не забрав собі всього безглуздя, їм так і кортить щось і собі вирвати. Дай мені яечко, кумцю, а я тобі дам дві корони.

Л і р

Що ж то за корони такі?

Б л а з е н ь

Розріжу яйце навпіл і з'їм те, що всередині,— залишаться дві ячні корони. Коли ти розламав свою корону й оддав обидві половинки, то вийшло так, наче ти пере-ніс свого осла на власній спині через калюжу. Мало було

олії у твоїй лисій короні, коли ти віддав свою золоту.
Якщо я говорю це як дурень, хай випорють різками того,
хто це перший доведе.

(Співає).

«Бідні дурні підупали,
Бо з розумних дурні стали,
Кожна мудра голова
Щось, як мавпа, витіва».

Лі р

Відколи це ти знаєш стільки пісень?

Б л а з е н ь

Я співаю, кумцю, відтоді, як ти поробив із своїх дочок своїх матірок, давши їм різку і взявшись розстібати свої шлейки.

(Співає).

«Вони заплакали, зрадівши,—
Я з горя заспівав,
Що в піжмурки король мій грає
І в дурники понав».

Слухай, кумцю, найми-по вчителя, що вчив би твого дурня брехати. Я дуже хотів би навчитись брехать.

Лі р

Коли ти брехатимеш, ми звелимо тебе відлуцювати.

Б л а з е н ь

Диво, та й годі, що за порода в тебе та в твоїх дочок: їм хочеться, щоб мене відшмагали за те, що я говорю правду, а ти хочеш, щоб мене відшмагали за те, що я

брешу. А то ще, бува, лупцюють мене за те, що я держу язик за зубами. Краще б мені бути чим хоч, аби не блазнем! А проте — не хотів би я бути на твоїм місці, кумцю: ти облупив свій розум з обох боків і нічого не залишив посередині. Он іде одна половинка.

Входить Гонерілья.

Лір

Що таке, дочко моя? Чому ти наморщила чоло? Мені здається, ти недавно навчилася хмуритись.

Блазень

Еге, чоловічку, ти був щасливий, коли тобі не доводилося зважати, хмуриться вона чи ні. Тепер ти — як та дірка від бублика. Я щось більше, ніж ти тепер: я — дурень, ти — піщо.

(До Гонерільї).

Гаразд, гаразд, прикушу язика. Твоє обличчя наказує мені це, хоч ти й не говориш нічого. Хто не залишив ні скоринки, ні м'якушки, радий буде крихті хліба.

(Показуючи на Ліра).

Ось маєте порожній стручок гороху.

Гонерілья

Не тільки цей розбещений ваш блазень,
А весь ваш почет, дикий та свавільний,
Тут неподобні бешкети вчиняє
І зовсім шануватися забув.
Гадала я, що, вам про це сказавши,
Належного здобуду рішення,
Але тепер із ваших діл та мови

Догадуюсь, що вам те все до мислі
І нелад похваляєте ви цій.
Коли це так — покари не минути
Тому, хто заслужив її, королю,
І хай ви в тім побачите образу,
Ганьбу собі,— я буду боронить
Добро загальне й спокій у господі.

Б л а з е н ь

А що, кумцю?

Їстоньки синичка зозульці носила,
За те їй зозулька голову скусила.
Свічка погасла, доводиться нам сидіти поночі.

Л і р

Чи наша ти дочка?

Г о н е р і л ь я

Пора б вам, сер, до розуму вернутись —
Вам розуму не треба позичати —
І кинуть примхи, що потворять вас.

Б л а з е н ь

Таж і осел побачить, коли возик везе коня.

Гоп-гоп, моя мила,
Аби вірно любила!

Л і р

Хто тут мене впізнає? Це ж не Лір!
Чи ж Лір так ходить, так говорить? Ні!
Чи він ослин? Чи розум затуманився?
Чи в сон у непробудний він заправ?
Тут щось не те. Скажіть одверто, хто я?

Б л а з е н ь

Тинь Лірова!

Л і р

Адже я досі думав,
Що маю дочок.

Б л а з е н ь

Маєш, а вони хочуть зробити з тебе слухняного
батька.

Л і р

Як ваше ім'я, прекрасна дамо?

Г о н е р і л ь я

Цей милий запит якнайбільш пасує
До жартів, що злюбили ви тепер.
Прошу вас, поміркуйте, що я вам
Сказала тут. Ви не в такому віці,
Щоб легковажно мислити й чинить.
Сто рицарів, котрих собі взяли ви,
Так зледащили, у таку вдаються
Розпусту, що здається наш палац
Таверною чи домом соромоти.
На цю ганьбу негайних треба ліків.
Я вас прошу зменшити почет свій,
А то й сама зробити це потраплю.
Зоставте тих лише, хто гідний вас
І ваших літ.

Л і р

Прокляття! Вічна тьма!
Сідлати коні! Скликати мій почет!
Ти, виродку мерзенний, заспокойся!..
У мене єсть іще одна дочка!

Гонерілля

Мою б'єте ви челядь. Набрід ваш
Усіх зухвало тут бере на глум.

Входить Альбані.

Лір

Біда тому, хто кається запізно!

(До Альбані).

А, сер! Це ви! Ви з нею теж у змові?
Кажіть мерщій! Гей, коні подавать!
Невдячність, демон із камінним серцем.
Страшніша над усі людські потвори,
Коли зросла на лоні у дочки!

Альбані

Сер, заспокойтесь.

Лір

(до Гонерілі)

Яструбе неситий,
Ти брешеш! Почет мій — достойні люди,
Що знають і повинності свої,
І честь, і шану. Та дрібна вина,
Яку я на Корделії побачив,
Скалічила мені навіки душу,
З мого серця вирвала любов
І жовцю сповнила його гіркою!
О Ліре, Ліре, Ліре!

(Б'є себе по голові).

Бий у браму,
Що випустила розум і випустила
Безумство!.. Слуги, швидше відсіля!

А л ь б а н і

Владарю, я ж не винен, я й не знаю,
Чому ви нині так розхвилювались.

Л і р

Можливо, сер. Почуй мене, природо!
Почуй мене, ласкаве божество!
Як суджено оцій гидкій тварюці
Дітей родити — відбери це в неї,
Неплідністю їй чрево засуши!
Нехай її мертвотне, марне тіло
Довіку немовляти не народить,
Щоб ним пишались! А як вирок твій
Велить їй матір'ю колись назватись,—
Нехай народить хирляву потвору
Собі на муки! Хай її чоло
Від того вкриють зморшки передчасні
І щоки будуть зорані від сліз;
Хай радощі й печалі материнські
Обернуться на глум їй та ганьбу,
Нехай спізнає, що гадючі зуби
Це менший страх, як від дітей невдячність.
Геть! Геть!

(Виходить).

А л ь б а н і

Боги, відкіль це все пішло?

Г о н е р і л ь я

Не клопочись розпитувать. Нехай
Іде старий, куди веде нерозум.

Повертається Лір.

Лір

Що? П'ятдесят лиш челядинців я
До послуг маю?

А л ь б а н і

Що таке, королю?

Лір

Скажу тобі.

(До Гонерільї).

А, сили неземні!

Соромлюсь я, що ти могла мене
Позбавить мужності, що через тебе
З очей моїх течуть безсилі сльози.
Хай наглий грім поб'є тебе! Нехай
Прокльон отця тебе покриє струпом!
Не смійте плакати, нерозумні очі,
Бо вирву вас і кину я на землю
З водою, що лете ви, щоб м'якшити
Черству цю глину. Що ж, нехай і так!
Дочку я іншу маю. Та до мене
Добріша буде, певно, й ласкавіша.
Коли вона зачує правду всю,
Вона тобі обличчя пазурами,
Вовчице кровожерна, роздере.
Затям: верну собі я знов ту владу,
Яку, гадаєш, стратив я навек.

Лір, Кент і почет виходять.

Гонеріля

Ти чув, мій володарю?

Альбані

Я не можу
Зректися справедливості, хоча
Люблю тебе над міру...

Гонеріля

Годі, годі!

Гей, Освальде!

(До блазня).

Штукарю чи шахраю,
За паном забирайся, геть відсіть!

Блазень

Гей, кумцю Ліре, кумцю Ліре, гей! Візьми свого
дурня із собою!

Швидко з донькою такою,
Як з лисичкою-сестрою,
Ми б розправитись могли,
Коли б тільки знать галузку
Та коли б ми за мотузку
Ковпачок мій продали.

А тим часом блазень іде за своїм паном.

(Біжить геть).

Гонеріля

Цей дідуган, нівроку, не дурний.
Сто рицарів! Дозволити йому

Сто рицарів озброєних держати,
Щоб кожну примху і химеру кожну,
Всі забаганки, всі лихі пориви
Він підпирав оружною рукою
І над життям над нашим панував!
Гей, Освальде!

А л ь б а н і

Подумай, чи не марно
Боїшся ти?

Г о н е р і л ь я

Ще гірше — надто вірять.
Вже краще попередить небезпеку,
Ниж потім з небезпекою боротись.
Його я знаю. Все, що він казав,
Списала у листі я до сестри.
Та чи вона погодиться тримати
Його за сотню рицарів, дізнавшись
З листа мого, до чого те призводить!
Гей, Освальде!

Входить О с в а л ь д.

Ну що, ти написав
Листа сестрі моїй?

О с в а л ь д

Так, ясна пані.

Г о н е р і л ь я

Візьми ж людей з собою — і в дорогу.
Про все скажи їй, що мене турбує,

І доводи нехибні приточи.
Іди й вертайся швидше.

Освальд виходить.

Ні, мій пане,
Ні, герцогу, ця лагідність і кволість,
Що їх ви появили, не ганебні,
Але даруйте: більше дорікань
Вам буде за нерозум, ніж похвал
За лагідність.

А л ь б а н і

Не можу зміркувати.
Куди ти саме поглядом сягаєш,—
Та часом ми, шукаючи добра,
Добро псуємо!

Г о п е р і л ь я

Я одно скажу...

А л ь б а н і

Побачимо, що вийде з того всього.

(Виходить).

С Ц Е Н А 5

Подвір'я перед замком Альбані.
Входять Лір, Кент і блазень.

Л і р

Спершу йди до Глостера¹⁰ з цими листами. Не кажи
дочці моїй того, що знаєш, поки вона тебе не запитає,

прочитавши листа. Та не гайся, а то я буду там раніш за тебе.

К е н т

Я не спатиму, королю мій, доки не віддам вашого листа.

(Виходить).

Б л а з е н ь

Коли б мозок людський та містився у п'ятах, чи не слід би тоді боятися мозолів?

Л і р

А так, друзяко.

Б л а з е н ь

Розвеселися ж з ласки своєї: твій мозок ніколи не красуватиметься в пантофлях.

Л і р

Ха-ха-ха!

Б л а з е н ь

От побачиш, друга твоя дочка буде до тебе ласкава, хоч вона й схожа на тамту, як кислиця на яблуко; але я таки скажу, що знаю.

Л і р

Що ти скажеш?

Б л а з е н ь

Що вона смаком своїм так само скидатиметься на першу, як одна кислиця на другу... А знаєш, кумцю, навіщо нам прироблено носа посеред обличчя?

Л і р

Ні.

Б л а з е н ь

Щоб очі були по обидва боки. Чого носом не дочуєш,
очима назориш.

Л і р

Я її скривдив...

Б л а з е н ь

А знаєш, як устриця робить свою скойку?

Л і р

Ні.

Б л а з е н ь

І я не знаю. Знаю тільки, навіщо слимакові його
хатка.

Л і р

Навіщо?

Б л а з е н ь

Щоб ховати голову; вже ж не на те, щоб віддати хатку
дочкам та їй зостатися з рижками своїми напризволяще.

Л і р

Я відміню свою вдачу... О! Такого доброго батька!
Коні готові?

Б л а з е н ь

Твої осли побігли по них. А знаєш, чому в Семизір'ї сім зірок?

Л і р

Бо не вісім?

Б л а з е н ь

Далєбі, добре. З тебе вийшов би путящий блазень.

Л і р

Силоміць забрати назад! Я тобі відплачу, почваро невдячна!

Б л а з е н ь

Коли б ти був моїм блазнем, кумцю, я сказав би відчухрати тебе за те, що ти дочасно постарівся.

Л і р

А то ж чому?

Б л а з е н ь

Ти не повинен був старітись доти, доки ума не набрався.

Л і р

Небесні сили! Захистіть мене
Від божевілля!

Входить дворянин.

Л і р

Що, готові коні?

Д в о р я н и н

Готові, володарю.

Л і р

Ну, ходім,

Мій дурнику.

Б л а з е н ь

Тій дівчині, що важиться сміятись,

Недовго при дівоцтві зоставатись.

Чи вийде заміж, а чи ні,

Та гріх тут чується мені.

Виходять.

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА 1

Подвір'я в замку графа Глостера.
Входять Едмунд і Куран, зустрічаються.

Едмунд

Здоров будь, Куране.

Куран

Доброго здоров'я, сер. Я був у батьенька вашого і сповістив його, що герцог Корнвальський та герцогиня Регана прибудуть сюди пізно ввечері.

Едмунд

Чого ж то?

Куран

Не знаю до ладу. Чи чули ви новину? Я кажу про ті новини, що про них тим часом говорять пошепки.

Е д м у н д

Ні, не чув. А що таке?

К у р а н

Чули, що нахне війною між герцогом Корнвальським та Альбані?

Е д м у н д

Не чув ні слова.

К у р а н

Ну, то ще почувте. Прощавайте, сер.

(Виходить).

Е д м у н д

Сюди прибуде герцог уночі?
Чудово! Як це склалося до речі!
Отець велів Едгара взяти під варту,
І я, хоч трохи справа це слизька,
Свій намисел повинен довершити.
Вперед, фортуно! А зійди-но, брате,
До мене. Тільки слово я скажу.

Входить Е д г а р.

Втікай мершій: за нами батько стежить,
Йому сказали, де ти заховався.
Тобі в пригоді стане темна ніч.
Чи не казав чого ти неприхильно
Про герцога Корнвальського? Прибуде
Сюди вночі він і Регана з ним.
Не говорив ти часом про сперечку
Його з Альбані? Пригадай.

Е д г а р

Ні слова.

Е д м у н д

Я чую, батько йде сюди. Не сердься —
Я мушу задля хитрощів підняти
Меча на тебе. Вихопи й свого,
Вдавай, що захищаєшся. Тенер
Тікай, та швидше. Гей, подайте світла!
Рятуйся, брате! Смолоскипів, люди!
Прощай, Едгаре!

Едгар виходить.

Хай ця крапля крові
Переконає їх, що тут і справді
Ішлося на вбивство.

(Раниць себе в руку).

Бачив я п'яниць,
Що тяжче ранили себе для жарту.
Мій батьку! Батьку! Стій! Стій! Гей, на поміч!
Входить Глостер та слуги з факелами.

Г л о с т е р

Ну, де мерзотник той, Едмунде?

Е д м у н д

Він

Стояв у темряві, меча із піхов
Добувши, і шептав страшні клятьби,
У місяця благаючи підмоги.

Г л о с т е р

Та де ж він, де?

Е д м у н д

Я ранений, мій батьку.

Г л о с т е р

Де той негідник?

Е д м у н д

Він побіг туди.

Йому не пощастило...

Г л о с т е р

У погоню!

Біжіть за ним!

Слуги вибігають.

Йому не пощастило —

Та в чим же бо?

Е д м у н д

Підмовити мене,

Щоб вас убить. Сказав на те йому я,

Що кари справедливої боги

На батьковбивців шлють громи із неба,

Що батька з сином сотнями ниток

Любов могутня в'яже. Постерігши,

Які бридкі мені його намови,

Він кинувся з мечем своїм на мене

І ранив руку. А коли побачив,

Що я ладен за праве діло стати

До бою, чи мого злякався крику,—

Втікати звідси кинувся.

Г л о с т е р

Нехай

Собі тікає: у країні нашій
Йому не врятуватися, і смерть
На нього жде. Велитель мій високий,
Шляхетний герцог скоро буде тут.
Ім'ям його я всім оповіщаю,
Що матиме подяку той велику,
Хто лиходія приведе страшного
На кару до ганебного стовпа.
А хто його наважиться ховати,
Той сам умре.

Е д м у н д

Я умовляв його

Від заміру лихого відщуратись —
Дарма! Він і не слуха! Я тоді
Страхать почав, що викажу на нього,
А він на те: «Ти,— каже,— син нешлюбний,
Ти — старець, і невже ж тобі здається,
Що віри хтось пойме твоїм словам,
Хоч би які були вони правдиві
Та чесні? Хоч покажеш ти їм лист,
Моею справді писаний рукою,—
Я доведу, що все те клевета,
Лиха обмова. Таж усіх людей
Ти мусив би на дурнів обернути,
Щоб того не добачили вони,
Чим смерть моя була б тобі корисна
І як ти маєш прагнути її».

Г л о с т е р

Душа невірна, лиходій запеклий!

Свого листа він хоче відректися?
Ні, це не син мій!

Сурми за сценою.

Чуєш, їде герцог!

Не знаю я, що в нього тут за справи.

Я гавані скажу закрити всі —

Мерзотник не втече. Я певен, герцог

Мені на тее дасть ласкавий дозвіл:

Я розішлю портрет по всій країні¹,

В усі кінці, щоб дати змогу людям

Його впізнати. А ти, Едмунде, чесний

І вірний син. Подбаю я про те,

Щоб ти дістав майно моє у спадок.

Входять Корнваль, Регана та слуги.

К о р н в а л ь

Ну, як ведеться, благородний друже?

Чудні мене тут зустрічають вісті.

Р е г а н а

Коли то правда, то немає кари,

Злочинця гідної. Чи ви здорові?

Г л о с т е р

Владарко, серце маю я розбите,

Розбите серце.

Р е г а н а

Як! Хрещеник Ліра,

Едгар, якому батько дав ім'я,

Намислив вас убити?

Г л о с т е р

О міледі,
Я потаїть волів би цю ганьбу.

Р е г а н а

А чи не був він часом у ватазі
Тих рицарів, що батькові слугують?

Г л о с т е р

Не знаю, пані... Жах, несвітський жах!

Е д м у н д

Так, пані, він із ними був.

Р е г а н а

Не дивно,
Що духу він набрався там лихого.
Його намовили убить отця,
Щоб разом з ним прогулювати спадок.
Увечері дістала від сестри я
Докладний лист про вчинки їх бешкетні
І присягаюсь: як вони до мене
Прибудуть — я покину власний дім.

К о р н в а л ь

Я теж покину, вір мені.— Едмунде,
Ви, кажуть, батькові в пригоді стали?

Е д м у н д

Свою повинність виконав я, сер.

Г л о с т е р

Він викрив задуми його, і сам
Дістав од того лиходія рану.

К о р н в а л ь

Його шукають?

Г л о с т е р

Так, ласкавий лорде.

К о р н в а л ь

Аби знайшли, тоді вже він не буде
Являти небезпеку нам страшну.
Чиніть із ним, як знаєте самі ви,
Іменням нашим. А до вас, Едмунде,
Таке звертаю слово: показали
Ви серце щире, віддане, шляхетне,—
Таких нам треба. За слугу беру
Вас першого.

Е д м у н д

Служить вам радий, сер.

Г л о с т е р

За нього щира дяка вам, мілорде.

К о р н в а л ь

Та ви ж не знаєте, чому ми тут...

Р е г а н а

Під час такий незвичний, серед ночі,
Ми, Глостере шляхетний, завітали
У вас поради мудрої спитать.
Ми маєм звістку від сестри й від батька,
Що в них на зле зайшлося. Посланців
До них обох послали ми з листами
І відповідей ждемо. Давній друже,

Утіште серце, дайте нам пораду
В цій справі пильній.

Г л о с т е р

Завжди ваш слуга.
Прошу покійно, панство, до господи.

Виходять.

СЦЕНА 2

Перед замком Глостера.

Входять з одного боку Кент, з другого — Освальд.

О с в а л ь д

Добрий вечір, приятелю. Ти з цього дому?

К е н т

Так.

О с в а л ь д

Де нам поставити наші коні?

К е н т

Ось тут, у калюжі.

О с в а л ь д

Та скажи ж, будь другом.

К е н т

Я тобі не друг.

О с в а л ь д

Ну то й мені немає до тебе діла.

К е н т

Коли б ти трапився мені в Ліпсберійській загороді², то мав би діло зо мною.

О с в а л ь д

Ти чого чіпляєшся? Я тебе не знаю.

К е н т

А я тебе знаю, молодче.

О с в а л ь д

Хто ж я такий?

К е н т

Ти — поганець, мерзотник, блюдолиз, ти — підлий, нахабний, безмозкий, голодранець, ти — стерво собаче, ти — нікчемний, розпусний, злодійкуватий, страхополох і підшивайло, ти — спадковий раб з однією скринєю, тобі б бути зводником, ти таки насправді суміш із шахрая, торботряса, боягуза, зводника та сучого сина, і я відлупцюю тебе так, аж скавчатимеш, коли насмілишся відкинути хоч один склад із цих титулів.

О с в а л ь д

Та що ти за гидка проява, що гавкаєш так на людину, зовсім тобі незнайому?

К е н т

А ти що за безсоромний мерзотник, коли кажеш, буцім не знаєш мене? Та ще ж і двох днів не минуло з того часу, як я збив тебе з ніг і відлупцював перед коро-

лем. Меча з піхов, бестіє! Хоч тепер ніч, та місяць при-
світить мені, і я з тебе яєчно зроблю.

(Видобуває меча).

Меча з піхов, цирульнику чортів, меча з піхов!

О с в а л ь д

Іди собі, мені нема до тебе діла!

К е н т

З піхов меча, падлюко! Ти прибув з листами проти
короля і став на боці марнолюбства нікчемної ляльки, в
борні з вінценосним батьком. Бери меча, недолудку, бо
пошаткую тобі ноги!

Меча скоріше, бридото, виступай!

О с в а л ь д

Ой, рятуйте! Вбивають! Рятуйте!

К е н т

Рубайся, підніжку! Боронись, ледацюго, боронись, ра-
бе нікчемний, рубайся!

О с в а л ь д

Ой, рятуйте! Убивають, убивають!

Входять Кориваль, Регана, Глостер, Едмунд і
слуги.

Е д м у н д

Що тут таке? Що сталося? Ану-бо, годі!

К е н т

До ваших послуг. Ідть-но сюди, я навчу вас не боя-
тись крові. Та йдть же, молодий господарю!

Г л о с т е р

Зброя? Мечі? Та з чого ж це пішло?

К о р н в а л ь

Вгамуйтеся, кому дороге життя! Хто тільки вдарить ще раз — тому смерть. Кажіть, що тут сталося?

Р е г а н а

Це посланці від нашої сестри та короля.

К о р н в а л ь

Що тут у вас за бунт? Відповідайте!

О с в а л ь д

Я ледве зводжу дух, мілорде!

К е н т

Воно й не дивно — ти стільки проявив одваги. Сама природа відмовляється від тебе, тварюко полохлива! Мабуть, тебе пошив кравець.

К о р н в а л ь

Ото дивак! Кравець пошив людину?

К е н т

Авжеж, кравець, пане. Каменяр чи маляр не зробили б такого покидька, хоч би й працювали коло того дві години.

К о р н в а л ь

Та скажіть же, з чого приключилась ваша сварка?

О с в а л ь д

Оцей старий заводіяка, кому я подарував життя заради його сивої бороди...

К е н т

Ах ти ж виродку! Непотріб ти! Коли дозволите, мілорде, я зітру на порох цього поганця, замішу й розмажу. Ти пожалів бороду мою, трясогузе?

К о р н в а л ь

Ану-бо тихше. Вмій же шануватись, Негіднику.

К е н т

Я шануваться вмію,
Та має гнів свої права, мілорде.

К о р н в а л ь

Чого ж то гнів?

К е н т

Розгнівавсь я, що раб.
Не мавши честі, меч при боці має.
Я знаю добре: прихвоспі такі,
З усмішками медовими, уміють
Перегризати, як щури шкідливі,
Святі зв'язки, що тяжко розв'язати.
Вони уміють серце владареве
І влестити, і закувати в кригу,
І полум'я розбуркати у ньому.
Потакують, перечать, ніс по вітру,
Неначе ті собаки, обертають,

І тільки й знають панові годить.
Нехай чума поб'є тебе, причинний!
Що? Ти смієшся з мене, ніби з дурня?
Коли б ти на Сарумській був рівнині³,
Як гусака, тебе погнав би я
На Камелот⁴.

К о р н в а л ь

Ти збожеволів, діду?

Г л о с т е р

Що сталось тут, кажи!

К е н т

За всіх людей
Мені найгідший цей бридкий мерзотник.

К о р н в а л ь

Чого ж то так? Чому мерзотник він?

К е н т

Його лице мені гидке, мілорде.

К о р н в а л ь

Ну, а моє? А їхні от обличчя?
Вони гидкі?

К е н т

До правди звик я, пане,
І мушу вам сказати, що колись
Багато кращі бачив я обличчя.

К о р н в а л ь

Ну, певно. Ця людина з тих, що тільки
Ви похвалить за ширість їх та чесність,
Як зараз же вдаються в грубіянство:
Це, бачте, з правдолюбності іде!
Цих шахраїв я знаю. Правда їхня
Ховає більше хитрості й лукавства,
Аніж глупота тих покірних слуг,
Що вміють лиш чинити панську волю.

К е н т

Скажу вам, сер, від щирої душі,
Що ви, чия могутність непоборна,
Немов проміння вогненосця Феба...

К о р н в а л ь

До чого це ти?

К е н т

Хочу відучитись від говірки, що так вам не до смаку.
Я добре знаю, сер, що я не підлесник. Той, хто безсоромно
дурить вас, безсоромний ошуканець. Я таким не хочу
бути, хоч би й довелось наразитись на вашу неласку, коли б
ви навіть просили об тім.

К о р н в а л ь

Чим ти його образив?

О с в а л ь д

Я? Нічим.

Король недавно вдарити мене
Через якусь дрібницю марну зволив,
А він, щоб догодить господарéві,

Зайшов за спину й з ніг мене звалив.
Тож я лежу, а він давай знущатись,
Та лаятись, та високо нестися,
І так припав до серця королеві
Наругою над бідним, беззахисним,
Що похвалу із уст його здобув.
Тепер ізнов напався він на мене.

К е н т

Послухати тхорів отих поганих,
То сам Аякс нікчемний проти них!

К о р н в а л ь

Гей, а подайте-но скоріше диви!
Ось ми тебе, пройдисвіте упертий,
Нахабо знавіснілий, навчимо!

К е н т

Я вже старий учитися, мілорде,
У колодках. Я королю служу,
І він мене послав сюди до вас.
Зневажите його величність ви
І виявите непошану злісну,
Його гінця звелівши закувати.

К о р н в а л ь

Гей, колодки! Я присягнуь життям,—
Ти в них посидиш до обіду.

Р е г а н а

Ні.

Не до обіду тільки, а й до ночі,
І цілу ніч.

К е п т

Коли б я, пані, був
Собака батька вашого — негоже
Було й тоді б чинити так зо мною.

Р е г а н а

А ти — його лукавий раб, і я
Так учиню.

К о р н в а л ь

Цей чолов'яга, певно,
З тих розбишак, що нам сестра писала.
Гей, колодки!

Приносять колодки.

Г л о с т е р

Насмілюся просити,
Щоб не робила цього ваша ясність.
Вина на нім велика, і король,
Його хазяїн, сам його скарає.
Покара та ганебна, що йому
Ви приділили, падає звичайно
На ланців найпоганших, на злодіїв,
І візьме те король собі в образу,
Як піддасте його ви посланця
Такий нарузі.

К о р н в а л ь

То моє вже діло.

Р е г а н а

Ще тяжча є образа для сестри,
Що на її гінця напали гвалтом

За те, що чинить він свою повинність.
У колодки його!

Кента заковують у колодки.

Ходім, мілорде.

Регана й Корнваль виходять.

Г л о с т е р

Мені тебе, бідаче, жаль, та герцог
Так повелів, а що вже він накаже,
Того змінити — знає цілий світ —
Не можна. Я проситиму за тебе.

К е н т

Не треба, сер. Втомився я, не спав,—
Тож висплюся, спочину, а тоді
Свистітиму собі. Буває всяко.
Прощайте, сер.

Г л о с т е р

Негоже чинить герцог,
І сам напасть на себе він накличе.

(Виходить).

К е н т

Державець наш, як приказка говорить,
Утік з дощу під ринву. Ну, ліхтарю
Земної кулі, присувайся ближче,
Щоб міг листа цього я прочитать.
Лише в біду потрапивши, дива
Ми бачимо. Я знаю, що писала.
Цей лист Корделія. Вона ж бо добре

Мое нещастя відає. Вона
І ліки знайде. Відпочиньте, очі,
З дороги та з безсоння обважнілі,
Закрийтеся! Не хочу я дивитись
На цей паскудний дім. А ти, фортуно,
Ясніше усміхнися нам. Добраніч!

(Засинає).

СЦЕНА 3

Безлюдний степ.
Входить Едгар.

Едгар

Я вирок чув собі і від погоні
В дуслі сховався. Скрізь мене шукають,
Всі гавані оточено, нема
Куди подітись. Я допоможуся
Одним лише: прийму на себе вигляд
Нікчемного обідранця, бродяги,
Що, як тварюка, між людьми живе,
Зневажений і гонений. Обличчя
Болотом закаляю, голе тіло
Покрию дрантям, дико розкуйовджу
Волосся — і блукатиму, нагий,
Під бурями небесними, на вітрі.
Я зустрів таких бідак бездомних,
Що, виючи, втикають колючки
Та цвяхи у свої криваві руки —
І так тиняються по вбогих селах,

Ночують по хлівах, камінням биті,
І в люду то прокльонами страшними,
То просьбами скоринку добувають.
Проте ж і Терлігуд, і Том — це люди,
Це — щось. Один лише Едгар — ніщо.

(Виходить).

СЦЕНА 4

Перед замком Глостера.
Входять Лір, блазень і дворянин з королівського
почту. Кент закований у колодки.

Лір

Дивуюсь я: поїхали вони,
А посланця мого не відіслали.

Дворянин

Ще вночі, як певно я дізнався,
Вони не готувались від'їздити.

Кент

Привіт тобі, володарю!

Лір

Це що?

Комедія ганебна?

Кент

Ні, королю!

Б л а з е п ь

Ха-ха-ха! Глянь, що за шорстки на ньому підв'язки! Коней прив'язують за голову, собак та ведмедів — за шию, мавп — за попереk, а людей — за ноги. Коли людина надто багато штук виробляє ногами, їй надягають дерев'яні панчохи.

Л і р

Хто, хто зневажив так мого слугу,
Забивши в колодки? Хто він? Скажи!

К е н т

Королю, і вона, і він: ваш зять і доня.

Л і р

Неправда!

К е н т

Правда!

Л і р

Я кажу: неправда!

К е н т

Відповідаю: правда!

Л і р

Ні. Вони

Так не могли зробити!

К е н т

А зробили.

Л і р

Юпітером заприсягнуь, що ні!

К е н т

Зприсягнуь Юноною, що так!

Л і р

Вони того не сміли, не могли
І не хотіли. Сан мій так зневажить —
Це гірше, ніж убивство. Розкажи,
Чим прогрішився ти і як набрались
Вони одваги, щоб мого гінця
Так покарати?

К е н т

Вашого листа

Я їм привіз, королю, опустився
Навколішки, як звичай нам велить,
Не встиг підвестись — інший посланець,
Задиханий, спітнілий, надбігає
І, ледве дух одводячи, дає
Листа свої пані, Гонерільї.
Листа того негайно прочитавши,
Вони зізвали челядь — та й на коні.
Мені ж сказали їхати за ними
І відповіді, наче ласки, ждати.
Та й косо ж як дивилися на мене!
А тут ізнову я зустрів гінця,
Що цим листом від пані Гонерільї
Ваш лист, королю мій, зустрів. Поганця
Я вмить пізнав: це був отой нечема,
Що вашу мость розгнівав грубіянством.
У мене серце, владарю, горує

Над розумом. Я вихопив меча,
А він — у крик і всіх підняв на ноги.
Ваш зять і доня ваша прирекли
За вчинок мій оцю мені відплату.

Б л а з е н ь

Ге! Видко, не минулася зима, якщо тут дикі гуси про-
літають.

(Співає).

«Батько грошовитий —
Діти так і скачуть.
Коли батько в дранті —
Діти і не бачать.
Ех, пові-долі
Не потрібні голі!»

Хоч що кажи, а ти зазнав стільки лиха через своїх до-
чок, що й за рік не перекажеш⁵.

Л і р

О, як цей біль іде все вище й вище!
До серця йде! Я знаю цю хворобу!
Спустися нижче, туго нездолання!
А де дочка?

К е н т

У графа, сер, у замку.

Л і р

(до дворянина)

Не йди зо мною, зоставайся тут.

(Виходить).

Д в о р я п и н

Чи ти вчинив не більшу тут образу,
Як ту, що оповів нам?

К е н т

Ні. Чому

Прибув король із почетом маленьким?

Б л а з е н ь

От коли б тебе за це питання закували в колодки, то
було б катюзі по заслугі.

К е н т

Чому, дурню?

Б л а з е н ь

Ми віддамо тебе в школу до комашні⁶, щоб ти знав,
що взимку не працюють. Всі, що звикли виюхувати, де
лучче пахне, та ще їй мають очі під лобом, знають, куди
йти, окрім хіба невидющих. Один, може, з двадцяти не
почув би, що тут смердить.

Не хапайся за колесо, як воно котиться з гори, бо в'я-
зи скрутиш. От коли воно йде під гору — тоді держись
за нього, вивезе. Коли хто розумний дасть тобі крашу по-
раду, віддай мені мою, хай запоможе дурисвітам, бо вона
від дурил.

Хто служить вам лише для зиску

Та заглядає в вашу миску —

Під дощик той майно складе,

А в бурю геть од вас піде!

Ну, що ж! Дурисвіт утікає,

А дурень пана не лишає.

Бувають шахраї дурні,
А дурні шахраями — ні.

Кент

Де ти цього навчився, дурню?

Блазень

Вже ж не в колодках сидячи, дурню.

Входять Лір та Глостер.

Лір

Не хочуть із мною розмовляти?
Недужі? У дорозі знебулися?
А! Хитрощі, омана, непокора!
Піди ще раз!

Глостер

Ви ж знаєте, королю,
Який на вдачу герцог запальний
Та впертий.

Лір

Помста! Смерть! Чума! Прокляття!
Він запальний! Ти чуєш, пане Глостер?
Я герцога Корнвальського з жоною
Побачить хочу.

Глостер

Владарю ласкавий,
Я волю вашу ознаймив їм.

Лір

Що?

Ти ознаймив? Ти тямив, чоловіче,
Про що ідеться?

Г л о с т е р

Так, ясний королю.

Л і р

Король побачити Кориваля хоче,
Дочку свою — улюблений отець.
Вони це знають? А, клянусь життям
І кров'ю! Запальний він? Запальний?
Скажи ти герцогові запальному... Ні,
Не зараз... Може, й справді він недужий.
Хвороба нас примушує ламати
Обов'язки; за себе ми не можем
Відповідать, як тілу і душі
Сама природа насилає муки.
Стрим'яюся. Я, може, помилився,
Пойнятий гнівом, як слабого мав
За дужого. А, смерть усій землі!

(Глянувши на Кента).

Чого ж то він... Ні, бачу, добре бачу,
Що той від'їзд і все це — ошуканство.
Звільніть мого слугу! Піди скажи
Корнвалеві з дружиною, що я
Із ними розмовляти хочу зараз,
Негайно! Хай прибудуть і мене
Покірно вислухають, бо звелю я
В них під дверима бити в барабан,
Допоки він не крикне: спить до смерті!

Г л о с т е р

Хотів би я, щоб мир зайшов між вами!

(Виходить).

Лі р

О серце, серце! Тихше, заспокойся!

Б л а з е н ь

Крикни йому, як куховарка кричала в'юнам, кладучи їх живими в піріг: вона була їх качалкою по голові і приказувала: «Заспокойтесь, ледарі, заспокойтесь!» А брат її так любив свою конячину, що мастив їй сіно маслом.

Входять Корнваль, Регана, Глостер і слуги.

Лі р

Вітаю вас обох!

К о р н в а л ь

Привіт, королю!

Кента звільняють.

Р е г а н а

Я рада вам, панотче.

Лі р

Вірю я,

Що рада ти, а то візьму розлуку

Я з чесним гробом матері твоєї,

Як з гробом непотребниці.

(До Кента).

Ага,

Тебе звільнили. Ну, про це пізніш.

Регано любя, знай: твоя сестриця —

Негідниця. Вона, Регано, яструб,

Вона злобу мені сюди вселила!

(Показує на серце).

Я ледве можу говорити об цім...

Така зіпсута вдача, о Регано!

Р е г а н а

Прошу вас, заспокойтеся. Ви швидше
Ладні постерегти її недбалість,
Аніж вона — обов'язки забуть.

Л і р

Що кажеш ти?

Р е г а н а

Повірити не можу,
Щоб свій обов'язок сестра забула.
Ну, може, їй хотілось почет ваш
Од п'яної розпусти відучити,—
Хіба ж то зле?

Л і р

Прокляття їй!

Р е г а н а

О сер!

Ви вже старі, вже на краю життя ви,
Потрібна вам розсудлива рука,
Щоб вами керувала дбайливіше,
Ніж ви самі. Благаю вас вернутись
До Гонерілы, нашої сестри,
Сказати, що ви провинні перед нею...

Л і р

Провинен я? Подумай, як це гідно:
«Кохана дочко, я уже старий,
Я непотрібний!..

(Стає навколішки).

На коліна ставши,

Прошу тебе, щоб з ласки ти своєї
Мені харчі давала та одежу?»

Р е г а н а

Облиште, сер. На жарти ці дивитись
Занадто прикро. Ще раз я прошу:
Верніться до сестри.

Л і р

Нізащо, дочко!
Вона удвоє почет мій зменшила,
Дивилась непривітно, язиком
Мене діймала, наче та гадюка.
Нехай поб'є її небесна кара!
Нехай чума їй надламає кості
Кульготою гидкою!

К о р н в а л ь

Пху, пху, пху!

Л і р

Ви, бистрі блискавки, вогнем сліпучим
Зухвалі очі засліпіте їй!
Ви, сонцем розколихані тумани,
Спадіть на неї, і затруйте вроду,
І гордощі неситі оскверніть!

Р е г а н а

Боги могуті! Таж мене так само
Ви можете у гніві проклинати!

Лі р

Ні, ні, Регано! Ти моїх проклять
Ніколи не заслужиш. Ти вродилась
Незлбною. У неї — очі люті,
У тебе — тихі, ніжні, миродайні.
Не здатна ти зменшити почет мій,
Розваг мене веселих позбавляти,
Перечити мені і на замо́к
Від мене замикатись. Розумієш
Ти свій обов'язок і те, що лучить
Отця з дочкою. Ввічлива ти, вдячна,
Ти пам'ятаєш, що тобі віддав
Свого я королівства половину.

Р е г а н а

Що ж далі, сер?

Лі р

Хто смів мого слугу
Взять в колодки?

За сценою сурми.

К о р н в а л ь

То що за сурми там?
Входить Освальд.

Р е г а н а

Я знаю, це сестра. Вона писала,
Що буде тут.

(До Освальда).

Твоя це господиня?

Л і р

А! Підлий раб, чия дешева гордість
Заснована на милості примхливій
Його велительки! Геть, геть, падлюко!

К о р н в а л ь

Що хочете сказати ви, королю?

Л і р

Хто в колодки слугу мого закув,
Регано? Сподіваюсь, ти не знала
Про це... Хто там іде?

Входить Гонерілья.

Боги небесні!

Коли людей ви любите старих,
Коли слухнянство миле вашій владі,
Коли самі старі ви,— оступіться
За мене, станьте на моєму боці.

(До Гонерільї).

Чи можеш ти на бороду оцю
Дивитися без сорому? Регано,
Невже ти здатна їй подати руку?

Г о н е р і л ь я

Чому ж би ї ні, королю? В чім я винна?
Не все ж те злочин, що за злочин мають
На розум підупалі старики.

Л і р

О серце терисливе! Як ти можеш
Це зносить? Чом слуга мій в колодках?

К о р н в а л ь

Я закувать велів його, королю,
Хоч він на тяжчу заслужив науку.

Л і р

Ти? Як ти зважився?

Р е г а н а

Панотче! Ви

Слабі тепер і кволі. Поверніться
До Гонерільї, доживіть у неї
Цей місяць і, зменшивши почет свій,
Тоді до мене прибувайте. Нині
Не в себе я, тож і не маю змоги
Вас гідними запасами вбезпечить.

Л і р

До неї знов? Свій почет ізменшити?
Ні! Краще я під небом спати буду,
Боротимусь із вітром степовим,
Заприязнюся з вовком та совою!
Біда мені! До неї повернутись?
Та краще б я навколішки упав
Перед палким Французьким королем,
Що взяв дочку без посагу від мене,
Упав би, як звичайний зброєносець,
Щоб він прийняв на хліб мене ласкавий!
До неї повернутись? Краще ти

Порадь мені, щоб став я за раба,
За в'ючака у цього от лакузи!

(Дивиться на Освальда).

Г о н е р і л ь я

Як знаєте, панотче.

Л і р

Не доводь

Мене ти до шаленства, дочко! Більше
Не буду вже тебе я турбувати.
Дитя моє, навіки попрощаймось.
Але згадай: моя ти плоть і кров,
Моя дочка, тяжка моя недуга,
Сердечна рана — а проте моя!
Пощо корити? Хай неслівський сором
До тебе прийде сам,— його твій батько
Не кличе, і в Зевеса-громовержця
На тебе грому карного не просить,
І вічному не скаржиться судді.
Подумай на дозвіллі, схаменися,
Стань кращою. Терпіти вмію я.
Я з рицарями житиму в Регани.

Р е г а н а

Стривайте: я на вас не сподівалась
І ще не можу вас прийняти гідно.
Послухайтеся Гонерільї. Ви
Старі вже, сер, і розум ваш не завжди
У згоді з пристрастями. А до того ж...
Повірте, що сестра вам зла не зичить.

Л і р

Що ти сказала?

Р е г а н а

Я сказала правду:
Півсотні рицарів — хіба ж не досить?
Та й то багато. Тільки клопіт з ними
Та небезпека. Здумайте самі,—
Чи ж то годиться мати в одному 'домі
Два почти, котрі двом панам підлегли?
Чи ж можна в добрій згоді їх держати?

Г о н е р і л ь я

Хіба моїх не вистачить вам слуг
Чи слуг сестри?

Р е г а н а

А й справді, чом не так?
Коли б вони у чомусь прогрішилися —
Ми б покарали. Хочете у мене
Ви гостювать, то я прошу, королю,
Задля безпеки рицарів зоставить
Лиш двадцять п'ять: на більше ані місця,
Ані уваги я не приділю.

Л і р

Я все віддав вам...

Р е г а н а

Віддали ви вчасно.

Л і р

Я вам велів опікуватись мною
І всім орудувать. Одно лише
Собі вбезпечив право я: держати

Сто рицарів. А ти про двадцять п'ять
Мені говориш. Так я вчув, Регано?

Р е г а н а

Так, я ладна вам це сказати знову.
Не більш, коли зібрались ви до мене.

Л і р

Лиха тварюка кращою здається,
Коли рівнять з лихішою; хвали
Той годен, хто не гірший проти інших.

(До Гонерільї).

Піду до тебе. П'ятдесят удвоє
За двадцять п'ять виносить, і мене
Удвоє більше любиш ти.

Г о н е р і л ь я

Владарю,
Навіщо двадцять п'ять, чи п'ять, чи десять
У домі тім, де челядь незліченна
Чинитиме, що ваша мость накаже?

Р е г а н а

Навіщо хоч один там?

Л і р

А! Навіщо!

Покинь про це. Адже злидар останній
І в злиднях має радощі якісь.
Не дай людині більше, ніж їй треба,—
І ти її з твариною зрівняєш.
Ти — пані. Ну хіба ж ти для тепла

Убори носиш пишні та розкішні?
Навіщо, кажеш? О, чого ж мені
Тепер просити в неба, крім покари?
Ви немощного бачите, боги,
Нещасного, окривдженого діда —
Що ж! Як озлили в дочок ви серця
Супроти батька — батькові не дайте
Безсилля нерозумного, вогнем
Пойміть йому його старечу душу!
О! Хай ці сльози, ця жіноча зброя
Обличчя чоловічого не росить!
Відьмі! Відьмі! Я так на вас помшусь,
Що цілий світ... Так, світ я потрясу
Нечуваним, невиданим ще жахом!
Плачу ви ждете? Не заплачу я!
Є плакати причина, та це серце
На сто скалок розіб'ється раніше,
Ниж я заплачу... Блазню! Божевілля
Тут, над чолом!

Лір, Глостер, Кент і блазень виходять.

К о р н в а л ь

Ходім, надходить буря.

Р е г а н а

Цей дім малий: він короля не вмістить
Із челяддю.

Г о н е р і л ь я

Його безумство власне
Позбавило його притулку!

Р е г а н а

Що ж,
Його б я радо прийняла у себе,
Якби не почет.

Г о н е р і л ь я

Так і я. Де Глостер?
Входить Глостер.

К о р н в а л ь

Старого він провіц — і повернувся.

Г л о с т е р

Король в велике пересердя впав.

К о р н в а л ь

Куди він їде?

Г л о с т е р

Він велів зібратись
Всім у дорогу, а куди — не знаю.

Г о н е р і л ь я

Я прошу,
Щоб не вмовляли ви його зостатись.

Г л о с т е р

Ох! Ніч надходить, вітер крижаний
Лютішає... Ні кущика кругом...

Р е г а н а

О сер! Упертим людям придається
Тяжка наука. Браму зачиніть:

Свавільці, що його становлять почет,
На зле його підбити можуть легко,
І треба берегтися.

К о р н в а л ь

Правда це.

Регана слушно радить. Зачиніть
Ворота, сер. Яка ж бо ніч іде!
Тікаймо швидше від грози страшної.

Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Степ.

Буря 'з громом та блискавкою.
Входять Кент і дворянин, зустрічаються.

Кент

Гей, хто це тут, опріч негоди злої?

Дворянин

Той, хто у серці має злу негоду.

Кент

А, знаю. Де король?

Дворянин

Супроти бурі

Він бореться і вітер молить хижий,
Щоб той здмухнув у море суходіл
Чи хвилями поиняв страшними землю.

Волосся сиве він в одчаї рве,
А буревію пориви шалені
Підхоплюють волосся й розвівають.
Він хоче, — він, мала земна людина, —
Перемогти ворожий дощ і вітер.
Під ніч таку, коли голодний вовк
І лев з ведмедем дбають лиш про те,
Щоб зберегти сухою власну шкуру,
З некритою він бродить головою
І сам себе стихіям віддає.

К е н т

А хто ж із ним?

Д в о р я н и н

Нікого, тільки блазень,
Що жартами образи хоче збути,
Які у саме серце той дістав.

К е н т

Сер, ви мені відомі, і тому
Наважуся я речі сповістити
Важливі. Розбрат виник потайний,
Незгоди обошльні зайнялися
Між герцогом Корнвалем та Альбані.
У них є слуги — в кого ж їх нема
Серед людей, що трони посідають? —
Ті слуги, як на правду говорити,
Вивідачі французькі. Через них
Усе відоме Франції, що в нашій
Державі діється, — і ворожнеча
Та чвари серед герцогів, і те,
Як короля загнuzдано старого,

І джерело, з якого все те плине.
Я певно знаю — з Франції війська
Ідуть на землю роздрібнілу нашу.
Ім наша необачність у пригоді.
Уже в британських гаванях вони
Ладні підняти прапор свій одверто.
Коли мені ви вірите, спішіть
До Дувра: там знайдете ви людей,
Що вдячні будуть за правдиві вісті
Про лихо, що спіткало короля,—
Нечуване, аж серце з болю рветься,—
Я, шляхтич родом, звичаєм і кров'ю,
Вам без вагання доручаю це.

Д в о р я н и н

Ще слід би де об чім поговорити.

К е н т

Не треба. Щоб упевнитися в тім,
Що більше щось являю я собою,
Ніж видаюсь,— розкрийте цей гаман
І те візьміть, що сховане у ньому.
Побачивши Корделію (а знайте,
Її побачите ви), покажіть
Цей перстень, і вона вам певно скаже,
Що́ в світі за людина невідомий,
Хто з вами розмовляє.

Грім.

Ну та й буря!

Піду шукати короля.

Д в о р я н и н

Подайте

Правицю вашу. Ви сказали все?

К е н т

Так, мало слів, зате ваги в них стільки,
Що переважать, може, всі слова.
Хто короля із нас зустрине першим —
Хай іншому подасть негайно голос.

Розходяться в різні сторони.

СЦЕНА 2

Інша частина степу.

Буря триває.

Входять Лір та блазень.

Л і р

Дмій, вітри, хай полопаються щоки!
Шалійте! Дмій! Ви, струмені кипучі,
Залийте ураганами всі башти,
Шпилі на вежах наших затопіть!
Ви, вогняні сірчані блискавиці,
Провісниці ударів, що ламають
Дуби в лісах, огнем своїм паліть
Старечу, сиву голову мою!
Разючий гоме, землю розчави,
Розбий нікчемні виліпки природи
І сім'я те по вітру розметай,
З якого люди родяться невдячні!

Б л а з е н ь

Ага, кумцю, свячена вода ¹ в сухій хаті лучча, як дошова під голим небом? Добрий кумцю, а пішов би ти додому та попросив благословення у своїх доньок: ця ніч не жалує ні мудреців, ні дурнів.

Л і р

Реви, лютуй! Грими і розливайся!
Дош, вітер, грім, не дочки це мої!
Стихії люті, не виную вас!
Я не віддав своєї вам держави,
Не називав вас дітками своїми,
І вдячності не винні ви мені,
Тож грайтеся істотою моєю.
Я — раб ваш, бідний, кволий, недолугий,
Безсилий дід! І я, проте, зову
Рабами вас за те, що ви з'єднались
Із дочками злочинними моїми
І попліч з ними стали до війни
Проти такої голови старої,
Як ця! О! О! Яка підлота!

Б л а з е н ь

Розумний той, у кого є домівка, щоб було де прихилити голову.

Хто надумав жити без хати,
Мусить воші годувати,
Завжди доля жде така
По весіллі бідака.
Той, хто пальцем заміняє
Те, чим серце бути має,
Не побачить тихих снів,

Плачучи від мозолів.
Не було, бач, іще ніколи красуні, що не викривля-
лась би перед дзеркалом.

Входить Кент.

Лі р

Ні, буду зразком терпіння. Зціплю уста!

Кент

Хто тут?

Блазень

Тут — ковпак і вінець, тут — дурень і мудрець.

Кент

Королю мій! Ви тут! Таких ночей
Не любить навіть звір, що любить ночі;
У темряві бичує небо гнівне
Заблуканих і в житла заганяє.
Відколи я живу, таких потоків
Огню, таких страшних ударів грому,
Виття такого вітру та дощу
Не пригадаю. Стерпіти несила
Людині стільки мук і стільки жаху.

Лі р

Нехай боги, що грім у їх руці,
Його на супостатів нині вержуть! —
Тремти, харцизе, втеклий від закону!
Ховайся, закривавлена правице!
Кривоприсяжнику і лицеміре,
Прелюбодію, нелюде лукавий,
Що вбивство потаємно замишляв,—

Дрижіть і полотнійте! О, зірвіть
Людські гріхи, усі свої покрови,
Благайте в грізних суддів милосердя!
Я — та людина, що зазнала більше
Від інших лиха, ніж сама вчинила.

К е н т

Не має він чим голову накрити!
Державцю мій, тут близько є курінь,
Притулок там дадуть вам добрі люди,
Від громовиці сховище. А я
Піду до того дому, що твердіші
Серця в господарів його, ніж камінь,
З якого він збудований. Сьогодні —
Під ніч таку, — як я туди постукав,
Питаючи про вас, вони мене
Звеліли не пускати. Так, піду
І силоміць гостинності доб'юся.

Л і р

Думки туманяться.

(До блазня).

Ходімо, хлопче.
Що, холодно тобі, малий? Мені
Самому холодно.

(До Кента).

А де ж, друже,
Солома? Що за мудра штука — злидні!
Вони найпорожнішу в світі річ
На пишній обертають скарб. Ходімо
До куреня. Мій дурнику, мій блазню!

Я почуваю, що в моєму серці
Є закуток, якому жаль тебе.

Б л а з е н ь

(співає)

«Хто хоч маленький розум має —
На дощ і вітер не зважає,
Він щастя-долі зажива,
Хоч леться дощ, як з рукава».

Л і р

Правда, любий мій хлопче.

(До Кента).

Ходім, веди до того куреня.

Лір і Кент виходять.

Б л а з е н ь

Саме добряча ніч, щоб прохолодити розпусницю; перш
ніж іти, виречу пророцтво:

«Як візьмуться попи робить, не говорити,
Як у пивце шинкар зречеться воду лити,
Як панство пишнее повчатиме кравців,
Як будуть на вогні палити джигунів,
Як по судах зачнуть судити справедливо,
Як шляхтич житиме без боргу всім на диво,
Як висохне язик брудної клевети,
Як злодій зважиться на чесну путь піти,
Як будуть лихварі на полі сіячами,
Як зводні ставити почнуть високі храми,—
Тоді таких чудес зазнає Альбіон,
Що видасться усе — як дивовижний сон,

І навіть річ така химерна зовсім буде,
Що на своїх ногах, ходитимуть всі люди».
Це провістить Мерлін ², бо я живу перед його часами.

(Виходить).

СЦЕНА 3

Кімната в замку Глостера.
Входять Глостер і Едмунд.

Г л о с т е р

Ох, тяжко, тяжко мені, Едмунде! Не до серця мені це жорстоке діло. Коли я просив у них дозволу дати йому притулок, вони взяли у мене собі на користування мій дім, заборонили мені, погрожуючи своєю неласкою, говорити з ним, заступатись за нього і хоч би там чим помагати йому.

Е д м у н д

Це щось жахливе, щось нелюдське!

Г л о с т е р

Слухай-но, тільки щоб нікому ні слова. Розбрат зайшов між герцогами, та коли б на цьому все кінчилось! Я сьогодні вночі одержав листа — про нього небезпечно говорити, я запер листа у себе в кімнаті. За обра́зи, що їх тепер зазнає король, буде помста, частина військ уже вийшла, ми повинні стати на боці короля. Я знайду його і потайки стану в пригоді. А ти йди і забавляй розмовою герцога, щоб він не постеріг моєї допомоги королю. Коли

спитає про мене — я недужий, лежу в постелі. Якби навіть довелось за це вмерти,— бо мені таки смертю загрожують,— я не лишу свого короля, свого старого володаря напризволяще. Надходять дивні речі, Едмунде,— прошу тебе, будь обережний...

(Виходить).

Е д м у н д

Про вірність, заборонену тобі,
І про листа довідається герцог
Негайно. Послуга це немала,
І я за неї те собі дістану,
Що тратить батько. Так, дістану все!
Кінець старому, хай живе юнак!

(Виходить).

СЦЕНА 4

Частина степу. Курінь.
Входять Лір, Кент і Блазень.

К е н т

Це тут, королю добрий. Увійдїть.
Такої ночі тиранія дика —
Людині затяжка.

Буря триває.

Л і р

Лиши мене.

К е н т

Ввійдіть сюди, володарю ласкавий.

Л і р

Мені ти хочеш розірвати серце?

К е н т

Своє раніш я розірву, королю!
Ввійдіть сюди.

Л і р

Ти думаєш: то лихо,
Що нас гроза промочить до костей?
Для тебе — справді. А тому, кого
Гризе страшна хвороба, не помітна
Недуга менша. Хай би од ведмеда
Ти утікав, а море на шляху
Зустрілося розбурхане, — назад
Побіг би ти ведмедеві у пашу.
Як вільний дух, то й тіло в нас чутливе.
Ця буря, що в моїм бушує серці,
Заглушує всі інші почуття.
Невдячні дочки! Боже мій єдиний!
Та це ж однаково, якби кусати
Мої уста цю руку почали
За те, що їм вона підносить їжу!
Та я помщусь. Ні, я не буду плакати!
Під ніч таку не дасть мені притулку!
Гуляй, несита зливо! О Регано,
О Гонерільє! Доброго отця,
Що все віддав вам широкою рукою,
Під ніч таку... О! Близько божевілля!
Як страшно! Ні! Мовчатиму! Ні слова!

К е н т

Королю добрий, увійдіть сюди.

Л і р

Прошу, зайди собі, влаштуйся на ніч;
Мені ця буря волі не дає
Про тяжчі речі думати. А втім,
Іду, іду.

(До блазня).

Заходь, хлопчино, перший.
Іди вперед, бездомний бідачисько!
Я помолюся перед сном.

Блазень заходить у курінь.

Бродяги,

Сіроми голі! Як на вас падуть
Страшні удари бурі оцієї —
Чи ж можуть ваші голови неокриті,
Худі тіла в подертому вбранні
З негодою жакливою боротись?
Занадто мало думав я про це.
Навчайся, багатію! Відчувай,
Що бідарі всякденно відчувають,
Віддай добра свогого їм частину,
Щоб правда на землі запанувала.

Е д г а р

(у курені)

Дев'ять футів! Дев'ять футів! Бідний Том!

Блазень вибігає з куреня.

Б л а з е н ь

Не йди туди, кумцю. Там нечиста сила. Рятуйте мене!
Рятуйте!

К е н т

Дай руку. Хто там?

Б л а з е н ь

Дух, дух,— він каже, що його зовуть Бідний Том.

К е н т

Хто там гарчить у соломі? Ану, виходь!

Входить Едгар у подобі божевільного.

Е д г а р

Геть! Диявол женеться за мною! Крізь колючу темряву дме зимний вітер. Гм! Іди в свою холодну постіль і зогрійся.

Л і р

Ти все віддав своїм дочкам? І дожився до такого?

Е д г а р

Дайте милостиньку Бідному Томові. Нечистий дух гнав його крізь вогонь та полум'я, бровами та чорторіями, драговинами й болотами, клав йому ножі під подушку і могузки з петлею на його місце в церкві, сипав щурячу отруту йому в кашу, гордим робив його серце, примушував гасати конем по вузьких місточках, проклинати власну свою тінь, як зрадника. Благословенні твої п'ять здібностей розуму! ³

Томові холодно. Ду-ду-ду, ду-ду, ду-ду! Хай боронять тебе боги від вихору, падушчих зірок та пошесті! Дай щонебудь Бідному Томові, його мучить нечистий. От я його ледве не впіймав— от я його, от я його, ще раз, ще раз!

Буря триває.

Лі р

Що? Це дочки довели бідолаху до цього? Ти не міг нічого врятувати? Ти віддав їм усе?

Б л а з е н ь

Ні, він залишив собі рядюгу, а то... нам усім було б соромно дивитись.

Лі р

Нехай усі хвороби, що таяться
В хисткім повітрі, щоб карать злочинців,
Твоїх жорстоких дочок онадуть!

К е н т

Сер, дочок він не має.

Лі р

Смерть тобі,
Брехливий рабе! Так занастити
Людину можуть лиш недобрі дочки.
Чи то вже звичай, щоб отак батькам
Доводилось через дітей страждати?
Це справедлива кара, так! Батьки
Самі потвор нещасних породили.

Е д г а р

Пілікок сидів на горбі Пілікока. Ух, ух, ух!

Б л а з е н ь

Ця ніч холодна всіх оберне нас на дурнів та шаленців біснуватих.

Е д г а р

Стережись лихого духа! Слухайся своїх батьків, будь вірний своєму слову, не клянись, не перелюбствуй із жінкою ближнього свого, не давай гордошам посісти твою душу... Томові холодно!..

Л і р

Хто ти був такий?

Е д г а р

Послужливий хлопець, гордий серцем і розумом, що завивав собі кучері, носив рукавички і капелюхи, догджав хтивому сердцю своєї коханки і чинив з нею темні діла; присягався стільки разів, скільки разів одкривав рота, і кожну присягу ламав перед світлим оком небесним; хлопець, що засипав, обмірковуючи спокуси, і прокидався, щоб здійснювати їх. Вино я любив палко, гру в кості — ніжно, а в любові до жіноцтва міг заткнути за пояс турецького султана.

Живучи з лукавим серцем, з легкою головою, з кривавою рукою, я був ледачий, як свиня, хитрий, як лис, неситий, як вовк, скажений, як пес, хижий, як лев. Не допускай, щоб скрипіння черевиків чи шелест шовку віддали твое бідне серце жінці, не дозволяй нозі твоїй наближатись до кубел розпусти, руки — до спідничок, перу твоєму — до записної книжечки лихваря і стережись нечистого.

А зимний вітер усе дме кризь куші терну. Він каже:

гу-у, гу-гу, гу-гу!.. Дофіне, хлопчику мій, тсс! Нехай він мине нас!

Буря триває.

Л і р

Краще б тобі лежати в домовині, як стояти голому супроти цього розлютованого неба. І невже ж оце людина? Придивись-но тільки до нього. Він не завдячує черв'яковій шовком, звірові — хутром, вівці — вовною, гірській кішці — мускусом. Тут нас троє підроблених, ти — справжня людина. Неприкрашена людина — це ж і є така от злиденна, гола двонога істота. Геть, геть усе позичене! Іди-но, розстебни тут!

(Рве з себе одягу).

Б л а з е н ь

Прошу тебе, кумцю, не вередуї. Ця ніч не годиться, щоб плавати. Маленький вогник серед дикого поля був би тепер як серце старого розпусника: дрібна іскорка, а все тіло — холодне. Диви-но! Мандрівний огник!

Е д г а р

То лихий дух Флібертіджіббет ⁴. Він з'являється, коли задзвонять на вечерню, а блукає до перших півнів. Від нього — павутиння та шпильки, косі очі, заячі губи. Він насилає на пшеницю ріжки і кривдить бідолашні земні створіння.

Святий проходив Вітольд ⁵ дорогою глухою
І тричі зустрічавсь з марою він нічною,

На місці став,

Її закляв:

— Згинь, відьмо, згинь, хай буде бог зо мною!

К е н т

Як ви відчуваєте себе, королю?

Входить Г л о с т е р з факелом.

Л і р

Хто це?

К е н т

Хто такий?

Г л о с т е р

Мені скажіть, що ви за люди?

Е д г а р

Бідний Том, що їсть жаби, пугловки та ящірки і п'є воду. Розпалившись серцем, він, як нападе його диявол, їсть коров'ячі кізьяки замість салату, ковтає старих щурів та дохлих собак, п'є зелену воду із стоячої калюжі. Його завжди б'ють та січуть, карають і ув'язнюють. У нього було три одежини на спину, шість сорочок на тіло, кінч під верх і зброя.

Та миші й шури — от пожива для Тома,

Сім років уже — як єдино відома.

Стережіться мого гонителя.

Геть, дияволе, геть!

Г л о с т е р

І це, королю, ваше товариство?

Е д г а р

Князь тьми — джентльмен, він зветься Модо й Маху.

Г л о с т е р

Споганилася наша кров і плоть,
Устаючи на нас самих війною.

Е д г а р

Нещасний Том, як холодно йому!

Г л о с т е р

Ходім, королю. Я не здатен більше
Коритися жорстоким дочкам вашим.
Хай звелено замкнуть мені ворота
І вас віддати бурі на поталу —
Намислив я знайти вас і повести
Туди, де жде на вас тепло та їжа.

Л і р

Стривай, поговорю з цим мудрецем.
Ну, звідки грім береться?

К е н т

Мій королю,
Прийміть, молю, запросини його.

Л і р

Порозмовляти хочу з цим фіванцем.
Скажи мені: у чім твоя наука?

Е д г а р

Я вмю відганяць нечисту силу,
Вбивати гадів.

Л і р

А скажи мені
Так, щоб ніхто не чув...

К е н т

(до Глостера)

Просіть, мілорде,
Його до себе ще раз. Ум його
Туманиться.

Г л о с т е р

Чи ж винен він у цьому?
А де той добрий Кент? Казав він правду,
Вигнанець бідолашний. Ти говориш —
Король наш розум тратить. Я тобі
Скажу, мій друже, що й мене черкає
Крило безумства. Був у мене син,
Що хтів мене зо світу цього звести,—
А я любив так ніжно, так глибоко,
Як тільки батько може. Признаюсь —
Мене це божеволить. Що за ніч!

Буря триває.

Благаю вас, королю...

Л і р

О, пробачте...
Філософе шляхетний, прошу з нами...

Е д г а р

Том Бідний змерз.

К е н т

Біжи в курінь, погрійся!

Л і р

Ходім в курінь!

К е н т

Ні, ні, королю, з нами!

Л і р

З філософом лишитися я хочу.

К е н т

Ласкавий лорде, втіште короля,
Нехай бере він і його з собою.

Г л о с т е р

Беріть його з собою.

К е н т

Гей, хлопчино,

Ходімо з нами!

Л і р

Ну, афінець мій,

Рушаймо...

Г л о с т е р

Тихо! Ані слова! Тихо!

Е д г а р

Роланд до вежі темної підходить,
А велетень відтіль: «Ух, ух!
Британський чую дух!»

Виходять.

СЦЕНА 5

Кімната в замку Глостера.
Входять Корнваль і Едмунд.

Корнваль

Я помщуся, раніше ніж покину цей дім!

Едмунд

Мені, мілорде, можуть закинути, що кров моя поступилась перед підданським обов'язком! Страшно й подумати.

Корнваль

Бачу тепер, що не тільки через лиху свою вдачу брат твій хотів його смерті. Його серце мало право ненавидіти батькову підлоту.

Едмунд

Лиха доля моя! Мені доводиться каятись у тім, що я стою за правду. Ось той лист, про який він казав,— звідси добре дається бачити, що він — на боці французів. О небеса! Навіщо задумав він цю зраду? Навіщо склалось так, що я виказав на нього?

Корнваль

Ходімо до герцогині.

Едмунд

Якщо лист каже правду — скільки ж то клопоту буде вам!

Корнваль

Правда стоїть там чи брехня, але цей лист і зробив з

тебе графа Глостера. Розшукай батька, його треба взяти під варту.

Е д м у н д

(набік)

Коли я знайду його саме тоді, як він клопотатиметься за короля, то це ще покріпить герцогові підозри.

(До Корнвалля).

Я йтиму далі правим своїм шляхом, хоч як тяжко боротися голосу обов'язку з голосом крові.

К о р н в а л ь

Я звіряюсь на тебе, і в моїй особі знайдеш ти кращого батька, ніж рідний.

Виходять.

СЦЕНА 6

Кімната на фермі поблизу замку.

Входять Глостер, Лір, Кент, блазень і Едгар.

Г л о с т е р

Тут краще, ніж під голим небом. Заходьте, прошу. Я подбаю, щоб вам було тут спокійно. Я ненадовго залишаю вас.

К е н т

Усю міць його розуму поборолла нетерпеливість. Хай нагородять вас боги за ласку вашу!

Глостер виходить.

Е д г а р

Фратеретто кличе мене й розкажує, що Нерон вудить рибу в озері Мороку⁶. Молись, неповинний, і стережися злого духа!

Б л а з е н ь

Скажи мені, кумцю, божевільний — мужик чи шляхтич?

Л і р

Король, король!

Б л а з е н ь

Ні, він мужик, що має сина шляхтича; це хлоп, що з великого розуму пре свого сина в дворяни раніш за себе.

Л і р

Нехай чорти з розпеченим залізом
Їх опадуть і тіло їхне колють!

Е д г а р

Нечистий кусає мене за спину!

Б л а з е н ь

Божевільний той, хто вірить у ласкавість вовка, здоров'я коня, любов хлопчини і присягу повії.

Л і р

Хай буде так. Я кличу їх до суду!

(До Едгара).

А йди сюди, учений судіє.

(До блазня).

Ти сядь отут, громадянине вчений.
Ну, ви, лисиці!

Е д г а р

Як очима світить! —

А ви кого чаруєте тут, пані?
«Через річку, Бетсі, плинть!»⁷

Б л а з е н ь

(співає)

«В неї човен протікає,
Вся тремтить вона, як тінь,
А чого — сама не знає».

Е д г а р

Нечистий ганяється за Бідним Томом, соловейком тьохкаючи. Хопданс вимагає у Тома в животі двох білих оселедців. Не крикай, чорний ангеле, у мене нема поживи для тебе.

К е н т

Що вам, королю? Годі тих думок!
Лягайте на перину, відпочиньте.

Л і р

Ні, перше суд. Гей, там, покличте свідків!

(До Едгара).

Ти, вдягнений у мантію судді,
Сідай на місце.

(До блазня).

Ти з ним поруч сядь,—
Обидва ви в однім ярмі вродились.

(До Кента).

Сідай і ти, товаришу судовий.

Е д г а р

Нехай вершиться справедливий суд!

Гей, пастушку⁸, ти заснув.

Вівці, глянь, зайшли у шкоду.

Тільки б ти в ріжок загув —

І лиху б одвів пригоду.

Тпрусь, стара кішко!

Л і р

Оцю першу постав перед судом, це — Гонерілья.
Присягаюсь перед шановною громадою, що вона вигнала
геть бідного короля, свого батька.

Б л а з е н ь

Підійдіть сюди, пані. Ваше ім'я — Гонерілья?

Л і р

Вона не може цього заперечувати.

Б л а з е н ь

Пробачте, мені здалось, що ви — стілець.

Л і р

Ось друга. Бачите цей косий погляд?

Він свідчить про її камінне серце.

Сливить її... Огню! Огню! Мечів!

Наш суд — продажний. Нащо ти дозволив
Йй вислизнуть, лукавий судіє?

Е д г а р

Нехай боги твій розум бережуть!

К е н т

О горе! Де ж терпіння те, королю,
Що ним ото хвалились ви не раз?

Е д г а р

(набік)

Ні, сльози ці мене сьогодні зрадять.

Л і р

Глянь, глянь! Собачки гавкають на мене!

Е д г а р

На них я кину свою голову. Геть, прокляті собачата,
відсіть!

Чорна, біла, утікай!
Хоч отруту в зубі май,
Спаніель ти будь чи хорт,
Покруч будь, лихий, як чорт,
Будь ти куций чи з хвостом,
Всіх прогнати вміє Том:
Головою кине він —
Всі собаки через тиш.
Тин-тин-тин!

Ану-бо всі на храмове свято, на ярмарки, на базари!
Бідний Томе, а торбинка в тебе порожня!

Л і р

Розітніть груди Регані. Подивіться, що в неї біля серця. З чого в природі виникають такі жорстокі серця?

(До Едгара).

Вас, сер, я беру до своєї сотні, тільки не до вподоби мені ваша одежа. Ви скажете, може, що це перське вбрання⁹, а проте — надіньте інше.

К е н т

Тепер, королю, відпочиньте трохи.

Л і р

Ану, годі там гомоніти... Затягніть запону. Так, так, так. Ми повечеряємо вранці. Так, так, так.

Б л а з е н ь

А я ляжу спати опівдні¹⁰.

Входить Глостер.

Г л о с т е р

А йди-но, друже. Де ж король?

К е н т

Він тут.

Його ви не тривожте: він тепер
Не при умі.

Г л о с т е р

Послухай, чесний друже,
Подбай про нього. Змова є лиха
Його убити. Ноші он візьми

І віднеси мерщій його до Дувра:
Там знайдете і захист ви, й гостинність.
Не гайся. Півгодини промине —
І пізно буде, твій загине пан,
Загинеш ти і всі його боронці.
Бери ж його, бери! За мною, швидше!
Я виведу на шлях до порятунку!

К е н т

Спить мученик. Нехай же відпочинок
Надламаний твій розум покріпить,
Бо випробів зазнає він багато.

(До блазня).

Ходім, нести поможеш... Владаря
Ти не повинен кидать.

Г л о с т е р

Ну, скоріше!

Кент, Глостер та блазень виходять, несучи короля.

Е д г а р

Коли ми бачим, що біда напала
Людей, за нас і старших, і значніших,—
Нам власний біль од серця відлягає.
Тому страждати гірше, хто самотньо
Серед щасливих мучиться людей.
Наш дух тяжкі перемагає муки,
Як страдників товаришів знаходить.
Що розпач мій в порівнянні із лихом,
Яке в'ялить і сушить короля!

Ну, Бідний Томе, годі. Встань за правду!
На все тепер ти маєш бути готовий,
Щоб короля від мук урятувать.

(Виходить).

СЦЕНА 7

Кімната в замку Глостера.

Входять Корнваль, Регана, Гонерілья, Едмунд і
слуги.

Корнваль

(до Гонерільї)

Поспішайте до герцога, вашого мужа, покажіть йому
цього листа: військо короля Французького уже на нашій
землі. Розшукати зрадника Глостера!

Регана

Повісити зараз!

Гонерілья

Виколоти очі!

Корнваль

Віддайте його моему гніву! Едмунде, супроводь нашу
сестру,— негоже тобі бачити ту покару, якій ми піддамо
твого батька-зрадника. Скажи герцогові,— бо ти ж ідеш
до нього,— щоб він ні хвили не барився, запобігаючи
лиху. Ми теж про це подбаємо. Ми будемо обсилатися

прудкими гінцями. Прощай, люба сестро. Прощайте, лорде Глостер.

Входить Освальд.

Ну, що? Де король?

Освальд

Граф Глостер допоміг йому втекти.
Біля воріт зустріло їх із тридцять
Отих-от рицарів, що короля
Всю ніч шукали. А тепер вони,
З'єднавшись із графовим вояцтвом,
До Дувра рушили. Як я прочув,
Там нібито чекають друзі їх
Озброєні.

Корнваль

Гей, коні герцогині!

Гонеріля

Прощайте, лорде. Будь здорова, сестро!

Гонеріля, Едмунд і Освальд виходять.

Корнваль

Прощай, Едмунде. Де той лиходій,
Де Глостер? Изв'язати й привести!

Слуги виходять.

Хоч відберемо ми життя йому,
Судових звичаїв не відступивши,
Та влада наша допоможе нам
Наш гнів невтолений вдовольнити.
Нехай хто хоче нас корить за лютість,

Її, проте, нікому не утримать.
Ну, хто там? Зрадник?

Входять слуги з Глостером.

Р е г а н а

Ви, проклятий лис!

К о р н в а л ь

Зв'яжіть, та міцно, руки ці сухі.

Г л о с т е р

Що це таке, ясновельможне панство?
Ми — друзі, ви гостюєте у мене...
Пощо ця зрада? Друзі, схаменіться!

К о р н в а л ь

В'яжіть його, велю я вам!

Слуги в'яжуть Глостера.

Р е г а н а

Тісніш!

Тісніше! А, мерзото віроломна!

Г л о с т е р

Жорстока леді, я не віроломець.

К о р н в а л ь

В'яжіть його!.. Ось ми тобі, гадюко...

Регана вчіплюється Глостерові в бороду.

Г л о с т е р

Клянусь богами, чиниш ти ганебно!

Р е г а н а

Така сивізна — і таке лукавство!

Г л о с т е р

Волося це, що рвеш ти, лиходійко,—
Воно живе, воно — твій винувач!
Мої ви гості, сором вам мене
Розбійними руками ображати!
Чого ви хочете?

К о р н в а л ь

Які листи

Ви з Франції, добродію, дістали?

Р е г а н а

Кажі лиш правду: знаємо ми все.

К о р н в а л ь

Які стосунки мав ти з ворогами,
Що висіли в Британії підступно?

Р е г а н а

Чийм рукам ти звирив короля
Безумного? Кажі!

Г л о с т е р

Листа одного

Я мав — і від сторонньої людини,
А не від ворога.

К о р н в а л ь

Хитруєш!

Р е г а н а

Брешеш!

К о р н в а л ь

Куди послав ти короля?

Г л о с т е р

До Дувра.

Р е г а н а

До Дувра? Заборонено ж тобі
Під страхом смерті...

К о р н в а л ь

Ну, відповідай!

Г л о с т е р

Я зв'язаний стою, немов ведмідь.

Р е г а н а

Нащо до Дувра?

Г л о с т е р

Бачить я не хтів,
Як пазурами будеш виривати
Його примерклі очі ти, жорстока,
І як твоя сестра немилосердна
Йому він'ється в царственнее тіло
Своїми іклами, мов дикі і вепр.
Коли під бурю в темряві некельний
Блукав він серед степу, непокритий,—
Скажене море хвилию грізною
Зірки гасило, а недужий страдник

До сліз небесних додавав свої.
Якби під ту негоду страховинну
Вовки завили під ворітьми в тебе,—
Ти мусила б сказати: «Воротарю,
Піди і відчини!» Та знай же, знай:
Я ще побачу, як спаде на вас
Крилата помста, діти безсоромні!

К о р н в а л ь

Ні, не побачиш. Гей, держить його!
Я очі розтопчу твої ногами!

(Вириває йому око).

Г л о с т е р

Рятуйте, хто до старості дожити
Надіється... О лютосте! О небо!

Р е г а н а

І друге око, щоб було некривдно!

К о р н в а л ь

Ти хочеш помсту бачити...

П е р ш и й с л у г а

Стривайте,
Вельможний пане! Я з малечих літ
Слугою вам, та тільки-но сьогодні
Зробити можу послугу справдешню,
Вас зупинивши.

Р е г а н а

Що таке, собако?

Перший слуга

Коли б сама ти бороду носила,
Я вирвав би її! Чого ти хочеш?

Корнваль

Що? Мій підніжок! Раб мій!

(Вихоплює меч і підбігає до слуги).

Перший слуга

Боронись!

(Вихоплює меч, раниць Корнваль).

Регана

(до іншого слуги)

Подай меч! А, бидло знавісніле!

(Схопила меч і разить першого слугу в спину).

Перший слуга

Ох, смерть моя!.. У вас лишилось око,
Щоб бачити над ним покару, графе.
Ох...

(Умирає).

Корнваль

Не побачить... Геть, драглі огидні!

(Вириває Глостеру друге око).

Ну, де ваш блиск?

Глостер

Як темно! Страшно як!

Де мій Едмунд? Едмунде, розпали
Усі вогні, щоб спопелити клятих!

Р е г а н а

Геть, зраднику! Даремно закликаєш
Того ти, хто ненавидить тебе,
Він викрив нам твоє лукавство чорне,
І надто чесний він, щоб пожаліти
Такого батька.

Г л о с т е р

О, яке безумство!
Обмовлено Едгара неповинно!
Простіть мене, богове милосердні,
І синові щасливі дні пошліть!

Р е г а н а

Гей! Викиньте за браму цей непотріб!
Нехай дороги носом він шукає
До Дувра. Герцогу, як ваша рана?
Вам боляче?

К о р н в а л ь

Ох, тяжко! Герцогине,
Ходімо! Виженіть оцю безоку
Потвору. Здохлого раба жбурніть
На гнойовище... Я стікаю кров'ю...
Ах, як невчасно сталося це, Регано!
Дай руку.

Корнваль, підтримуваний Реганою, виходить.
Слуги одв'язують Глостера і виводять його.

Другий слуга

Як йому це поминеться —
Лихих я не боюся діл.

Третій слуга

Коли вона спокійно доживе
Похилих літ — з усіх жінок почвари
Поробляться.

Другий слуга

За графом нашим сивим
Ходімо, пошукаймо задля нього
Поводиря, якогось жебрака.
Хто зна, куди він зайде, бідолашний!

Третій слуга

Іди ти сам. Я прядиво добуду,
Білків з яєць, щоб до очей прикласти
Скривавлених. Хай небеса йому
В його тяжкому горі допоможуть!

Виходять.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Степ.
Входить Едгар.

Едгар

Так, краще жити в цій ганьбі вселюдній,
Аніж ганебно вік свій марнувати
Серед облесників. Найнікчемніше,
Найгірше й найбридкіше сотворіння
Живе, проте, надією якоюсь
Найкраще. Переміни у житті
Страшні лише щасливим, а нещасні
Сміються з них. Привіт тобі, безплотний
І вільний вітре! Ти мене здмухнув
У прірву лиха, і мені тепер
Нема чого боятись. Хто такий
Іде там?

Входить Глостер, веде його дід.

Праві небеса! Мій батько

З жебрущим дідом! Доле, злая доле!
Коли б не примхи й насміхи твої,
Що через них нам світ цей осоружний,
З життям би не могли ми розлучитись!

Д і д

Добрий мій паночку, я був вашим підданцем і піддан-
цем вашого батька вісімдесят років.

Г л о с т е р

Йди собі, мій приятелю добрий,
Мені ти не допоможеш, а на себе
Біду накличеш.

Д і д

Невидючі ж ви,
Мій пане, і не знайдете дороги.

Г л о с т е р

Нема дороги в мене. Що ті очі?
Я спотикався, коли зрячим був.
Нас горе вчить, і мука нас лікує.
Ах, мій Едгаре, сину мій єдиний,
Невинна жертво батьківського гніву!
Коли б тебе руками я діткнувсь,
Я б показав тепер, що я видючий.

Д і д

Гей, хто тут?

Е д г а р

(набік)

О боги! Хто в світі скаже:
«Нещасний я!» Нещастя меж не має!

Д і д

Це Бідний Том, причинний!

Е д г а р

(набік)

Гірш була!

Тому ще не найтяжче, хто про себе!

Сказати не може: я на всій землі

Найбільший страдник.

Д і д

Ти куди, нещасний?

Г л о с т е р

Хто він? Жебрак?

Д і д

Жебрак і божевільний.

Г л о с т е р

Ще має крихту розуму, хто вміє
Просити хліба. Цеї ночі, в бурю,
Такого бідаря я стрів: людина —
Гробак нікчемний. Пригадався син,
Та ще на нього зле тоді я мислив.
Тепер я знаю правду. Для богів

Те саме ми, що мухи для хлоп'ят:
Вони нас для розваги убивають.

Е д г а р

(набік)

Що діяти? Як боляче вдавати
Перед нещасним дурня, всім гидкого!

(До Глостера).

Хай небеса благословлять тебе,
Хазяїне!

Г л о с т е р

Це голий той бідак?

Д і д

Так, пане.

Г л о с т е р

То йди ж собі, на бога.
Як ти до мене ще зберіг любов,
То принеси одежину якусь
Для голої істоти оцієї,
Що виведе мене на Дуврський шлях.

Д і д

Ох, пане, це ж безумець!

Г л о с т е р

Час настав,
Що скрізь безумці водять невидющих.
Йди ж, прошу, чини собі як хочеш,
А тільки йди.

Д і л

Йому я принесу
Свою найкращу одіж, бідоласі,
І хай буде, що буде.

(Виходить).

Г л о с т е р

Гей, а йди-но
Сюди, голяче!

Е д г а р

Бідний Том ізмерз.

(Набік).

Як тяжко, як болюче прикидатись!

Г л о с т е р

Іди ж, іди!

Е д г а р

(набік)

А прикидатись треба.

(До Глостера).

Благословення боже на твої
Криваві очі!

Г л о с т е р

Знаєш ти дорогу
До Дувра?

Е д г а р

І доріжки, і стежки. У Бідного Тома відібрано розум. Хай небо береже тебе, сину чесної людини, від лукавого. В Бідному Томові оселились відразу п'ять злих духів: дух розпусти — Обідікат, Хобідіданс — князь німоти, Маху — князь над злодіями, Модо — велитель душолюбів і Флібертіджіббет — дух, що примушує орудувати косою та помелом, — він божеволить наймичок. Хай боги березуть тебе, пане.

Г л о с т е р

Візьми собі цей гаманець, бідахо,
Прибитий небом. У нещасті я,
І з цього ти для себе щастя маєш.
О небеса, і завжди так чинить!
Хай багатій, що всього має вдосталь,
Сліпий до злиднів та нестатків людських,
Роздасть убогим залишки свої!
Тоді не буде бідних і багатих,
Всі будуть рівні. Знаєш ти дорогу
До Дувра?

Е д г а р

Знаю, пане.

Г л о с т е р

Там бексет

Високий є, що загляда лякливо
В морську безодню. Тільки заведи
Мене на край бексету, я віддам
Усе тобі, що маю найдорожче,
І відпушу. Мене водити більше
Не треба буде.

Е д г а р

Дай же, пане, руку;
Том-бідолаха заведе тебе.

Виходять.

С Ц Е Н А 2

Перед замком герцога Альбані.
Входять Гонерілля та Едмунд. Ім назустріч —
Освальд.

Г о н е р і л л я

(до Едмунда)

Прошú вас до господи. Дивне диво,
Що муж мій тихий вам не йде назустріч.

(До Освальда).

Ну, де ж хазяїн?

О с в а л ь д

Він у замку, пані,—
Та як же чудно він перемінився!
Йому сказав я про ворожий наступ —
Він усміхнувся. Я сказав йому,
Що ідете сюди ви,— він промовив:
«На лихо!» Я його оповістив
Про Глостерову зраду і про те,
Як син його молодший прислужився,—
Мене назвав він: бовдур і брехун.

Сумним вістям він радий, із веселих
Тривожиться.

Г о н е р і л ь я

(до Едмунда)

Ви далі не ідіть.

Запав він у ганебне боягузтво
Та в нерішучість, бачити не хоче
Образ, які про помсту нам волають.
Та річ, що ми задумали в дорозі,
Повинна здійснитись. Рушайте швидше
До брата ви мого, зберіть війська,
Візьміть над ними владу. Я тим часом
Озброюся, а мужеві до рук
Дам веретено. Вірний цей слуга
За посланця між нами буде. Вмій
Про власне щастя дбати — і дістанеш
Ти скоро від коханої листа.
Візьми оце.

(Дає йому стрічку).

Мовчи... склони чоло...

Якби цей поцілунок говорити
Насмілився, тебе б він окрилив.
Іди ж і пам'ятай, що я сказала.

Е д м у н д

Я ваш до смерті!

(Виходить).

Г о н е р і л ь я

Глостере коханий!

Які ж ви, чоловіки, не подібні!
Ти вартій найніжнішої любові,
А володіє мною той нікчема.

О с в а л ь д

Наш герцог, пані преласкава, йде.

(Виходить).

Входить Альбані.

Г о н е р і л ь я

Чи то вже я й свистка, як пес, не гідна!

А л ь б а н і

Ти пороху не гідна, Гонерільє,
Що вітер ним тобі в обличчя сипле!
Твоєї вдачі я боюсь. Людина,
Що зневажає того, хто життя
Їй дарував, спинитися не може.
Та гілка, що надумала відпасти
Від дерева, засохне — і годиться
Лиш на чаклунське полум'я.

Г о н е р і л ь я

Покинь,

Дурниці мелеш.

А л ь б а н і

Мудрість і добро

Гидкі здаються нелюдам гидким.
Їм тільки бруд до серця. О тигриці,
Що ви вчинили! Батька ви свого,
Старого, посивілого, що навіть

Ведмідь йому лизав би кволі руки,
Звели своєю лютістю з ума.
Як брат мій і стернів це? Як попустив,
Щоб мучено людину, від якої
Зазнав він стільки ласки і добра!
О! Як на землю не пошлють боги
Видимих духів злочини спинити,
То люди жертимуть одне одного,
Як ті морські потвори.

Г о н е р і л ь я

Боягузе!

Ганьби лиш варта голова твоя,
Твоя щока удару так і просить.
Безокий лоб у тебе! Ти не бачиш,
Що честь твою затоптано в bagno,
Не тямиш навіть, що лише безумець
До лиходіїв чорних має жаль!
Де бронь твоя? Французький прапор має
Над нашим краєм, тихим та веселим,
Убивця йде в пернатому шоломі,—
А ти сидиш, як дурень доброчинний,
І скиглиш: боже! Що це? Відкіля?

А л ь б а н і

Поглянь на себе, сатано! Жорстокість
Нам не така в дияволі страшна,
Як у жіночій образі.

Г о н е р і л ь я

Мели,

Порожня голово!

А л ь б а н і

Та посоромся ж,
Лукаве сотворіння, і злобою
Не каламуть лиця свого рис!
Якби була моя правиця здатна
Моєї крові слухатись,— тебе б
Я розірвав. Та що ж! Ти — демон злий,
Але ти — жінка. Це тебе боронить.

Г о н е р і л ь я

Ач, як сміливості набрався!

Входить гонець.

А л ь б а н і

Ну, що чути?

Г о н е ц ь

Ох, лорде мій, умер Корнвальський герцог
Від рук слуги свого під хвилину,
Як друге рвав у Глостера він око.

А л ь б а н і

Що! Очі в Глостера?

Г о н е ц ь

Слуга, якого
Він годував, меча підніс на пана,
Жалем порушений. Тоді Корнваль
На нього кинувся, убив його,
Та й сам упав, поранений смертельно.

А л ь б а н і

Так, правда, є ще судді в небесах,
Що нас карають за тяжкі злочинства!
А як же бідний Глостер? Друге око
Він втратив теж?

Г о н е ц ь

Так, пане мій, осліп.
Ось лист вам від сестри, міледі. Просить
Вона негайно відписати їй.

Г о н е р і л ь я

(пабік)

Що ж... Рада я... А тільки удовою
Сестра зосталася, при ній Едмунд,—
І те, що я замислила, на мене
Упасти може, як гора тяжка!

(До гінця).

Листа я прочитаю й відповім.

(Виходить).

А л ь б а н і

А де
Був син його, як мучили отця?

Г о н е ц ь

Сюди він їздив з панею мою.

А л ь б а н і

Його нема тут.

Г о н е ц ь

Я його зустрів,
Як він вертався.

А л ь б а н і

Знає він про злочин?

Г о н е ц ь

Так, добрий лорде. Це ж на батька він
Дав викази, а виїхав для того,
Щоб карі тій не будь на перешкоді.

А л ь б а н і

О Глостере, живу я, щоб віддячить
Тобі за вірну службу королеві
І щоб за очі відплатить твої!
Ходімо, друже. Все мені розкажеш.

Виходять.

С Ц Е Н А 3

Французький табір коло Дувра.
Входять Кент і дворянин.

К е н т

Чи знаєте ви, чому король Французький так раптово
повернувся додому?

Д в о р я н и н

Він з королівства виїхав, не все
Зоставивши в порядку: певний клопіт

Його весь час тривожить тут; біда
Всій Франції загрожує без нього.
Він там потрібен.

К е н т

Хто ж керує військом?

Д в о р я н и н

Французький маршал, пан Лафар.

К е н т

Помітив

На королеві ти печалі знак,
Віддавши їй листи?

Д в о р я н и н

Так, сер. Вона
Читала при мені їх — і з очей
Котилися одна по одній сльози
На ніжні щоки. Бачилось, хотіла
Вона над власним смутком панувати,
Як справжня королева.

К е н т

А! Її

Це схвилювало!

Д в о р я н и н

Так. Проте вона
Собою володіла. Сум і твердість
Боролись в ній, і це читать давалось
У неї на прекрасному виду.
Як сонце й дощ травневої пори

Змагаються, так на її устах
Сіяли дивно усміхи принадні,
Немов не знаючи, що чисті сльози
В очах її чудових появились
І котяться, як променисті перли.
Скажи одно: коли б усім журба
Так до лиця була, то ми вважали б
Її за найкоштовнішу окрасу.

Кент

А що вона казала?

Дворянин

Раз чи два

Вона шеннула з віддихом тяжким,
Немов те слово їй давило серце:
«Мій батьку! Батьку!» Потім застогнала:
«О сестри! Сестри! Сором для жіноцтва!
Кент! Батько! Сестри! В бурю! Уночі!
Де ж милосердя?!» — І свята волога
З її очей небесних полилась,
І вибігла з плачем вона — побути
На самоті з журбою.

Кент

То зірки,

Зірки керують долею людською,
Інакше-бо ніяка в світі пара
Таких дітей несхожих не вродила б.
Потому говорив ти з нею?

Дворянин

Ні.

К е н т

Король тоді вернувся вже?

Д в о р я н и н

Так, сер.

К е н т

Нещасний Лір живе у цьому місті.
Подеколи, під ясності хвилини,
Він згадує, чого ми прибули,
Але не хоче бачиться з дочкою.

Д в о р я н и н

Чому ж то так?

К е н т

Гіркий, болючий сором
Гнітить його. Своім немилосердям
Благословення у дочки віднявши,
Її закинув у чужий він край,
Права її віддав недобрим дочкам,
Які серця собачі в грудях мають.
От що пече його, от що йому
З Корделією бачиться боронить.

Д в о р я н и н

Нещасний!

К е н т

Що з Корнвалем та Альбані
І з військом їх?

Д в о р я н и н

Вони в поході, сер.

К е н т

Ходім до царственного Ліра. Ти
Зостанешся при ньому. Є причина
Мені таїтись до часу,— а потім
Не пошкодуєш ти, що запізнався
Зо мною, невідомим. Ну, ходімо ж!

Виходять.

СЦЕНА 4

Французький табір під Дувром. Намет.
Барабани і прапори.
Входять Корделія, лікар і воїни.

К о р д е л і я

То він, то він. Його зустріли люди,
Безумного, як у негоду море;
Співа пісні він, голову собі
Повивши кропивою, куколем,
Болиголовом, бур'яном усяким,
Що в нас росте на полі. Розішліть
Негайно цілу сотню! Хай шукають
По всіх ланах його, по всіх долинах —
І перед очі наші приведуть.

Один з офіцерів виходить.

Скажи: під силу мудрості людській

Йому зцілити розум скалічений?
Хто зробить це — я все тому віддам!

Лікар

Є ліки, королево. Найдорожчий
З-між них — то спокій. Він його не має.
Мені відомі засоби, якими
Його тривогу можемо ми приспати.

Корделія

Небесні тайни, сили всі земні,
Із сліз моїх гарячих розцвітять
І порятуйте батька дорогого!
Шукать його! Шукати! Хай безумство
Не вкоротить нещасному віка!

Входить гонець.

Гонець

Я з новою, королево: йдуть
Сюди війська британські.

Корделія

Ми це знаєм.
Готові ми належно їх зустріть.
О батьку мій! Це все, це все для тебе!
Король Французький, рушений жалем
До сліз моїх, мою вчиняє волю.
Не честолюбство нас веде на бій —
Свята любов і честь мого отця.
О, швидше б знов його мені побачить!

Виходять.

СЦЕНА 5

Кімната в замку Глостера.
Входять Регана й Освальд.

Регана

Чи виступили братові війська?

Освальд

Так, пані.

Регана

Що там пише Гонерілья
Едмундові?

Освальд

Не знаю.

Регана

Він поїхав
У справах дуже пильних. Нерозумно
Було пускати Глостера сліпого
Живим: тепер його нещасний вигляд
Усіх людей озброює на нас.
Едмунд поїхав, щоб з жалю до нього
Життя йому стражденне увірвати,
А разом і про силу ворогів
Розвідати.

Освальд

Повинен я його
Догнати і листа йому віддати?

Р е г а н а

Ми завтра вирушаємо. Зостанься,
Путь небезпечна.

О с в а л ь д

Ні, не можу, пані!
Я маю від велительки наказ.

Р е г а н а

Про що вона могла йому писати?
Ти, певно, знаєш... Розкажи... То, може...
Не знаю що... Тебе нагороджу я...
Дай прочитати листа.

О с в а л ь д

Ні, ні, міледі.

Р е г а н а

Я знаю, що вона не любить мужа,
Я в цьому певна. Я постерегла,
Як чудно їй красномовно поглядала
Вона тієї ночі на Едмунда.
Вона тобі звіряє все.

О с в а л ь д

Мені?

Р е г а н а

Я знаю, що кажу. Тепер подумай:
Мій муж помер, з Едмундом я розмову
Тут шири мала,— більше він до пари
Мені, як їй. Наздожени його
І в руки дай оцю йому записку;

А герцогині, як розкажеш їй
Про все, що чув, порадь навик забути
Ті дуроші, в які вона вдалась.
Коли ж ти зрадника сліпого стрінеш,
То пам'ятай, що нагороду щедру
Дістане той, хто укладе його
На вічний сон.

О с в а л ь д

Зустрівши, доведу я,
Кому служу по-щирому.

Р е г а н а

Прощай!

Виходять.

СЦЕНА 6

Поле недалеко Дувра.
Входять Глостер і Едгар, одягнений по-селянському,

Г л о с т е р

Коли ж дійдемо ми на верховину?

Е д г а р

Вже скоро. Чуєте, як тяжко йти?

Г л о с т е р

Дорога нібито звичайна.

Е д г а р

Ні,
По кручі ми беремось. Чути вам,
Як море гомонить?

Г л о с т е р

Ні, я не чую.

Е д г а р

Не тільки зір, а й інші почуття
У вас притуплені.

Г л о с т е р

А може, й справді!
Мені здається — голос твій змінився
І кращою ти мовою говориш,
Ніж досі.

Е д г а р

Помиляєтесь. Я тільки
В одежі іншій.

Г л о с т е р

Начебто ти став
Бистріший на язик.

Е д г а р

Ходімо, сер.
Оце та верховина. Обережно!
Яка безодня! Мліє голова,
Заглянувши. Ворони та галки,
Що в'ються там під нами, видаються
Мов хрущики! Над урвищем страшним,

До нас наполовину не дійшовши,
Людина причепилась і збирає
Украї морський. Жахливий заробіток!
Той бідолаха видається меншим
За власну голову. А он рибалки, —
Як мишенята, бродять узбережжям.
Велика барка — ніби вбогий човник,
А човник — ніби поплавець дрібний.
Не чути навіть, як реве вода,
Об камінь розбиваючись. Ні, годі!
Боюсь, що розум замутиться мій
І я впаду у прірву.

Г л о с т е р

Де стоїш ти —

Постав мене.

Е д г а р

Обачно. Дайте руку.

Ще крок — і ви на самому краю.
Ох, тільки здумати!

Г л о с т е р

Пусти мене.

Ось маєш, друже, гаманця тугого:
Там самоцвіт, бідасі цілий скарб.
Нехай усі боги та чарівниці
Тобі пошлють багатство! Відійди,
Зо мною попрощайся, дай почути,
Як віддаляється твоя хода.

Е д г а р

Прощайте, сер.

Г л о с т е р
Прощай, мій добрий друже.

Е д г а р
(набік)

Цією грою хочу я зцілити
Його від розпачу.

Г л о с т е р
Боги високі!
Зрікаюсь цього світу і тяжке
Своє скидаю горе перед вами.
Коли б я міг його терпіти довше,
Коли б я міг чинити опір вам
І вашій волі, що мене карає,—
Життя могого світоч догорів би
Спокійно сам. Якщо Едгар живий,
Благословіть його! Прощай, мій друже.

(Стрибає й падає на місці).

Е д г а р
Прощайте, сер!..

(Набік).

Проте не розумію,
Навіщо красти в себе скарб життя,
Коли само життя веде до смерті!
Якби насправді там він був, де думав,
Кінець би всьому... Мертвий чи живий?

(Змінивши голос).

Гей, пане! Чуєте! Подайте ж голос!

Озвіться! Мертвий він... Ні, оживає...
Що вам таке?

Г л о с т е р

Геть! Дай мені умерти!

Е д г а р

Коли б із павутиння ви були,
З повітря й пуху — і тоді б розбились
Дощенту, полетівши в цю безодню.
А ви живі, ви дишете, ви цілі,
Здорові. Десять щогол ізв'язавши,
Ми верховини б тої не сягли,
Звідкіль ви впали. Чи ж не диво, сер?

Г л о с т е р

Я впав чи ні?

Е д г а р

З отого он шпиля
Високого. Збагніть: коли крилатий
Туди залине жайворон, ми його
Не бачимо й не чуємо... Та гляньте ж
Угору!

Г л о с т е р

Леле! Я сліпий! Невже
Для страдників до смерті путь закрито?
Була б утіха нам, якби могли
Тиранову ми ошукати волю,
Життя втеравши ².

Е д г а р

Дайте руку, сер.

Устаньте. Так. Ну, що? Є сила встоять?

Г л о с т е р

Є, друже, є.

Е д г а р

Це диво над дивами!

А хто це був, що з ним ви розлучились
Там, на шпилі?

Г л о с т е р

Жебрак, бідаха голий.

Е д г а р

Я тут стояв, і бачились мені
Два місяці замість очей у нього,
Носів у нього тисяча була,
Неначе хвилі, роги коливались,—
То сам нечистий. Будь же вдячний небу,
Сильнішому за всіх людей могутніх,
Що зберегло тебе від смерті, батьку! ³

Г л о с т е р

Тепер затямлю: доти буду я
Терпіти лихо, аж само воно
Не крикне: годі! Лиш тоді умру.
Той, що ти кажеш, видався мені
Людиною. Щохвилі говорив він:
«Злий дух! Злий дух!» Це він мене привів
До тої прірви.

Е д г а р

Заспокойся, друже,
Смирись, душею... Хто то йде сюди?

Входить Лір, химерно прикрашений польовими квітами.

Розумне так ніколи б не прибралось.

Лі р

Ні! Вони мені нічого не можуть зробити за те, що я карбую гроші. Я — король.

Е д г а р

Це видовище розриває мені серце!

Лі р

У цій справі природа вища за вмільсть людську. Ось тобі гроші за вербунок. Цей чоловік держить лука, як те опудало. Натягніть мені стрілу на цілий ярд! Дивіться, дивіться! Миша! Тихо! Тихо! Оцього шматка підсмаженого сиру вистачить... О! Моя бойова рукавиця! Примірю її на велетня. Принесіть алебарди. Ач як славно полетіла птиця! На шмаття! На шмаття! Ф'ю! Скажи пароль!

Е д г а р

Пахучий майоран.

Лі р

Проходь.

Г л о с т е р

Що це? Який знайомий голос!

Лі р

А! Гонерілья з сивою бородою! Вони гладили мене, як пса, і казали, що у мене сиве волосся в бороді, коли воно було ще чорне. «Так» казали вони, коли я говорив «так», і «ні», коли я говорив «ні». «Так» і «ні» — це недобрі були божества. Коли дощ промочив мене і вітер змусив дрижати, коли грім гримів не вщухаючи, хоч як я про те благав,— тоді я зрозумів їх, тоді я їх збагнув. Геть, вони не хазяї свого слова, вони казали мені, що я — все! Неправда, лихоманка сильніша за мене!

Г л о с т е р

Знайомий голос, так! Це не король?

Лі р

Король! Король! Від голови до ніг!
Погляну — і дрижать мої раби!
Та не лякайся: я тебе прощаю.
У чім твій гріх? Перéлюб? То нічого.
І птах дрібний, і мошка золота
У мене на очах перéлюб чинять.
Благословення блудові, коли
Син Глостерів, народжений неправо,
Добріший був до батька, ніж мої
На ложі чесному зачаті дочки.
Нехай цвіте розпушта, любострастя,
Бо маю я потребу в вояках!
Поглянь же на оту манірну пані,
Що на виду зима холодна в неї,
Що головою строго так хита,
Почувши тільки слово «насолода»!
Знай: ані тхір, ні ярий жеребець
До хтивості палкішої не здатні!

Так. Це з жіночим тулубом кентаври!

До пояса — це божі сотворіння, а що нижче — те від диявола. Там — пекло, морок, сірчана безодня, вогонь, пара, сморід, зараза. Пху, пху, пху! Дай мені унцію мускусу, любий аптекарю, щоб я прочистив собі уяву. Ось тобі гроші.

Г л о с т е р

Дозвольте руку вам поцілувати.

Л і р

Я витру: тліном ця рука відгонить.

Г л о с т е р

Зруйноване природи сотворіння!
О, світ увесь — нікчемний дим і прах!
Мене ти знаєш?

Л і р

Так, я знав тебе.

Я добре пам'ятаю твої очі.

Чому ти скоса поглядаєш на мене? Шкода праці, сліпий купідоне, я не полюблю. Прочитай цей от виклик і придивись добре до писання.

Г л о с т е р

Коли б сіяло в кожній букві сонце,
І то не міг би їх я прочитати!

Е д г а р

(набік)

Я не поиняв би цьому віри, коли б хто про це оповідав. А воно справді так, і це крає мені серце.

Лі р

Читай.

Г л о с т е р

Чим? Оцими западинами?

Лі р

Ого! Он ти що таке! Ні очей у лобі, ні грошей у гаманці! Очам твоїм тяжко, зате гаманцеві — легко. А проте ж ти бачиш, що діється на світі.

Г л о с т е р

Не бачу, а чую.

Лі р

Ти збожеволів! Людина і без очей може бачити, що діється на світі. Подивись ушима; бачиш, як отам суддя прискіпався до нещасного злодіячки! Слухай-но, я щось шепну тобі. Переміни місця: скажи тепер, хто суддя, хто злодій? Доводилось тобі бачити, як хазяйський пес бреше на жебрака?

Г л о с т е р

Так, сер.

Лі р

І ця істота втікає від собакати. От тобі подоба влади: слухайся собаки, вона — вища сила.

Злий паламарю, ти — залитий кров'ю!

Спинись! Нащо розпусницю ти б'єш?

Бий сам себе: ти сам ладен би був

Чинити з нею те, за що бичуєш.

Лихвар повісив шахрая! Лахміття

Нам одкриває злочини, а пишна,
Підбита хутром дорогим одежа
Приховує. Позолоти порок —
І суд зламає спис об позолоту.
Немає винних на землі, нема —
Я вам кажу! Стаю на захист їм,
Бо маю силу заклепить уста
Усім суддям. Скляні купивши очі,
Вдавай, як ті політики безчесні,
Що бачиш ти, чого не можеш бачить.
Стягни-но чоботи мені! Ну, ну! Сильніше!

Е д г а р

Ох, правда з маячнею тут сплелась!
В безумстві — розум світлий!

Л і р

Хочеш плакати

Над долею моєю, то візьми
У мене очі. Знаю я: ти — Глостер.
Терпеливий будь. Ми плачемо тепер,
Та знай: людина, тільки народившись,
Кричить і плаче. Слухай, прокажу
Тобі я проповідь.

Г л о с т е р

О, горе, горе!

Л і р

Ми плачемо, вродившись, бо мусим
Дурну комедію на світі грати.
Цей капелюш...⁴ Ага! Чудова думка —
Всім коням ноги повстю обмотать...

Я це зроблю, скрадуся до зятів —
І раптом: бий! бий! бий! бий! бий!

Входить дворянин із слугами.

Д в о р я н и н

Беріть його!.. Сер, ваша доня...

Л і р

Що?

Нема рятунку! У полоні я!
В руках у долі іграшка нікчемна.
Глядіть, поведіться ж зо мною добре.
Я викуп дам. Та лікаря пришліть.
Я ранений: аж видно навіть мозок.

Д в о р я н и н

Вам буде все.

Л і р

Усе — мені одному?
Ах, від плачу солоний весь я став!
Слізьми моїми можна б поливати
Осінній порох...

Д в о р я н и н

Володарю добрий...

Л і р

Умру відважно я, немов жених
Без жалю й сліз. Не треба сумувати.
Панове, я — король. Вам це відомо.

Д в о р я н и н

Ви — владар наш, і всі ми — ваші слуги.

Л і р

Що ж, оце життя. Ану-бо доганяйте. Ну, ну, ну!

Лір вибігає. Слуги за ним.

Д в о р я н и н

І злидаря в такому стані жаль;
Коли ж король так мучиться — немає
Тут слів людських. У нього є дочка,
Що змиє пляму чорную з природи,
Яку зробили інші дві дочки.

Е д г а р

Низький уклін вам, рицарю шляхетний!

Д в о р я н и н

Кажіть мерщій, чого вам треба, сер.

Е д г а р

Чи справді буде битва незабаром?

Д в о р я н и н

Це знає всяк, хто тільки має вуха.

Е д г а р

Скажіть, будь ласка, близько вороги?

Д в о р я н и н

Так, близько і на нас ідуть поспішно.

Е д г а р

Спасибі, сер. Це все?

Д в о р я н и н

Хоч королева

Ще тут справу має, та війська
Вже рушили.

Е д г а р

Спасибі, сер, спасибі!

Дворянин виходить.

Г л о с т е р

О, відберіть, боги, дихання в мене.
Щоб знову я спокусі не піддався
Свій вік собі самому вкоротить!

Е д г а р

Ви, батьку, добре молитесь.

Г л о с т е р

А що

Ти за людина?

Е д г а р

Бідний чоловік,
Покірний долі. Чоловік, що вміє,
Стражданням навчений і лихом битий,
Будь милосердним. Дайте руку, пане,
Я заведу вас до житла.

Г л о с т е р

Спасибі.

Нехай боги тебе благословлять!

Входить О с в а л ь д.

О с в а л ь д

Попалась пташка! От і нагорода!
Ця голова безока мов зумисне
Сотворена, щоб збагатить мене!
Ну, зраднику старий, мерщій молись!
Добуто меч, кінець тобі прийшов!

Г л о с т е р

Сильніше вдар, будь другом!

Едгар заступається за Глостера.

О с в а л ь д

Ти, мугир,
Ти смієш зрадника обороняти?
Геть, бо хвороба, що його заїла,
На тебе перекинеться. Геть руку!

Е д г а р

(підробляючись під селянську мову)

Ні, паночку,⁵ не відступлюсь, еге!

О с в а л ь д

Пріч, бо здохнеш, як пес!

Е д г а р

Ласкавий паночку, ідіть собі, куди йдете, і дайте про-
йти людям простим. А коли б мені оце і вмерти, то не

так-то вже й скоро. Не лізь-бо до старого, не сікайся, кажу тобі, а то я спробую, що міцніше: твій череп чи мій кулак. Я, брат, по-простому.

О с в а л ь д

Геть забирайся, стерво!

Б'ються.

Е д г а р

Ось я тобі перелічу зуби, мосьпане. Ану, підходь! Овва, який страшний!

Б'ються. Освальд падає.

О с в а л ь д

Ти вбив мене, підніжку! Забери
Мій гаманець — і тіло поховай,
Як хочеш жити на землі щасливо.
Листи, що маю, Глостеру Едмунду
Віддай: він десь у таборі британським.
Ох, смерть яка невчасна!

(Умирає).

Е д г а р

Ти мені

Відомий добре, підлий посіпако
Лукавої своєї господині!

Г л о с т е р

Що? Вмер?

Е д г а р

Сідайте, батьку, відпочиньтс.
Загляну я тим часом до кишень:

Листи, що він казав, мені ще можуть
Стать у пригоді. Він умер. Шкода,
Що від руки моєї. Ну, ламайся,
М'яка печатко! Тут нема ганьби:
Щоб ворогів думки недобрі знати,
Ми часто розриваєм їм серця,—
То що вже нам ці клаптики паперу.

(Читає).

«Згадай, як ми присягались одне одному. Ти маєш багато нагод убити його, і ти це зробиш, аби тільки хотів. Коли він вернеться переможцем — усьому край: я буду бранкою, а його постіль — моєю в'язницею. Визволь мене з ненависного тепла цієї постелі; його місце буде тобі нагородою за твій подвиг.

Твоя дружина, — хотіла б я написати, — з відданістю й любов'ю, Гонерілья».

Будь проклята, мінливоросте жіноча!
Убити мужа чесного — і взять
Мойого брата на подружнє ложе!
В оцей пісок зарию я тебе,
Розпусників посланче нечестивий,
А герцогові цього дам листа
Під слухний час, щоб відав він про змову,
І розповім за смерть твою.

Г л о с т е р

Король

Спав з розуму. Яка ж міцна у мене,
Нещасного, на плечах голова,
Що стільки може витримати муки!
Ох, краще божевілля, щоб не знати,

Не бачити жахливої безодні,
Щоб стратить пам'ять, живучи в химерах!

Здали чути барабан.

Е д г а р

Давайте руку. Чути барабан...
Ходімо! Я вас заведу до друзів.

Виходять.

СЦЕНА 7

Намет у французькому таборі.
Лір спить на постелі. Лікар, дворянин та інші біля
нього.

Входять Корделія й Кент.

К о р д е л і я

Мій любий Кенте! Як нагороджу
Тебе за добрість? Ані сил моїх,
Ані життя не вистачить на це!

К е н т

У вашому визнанні — нагорода
За все найвища, королево. Я
Вам до ушей доводив тільки правду.

К о р д е л і я

Твоя одежа дух мені смутить,
Лихі часи нагадуючи серцю.
Вдягнися краще.

К с и т

Не беріть у гнів,
Що в вигляді такому я з'явився.
Коли б мене дочасно упізнали,
Було б недобре. Тож прошу і вас
Мене тим часом нібито не знати.

К о р д е л і я

Хай буде так, мій добрий лорде.
(До лікаря).

Ну,

Як там король?

Л і к а р

Він спить іще, міледі.

К о р д е л і я

О праведні боги! Пошліть йому
Бальзам цілющий на душевні рани,
І сивому, що з горя став дитям,
Верніть ви міць і розум проясніть!

Л і к а р

Чи не збудить його, вельможна пані?
Він довго спав.

К о р д е л і я

Чиніть, як каже вам
Наука ваша. Спить в одежі він?

Л і к а р

Так, ми йому наділи чисту одіж,
Як він занав у стан тяжкий, міледі.

Його ви не лишайте, королево:
При вас його належитьсь збудить —
І певен я, що він спокійний буде.

К о р д е л і я

Гаразд.

Музика.

Л і к а р

Міледі, станьте ближче. Хай
Гучніше грають.

К о р д е л і я

Милий батьку мій,
Коханий батьку! Хай мої уста
В уста твої здоров'я переллють!
Нехай цілунок мій уб'є отруту,
Яку піднесли інші дві дочки!

К е н т

О добра і ласкава королево!

К о р д е л і я

Коли б ти навіть їм не був отцем,
І то в них жаль повинен був збудити
Цей сніг, що голову твою вкриває.
Цій голові — боротися з громами
Та з бурею! Страдальнику цьому
Вночі блукати голими степами!
Ворожий пес, що покусав мене,
І той би грівся в мене при вогні
Такої ночі. А тобі, мій батьку,
Мій батьку нездужалий, довелось

Шукати захисту в хліві свинячім,
З бродягами валятись на соломі!
О горе, горе! То ще дивина,
Що ти й життя із розумом не втратив! —
Прокинувся! Заговорить до нього.

Лікар

Ні, краще ви заговорить, міледі.

Корделія

Як маєте себе, королю наш?
Чи ви здорові, владарю ласкавий?

Лір

Навіщо ви покликали мене
Із домовини? Ти — душа блаженна,
А я прикований до вогняного
Страшного кола, сльози по щоках
Течуть моїх, як олово гаряче.

Корделія

Королю, ви мене впізнали?

Лір

Так,
Ти — дух, я знаю. Ти давно померла.

Корделія

Ще він далеко десь блука думками!

Лір

Де був я? Де тепер? Що? День і сонце?
Ох, скільки мук зазнав я! Я б помер

Від жалошів, побачивши людипу
В такій парузї! Що мені сказать?
Ці руки — чи ж мої вони? Мої,
Від шпильки боляче. Проте не знаю,
Де я і що мені.

Корделія

Королю, гляньте
І руки надо мною простягніть,
Благословляючи. Ні, ні, королю,
Не вам хилить коліна перед мене!

Лір

Прощу тебе, не смійся з мене. Я —
Довірлива, недужа, беззахисна
Стара людина. Я боюся навіть,
Чи не зламався розум мій. Здається,
Тебе я знаю, знаю і його.

(Показує на Кента).

А де ж я, де? Що на мені за одяг?
Де ночував я? Ви, проте, не смійтесь.
Ладен я присягтись, що ця от леді —
Моя Корделія, моє дитя.

Корделія

Я, я, королю!

Лір

Дай мені торкнутись
Твоїх очей. Так, сльози, теплі сльози!
Не плач. Коли у тебе єсть отрута —
Дай, вип'ю я. Дві інші без причини

Мене образили — у тебе є
Причина.

Корделія
Ні, нема!

Лір
Де я, скажи?
У Франції?

Кент
У власнім королівстві.

Лір
Благаю вас не кривдити мене.

Лікар
Утіштеся, міледі. Шал страшний
Минувся, і єдина небезпека —
Це спомини про горе пережите.
Візьміть його до себе, заспокойте.

Корделія
Королю, чи бажаєте пройтися?

Лір
Прошу тебе не гніватись на мене,
Забути все, пробачити мені.
Старий я, донечко, і нерозумний.

Лір, Корделія й слуги виходять.

Дворянин
Чи правда тому, що герцога Корнваля вбито?

К е н т

Суша правда, сер.

Д в о р я н и н

Хто ж веде його війська?

К е н т

Кажуть, Глостерів незаконний син.

Д в о р я н и н

А Едгар, його вигнаний син, нібито в Німеччині з графом Кентом.

К е н т

Багато чого люди говорять. А ми дбаймо за своє, війська вже підступають.

Д в о р я н и н

Кривава буде битва. Прощайте, сер.

(Виходить).

К е н т

Мій справі незабаром кінець. Чи с'як чи так — її розв'яже сьогоднішній бій.

(Виходить).

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Табір британських військ під Дувром.
Входять під звуки барабана з прапорами Едмунд, Регана,
офіцери, воїни та інші.

Е д м у н д

(до офіцера)

Довідайся, чи герцог довершив
Обіцяне, чи, може, хто йому
Навіяв іншу думку. Нетривалий,
Примхливий він.

Один з офіцерів виходить.

Р е г а н а

Боюся, що гінця
Сестри моєї щось лихе спіткало.

Е д м у н д

Боюсь і я, міледі.

Р е г а н а

Пане Глостер,
Ви знаєте мою до вас прихильність.
Скажіть же щиро, чи мою сестру
Ви любите?

Е д м у н д

Так, я її шаную.

Р е г а н а

А вам на ум ніколи не спадало
Мой сестриці мужа замінити?

Е д м у н д

Міледі, думка ця не гідна вас.

Р е г а н а

Мені здається — більше щось було
Між вами, як шаноба.

Е д м у н д

Присягаюсь,
Нічого.

Р е г а н а

Я ненавиджу її.
Мій любий лорде, не звіряйте серця
Мой сестрі!

Е д м у н д

Ніколи, будьте певні.
От і вона та герцог, муж її.

Входять Альбані, Гонерілья і воїни.

Гонеріля

(набік)

Воліла б 'я програти бій рішучий,
Аніж сестрі Едмундом поступитись.

Альбані

Привіт, кохана сестро. Чув я, сер,
Що до Корделії прибув король
Із тими, хто не міг неправду стёрпіть.
Де чесно виступати я не можу,
Там і хоробрим я не здатен бути.
З французами ладен я воювати
За нашу землю, та піднять меча
Не годен проти того, хто боронить
Окривдженого.

Едмунд

Це шляхетно, сер.

Регана

До чого ця балаканина?

Гонеріля

Краще

Порадьтеся, як з ворогом боротись.
Не час тепер для чвар отих родинних.

Альбані

Военну раду скликать я звелів —
Там дійдемо до певної ми думки.

Е д м у н д

Я зараз буду в вашому наметі,
Вельможний герцог.

Р е г а н а

Сестро, ти підеш
Із нами?

Г о н е р і л ь я

Ні.

Р е г а н а

А це, проте б, годилось.
Прошу, ходімо.

Г о н е р і л ь я

(набік)

Все я зрозуміла!
Гаразд, піду.
Входить Едгар, переодягнений селянином.

Е д г а р

Як ваша ласка, пане,
Із харпаком нещасним розмовляти,
Благаю вислухати мене!

А л ь б а н і

Ідять усі,
Я дожену вас. Ну, кажи, що маєш.

Едмунд, Регана, Гонерілья, офіцери, воїни і почет виходять.

Е д г а р

Прошу вас перед боєм прочитати
Цей лист. Як буде ваша перемога —
Звелить сурмою викликать мене.
Нікчемним я здаюся, та поставлю
Бійця вам перед очі, що ствердить
Писання це. Коли ж судилось вам
Програти бій — усе на цьому світі
Ви стратите, нанівець розпадуться
Всі ваші задуми. Прощайте, сер,
Хай служить вам фортуна.

А л ь б а н і

Постривай,

Листа я прочитаю.

Е д г а р

Ні, не можна,
Мені це заборонено. Коли
Настане час, мене герольд покличе,
І я прийду.

(Виходить).

А л ь б а н і

Ну що ж, бувай здоров.
Листа я прочитаю.

Входить Е д м у н д.

Е д м у н д

Вороги

Вже надійшли, готуймося до бою.
Відомості я маю зовсім точні
Про сили їх, і треба поспішати.

А л ь б а н і

Гаразд, я зволікатися не буду.

(Виходить).

Е д м у н д

Обом я сестрам клявся, що кохаю,
І кожна з них лютує так на іншу,
Як на змію лютує той, кого
Змія вкусила. А котру ж узяти?
Обох? Одну? Чи, може, ні одної?
Я не зазнаю ні з одною щастя,
Допоки друга житиме. Коли
Візьму вдову, то не втечу від помсти,
Не буде меж шаленству Гонерільї,
А в Гонерільї — чоловік живий.
Ну що ж! У бої нам він ще придасться,
А там вона хай способу шукає
Його позбавитись. Я знаю, він
Помилюватиме Корделію та Ліра
Замислив. Ге! Аби-но їх піймати,
То вже навряд чи хто допоможе їм!
А, годі міркувати, треба діяти!

(Виходить).

Поле між двома таборами.
Чути шум бою. Проходять під звуки барабана з прапорами
Ліра, Корделія та їхнє військо.
Входять Едгар та Глостер.

Едгар

Спочинь тут, батьку, в затінку гостиннім
Оцього дерева. Молись, щоб правда
Перемогла неправду. Як вернусь я,
То з вістю доброю.

Глостер

Хай небеса

Благословлять тебе.

Едгар виходить.

Шум бою, потім — гасло відступу.

Входить Едгар.

Едгар

Тікай, старий!

Дай руку! Геть відсіль! Побито Ліра,
Його ж дочку захоплено в полон.
Дай руку і ходімо.

Глостер

Не піду.

Однаково людині, де загинуть!

Едгар

Що? Знову ти запав у хоробливі

Свої думки? Годиться нам терпіть
І те, що ми на світ цей народились,
І з ним свою розлуку неминучу.

Г л о с т е р

Так, правду ти говориш.

(Виходить).

СЦЕНА 3

Британський табір під Дувром.
Входить як переможець з барабанами і прапорами Едмунд.
Лір і Корделія — бранці. Офіцери, воїни тощо.

Е д м у н д

Візьміть під варту їх і стережіть
До вироку верховного суда!

К о р д е л і я

(до Ліра)

Не першим нам, боровшись за правду,
В лиху біду потрапить довелось.
За тебе, батьку, я душею мучусь:
Коли б не ти — сміялась би я гордо
В лихе обличчя зрадної фортуни.
Скажи, чи нам побачити не слід
Тих сестер — дочок тих...

Лі р

Ні, ні, ніколи!

В темницю швидше! Там співають ми будем,
Як ті пташки в неволі! Ти попросиш
Мого благословення — я впаду
Навколішки перед тобою, доню,
Щоб ти мене простила. Будем жити,
Молитися, співать, оповідати
Старі казки, метеликів барвистих
Крізь вікна споглядати, шахраїв
Про всі двірські розпитувать новини,—
Хто в милості, неласки хто зазнав,—
Розгадують речей таємну суть,
Як мудреці, розвідачі від бога...
Тим часом чвари проминуть людські,
Подібні до припливів і відпливів
При сьйві місяця...

Е д м у н д

Ведіть їх геть!

Лі р

Самі боги, Корделіє моя,
Такі-от жертви святять фіміамом.
Зо мною ти! Хто розлучить нас хоче —
Нехай огонь небесний украде
І викурить, як із нори лисів.
Утри ж бо сльози! Ворогів раніш
Поточать черви, ніж вони примусять
Нас плакати. Ходімо.

Лі р і Корделія під вартою виходять.

Е д м у н д
(до офіцера)

Капітане!

(Дає йому папери).

Візьми записку цю і йди за ними
В тюрму. Від мене маеш ти посаду;
Ще вищу матимеш, зробивши те,
Що тут написано. Вояці сором
Буть м'якосердим. Не питай, іди,
Скажи лише, чи згоден ти вчинити
Наказане?

О ф і ц е р

Так, згоден я, мілорде.

Е д м у н д

Іди ж, негайно виконай наказ
І сповісти, коли по всьому буде.
Мерщій, кажу, не гай ані хвилини!

О ф і ц е р

Возити хури і вівсом живитись —
Річ не моя. Та що людина може,
Зроблю як слід.

(Виходить).

Сурми.
Входять Альбані, Гонерілья, Регана, офіцери,
почет.

А л ь б а н і

Сер, ви були одважні,
Фортуна вам сприяла. У полон
Збрали `ви сьогодні супротивців,
Віддайте ж нам їх, щоб могли вчинити
Ми з ними так, як і мій сан велить,
І власної пильнуючи безпеки.

Е д м у н д

Мені здається, сер, що я не схибив,
Нікчемного старого короля
Пославши до в'язниці. Вік його,
Високий титул зворушити можуть
Серця підданих, і тоді на нас
Підійметься повстання. Королеву
Теж ув'язнив я, маючи причини.
Ще буде час, віддам я їх на суд,
Та не тепер. Ми вкриті кров'ю й потом,
За другом друг ридає у тяжкі
Хвилини після найславніших битв.
Не місце і не час тут міркувати
Про Ліра та Корделію.

А л ь б а н і

Згадайте:
Ви, сер, мені підлеглий, а не брат.

Р е г а н а

Дозвольте міркувати нам про це.
Він нашими військами верховодив,
Моєї влади був представником
І сміло може вас назвати братом.

Гонерілья

Не так-бо палко! Годен він на більше,
Ніж ти даруєш ласкою своєю.

Регана

Мої від мене маючи права,
Найвищої досяг він верховини.

Гонерілья

Сягне ще вищої, коли назвеш
Його ти мужем.

Регана

Жартома, буває,
Ми кажем правду.

Гонерілья

Ой, гляди, сестрице,
Гляди, чи не більмо на оці в тебе.

Регана

Чогось нездужаю, а то найшла б
Належну відповідь! Мілорде Глостер,
Бери мої війська і полонених,
Мої маєтки, статки — все твоє.
Перед очима всесвіту зову
Тебе своїм володарем і мужем.

Гонерілья

Ти думаєш його тим ущасливить?

Альбані

Твоєї не питаються тут згоди.

Е д м у н д

Твоєї теж, мілорде.

А л ь б а н і

Так, ублюдку?

Р е г а н а

(до Едмунда)

Звели скоріше бити в барабан
І доведи, що владу я тобі
Свою дала.

А л ь б а н і

Стривай! Тебе, Едмунде,
Як зрадника державного беру
Під варту я, а разом — і гадюку
Цю позолочену.

(Показує на Гонерілью).

Бажання ваше

Не може бути вволене, сестрице,
Бо вийшло б це жоні моїй на шкоду:
Вона заприязнилася з цим паном,
І я як муж вам теє бороню.
Як заміж хочете, то покохайте
Мене,— моя дружина заручилась
Із іншим.

Г о н е р і л ь я

От комедія!

А л ь б а н і

Едмунде,

При зброї ти. Вели в сурму сурмити:
Коли ніхто не з'явиться сюди,
Щоб чесним боєм і судом господнім
Довести чорні злочини твої,—
Ось заклик мій.

(Кидає рукавицю).

У рот не бравши хліба,
Я виявлю, негіднику, тебе!

Р е г а н а

Ох, тяжко, тяжко!

Г о н е р і л ь я

(набік)

Віру в міць отрути
Я стратила б, якби було не так.

Е д м у н д

Ось відповідь!

(Кидає рукавицю).

Ганебно бреше той,
Хто зрадником посмів мене назвати!
Хай грає твій сурмач. Я доведу
На поединку з іншим чи з тобою,
Що честь моя не має плям.

А л ь б а н і

Герольде!

Е д м у н д

Герольде, гей! Сюди!

А л ь б а н і

На власну силу

Лише надійся: вояків усіх,
Кого водив ти в імені моєму,
Я розпустив.

Р е г а н а

Я мучусь!.. Трачу сили!..

А л ь б а н і

Вона недужа. Заведіть її
В моє шатро.

Регану виводять.
Входить герольд.

А л ь б а н і

Іди сюди, герольде.
Нехай сурма засурмить. Прочитай
Писання це мені.

О ф і ц е р

Труби, сурмачу!

Сурма.

Г е р о л ь д

(читає)

«Коли хто із людей значних чи рицарів волисть довести
оружною рукою, що Едмунд, гаданий граф Глостер, не

одну вчинив зраду перед вітчизною, нехай той з'явиться на третю сурму. Супротивник готовий боротись».

Е д м у н д

Сурми!

Перша сурма.

Г е р о л ь д

Ще раз!

Друга сурма.

Г е р о л ь д

Ще раз!

Третя сурма.

Здаля чути відповідь сурми.
Входить Едгар, озброений. Перед ним іде сурмач.

А л ь б а н і

Спитай його, пощо на звук сурми
З'явився він?

Г е р о л ь д

Хто ви? Як вас на ймення?
Пощо ви прибули на виклик?

Е д г а р

Знайте, люди:

Ім'я моє загублене — його
Сточила зрада гострими зубами;
Проте стою не нижче родом я
За супротивця.

Герольд

Хто ж ваш супротивець?

Едгар

Хто смів назвать нахабно тут себе
Едмундом, графом Глостером?

Едмунд

Це я.

Що далі?

Едгар

Добувай свого меча,
Коли образив серце я шляхетне,—
Нехай це доведе твоя правиця.
Повинен я,— так честь мені велить,—
Тебе, хоч ти дійшов і слави, й сили,
Назвати зрадником перед богами,
Перед отцем твоїм і перед братом.
Так! Зрадник ти! Продав ти вінценосця
Великого, ти змову лиходійну
Чинив супроти нього. Скажеш — ні?
Я доведу оружною рукою,
Що правда цьому.

Едмунд

Слід би тут було
Ім'я спитати в тебе, та шляхетний
Ти маєш вигляд, і з речей твоїх
Нехибно можна рицаря впізнати.
Було б для мене краще й спокійніше
Відкласти поєдинок, та дарма.
Тобі в лице я кидаю твої

Обвинувачення. Ти — зрадник лютий!
Нехай отрута клевети твоєї
Тобі полетиться в серце! Хай цей меч
На цілий вік приспить його лукавство!
Заграйте в сурми!

Сурми. Поединок. Едмунд падає.

А л ь б а н і

Залишіть його
Живого!

Г о н е р і л ь я

Глостере! Та це ж омана!
Навіщо проти рицарських законів
Ти з невідомим бився?

А л ь б а н і

Занімій,
Бо рота я заткну оцим папером.
Дивіться, сер. Злочинець ви найтяжчий.
Ось певний доказ.

(До Гонерільї).

Нащо виривати
Із рук листа? Він, бачу, вам відомий.

(Дає Едмундові листа).

Г о н е р і л ь я

Кому мене судити? Тут моя
І влада, й сила.

А л ь б а н і

Знаєш ти цей лист,
Гадюко?

Г о н е р і л ь я

Марні всі твої питання.

(Виходить).

А л ь б а н і

Ідіть за нею: в розпачі вона
Наважитись на щось жахливе здатна.

Один з офіцерів виходить.

Е д м у н д

Так, я вчинив усе, що кажеш ти,
Вчинив ще більше. Час усе розкриє.
Усе минулося, життю кінець.
Та хто ж бо ти, що переміг мене?
Як з роду ти шляхетного походиш —
Тебе прощаю я.

Е д г а р

За ласку — ласка!
Едмунде, рівний я тобі по крові,
А може, й вищий, і від цього тільки
Твоя вина подвоїлась. Мене
Зовуть Едгар, отця твого я син.
За грішні втіхи праві небеса
Турботами тяжкими нас карають.
Тебе зачавши в темряві пороку,
Став темним батько наш.

Е д м у н д

Ти правду кажеш.

Так. Обернулось колесо — і я
Подоланий.

А л ь б а н і

Уже з ходи твоєї,
З твого стану можна б упізнати,
Що роду ти високого. Іди,
Я обійму тебе. Клянуся, завжди
Любив тебе я і твого батька.

Е д г а р

Я знаю це, вельможний пане.

А л ь б а н і

Де ж
Ховався ти? Як ти почув про лихо,
Що сталося батькові?

Е д г а р

Про все я знав,
Ним завжди піклувався я. Мілорде,
Я коротко вам те перекажу —
І хай навіки серце розірветься.
Ох, любе і солодке нам життя!
Ладні терпіти муки ми жахливі,
Щоб тільки смерті паглої втекти.
Тікаючи од вироку страшного,
Зодягся я в лахміття, як безумець,
Личину взяв гидкого жебрака
І так, блукаючи, зустрівся з батьком,
Що мав лише криваві дві обручки,

Де перше два сіяло самоцвіти,—
Поводирем я став йому й просив
За нього хліба, врятував його
Від розпачу. Ніколи — ох, як тяжко! —
Йому я не казав, хто я такий.
Аж тільки нині, перед цим двобоєм
Усе сказав і попросив його
Благословення. Та нещасне серце
Не стерпіло борні між чорним сумом
І радістю ясною — і розбилося.
Розбилося, усміхаючись.

Е д м у н д

Твої слова
Мене жалем порушили, і, може,
З них вийде ще добро. Та говори,
Ще маєш ти сказати щось.

А л ь б а н і

Коли
Ще тяжчі речі скажеш ти йому —
Не треба. Захлинувся я сльозами.

Е д г а р

І так ця повість довга, як сторіччя,
Для того, хто втікає від скорботи,—
Пощо ж було б розтягувати її?
В той час, коли у розпачі я плавав,
З'явився чоловік, що знав мене
Як старця божевільного, бридкого.
Дізнавшись, хто я, він обняв мене
Могутніми руками, і ридання
Його безумні небо потрясли.

Він оповів про себе і про Ліра
Найжалібнішу оповідь на світі.
І бачив я, що струни життєві
Одна по одній рвалися в нещаснім.
Та заклик тут сурми почувсь, і я
Лишив його в печалі смертній.

А л ь б а н і

Хто ж він?

Е д г а р

Вигнанець Кент. Одягшися слугою,
За королем, за ворогом своїм,
Він рушив і служив йому вірніше,
Ніж справжній раб.

Вбігає дворянин з закривавленим ножем.

Д в о р я н и н

Рятуйте!

Е д г а р

Що таке?

А л ь б а н і

Мерщій кажи, що сталося?

Е д г а р

Відкіль у тебе цей кривавий ніж?

Д в о р я н и н

Гарячий він, парує ще... З грудей
Його ми вийняли... Вона умерла.

А л ь б а н і

Хто вмер, кажи!

Д в о р я н и н

Дружина ваша, сер.

Сестру вона, Регану, отруїла

І в тім призналася.

Е д м у н д

Я слово дав

Обом — і недалеко вже до шлюбу.

А л ь б а н і

Несіть сюди їх — чи живих, чи мертвих.

Це суд небесний. Він жахає нас,

Але жалю не виклика.

Дворянин виходить.

Входить Кент.

Е д г а р

Ось Кент.

А л ь б а н і

Так, він. Не час вітати нам його,

Як то годиться.

К е н т

Я прийшов сюди

Віддати королеві на добраніч.

Де він?

А л ь б а н і

Ох, справа ж це найголовніша!
Де Лір і де Корделія, Едмунде?

Вносять тіла Гонерільї і Регани.
Ти бачиш, Кенте?

К е н т

Що це, що таке?

Е д м у н д

Отак Едмунда люблено: сестра
Сестру з любові тої отруїла,
Щоб і собі укоротити віку.

А л ь б а н і

Закрийте лиця їм.

Е д м у н д

Ох, я вмираю...
Супроти вдачі хочу я вчинить
Учинок добрий. Я велів убити
Корделію і короля. Не гайтесь,
Біжіть до замку! Швидше!

А л ь б а н і

О, біжіть!

Летіть на крилах!

Е д г а р

Та куди ж, мілорде,

До кого? Хто дістав наказ? Дайте
Признаку, що скасовано наказ.

Е д м у н д

Візьми меча мого і занеси
До капітана.

А л ь б а н і

Та мерщій, на бога!

Едгар виходить.

Е д м у н д

Твоя жона і я йому звеліли
Повісити Корделію, а потім
Пустити чутку, нібито сама
Вона на себе наложила руки.

А л ь б а н і

Хай небо береже її! Візьміть
І винесіть його.

Едмунда виносять.

Входить Лір з мертвою Корделією на руках. Едгар,
офіцери та інші.

Л і р

О, горе, горе!

Камінні люди ви, камінні люди!
Коли б у мене стільки язиків
І стільки пар очей — твердінь небесну
Я розвалив би! Так, вона умерла!
Од мертвого живого відрізняю я.
Так, мертва, як земля. Подать свічадо!

Як затуманить по́верхню вона
Своїм диханням — я скажу тоді:
Жива.

К е н т

Чи не кінець усьому світу?

Е д г а р

Чи провіщання то́го?

А л ь б а н і

Смерть і жах!

Л і р

(держить перо біля уст Корделії)

Перо заворушилося! Жива!
Ох! Це за всі страждання нагорода.

К е н т

(падаючи навколішки)

Королю мій!

Л і р

Іди від мене геть!

Е д г а р

Це чесний Кент, ваш друг!

Л і р

Чума на вас,

Убивці чорні! Врятувать її
Я міг — та не втекла вона від смерті.
Корделіє, Корделіє, стривай!
Що? Що ти кажеш? Голос був у неї

М'який та лагідний, такий прекрасний!
Убив раба я, що тебе повісив.

О ф і ц е р

Це правда.

Л і р

Правда! Я колись мечем
Примусив би усіх їх пострибати...
Тепер старий я, в муках стратив сили...
Хто ви, скажіть, бо я недобачаю.

К е н т

Коли фортуна може похвалитись,
Що двох людей на світі і любила,
Й ненавиділа,— ось одна із них.

Л і р

Немовби Кент.

К е н т

Так, це слуга ваш, Кент! —
Де Кайюс, ваш слуга?

Л і р

Умер і згинув.
Він чесний був і зброєю як треба
Орудував.

К е н т

Це ж я, королю добрий.

Л і р

Побачимо.

К е н т

Я вас не покидав
Ані на крок в сумній мандрівці вашій.

Л і р

Що ж, радий я.

К е н т

Хто може там радити,
Де темрява, жалоба, чорна смерть!
І старші дочки ваші вмерли.

Л і р

Так.

Можливо.

А л ь б а н і

Він не знає, що говорить.
Даремно ми звертаємось до нього.

Е д г а р

Це марна річ.

Входить офіцер.

О ф і ц е р

Едмунд умер, мілорде!

А л ь б а н і

Що нам до того? Лорди й друзі чесні!
Освідчу вам свій намір. Полегшать
Ми будемо нещасному життю,

Як тільки зможемо. Я віддаю
Йому до рук священний скіпетр.

(До Едгара й Кента).

Вам повертаєм ваші ми права
І додамо належні нагороди
За послуги. Хвала і шана чесним,
А вороги хай чашу зла доп'ють! —
Дивіться, о!

Л і р

Найменшеньку мою
Повішено. Нема, нема життя!
Чому собака, кінь і щур живуть,
А ти не дишеш? Ти довіку вже
Не прийдеш, не воскреснеш, мила доню!
Прошу вас, розстебніть отут мені...
Спасибі, сер. Погляньте лиш на неї...
Погляньте на уста... Ох, подивіться...

(Умирає).

Е д г а р

Зомлів... Королю!

К е н т

Серце, розірвися!

Е д г а р

Відкрийте очі,
Мілорде...

К е н т

Не тривож його душі,

Дай упокоїтись. То тільки ворог
Хотів би повернуть його до мук життя!

Е д г а р

Умер.

К е н т

І чудо, що терпів так довго
Ці муки він.

А л ь б а н і

Виносьте всіх мерців.
Скорбота й плач — єдине нам зосталось.

(До Кента й Едгара).

Вам, друзі, владу передам востаннє
І всі про королівство піклування.

К е н т

Далека путь лежить передо мною.
Велитель мій мене до себе кличе,
І я піду.

Е д г а р

Смирімося ж душею
І волю даймо щирим почуттям.
Нам, молодим, такого не зазнати
І довго — так, як він, — нам не прожить.

Виходять під похоронний марш.

МАКБЕТ

Переклад
ЮРІЯ КОРЕЦЬКОГО

ДІЙОВІ ОСОБИ

Дункан, король Шотландії.

Малькольм }
Дональбайн } його сини.

Макбет¹, полководець королівського війська,
а згодом король.

Банко, полководець королівського війська.

Макдуф }
Ленокс }
Росс } шотландські вельможі.
Ментіс }
Ангус }
Кетнес }

Флінс, син Банко.

Сівард, граф Нортемберлендський, полководець
англійського війська.

Молодий Сівард, його син.

Сейтон, офіцер із почту Макбета.
Хлопчик, син Макдуфа.
Англійський лікар.
Шотландський лікар.
Сержант².
Воротар.
Старик.
Леді Макбет.
Леді Макдуф.
Придворна дама при леді Макбет.
Геката.
Три відьми³.
Лорди, дворяни, придворні дами, офіцери,
солдати, убивці, слуги, гінці та інші.
Привид Банко та інші примари.
Місце дії — Шотландія й Англія.

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА 1

Пустка.

Грім і блискавка. Входять три відьми.

Перша відьма

Коли нас доля знов зведе?
В дощі, у гromі, в бурі — де?

Друга відьма

Як ущухне розрух клятий,
Як проситимуть пощади.

Третя відьма

Місце де?

Друга відьма

У чистім полі.

Т р е т я в і д ь м а
Там Макбета стріне доля.

П е р ш а в і д ь м а
Іду я, котик!

Д р у г а в і д ь м а
Крекче жаба ¹.

Т р е т я в і д ь м а
Час!

У с і
Зло — в добрі, добро — у злі.
Полетімо у нечистій млі!

Виходять.

С Ц Е Н А 2

Табір коло Форреса ².
Далекий грім бою.
Входять Дункан, Малькольм, Дональбайн, Ленокс
і слуги; вони зустрічають скривавленого сержанта.

Д у н к а н
Хто це такий, укритий кров'ю? Він,
Здається, може розповісти нам
Останню новину про бій.

М а л ь к о л ь м
Цей воїн

Мене хоробро й мужньо від полону
Урятував. Привіт, відважний друже!
Ти королеві розкажи про бій.
В якому стані був він?

С о л д а т

У непевнім;
Немов плавці, яким снаги не стало,
Зчепилися два війська: їх обійми
Смертельні для обох. Макдональд лютий —
Народжений для зради, бо пороки
Кишать на нім, — з західних островів
Зібрав загони кернів, галогласів³,
І доля посміхнулась клятій чварі,
Немов наложниця бунтівника...
Але слабкі усі зусилля долі,
Макбета недарма хоробрим звать.
Зневажив долю він! Мечем незламним,
Який димився кров'ю ворогів,
Коханець доблесті пробив дорогу
І стрінувся з негідником;
З ним не прощався, рук не тиснув, поки
Не розпоров од черева до рота
І голову його здійняв на мур.

Д у н к а н

О доблесний кузен! Достойний рицар!

С е р ж а н т

Але бува, що край, де сходить сонце,
Несе нам бурі та громи зловісні:
Отак із джерела надій високих
Біда прийшла. Почуй, король Шотландський!

У броню слави вбране правосуддя
Погнало прудконогих кернів геть,
Але король Норвезький в ту годину
З новими силами, у блиску зброї
Напав на нас.

Д у н к а н

Не налякало це
Макбета й Банко?

С е р ж а н т

Налякало так,
Як горобці — орлів, як заєць — лева.
Сказати правду, — наче дві гармати,
Подвійними зарядами набиті ⁴,
Вони подвійно грюнули в бою...
Чи в крові їм купатися схотілось,
А чи нову Голгофу відтворити, —
Сказати не можу...
Я слабну, рани просять допомоги.

Д у н к а н

Слова твої тобі, як рани, личать,
Бо честю пахнуть. Лікарів йому!

Сержант у супроводі інших виходить.

Хто йде сюди?

Входить Росс.

М а л ь к о л ь м

Достойний Росський тан ⁵.

Д у н к а н

Як сяють очі! Новину чудесну
Несе він.

Р о с с

Бог боронить короля!

Д у н к а н

З яких країв прибув, достойний тане?

Р о с с

Я — з Файфа, мій король великий. Там
Норвезькі стяги дратували небо
І віяли на наш народ морозом.
Король Норвезький з військом незчисленним.
А з ним отой мерзенний зрадник Кавдор
Пішли війною проти наших сил.
Але Макбет, Белони⁶ наречений,
У вірній броні вирушив на бій;
Він упритул із ворогами бився
І загнуздав їх гордість; отже, ми
Перемогли.

Д у н к а н

Велике щастя!

Р о с с

Нині

Свенон, король Норвезький, просить миру;
Його бійців ми не дали ховати,
Аж поки не заплатить на Сент-Кольмі
Нам десять тисяч доларів за це.

Д у н к а н

Тан Кавдор більше нас уже не зрадить:
Йому негайну смерть оголоси,
Макбетові — його маєтки всі.

Р о с с

Зроблю, як мій король сказав.

Д у н к а н

Він загубив, але Макбет придбав.

Виходять.

С Ц Е Н А 3

Степ. Грім.

Входять три відьми.

Перша відьма

Де була ти, сестро?

Друга відьма

Свиной убивала.

Третя відьма

Сестро, а ти?

Перша відьма

Моряцька жінка лускала каштани,
Гризе, гризе, гризе. «А дай мені!» — кажу.

«Киш, відьмо!» — товстозада верещить.
Подавсь її хазяїн до Алеппо, шкіпер «Тигра».
Туди я помандрую в ситі
І, як безхвостий щур неситий⁷,
Згризу, згризу, загризу!

Д р у г а в і д ь м а

Я тобі вітру дам.

П е р ш а в і д ь м а

Спасибі вам.

Д р у г а в і д ь м а

Я другий позичу.

П е р ш а в і д ь м а

Інші я сама покличу;
Гавані усі — мої,
І мої ж усі краї —
Карти моряка.
Стане він сухим, як сіно;
Ні дрімоти, ні спочину
Не дадуть ні ніч, ні день;
Клятим буде між людей.
Тричі дев'ять тижнів буде
Зла хвороба гризти груди,
А його злиденну шхуну
Битимуть лихі буруни...
Ось, дивіться!

Д р у г а в і д ь м а

Що це, що це?

Перша відьма

Бачте — палець морехода:
Плив додому в непогоду.

Барабан за сценою.

Третя відьма

Барабане, гуди!
Сам Макбет іде сюди!

Усі

Сестри відьми, віщі душі,
Скороходи моря й суші
Ходять ходором отак:
Три — твоє, і три — моє,
І втретє три — дев'ятка є.
Ось готові чари.

Входять Макбет і Банко.

Макбет

Це дивний день — поганий і прекрасний.

Банко

До Форреса далеко? Хто такі?
Такі охлялі, худорляві, дикі,
Немов не жителі землі вони,
Хоч ходять на землі. Чи ви живі?
Людські питання зрозумілі вам?
Ось кожна притулила схудлий палець
До губ сухих... Ви начебто жінки,
Та ваші бороди мене бентежать.

Макбет

Кажіть, якщо ви здатні. Хто такі?

Перша відьма

Привіт, Макбет! Привіт тобі, тан Гламіс!

Друга відьма

Привіт, Макбет! Привіт тобі, тан Кавдор!

Третя відьма

Привіт, Макбет, привіт, король майбутній!

Банко

Чому здригнулись, сер? Чи ви злякались

Речей приємних? Заклинаю вас,

Чи ви примари, чи жінки насправді?

Шляхетного супутника мого

Ви титулом належним привітали

І вшанували віщуванням слави

Нової та надією на трон.

Він зачарований. Мені ж — ні слова.

Якщо ви дивитесь у зерна часу

І знаєте, яке з них проросте,

Скажіть мені, — не прошу ласки я

І не злякаюсь люті.

Перша відьма

Привіт!

Друга відьма

Привіт!

Т р е т я в і д ь м а

Привіт!

П е р ш а в і д ь м а

Менший, ніж Макбет, і більший.

Д р у г а в і д ь м а

Не такий щасливий, а щасливіший.

Т р е т я в і д ь м а

Ти — предок королів, хоч не король.
Так привіт, Макбет та Банко!

П е р ш а в і д ь м а

Банко та Макбет, привіт!

М а к б е т

Стривайте-но, віщунки загадкові;
Я після смерті Сінела⁸ — тан Гламіс;
Але ж — не Кавдор. Бо живий тан Кавдор
І квітне він. А бути королем —
Так само неможливо, як і стати
Кавдорським таном. Звідки ви здобули
Ці дивні звістки? І чому ви тут
У проклятім степу спинили нас
Пророцькими вітаннями? Кажіть!

Відьми зникають.

Б а н к о

Є шумовиння на землі так само,
Як на воді. Та де ж вони тепер?

Макбет

Розтанули. Те, що здавалось плоттю,
Розвіяв вітер. Їх нема. Шкода!

Банко

Та чи було все те, про що говорим?
Чи ми вкусили кореня безумства,
Який наш розум полонив?

Макбет

Ви — предок королів.

Банко

А ви — король.

Макбет

Тан Кавдорський до того ж, чи не так?

Банко

Атож — це їх слова. Хто йде сюди?

Входять Росс і Ангус.

Росс

Король зрадив, коли почув, Макбет,
Про успіх твій; коли він прочитав,
Як сам-на-сам ти йшов на бунтарів,
То він не знав, що висловити перше,—
Здивовання? Хвалу? — і він замовкнув.
Куди б не глянув він у славний день,
Повсюди ти норвежців гордих бив,
І не боявся ти примари смерті,
Яку покликав сам. І швидше слави

Гінці летіли, і приносив кожен
Гучну хвалу престолу оборонцю
І перед королем її складав.

А н г у с

З подякою від короля прийшли ми;
Він кликати велів тебе до себе.
Та нагороди ще не шле.

Р о с с

А в за поруку більшої шаноби,
Велів король, щоб я тебе вітав
Із титулом новим твоїм — тан Кавдор.
Віншую титулом, достойний тане!
Він твій.

Б а н к о

Як! Міг диявол правду мовить?

М а к б е т

Живий тан Кавдор. Я не хочу шатів
Чужих⁹.

А н г у с

Той, хто був таном, ще живе;
Та вирок тяжкий придушив життя,
Яке утратить він. Чи був у спілці
З Норвежцем він, чи то бунтівника
Підтримав потайки, чи з обома
Вітчизні готував загин,— не знаю;
Але признався він у підлій зраді,
І він уже не тан.

М а к б е т

(набік)

Гламис, тан Кавдор!
Найбільше ще попереду.

(Голосно).

Спасибі.

(До Банко).

Що ж? Царюватимуть нащадки ваші?
Бо ті, хто Кавдором мене назвали,
Казали так.

Б а н к о

Повірите ви їм,
І запалитись можете бажанням
Зійти на трон, тан Кавдор. Дивно це:
Буває часто — щоб згубити нас,
Нечиста сила правду нам віщує
І зваблює нас на дрібниці чесній
У глибочінь облуди.

(До Ангуса й Росса).

Два слова, друзі.

М а к б е т

(набік)

Сказано дві правди —
Пролог щасливий до страшної дії,
Де тема — царство... Дякую, панове.

(Набік).

Цей заклик потойбічних сил не може
Ні злим, ні добрим бути: якщо він злий,
То чом у за поруку перемоги
Почався правдою? Бо я — тан Кавдор.
Якщо він добрий, то чому так вабить
Страшне видіння? Стало сторч волосся,
Мое спокійне серце в ребра б'є
Стривожено. Теперішні жахи —
Дрібні перед удаваним страхіттям...
Думки, де вбивство ще в уяві тільки,
Струсили всю істоту, сили слабнуть
Від здогадів, існує тільки те,
Чого нема.

Б а н к о

Замислився наш друг.

М а к б е т

(набік)

Мені готує доля трон? Хай доля
Сама це робить.

Б а н к о

У новій шанобі

Йому, неначе в одязі незвичнім,
Незручно поки що.

М а к б е т

Та будь що буде!
Ходи часу не спинять бурі й грози.

Б а н к о

Макбет шановний, ми чекаєм вас.

М а к б е т

Пробачте: мозок мій слабкий шукав
Діла забуті. Всі турботи ваші
Записані у книзі, що читаю
Я кожен день. Ходім до короля.

(До Банко).

Подумайте про ці діла, а згодом,
Коли все зважимо, поговорімо
Одверто ми на самоті.

Б а н к о

Охоче.

М а к б е т

А поки — досить. Ну, ходімо, друзі!

Виходять.

С Ц Е Н А 4

Форрес. Палац.

Сурми.

Входять Дункан, Малькольм, Дональбайн, Ленокс
і почет.

Д у н к а н

Кавдора стратили? Вернулись ті,
Кому я доручив це?

М а л ь к о л ь м

Володарю,

Тих ще нема. Але я мав розмову
Із очевидцем страти. Він казав,
Що Кавдор повнотою визнав зраду,
Бажав прощення вашого і ревно
Спокутував гріхи; в його житті
Найкращим був кінець; він помирав,
Неначе здавна помирати вчився;
І найдорожче він відкинув, ніби
Пусту дрібницю.

Д у н к а н

Ні, нема науки,
Яка в обличчі душу прочитала б:
Я дворянинові цьому в усьому
Так довіряв.

Входять Макбет, Росс і Ангус.

О мій кузене славний!

Гріхом невдячності я завинив,
Але вперед летів ти надто швидко:
Коли б на крилах нагорода мчала —
Не наздогнала б. Я хотів би, право,
Щоб меншими були твої заслуги:
Я повнотою міг би заплатити
За них. Тепер сказати мушу так:
Твої заслуги вищі всіх подяк.

М а к б е т

Виконання обов'язку мого
Само є нагорода. Вам, владарю,
Належить наш обов'язок, а ми

Лиш діти й слуги вашого престолу
І мусимо робити все для честі
Й любові вашої.

Д у н к а и

Щасливим будь!

Ти мною виросшений, я подбаю,
Щоб ти розквітнув. Благородний Банко,
Не менше заслужив і ти, й тобі —
Не менша слава. Дай тебе до серця
Притиснути!

Б а н к о

Коли розквітну там,
Ваш буде урожай.

Д у н к а н

Безмірне щастя,

І лишок радості сховатись хоче
У краплі смутку. Діти, рідні, тани,
І ви, мені найближчі, знайте всі:
Ми вирішили трон заповідати
Малькольму, сину старшому; йому
Даруєм титул принца Кемберленда ¹⁰.
Ця милість одинокою не буде —
І знаки благородства, наче зорі,
На всіх достойних слятимуть... Ну ж бо,
Рушаймо в Інвернес.

М а к б е т

Важкий мені спочин, що вам не служить.
Обрадувати поспішу я сам
Дружину звісткою про ваш приїзд.
Дозвольте виїти.

Д у н к а н

Мій достойний Кавдор!

М а к б е т

(набік)

Принц Кемберлендський! Ось він, той поріг,
Де впав би я, коли б зійти не міг.
О світло зір! Ти променів не лий ¹¹
На темний, на глибокий замір мій!
Мруж око над рукою! Бо страшні
Діла руки судилися мені.

(Виходить).

Д у н к а н

Це вірно, Банко, він одваги повен,
Мене ж бо живлять похвали йому;
Це — справжній б'єнкет. Ідемо за ним,
Він поспішив прийом нам готувати.
Який безцінний родич!

Сурми.

Усі виходять.

СЦЕНА 5

Інвернес. Замок Макбета.

Входить леді Макбет, читаючи листа.

Л е д і М а к б е т

«Вони мене зустріли в день перемоги, і я твердо переконався, що їм відомо більше, ніж смертним. Коли я на-

лав бажанням розпитати їх далі, вони стали повітрям і розтанули в ньому. Поки я стояв, вражений цим, прийшли посланці короля й віншували мене таном Кавдор. А цим титулом раніше вітали мене ті віщі сестри, і вони таки сказали мені про будучину: «Привіт, королю майбутній!» Я вирішив повідомити про це тебе, дорога подруго мого величчя, щоб ти не втратила своєї частки радощів, не знаючи, яке величчя обіцяно тобі. Збережи це в своєму серці і прощай».

Уже ти Гламіс... Кавдор... будеш тим,
Що вішували... Хоч боюсь твоєї
Природи; милосердя молоком
Ти надто повний, і не підеш ти
На шлях найближчий... хочеш ти величчя
І честолюбство маєш, та не маєш
Супутниці їх — злови... На висоті
Зійти бажаєш чесно і без кривди
Неправе діло виграти. Щось, Гламіс,
Гука в тобі: «Зробити треба так!»
А те, чого ти прагнеш і боїшся,
Незробленим лишається. Сюди!
Тобі я в вухо надихну свій дух,
Відважним язиком усе здолаю,
Що заступило шлях твій до вінця,
Яким і доля, й потойбічні сили
Тебе вінчали вже.

Входить гонець.

Які новини?

Г о н е ц ь

Король тут буде в ніч.

Л е д і М а к б е т

Ти збожеволів!..
Твій пан із ним? Так він би попередив,
Щоб я приготувала зустріч.

Г о н е ц ь .

Це вірно, пані: поспішає тан.
Попереду його мчав мій товариш
І задихнувся, ледве звістку міг
Мені сказати.

Л е д і М а к б е т

Прийміть його як слід,
Він — вісник радощів.

Гонець виходить.

І крук охрипнув,
Прокрякавши про прибуття Дункана.
Ідіть сюди ви, духи злих думок,
Думок про вбивство! Стаття мою згубіть,
Від голови до ніг мене наповніть
Безжалісною люттю! Кров згустіть,
Нехай закритим буде шлях сумлінню,
Нехай природний жаль не захитає
Жорстокий намір мій, повставши миром
Між ним і дією. Ви, духи вбивства!
Де б ви тепер незримо не літали
В шуканні зла, летіть сюди на груди
Мої жіночі — пийте не молоко,
А жовч! Наблизься, непроглядна ніч,
І чорним димом пекла огорніть:
Хай ніж не бачить рани, що завдасть,

Крізь ковдру темряви не гляне небо,
Не крикне: «Стій!»

Входить Макбет.

О Гламіс, славний Кавдор!

О ти, якому прорекли величчя!
Твій лист мене далеко переніс
За грані темного «сьогодні». Я
Майбутнє відчуваю вже.

Макбет

Кохана,

Дункан приїде в ніч.

Леді Макбет

Коли ж від'їде?

Макбет

Уранці, як гадає.

Леді Макбет

О, ніколи

Не бачитиме сонце ранок цей!
Мій тан, обличчя ваше — наче книга,
Де люди прочитають дивні речі.
Щоб обдурити світ, вам треба бути
Таким, як світ. Хай будуть очі, голос
Привітними; будь мов невинна квітка,
Де схована змія. Того, хто їде,
Почастувати треба. Доручи
Мені турботи всі цієї ночі,
І всі прийдешні дні та ночі будем
Ми повновладно царювать над людом.

Макбет

Ми згодом поговоримо.

Леді Макбет

Сміліше!

З лица міняється, хто страхом дише...
Усе довір мені!

Виходять.

СЦЕНА 6

Инвернес. Перед замком Макбета. Гобої та факели.
Входять Дункан, Малькольм, Дональдбайн, Банко.
Ленокс, Макдуф, Росс, Ангус і почет.

Дункан

Приємно розташований цей замок;
Повітря свіже лащитья покірно
До наших почуттів.

Банко

Ось літній гість,
Церковний житель, стриж,— де він живе,
Там повівають миром небеса;
Немає тут ні виступу, ні фриза,
Де б цей веселий птах не збудував
Свого гнізда. Помітив я давно —

Де люблять ці птахи гніздитись, там
Повітря чисте.

Входить леді Макбет.

Д у н к а н

О шановна пані!

Любов нам часом завдає турбот,
А все ж ми вдячні за любов. Отож
Ви богу дякуйте за всі турботи,
А нам — за клопіт.

Л е д і М а к б е т

Наші всі труди,
Подвоєні та зроблені ще двічі,
Були б нікчемними супроти шани
Глибокої й високої, яку
Величність ваша дарували нам,
Ми мусимо за благо давнє й нове,
За вас молити бога.

Д у н к а н

Де ж тан Кавдор?

Ми мчали, сподівавшись перегнати
Його, але він досконалий вершник.
Любов його гостріше, ніж остроги,
Гнала вперед. Прекрасна господине,
Цю ніч ми — ваші гості.

Л е д і М а к б е т

Ваші слуги

Теж мають слуг, і все, що їм належить,
Належить вам, величність ваша. Ми —
До ваших послуг.

Д у н к а н

Дайте вашу руку;
Ведіть нас до господаря. Його
Ми любим, обдаруємо ще більше.
Дозвольте, господине....

Виходять.

С Ц Е Н А 7

Замок Макбета. Гобої та факели.
Через сцену проходять слуги з стравами і винами. Потім
входить Макбет.

М а к б е т

Коли, зробивши це, я все зробив би,
То швидко б я робив. Коли б убивство,
Сліди заплутавши, лишило успіх,
Коли б самий лиш цей удар міг бути
Початком і кінцем всього хоч тут,
На цій міліні часу,— ми рискнули б
Життям прийдешнім. Та здійсниться суд
Ще в нинішнім житті. І той, хто вчить
Кривавої науки, мусить сам
Її боятись: вірне правосуддя
Убивчий трунок наш само підносить
До наших уст... Під захистом він тут
Подвійним і міцним: по-перше, я —
Підданий, родич; але — я хазяїн
І мушу двері від убивць замкнути,

А не тримати сам пожа. До того ж,
Дункан так милосердно царював,
Тримав так чисто свій високий сан,
Що наче ангели сурмоязикі,
Його чесноти проклянуть убивство,
І жаль — немовби голе немовля ¹²
На крилах вітру й херувими неба
На басунах незримих полетять,
І в кожне око віятиме жах,
І вітер у сльозах потоне. Чим
Пришпорю замір мій? Тут є лише
Незмірне честолюбство: стане дибом
І плигне, та впаде.

Входить леді Макбет.

Які новини?

Леді Макбет

Уже він повечеряв. Чом ти вийшов?

Макбет

Про мене він питав?

Леді Макбет

А ти не знаєш?

Макбет

Продовжувати діло це не будем:
Він щойно вшанував мене; здобув
Я славу золоту поміж людей;
Поки виблискує вона, я хочу
Її носити.

Л е д і М а к б е т

П'яною була
Надія, у яку вбирався ти?
Прокинулась, зелена та бліда,
І дивиться на порив свій? Тепер
Я знаю, що таке твоя любов.
Боїшся ти наважитись на те,
Чого бажаєш? Хочеш ти дістати
Те, що вважаєш за красу життя,
Але свідомим боягузом жити?
Спочатку — «хочу», а тоді — «не смію»?
Як бідний кіт у поговорці? ¹³

М а к б е т

Тихше!
Наважуся на все, що сміє муж;
Хто сміє більше, той не муж.

Л е д і М а к б е т

Ще б пак!
Який же звір одкрив мені твій задум? ¹⁴
Адже тоді ти мужем був іще.
Щоб стати більшим, ніж ти є, ти мусиш
Ще більше бути мужем. І пора,
І місце слухні не були — ти ж прагнув.
Тепер пора та місце слухні — ти ж
Утратив мужність. Я дітей плекала,
Я знаю ніжні губи сосунка...
То хай би він мені всміхався в вічі,
Я б вирвала соски з беззубих ясен
І мозок вибила б, коли б клялась,
Як ти.

Макбет

Що — як не вдасться нам?

Леді Макбет

Не вдасться?!

Міцніше натягни струну відваги,
І вдасться все. Коли Дункан засне,
Від подорожі довгої втомившись,—
Двох спільників його я почастию;
Вино та брага так їх подолають,
Що пам'ять — мозку вартовий — розтане,
Мов дим, і стане розуму посуд
Як перегінний куб¹⁵. У сні свинячим
Лежатимуть неначе мертвяки.
Чого тоді не зможемо зробити
З Дунканом безборонним? І чого
Не звалимо на п'яних вартових?
Увесь тягар великого убивства!

Макбет

Віднині ти самих синів народжуй!
Твоя безстрашна вдача може тільки
Чоловіків творити! Нам повірять,
Коли ми кров'ю вимажемо сонних
І їх ножами зробимо те діло,—
Що це вони зробили?

Леді Макбет

Хто посміє

Не вірить нам, коли ридати гучно
Над мертвим будемо?

Макбет

Я вже рішився,
Напружу тіло все на подвиг жаху!
Так уперед із виглядом ясним,
Хай чорне серце криється за ним!

Виходять.

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА 1

Інвернес. Двір замку.
Входять Банко й Флінс; Флінс несе факел.

Банко

Чи пізно, сину мій?

Флінс

Не видно місяця; годинника не чув я.

Банко

Заходить місяць завше опівночі.

Флінс

Гадаю, що тепер пізніше, сер.

Банко

Візьми меча... Живуть на небі скупо —
Згасили всі свічки... Візьми й цю зброю...

Мене свищем придушує дрімота,
Але заснуть не хочу. Сили блага!
Приборкайте в мені думки прокляті,
Які проходять уві сні... Дай меч...
Хто там?

Входять Макбет і слуга, що несе факел.

Макбет

Ваш друг.

Банко

Як? Не спите? Король у ліжку вже.
У пречудовім настрої він був,
Роздав дарунки пишні вашим слугам.
Цей діамант він шле дружині вашій —
Ласкавій господині. Він безмірно
Всім задоволений.

Макбет

Ми не чекали

І не змогли йому як слід служити,
Не все було готове.

Банко

Все чудесно.

Мені сьогодні віщі сестри снились...
Відкрили правду вам вони.

Макбет

Ая

Про них не згадую. Якщо вам треба

Про справи ці поговорити, ми
Час знайдемо її на це.

Банко

Як ласка ваша.

Макбет

Коли збережете зі мною згоду,
Вам буде честь.

Банко

Аби не втратив я
Старої честі, прагнучи нової.
А з вільним серцем і сумлінням чистим
Я завше буду ваш.

Макбет

Так на добраніч.

Банко

Спасибі. На добраніч!

Банко й Флінс виходять.

Макбет

Хай пані, мій напій приготувавши,
Мені подзвонить¹. Ти вже спати йди.

Слуга виходить.

Чи не кинджал перед собою бачу,
До мене держаком? Схоплю тебе!
Не можу взяти, все ж тебе я бачу.

Невже, страшне видіння, тільки зором —
Не дотиком — тебе сприйняти можу?
Чи ти лише уявний ніж, облуда
Гарячкою придушеного мозку?
Та бачу я тебе так само явно,
Як цей, що витягаю.
Ти вказуєш на шлях, яким ішов я;
Такої саме зброї вжити хотів.
Сказались очі, всім чуттям на глум,
Чи кращі всіх вони? Тебе ще бачу;
Ось на твоєму лезі краплі крові
З'явилися. Ні, не існуєш ти:
Криваве діло очі обдурило.
Тепер над половиною землі
Природа наче мертва; грішні сни
Обдурюють людей; приносять відьми
Блідій Гекаті жертви; чорне вбивство
До зброї встало, вовком-вартовим
Розбуджене; нечутною ходою,
Немов Тарквіній², до мети іде,
Подібне до примари. Тверда земле!
Не прислухайся до моїх ти кроків,
Бо камені кричатимуть про мене
І проженуть мовчазний ночі жах.
Загрожую, а він *іще* живий.
Від слова замерзає запал дій.

Чути дзвоник.

Іду, кінець; мене покликав дзвоник.
Дункан, не слухай цей могильний дзвін:
Тебе у рай чи в некло кличе він.

(Виходить).

СЦЕНА 2

Там же.
Входить леді Макбет.

Леді Макбет

Вони сп'яніли — стала я смілива,
Вони загасли — запалала я.
Тш... це сова, похмурий вісник страти,
Суворо крикнула: «Добраніч!» Там він...
Розкриті двері, а сп'янілі слуги
Хропуть на варті: я вино змішала,
Смерть і життя змагаються над ними —
Чи жити їм, чи вмерти.

Макбет
(за сценою)

Хто там? Що?

Леді Макбет

Боюсь, прокинулись. А діло ще
Не зроблено. Нас викриє не діло,
А замах. Тш... Поклала їх ножі я,
Найти він мусив. Як не нагадав би
Він батька уві сні, сама б...

Входить Макбет.

Мій муже!

Макбет

Я все зробив. Ти галасу не чула?

Л е д і М а к б е т

Я чула тільки сов і цвіркунів.
А ти не розмовляв?

М а к б е т

Коли?

Л е д і М а к б е т

Тепер.

М а к б е т

Коли спускався?

Л е д і М а к б е т

Так.

М а к б е т

Тш.

Хто спить у другій спальні?

Л е д і М а к б е т

Дональбайн.

М а к б е т

(дивлячись на свої руки)

Видовище сумне.

Л е д і М а к б е т

Дурні слова — «видовище сумне».

М а к б е т

Один зареготав у сні, а другий
«Убивство!» — крикнув... І вони проснулись...

Стояв я, слухав... Слуги помолились
І знов послули.

Л е д і М а к б е т

Двоє там лежать.

М а к б е т

Один гукнув: «Помилуй, боже, нас!»
А другий відповів йому: «Аміль!»,
Немов побачивши ці руки ката...
Я слухав їх, не міг сказати «аміль!»
На їх слова: «Помилуй, боже, нас!»

Л е д і М а к б е т

Ти не зважай на це.

М а к б е т

Чому не міг я мовити «аміль»?
Я милості жадав, але «аміль»
Застряг у горлі.

Л е д і М а к б е т

Про подібні речі
Не треба думати, бо збожеволієш.

М а к б е т

Здалось, я чую крик: «Не спить віднині!
Макбет зарівав сон!» — невинний сон,
Сон, що розмотує клубок турбот,
Змиває втому теплою водою,
Бальзам для хворих душ, здоров'я спільник,
На бенкеті життя — найкраща страва...

Л е д і М а к б е т

Про що ти?

М а к б е т

На цілий дім той крик лунав: «Не спить!
Гламис зарізав сон, а тому Кавдор
Забуде сон, Макбет забуде сон!»

Л е д і М а к б е т

Та хто ж оце кричав? Шановний пане,
Ослабите свою шляхетну міць
Думками дикими. Візьміть води
І змийте з рук ці докази брудні.
Чому ножі принесли ви з собою?
Ім місце там: назад їх віднесіть
І слуг обмажте кров'ю.

М а к б е т

Не піду.
Боюсь подумати, що я зробив;
Не смію глянути на це.

Л е д і М а к б е т

Безвольний!
Ножі віддайте... Сонний і мертвяк —
Лише малюнки... Дітям тільки личить
Боятися мальованого чорта.
Він точить кров? Я цим вином вини
Позолочу обличчя слуг.

Стукіт за сценою.

Макбет

Де стукіт?

Та що зі мною? Кожен звук лякає!
Що це за руки? Видирають очі!
Чи зміє весь Нептунів океан
Цю кров з руки? Ні, скорше ця рука
Скривавить незліченні моря,
І зелень їх багрова стане.

Повертається леді Макбет.

Леді Макбет

Руки моєї колір — як у вас.
Ганьба, що серце біле.

Стукіт за сценою.

Стукотять

У браму з півдня... Підемо до спальні...
Трохи води — і справа змита з нас.
Як легко буде все!

Стукіт за сценою.

І знову — стукіт.

Халат надіньте: хай ніхто не бачить,
Що ми не спали. І не треба так
Розгублюватись жалюгідно.

Макбет

Це діло знати? Ні, себе забути.

Стукіт за сценою.

Якби Дункана стукіт цей збудив!

Виходять.

СЦЕНА 3

Там же.

Входить воротар. Стукіт за сценою.

В о р о т а р

Оце стукіт, що й казати! Був би хтось воротарем у пеклі, довелося б йому покрутити ключем!..

Стукіт.

Тук-тук-тук! Хто там, в ім'я Вельзевула? Ось фермер, який повісився, бо ждав занадто великого врожаю. Милості просимо; захопіть побільше хусточок; тут ви попряте за свої гріхи...

Стукіт.

Тук-тук! Хто там, в ім'я іншого диявола? Ого, ось дворушник, який умів клястися за обидві сторони проти кожної сторони! Він досить зраджував заради справи божої, а так і не спромігся додворушничатись до неба. О, заходь, дворушнику!..

Стукіт.

Тук-тук-тук! Хто там? Ого, це ж англійський кравець іде сюди за те, що крав сукно з французьких штанів³. Заходь, кравчику; тут тобі є чим нагріти свій утюг!..

Стукіт.

Тук-тук! Нема покою. Ти хто такий?.. Але тут занадто холодно для пекла. Годі мені бути воротарем у дияво-

ла... А гадав я впустити туди деяких молодців усіх фахів,
які йдуть дорогою квітів на вічне вогнище...

Стукіт.

Зараз, зараз! Прошу вас, пам'ятайте воротаря!

(Відчиняє браму).

Входять Ма к д у ф і Л е н о к с.

М а к д у ф

Чи загулявся ти пізенько, друже, що так заспався?

В о р о т а р

Вірно, сер, пиячили до других півнів: а випивка, сер,
велика майстерниця збуджувати три речі.

М а к д у ф

Які ж три речі випивка особливо збуджує?

В о р о т а р

Атож, сер,— багровий колір носа, сон і сечу. Похіть,
сер, вона збуджує і не збуджує: збуджує бажання, але
заважає здійсненню. Отож, надмірна випивка, так би мо-
вити, дворушничає з гріхом похоті: вона його створює,
вона ж його й розладнує; вона його виправляє, вона ж
його й відтягає; вона його зацьковує й лякає; змушує йо-
го стояти і не стояти; кінець кінцем лукава приспить йо-
го, а поклавши, лишає.

М а к д у ф

Гадаю, вино тебе таки поклато цієї ночі.

В о р о т а р

Це таки так, сер, прямо-таки за горлянку схопило; але

я з ним розквитався; мабуть, я був для нього занадто міцний; хоч воно мене й ханало часом за ноги, але я таки приловчився викинути його.

М а к д у ф

Хазяїн твій прокинувся?

Входить М а к б е т.

Ми стукотом його збудили. Ось він.

Л е н о к с

Вітаю, сер.

М а к б е т

Вітаю вас, панове.

М а к д у ф

Мій тане, встав уже король?

М а к б е т

Ще ні.

М а к д у ф

Він наказав себе збудити рано,
Я мало не проспав.

М а к б е т

Я проведу вас.

М а к д у ф

Я знаю, вам приємна ця турбота,
А все ж вона — турбота.

М а к б е т

Труди подібні щастям є для нас.
Ось двері.

М а к д у ф

Я насмілюсь увійти,
Бо служба це велить мені.

(Виходить).

Л е н о к с

Король сьогодні їде?

М а к б е т

Так... збирався.

Л е н о к с

Бурхлива ніч була; з покрівлі в нас
Зірвало димарі, і люди кажуть,
Що чули зойки, дикі смертні крики,
І грізні голоси пророкували
Пожежі люті, розрухи страшні,
Народжені в лиху годину; сич
До ранку плакав; наче в лихоманці,
Земля хиталась.

М а к б е т

Ніч була жорстока.

Л е н о к с

Я — молодий, не можу пригадати
Подібну ніч...

Повертається М а к д у ф.

М а к д у ф

О, горе, горе, горе! Не назвати,
Не зрозуміти горя.

М а к б е т, Л е н о к с

Що таке?

М а к д у ф

То злочину завершений зразок!
Убивця богохульний розвалив
Храм божого помазаника й звідти
Украв життя будови!

М а к б е т

Що? Життя?

Л е н о к с

Ви про його величність?

М а к д у ф

До спальні йдіть — і там нова Горгона ⁴
Засліпить вас. Не змушуйте казати;
Дивіться і кажіть самі.

Макбет і Ленокс виходять.

Вставайте!

На сполох бийте в дзвін! Убивство й зрада!
Малькольм і Дональбайн! Вставайте! Банко!
Відкиньте ніжний сон — подобу смерті,
На смерть саму дивіться, на картину
Страшного суду! Банко! Дональбайн!

Немов із домовин, як духи, встаньте
Страхіття це побачити! На сполох!

Дзвін.

Входить леді Макбет.

Леді Макбет

Що сталося?
Яка сурма огидна будить сонних?
Скажіть мені, скажіть!

Макдуф

Ласкава пані,
Не слід вам слухати, що я скажу,
Не для жінок ця звістка, бо вона
Убити може вас.

Входить Банко.

О Банко, Банко!
Наш володár убитий.

Леді Макбет

Горе, лихо!

У нашім домі?!

Банко

Де б не сталося це —
Жахливо. Милій Дур⁵, скажи, що це
Неправда.

Повертаються Макбет і Ленокс.

Макбет

Якби я вмер годиною раніше,
Прожив би я щасливо; бо віднині

Ніщо не цінно в смертному житті:
Все — іграшки; і слава, й милість мертві;
Вино життя розлито; лиш осадком
Хвалитись може льох.

Входять Малькольм і Дональбайн.

Д о н а л ь б а й н

Щастя з ким?

М а к б е т

Не знаєте ви? З вами!

Навіки зупинилось джерело
Твої крові... В надрах зупинилось.

М а к д у ф

Король — ваш батько — вбитий.

М а л ь к о л ь м

Хто ж убивця?

Л е н о к с

Зробили це, здається, вартові:
Обличчя й руки їх покриті кров'ю,
А біля них знайшли кинджали ми,
З яких не стерта кров...
Вони дивились дико і безглуздо,
Не можна їм довірити життя.

М а к б е т

О, все ж таки про лють свою шкодую:
Я їх убив.

М а к д у ф

Чому ви це зробили?

М а к б е т

Хто може бути мудрим і безтямним,
Розважливим і гнівним водночас?
Ніхто! Моя любов несамовита
Неспішні міркування обігнала.
Дункан лежав; як стрічка золота,
Обвила кров його сріблясте тіло,
І рани зяяли — бреш у природі,
Через яку жорстока смерть пройшла.
Убивці в барвах ремесла свого
Там спали, і були кинджали їх
У кров червону вбрані; хто б утримавсь,
Коли відважним серцем любить він?
Хто б не довів любові?

Л е д і М а к б е т

Поможіть!

М а к д у ф

Догляньте леді!

М а л ь к о л ь м

(тихо до Дональбайна)

Що ж ми мовчимо?

Ми перші мусили б заговорити.

Д о н а л ь б а й н

(убік, до Малькольма)

Що скажеш тут, коли чатує доля
Десь у щілині і щомить готова

На нас напасти? Їдьмо звідси геть;
Ще не скипіли наші сльози.

М а л ь к о л ь м

(пабік, Дональбайнові)

Й горе

Не в силі рухатись.

Б а н к о

Догляньте леді!

Леді Макбет виносять.

Тут холодно. Одягнемось, а потім
Розслідуємо це криваве діло.
Ми тремтимо від жаху та вагань.
Рука всевладна божа — наді мною,
І чорну зраду схованого вбивці
Скарати я клянусь.

М а к д у ф

І я!

У с і

Ми всі!

М а к б е т

Одягнемось, як слід чоловікам,
І стрінемось у залі.

У с і

Згодні ми.

Виходять усі, крім Малькольма й Дональбайна.

М а л ь к о л ь м

Що будемо робить? Залишмо їх.
Удавана журба — річ не важка
Для зрадника. До Англії поїду.

Д о н а л ь б а й н

Я — до Ірландії; розділим долю,
Безпечніш буде так. А тут кинджали
У посмішках. Що ближчі кров'ю нам,
То кровожерніші.

М а л ь к о л ь м

Стріла убивча

Летить іще, і краще нам не бути
Її мішенню. А тому по конях!
Не дбаймо про прощання церемонне,
Поїдьмо крадькома. Крадіжка чесна —
Себе самого вкрасти від убивці.

Виходять.

С Ц Е Н А 4

За мурами замка Макбета.
Входять Росс і старик.

С т а р и к

Літ сімдесят я пам'ятаю добре:
Багато бачив — і лихі часи,
І дивні речі; тільки все — пусте
Перед цією злою ніччю.

Р о с с

Діду!

Ти бачиш — небо, справою людини
Збентежене, грозить кривавій сцені.
День за годинником, а чорна ніч
Придушує світильник мандрівний:
Чи ніч перемогла, чи, може, день
Соромиться й лице землі ховає
Від поцілунків світла?

С т а р и к

Це природі

Противно, як те діло. У вівторок
Високо в небо сокіл залетів,
А вбив його короткокрилий сич.

Р о с с

Дункана коні — дивно це, та певно, —
Краса, любимці табунів швидких,
Здичавіли, зламали стійла, геть
Помчали, наче битву проти людства
Почавши.

С т а р и к

Кажуть, коні перегризлись.

Р о с с

Атож, і я збентежено дивився
На це.

Входить Макдуф.

Іде сюди Макдуф наш добрий.
Як справи, сер?

М а к д у ф

А вам хіба не видно?

Р о с с

Відомо, хто вчинив криваве діло?

М а к д у ф

Ті, вбив кого Макбет.

Р о с с

О день гіркий!

Яка їм вигода?

М а к д у ф

Їх підкупили.

Малькольм і Дональбайн — сини Дункана —
Втекли обидва, тому всі підозри
На них упали.

Р о с с

Неприродно це:

Безглузде честолюбство, що з'їдає
Свого життя підпору! Отже, певно,
Макбета оберуть на короля.

М а к д у ф

Обрали вже, до Скона він поїхав
Коронуватись.

Р о с с

Де ж Дункана тіло?

Ма к д у ф

Відвезли до Колм-Кілу ⁶,
Священної гробниці королів
Та їх кісток.

Р о с с

До Скона ваша путь?

Ма к д у ф

Ні, брате, я — до Файфа.

Р о с с

Я ж — до Скона ⁷.

Ма к д у ф

Хай буде все гаразд. У путь мерщій!
Старий був одяг краший, ніж новий.

Р о с с

Прощай, діду.

С т а р и к

Благословення боже вам обом,
Хай буде ворог — другом, зло — добром.

Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Форрес. Палац.
Входить Банко.

Банко

Тепер ти — Гламіс, Кавдор і король,—
Усе, як вішували; та, боюсь,
Нечесно виграв ти, але сказали,
Що трон твоїм нащадкам не судився,
Що буду я і предком, і корінням
Численних королів. Коли це правда
(А на тобі, Макбет, пророцтво сяє),
То, може, правду прорекли обом:
То можуть і в мені вони збудити
Сподіванки?.. Та годі вже про це!

Сурми.
Входять Макбет і леді Макбет у королівських шатах,
Ленокс, Росс, лорди, леді і слуги.

Макбет

Наш перший гість!

Леді Макбет

Коли б його забули,
Прогалина була б у нашім святі,
І все було б не до ладу.

Макбет

Сьогодні даємо врочистий бенкет,
Я вас запрошую.

Банко

Мій володарю,
Наказуйте мені; прикутий я
Обов'язку незламним ланцюгом
До вас навіки.

Макбет

Їдете кудись?

Банко

Так, володарю.

Макбет

Бажали б ми почути вашу думку,
Завжди таку розумну й справедливу,
Сьогодні в раді... Та зробім це завтра.
Далеко їдете?

Банко

Триватиме поїздка до вечері:
Коли не швидко бігтиме мій кінь,

То, мабуть, я годину-дві позичу
У ночі темної.

Макбет

Ждемо на бенкет.

Банко

З'явлюсь я, володарю.

Макбет

Ми чули, наші родичі криваві
В Ірландії та в Англії сховались.
Вони не зізнаються в отцевбивстві,
Чутки безглузді ширять. Завтра вже
Про це, а також про державні справи
Ми поговоримо. Щаслива путь,
До вечора! А Флінс із вами їде?

Банко

Так, мій король. Нам треба поспішати.

Макбет

Хай швидко їй певно ваші коні мчать;
Я доручаю спинам їхнім вас.
Прощайте.

Банко виходить.

Всі вільні ви до сьомої години:
Приємнішою зустріч буде нам,
Коли на самоті ми перебудем
До бенкету. Прощайте. З вами бог!

Усі виходять, крім Макбета й одного слуги.

Стривай-но, парубче, чи вже з'явилися
Ті люди?

С л у г а

Владарю мій, за брамою вони.

М а к б е т

До нас веди їх.

Слуга виходить.

Бути королем —

Ніщо, коли нема безпеки. Банко
Тривожить нас; в його царській природі
Щось небезпечне є, сміливий він
І має не лише безстрашну вдачу,
А й мудрість, що скеровує відвагу
На вірну путь. З усіх живих істот
Боюсь його лиш: демона мого
Картає він — отак і Цезар, кажуть,
Антонія картав¹. Він віщим сестрам,
Які мене назвали королем,
Велів собі пророкувати, й ті
Його вітали батьком королів.
Пустим вінцем вони мене вінчали
І в руки скіпетр всунули безплідний,
Чужа рука його від мене вирве,
І не підхопить син! Якщо це так —
Згубив я душу для нащадків Банко,
Для них я вбив ласкавого Дункана,
Отруту злоби влив у чашу миру
Для них лише; і мій безсмертний скарб
Віддав я ворогу людей на те,
Щоб стало королями плем'я Банко...

Так ні! Виходь на поле бою, доле!
На смертний бій виходь зі мною! Хто там?
Повертається слуга з двома вбивцями.

Жди за дверима, поки не покличем.

Слуга виходить.

Чи ми не вчора з вами розмовляли?

Першій убивця

Так, володарю наш.

Макбет

Ну що ж, тепер
Мої слова обміркували? Знайте,
Що саме він у давні дні накликав
На вас недолю; хоч гадали ви,
Що це зробили ми — невинні; я
Минулого разу вам розтлумачив,
Як вас обдурювали, руйнували
І хто призвів до цього; нерозумний,
Напівлюдина — й те могло б сказати:
«Це — справа Банко».

Першій убивця

Ви нам пояснили.

Макбет

Я далі ще пішов, і саме це
Сьогодні обговоримо. Чи ж ви
Такі терплячі, що хотіли б речі
Незмінними лишити? Ви такі
Євангелічні, що молитись ладні

За благодійника й синів його,
Хоч він душив вас тяжко і пустив
Старцями?

Перший убивця

Володарю наш, ми — люди.

Макбет

Атож, у списку ви, звичайно, люди;
Отак хортів, болонок і дворняг,
Вівчарок, вовкодавів — звать усіх
Собаками. Та є докладний список,
Він розрізняє млявих і швидких,
Собак мисливських і цепних собак —
І, зваживши, яким дарунком більше
Обдарувала їх природа щедра,
В каталозі такому кожен пес
Окрему назву має; так і люди.
Коли ви місце маєте в шерезі
Не гірших із людей — скажіть мені;
Я на таке вас діло надихну,
Що ворога ви знищите свого
І нашу завоюєте любов.
Псує здоров'я нам його життя,
Нас вилікує смерть його.

Другий убивця

Король,

Я стільки ляпасів од світу мав,
Що світові я ладен чим завгодно
Помститися.

Першій убивця

Мені ж біда набридла,
Боротися зі щастям я втомився,
Готовий ризикнути я життям:
Полагоджу його чи втрачу.

Макбет

Вам
Обом, завважте, Банко — ворог.

Обидва вбивці

Вірно.

Макбет

Мені він ворог теж, і кожна мить
Його буття мое життя вражає
Неначе меч, хоч міг би я одверто
Змести його з очей і заявити,
Що воля це моя, але є спільні
У нас із ним прихильники; я мушу
Їх не втрачати, й плакати я буду
За тим, кого я вбив; тому повинен
Покликати на допомогу вас,
Ховаючи це діло від юрби
З поважних міркувань.

Другий убивця

Король, наказ ваш
Ми виконаєм.

Першій убивця

Хоч своїм життям...

Макбет

У вас відвага сяє. За годину
Я поясню, де слід вам приховатись,
Коли найкраще їх підстерегти.
Вночі сьогодні треба це зробити,
Далеко від палацу: пам'ятайте —
Я мушу бути чесним... Водночас,
Щоб не лишати в ділі недоробок,
Флінс, син його, що їде разом з ним
І зникнення чие мені важливо
Не менш, ніж батькове, — поділить долю
Години темної. Самі рішайтеся,
Я прийду знов.

Обидва вбивці

Король, ми вже рішили.

Макбет

Я зараз вас покличу, почекайте.

Вбивці виходять.

Що ж, Банко, небо душу жде твою?
Лети. Сьогодні будеш у раю.

(Виходить).

СЦЕНА 2

Палац.

Входять леді Макбет і слуга.

Леді Макбет

Що, Банко десь поїхав?

С л у г а

Так, пані, та повернеться вночі.

Л е д і М а к б е т

Я хочу розмовляти з королем.
Скажи йому.

С л у г а

Іду.

(Виходить).

Л е д і М а к б е т

Усе дарма —
Дійшли мети, а втіхи нам нема!
Убитим бути краще, ніж убити
І в radoщах непевних потім жити.

Входить М а к б е т.

Мій муже! Чом ви сидите самі
У товаристві вигадок сумних?
Думки про мертвих мусять бути мертві.
Про непоправні речі не міркуйте.
Що зроблено, то зроблено, мій пане.

М а к б е т

Ми змія розрубали, та не вбили:
Зростеться змій, нікчемній нашій зlobі
Загрожуватиме той самий зуб.
Хай краще згинуть небо та земля,
Ніж ми обід зі страхом їсти будем,

Тремтіти уві сні від снів жахних.
Ні, краще бути з мертвими, яким
Для миру нашого ми мир дали,
Ніж корчитись на дибі вічних мук,
Душевних мук. У гробі спить Дункан,
Спочинув од пропасниці життя.
Усе зробила зрада. Сталь, отрута,
Бунт у країні, ворог чужоземний —
Усе йому байдуже.

Л е д і М а к б е т

Мій король,
Мій милий, проясніть похмурі очі,
Гостей зустріньте ввечері привітно.

М а к б е т

Любов моя, веселі будьте й ви:
Уваги більше приділяйте Банко,
Словами й поглядом його відзначте.
Ах, небезпечний наш високий сан:
У струмах лестошів ховатись мусим,
Обличчями серця замаскувати,
Ховаючи ество.

Л е д і М а к б е т

Облиште це.

М а к б е т

О жінко, мозок повен скорпіонів!
Ти знаєш — Банко й Фліпс іще живі.

Л е д і М а к б е т

Життя в оренду не навічно дано.

М а к б е т

Є втіха ще — вони вразливі теж.
Так будь весела: ще в церквах не встигне
Кажан почати свій нічний політ,
Іще на поклик чорної Гекати
Гудінням сонним твердокрилий жук
Не відповість, а зроблено вже буде
Жахливе діло.

Л е д і М а к б е т

Що зробити хочеш?

М а к б е т

Невіданням невинна будь, голубко,
А зроблене вітай. З'явся, ніч,
Дню благосному очі зав'яжи,
Кривавою, незримою рукою
На клапті розірви великі пута,
В яких я блідну. Гасне день, і крук
Летить у повний гайворонням ліс.
Сон хилить добрі денні поривання,
І сили ночі йдуть на полювання.
Дивуєшся? Але мовчи. Вчинили
Недобре ми, і зло надасть нам сили.
Ходім зі мною, прошу.

Виходять.

СЦЕНА 3

Парк біля палацу.
Входять троє вбивців.

Перший вбивця

Та хто ж тебе послав до нас?

Третій вбивця

Макбет.

Другий вбивця

Повіriamo йому: він передав
Нам точно все, що маємо зробити
За вказівками.

Перший вбивця

Ну, лишайся з нами.
На сході — вже останні смужки дня.
Коня жене спізнiлий мандрiвник,
Щоб до корчми добратись. Близько той,
Кого чатуємо.

Третій вбивця

Я чую! Коні!

Банко

(за сценою)

Гей, світла нам!

Другий вбивця

Напевно він, бо інші,

Кого запрошено на бенкет,
Уже в палаці.

Перший вбивця
Кони йдуть кругом.

Третій вбивця
Путь понад милю; він, звичайно, піде
Коротшим шляхом — пішки аж до брам
Палацу.

Другий вбивця
Світло, світло!

Входять Банко й Флінс з факелами.

Третій вбивця
Так, це він.

Перший вбивця
Пильнуй!

Банко
Вночі дощеві бути.

Перший вбивця
Дощ іде!

Кидаються на Банко.

Банко
О, зрада! Милий Флінс, біжи, біжи!
Біжи й помстись. О, кат!

(Умирає).

Флінс утікає.

Третій вбивця
Хто світло загасив?

Перший вбивця
Не слід було?

Третій вбивця
Одного тільки вбили; син утік.

Другий вбивця
Зробили діло ми наполовину.

Перший вбивця
Ходімо доповісти, що зробили.

Виходять.

СЦЕНА 4

Зал у палаці.
Стіл накрито для бенкету.
Входять Макбет, леді Макбет, Росс, Ленокс,
лорди і почет.

Макбет

Свої місця ви знаєте, сідайте.
Вітаю всіх гостей.

Лорди

Ми щиро вдячні.

Макбет

Ми будемо хазяїном ласкавим,
З гостями врівні сядем.
Хазяйка вже на троні, так попросим
Її вітати нас.

Леді Макбет

Вітайте ви за мене друзів наших,
Я серцем їм радію.

Макбет

Вони подякою відповідають...
Я сяду посередині між вами.

Біля дверей з'являється перший вбивця.

Хай меж не знає радість; чашу вип'єм
Укругову...

(Підходить до дверей).

Кров на твоїм обличчі.

Вбивця

Кров Банко це...

Макбет

Їй краще на тобі, аніж у ньому.
Готовий він?

Вбивця

Так, горло — пополам. Моя робота.

Макбет

Ти кращий горлоріз! І той не гірший,

Хто це зробив із Флінсом. Чи не ти?
Тоді не маєш рівних!

В б и в ц я

Мій король,

Урятувався Флінс.

М а к б е т

(набік)

Я знову хворий!.. Був уже здоровим,
Міцним, як мармур, і твердим, як скеля.
Широким і свободним, як повітря...
І знов мене зв'язали, закували
Брудні жахи... Та Банко вже в безпеці?

В б и в ц я

Так, пане мій, лежить у рові мирно,
І двадцять ран у нього в голові,
Найлегша з них — смертельна.

М а к б е т

Ну, спасибі.

(Набік).

Там гад лежить; гадюченя втекло,
У ньому згодом визріє отрута,
Воно беззубе ще... Іди, а завтра
Знов поговоримо.

Вбивця виходить.

Л е д і М а к б е т

Мій володарю,

Гостей не забувайте — без вітань

Скидається на платний бенкет наш.
Поїсти можна вдома, а в гостях
Приправою до страви є гостинність;
Без неї стіл пустий.

Макбет

О згадувачко мила!
За добрий шлунок, апетит міцний
І за здоров'я!

Ленокс

Сядьте, мій король.

З'являється привид Банко й сідає на місце Макбета.

Макбет

Вся слава нашої країни тут
Зібралась би, якби присутнім був
Наш милий Банко; краще за нечемність
Я дорікну йому, аби не мусив
Його біді я співчувати.

Росс

Він

Зламав обіцянку. Вшануйте нас
Високим товариством короля.

Макбет

Всі зайняті місця.

Ленокс

Ось місце, сер.

М а к б е т

Де?

Л е н о к с

Тут, мій король. Та що хвилює вас?

М а к б е т

Хто це зробив?

Л о р д и

Що саме, наш король?

М а к б е т

Ти кажеш — я? Брехня. Не потрясай
Скривавленими кучерями ти!

Р о с с

Панове, встаньте! Наш король захворів!

Л е д і М а к б е т

Сидіть, шановні друзі: це частенько
Буває з королем; це змалку з ним.
Лишайтеся; минеться це за мить;
Але на нього краще не дивіться,
Бо це його ще більше роздратує...
Так їжте, не зважаючи... Ти муж?

М а к б е т

Муж, і відважний, бо дивитись смію
На те, що чортові страшне.

Л е д і М а к б е т

Бредня!

То жах тобі намалював картини,

То — ніж повітряний, що на Дункана
Тебе повів. Ці пориви, тремтіння —
Подоба страху справжнього і гідні
Старух, які розповідають байки
Узимку біля вогнища... Соромся!
Чому ти кривиш так обличчя? Глянь —
Адже ж перед тобою тільки крісло.

М а к б е т

Дивись! Поглянь! Ось! Бачиш! Що ти кажеш?
При чому ж я? Кивнув — так говори!
Коли вертають склепи та могили
Нам мертвяків, так будем їх ховати
У черевах шулік.

Привид зникає.

Л е д і М а к б е т

Мари злякався?

М а к б е т

Як тут стою, його я бачив.

Л е д і М а к б е т

Сором!

М а к б е т

Із давніх-давен проливали кров,
Коли не знали ще законів люди.
Та й потім пам'ятаємо про вбивства
Страшні для слуху; тих часів було —
Як мозок вибитий, людина мертва,
І край; але тепер вони встають,
Хоч двадцять смертних ран у них на тім'ї,

І з крісел нас виштовхують... Дивніше
Це від самого вбивства.

Л е д і М а к б е т

Володарю,
Шляхетні друзі ждуть вас.

М а к б е т

Я забув.
Ви не дивуйтеся, достойні друзі;
Буває це зі мною; ті, хто знають
Мене, до цього звикли. Всім привіт!
Тож сяду я. Вина! Повніш налейте!
Я п'ю за щастя всіх присутніх тут,
За Банко милого, що тут відсутній...
Якби він був! За нього та за всіх,
За все найкраще!

Л о р д и

За здоров'я ваше!
Знову з'являється привид.

М а к б е т

Геть! Геть з очей! У землю заховайся!
Твої кістки — без мозку, кров — холодна;
Нічого не сприймає погляд твій
Блискучий.

Л е д і М а к б е т

Добрі пери, майте це
За річ звичайну; це звичайна річ.
На жаль, вона несе наш милий бенкет.

Макбет

Я смію все, що сміє муж робить:
З'явись мохнатим російським ведмедем,
Чи носорогом, чи гірканським тигром²,—
Чим хочеш, лиш не цим,— не затремчу
Я жодним нервом... Знову будь живим,
Махни мечем і клич мене в пустиню,—
Коли я затремчу, назви мене
Байстрам нікчемним. Геть, жахлива тінь!
Смішна примаро, геть!

Привид зникає.

Ось він пішов,
Я знову — муж. Сидіть спокійно, прошу.

Леді Макбет

Ви сміх прогнали, зустріч зіпсували
Чудним безладдям.

Макбет

Чи подібні речі
Над нами йдуть, неначе літня хмара,
І не дивують нас? Собі самому
Не вірю, як подумаю, що ви
На ці видіння можете дивитись
І щоби ваші все такі ж рум'яні,
Хоч я від страху зблід.

Росс

Які видіння?

Леді Макбет

Мовчіть, будь ласка, бо йому ще гірше,

Його дратують запити. Добраніч!
Не дбайте про чини, виходьте разом.

Л е н о к с

Добраніч, та бажаємо здоров'я
Його величності!

Л е д і М а к б е т

Добраніч вам усім!

Всі виходять, крім Макбета й леді Макбет.

М а к б е т

Воно жадає крові... Кров за кров!
Бувало, знаєм: рухалось каміння,
Дерева розмовляли, й віщунам
Крукі, сороки, галки викривали
Прихованих убивць... Котра година?

Л е д і М а к б е т

Змагатися почав із ніччю ранок.

М а к б е т

Що скажете? Відмовився Макдуф
До нас прийти.

Л е д і М а к б е т

За ним ви послали?

М а к б е т

Почув я манівцем, та ще пошлю:
Немає дому, де б я не тримав
Слуги підкупленого. Хочу завтра
Я вдосвіта піти до віщих сестер:

Хай більше скажуть. Вирішив я взнати
Найгіршим способом — найгірше. Нині
Для себе все зроблю я. По коліна
Забрів я в кров. Хоч можу я втонуть,
Назад, як і вперед, — огидна путь.
Руці дала вже голова наказ,
Цю дивну річ робити треба враз.

Л е д і М а к б е т

Забув ти сон — утіху всіх істот.

М а к б е т

Ходім же спати. Дивне те видіння —
Страх початківця, звичка все поглине.
Ми — діти ще в цім ділі.

Виходять.

С Ц Е Н А 5³

Степ.

Три відьми зустрічаються з Гекатою.

П е р ш а в і д ь м а

Здається, ти розгнівана, Гекато?

Г е к а т а

Відьмачки! Ви мене роздратували:
Як сміли ви, нахабні та зухвалі,
З Макбетом зносини почати?
Для нього смертю торгувати?

Я ж — володарка ваших чар,
Вигадувачка лих і чвар,—
Я не покликана сюди,
Щоб наші вславити труди!
І — щонайгірше — ви зробили
Усе для сина злої сили.
Не служить нам цей мстивий чоловік,
Свою мету шукати звик.
Поправте діло. Геть ідіть.
І там, де Ахерон струмить,
Уранці будьте. В місце кляте
Він прийде долю розпитати.
Готуйте сіті та сосуди,
Готуйте чари — там він буде.
Я полечу; зроблю в цю ніч
Одну жахливу й грізну річ.
Спіймати треба слухну мить —
На розі місяця висіть
Краплина мряки, вже спадає;
Її в повітрі я спіймаю,
І краплю місячну брудну
Я в безліч духів оберну,
І духи ці його зведуть,
В облуді він загубить путь,
Він кине виклик долі, смерті
В сподіванці дурній, упертій.
А безтурботність до загину
Веде, як знаєте, людину.

Музика й голос за сценою: «Геть іди, геть іди! Гей, Гекато,
геть іди...».

Послухайте! Зовуть! Мій дух маленький
У темній хмарі жде й гукає ньеньку.

(Виходить).

Перша відьма
Мерщій! Вона повернеться невдовзі.
(Виходить).

СЦЕНА 6

Форрес. Палац.
Входять Ленокс і інший лорд.

Ленокс

Я натякнув, а висновок самі
Зробити можете... Кажу лише,
Що дивно відбулося все. Макбет
Оплакував Дункана — мертвий він...
Відважний Банко пізно загулявсь,
І вбив його, якщо завгодно, Флінс,
Бо Флінс утік... Не слід гуляти пізно.
Подумайте, яка жахлива річ —
Убили батька милого свого
Малькольм і Дональбайн! Проклятий вчинок!
Як горював Макбет! Хіба він зразу
В святому гніві не роздер злочинців —
Рабів вина і полонених сну?
Чи не шляхетно це? Так, ще й розумно;
Бо всіх обурило б, якби ці люди
Не визнали вини. Отож, кажу,
Він добре все провів; либонь якби
Були сини Дункана під замком
(Дай бог, щоб не були), вони б узнали,
Що значить батька вбити; взнав би й Флінс!

Але мовчу! Бо за слова відверті
І за відмову бути у тирана
На бенкеті Макдуф живе в оналі.
Не знаєте ви, де він?

Л о р д

Син Дункана,
Спадкових прав позбавлений тираном,
При англійському дворі оселився,
Прийняв його побожний Едвард любо,
Неначе злоба долі не відняла
Від нього почесі; туди Макдуф
Поїхав, до святого короля,
Просити допомоги, щоб піднялись
Нортomberленд і войовничий Сівард⁴;
Їх підтримка й благословення боже.
Напевно, зможуть повернути знов
На стіл наш — їжу, сон — у наші ночі,
Трапези, вільні від ножів кривавих,
І вірну службу, і пошану вільну —
Усе, за чим сумуємо... Ця звістка
Так схвилювала короля, що він
Війну готує.

Л е н о к с

Він Макдуфа кликав?

Л о р д

Так. І з рішучим: «Сер, я не піду»,—
Похмурий вісник повернувся, наче
Зітхаючи: «Ти шкодувати будеш
Про відповідь важку».

Л е н о к с

Хай це пробудить
У ньому обережність, хай він мудро
Тримається на віддалі. Хай ангел
До Англії полине й при дворі
Розкриє наперед мету посольства,
Щоб швидше повернулась благодать
У край, що тяжко мучиться під тиском
Проклятої руки!

Л о р д

Молюсь і я.

Виходять.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Печера. Посередині закипає казан. Грім.
Входять три відьми.

Перша відьма

Тричі кіт строкатий нявкнув.

Друга відьма

Тричі й раз іжак кувікнув.

Третя відьма

Гарпія¹ кричить: «Пора, пора!»

Перша відьма

Закипай, казан лихий!
Сиптись, труйні потрухи!
Першу в окріп жабу вкинем,
Що, поснувши під камінням,
Тридцять три збирала дні
Соки злості запальні.

У с і

Бийся, бийся!

Репетуй!

Вогню, вийся!

Вар, вируй!

Д р у г а в і д ь м а

Вкиньте в воду казана

Чорну вовну кажана.

Вкиньте, сестроньки мої,

Плоть болотної змії,

Бистрі ящірки зіниці

І крило нічної птиці,

Жало гада, пса язик,

Пальці жабенячих ніг.

Заклинання репетуй!

Наш пекельний борщ, вируй!

У с і

Бийся, бийся!

Репетуй!

Вогню, вийся!

Вар, вируй!

Т р е т ь я в і д ь м а

Вовчий зуб, луска дракона,

Відьми мумія солона,

Ситої акули зіво,

Викопане ніччю зілля,

Бузувіра череп лисий,

Цапа жовч і гілка тису,

Зрублена в годину згуби,

Турка ніс, татарські губи!

Ноженятком немовляти,
Що в капаві вбила мати,
Замішаєм кашу кляту.
Кишки тигра-ревуна
Киньте в надра казана!

У с і

Бийся, бийся!
Репетуй!
Вогню, вийся!
Вар, вируй!

Д р у г а в і д ь м а

Кров холодна павіана
Все затягне бездоганно.

Входить Геката з трьома іншими відьмами.

Г е к а т а

Чудово все! Моя вам дяка.
Дістане частку з вас усяка.
Станцюйте, дітоньки, мені,
Неначе феї чарівні,
І все чаруйте в казані.

Музика й пісня за сценою:

«Чорні духи й білі,
Сині духи й сірі,
Нумо, нумо, нумо,
Змішуйтеся у вирі!»

Геката виходить.

Д р у г а в і д ь м а

В мене палець засвербів,
Грішний хтось до нас приспів.
Геть засув! Хто б там не був!

Входить М а к б е т.

М а к б е т

Ну, чорні, потайні, нічні чаклунки,
Що дієте ви?

У с і

Діло безіменне.

М а к б е т

Мистецтвом вашим, ремеслом таємним
Я заклинаю вас — відповідайте.
Хоч вітри спущені війною підуть
На маківки церков; хоч пінні хвилі
Розіб'ють і поглинуть кораблі;
Хоч ляже хліб, заваляться ліси,
На вартових своїх падуть фортеці;
Хоч схияться палаци й піраміди
Верхів'ями додолу; хоч і зерно
Всього живого зникне та загине
І руйнування втомиться,— але
Відповідайте на моє питання!

П е р ш а в і д ь м а

Кажи!

Д р у г а в і д ь м а

Запитуй!

Т р е т ь я в і д ь м а

Ми відповімо!

П е р ш а в і д ь м а

Як хочеш ти — щоб ми тобі сказали,
Чи наші владарі?

М а к б е т

Покличте їх.

П е р ш а в і д ь м а

Кров свині, що в день лихий
Зжерла свій приплід, і лій
Вбивці-шибеника лій
У полум'я!

У с і

Прийди сюди,
Високе чи низьке,— прийди.

Грім.

З'являється перша примара: голова в шоломі.

М а к б е т

Скажи, незнана сило...

П е р ш а в і д ь м а

Думки твої — у ньому;
Слухай мовчки її нерухомо.

Перша примара
Макбет! Макбет! Макдуфа бійся ти,
Макдуфа бійся! Годі... Відпусти.

(Зникає).

Макбет

Хто б ти не був, а застеріг — спасибі;
Добрав ти, як звучить мій страх... Ще слово...

Перша відьма

Наказів не потерпить він; ось другий,
Сильніший першого.

Грім.

Друга примара — скривавлена дитина.

Друга примара

Макбет! Макбет! Макбет!

Макбет

Три вуха мав би — слухав би трьома.

Друга примара

Кривавим будь, рішучим; смійся сміло
З людей, бо ті, кого жінки вродили,
Макбета не вразять.

(Зникає).

Макбет

Живи, Макдуф! Мені ти не страшний.
Але подвою впевненість, і в долі
Візьму я запоруку: ти помреш,

Блідому страхові скажу: «Брехня!»
І всупереч громам засну!

Грім.

Т р е т я п р и м а р а — коронована дитина з гілкою в руці.

Це хто?

Встає немов нащадок короля,
І круг дитячого чола — вінець,
Ознака влади.

У с і

Слухай та мовчи!

Т р е т я п р и м а р а

Мов гордий лев, хоробро вирушай,
І гнів, і злість, і змови зневажай:
Макбет не знатиме поразки, поки
Не вирушить Бірнамський ліс високий
На Дунсінана схил.

М а к б е т

Цього не буде:

Хто завербує ліс, і де ті люди,
Що хащу поведуть? Хвала! Схились,
Повстання голово, аж поки ліс
Бірнамський рушить. Наш Макбет високий
Життя орендуватиме до строку
Природного. Та ще жадаю знати,
Коли мистецтво ваше здатне дати
Цю відповідь: чи буде плем'я Банко
Тут царювати?

У с і

Більше не питай.

Макбет

Я прагну відповіді! Не дасте?
Прокляття вічне хай паде на вас!..
Куди казан зникає? Що за звуки?

Гобої.

Перша відьма

З'явіться!

Друга відьма

З'явіться!

Третя відьма

З'явіться!

Усі

З'явіться і серце йому посмутить;
Мов тіні, прилиньте і зникніть умиць.

З'являються примари—вісім королів, останній з
дзеркалом у руці; за ним слідом—привид Банко².

Макбет

На Банко ти занадто схожий, геть!
Твоя корона палить очі. Ти
Вінчанний теж, на першого ти схожий.
І третій — теж! Чому, брудні чаклунки,
Показуєте це мені? Четвертий!
Здригайтесь, очі! До страшного суду
Продовжиться їх ряд? Та ще ідуть?
Ще сьомий! Не дивитимуся більше!..
Та ось і восьмий, і в своїм свічаді
Показує ще багатьох, і дехто —

З двома державами, з потрійним жезлом³.
Страшне видіння! Бачу — вірно це:
Мені всміхається кривавий Банко
І вказує на них.

Привиди зникають.

Чи так воно?

Перша відьма

Це так, але чому в цю мить
Макбет розгублений стоїть?
Гей, сестри, хай він буде радий,
Покажемо свої принади:
Я викличу в повітрі пісню,
Ми старовинним танком блиснем,
Хай скаже сам великий цар,
Чи я не щирий господар?

Музика. Відьми танцюють і зникають.

Макбет

Пішли вони? Хай цю годину чар
Запишуть проклятою в календар!
Хто там? Сюди!

Входить Ленокс.

Ленокс

Що хоче милость ваша?

Макбет

Чи ти віщуєш не бачив?

Ленокс

Ні, владарю.

Макбет

Ти не зустрів їх?

Ленокс

Ні, владарю, ні.

Макбет

Повітря, де вони гасають,— пошесть,
Прокляття всім, хто вірить їм! Я чув —
Підкови цокотіли. Хто приїхав?

Ленокс

Два-три гінці, владарю; сповістили,
Що втік Макдуф до Англії.

Макбет

Утік!

Ленокс

Так, мій владарю.

Макбет

(набік)

Ти, часе, перетяв страшний мій подвиг,
Мета летить, не здоженеш її,
Коли не з нею діло; відтепер
Що родить серце — родить і рука,
І навіть нині увінчаю думку
Я діями; задумав і зробив:
На замок я Макдуфа нападую;
На Файф ударю; я мечу віддам
Його дітей, дружину, всю рідню,

Не стану я ховатись, мов дурний.
До діла! Ще гарячий намір мій.
Але примар — доволі! Де гінці?
Веди мене до них.

(Виходить).

СЦЕНА 2

Файф. Замок Макдуфа.

Входять леді Макдуф, її син і Росс.

Л е д і М а к д у ф

Що він зробив, чому тікати мусив?

Р о с с

Терпіння, пані!

Л е д і М а к д у ф

Він не мав терпіння:
Безумна втеча; бо коли не вчинки,
То жах нас робить зрадниками.

Р о с с

В и

Не знаєте — то розум був чи жах.

Л е д і М а к д у ф

Розумно? Кинути дітей, дружину,
Усі маєтки, всі права на землю
У місці, звідки втік? Він нас не любить!

Не має він природних почуттів;
Дрібненьке пташенятко — корольок
Своє гніздо боронить од сови.
Усе це — тільки жах, а не любов!
І розуму тут небагато: втеча
Безглузда.

Р о с с

Дорога моя кузино,
Приборкайте свій гнів. Ваш чоловік
Шляхетний, мудрий; знає краще він
Мінливості часу. Мовчати мушу.
Жорстокий час, ми — зрадники й самі
Не знаємо про це, чутки ми ловим
Про все страшне. А де страшне — не знаєм.
Гойдає нас по хвилях диких, лютих
Туди й сюди. Лишити мушу вас...
Але невдовзі знов до вас приїду...
Дійшло до краю, гірше вже не буде,
Повернеться старе. Племяннику,
Благословенний будь!

Л е д і М а к д у ф

Він батька має, та без батька він.

Р о с с

Я був би дурнем, далі тут лишившись:
Плачем ганебним засмутив би вас...
Так я піду.

(Виходить).

Л е д і М а к д у ф

Маля, твій батько вмер.
Що ж ти робитимеш? Як жити будеш?

С и н

Як птиці, мамо.

Л е д і М а к д у ф
Мухами? Червою?

С и н

Усім, що трапиться; як і вони.

Л е д і М а к д у ф
О бідна пташко! Не боїшся ти
Ні пасток, ні тенет?

С и н

Тенета, мамо, не на бідних птичок.
Не вмер мій батько, що б ви не казали.

Л е д і М а к д у ф

Ні, вмер він; де ти роздобудеш батька?

С и н

А де ж вам роздобути чоловіка?

Л е д і М а к д у ф

На ринку можна двадцятьох купити.

С и н

Ви купите, щоб знову їх продати?

Л е д і М а к д у ф

Дотепно ти говориш і, по честі,
Як на твої літа,— розумно.

С и н

Мій батько був зрадник, мамо?

Л е д і М а к д у ф

Так, він був зрадник.

С и н

А що таке зрадник?

Л е д і М а к д у ф

Ну, той, хто ламає присягу.

С и н

І всі, хто роблять це, зрадники?

Л е д і М а к д у ф

Кожен, хто це робить,— зрадник і мусить бути повішений.

С и н

І всі мусять бути повішені — всі, хто ламає присягу?

Л е д і М а к д у ф

Кожен.

С и н

А хто мусить їх вішати?

Л е д і М а к д у ф

Ну, чесні люди.

С и н

Тоді зрадники дурні, бо зрадників досить, щоб побити чесних людей і перевішати їх.

Л е д і М а к д у ф

Хай бог тобі допоможе, бідне мавпеня! Але як же ти собі добудеш батька?

С и н

Коли б він був мертвим, ви плакали б за ним... А коли б ви не плакали, то це був би добрий знак, що в мене скоро буде новий батько.

Л е д і М а к д у ф

Бідне базікало, як ти розмовляєш!

Входить гонець.

Г о н е ц ь

Привіт вам, пані! Я вам невідомий,
Хоч добре знаю ваш високий сан.
Загрожує близька вам небезпека:
Послухайте смиренної поради,
Тікайте звідси з дітками своїми.
Здається, грубо налякав я вас,
Та гіршою була б жорстока лють,
Вона ж поблизу вже. Боронь вас, небо!
Не смію бути тут.

(Виходить).

Л е д і М а к д у ф

Куди тікати?

Я не вчинила зла. Та я забула,
Я ж на землі, де часом зло зробити —
Хвали достойно, а вчинити благо —

Дурниця небезпечна... Так чому
Жіночим захистом я боронюсь:
«Я не вчинила зла?»

Входять вбивці.

Що за обличчя?

Перший вбивця

Де чоловік ваш?

Леді Макдуф

Надіюсь, не в такому безбожнім місці,
Де б ти його зустріти міг.

Перший вбивця

Він зрадник!

Син

Патлатий хаме, брешеш!

Перший вбивця

Що, курча?

Ти, кодло зради!

(Заколює його).

Син

Він убив мене!..

Тікайте скорше, мамо!

(Вмирає).

Леді Макдуф вибігає, кричучи: «Вбивство!» Вбивці женуться
за нею.

СЦЕНА 3

Англія. Перед королівським палацом.
Входять Малькольм і Макдуф.

М а л ь к о л ь м

Знайдімо затишок, і там своє
Ми горе виплачем.

М а к д у ф

Ні, краще візьмем
Смертельний меч і як мужі відважні,
За рідний край повстанемо. Щоранку
Нових удів, нових сиріт ридання
В обличчя неба б'ють, і стугонить
Воно, немов 'з Шотландією разом
Горюючи.

М а л ь к о л ь м

Повірівши, заплачу;
А вірю в те, що знаю, і чому
Я здатний допомогти — допоможу.
Можливо, так воно, як ви казали:
Тиран, ім'я чие язик нам ранить,
Вважався чесним, ви його любили;
Ще не чіпав він вас. Я молодий,
Але йому ви мною послужили б,
Умилостивили б ягням невинним
Розгніваного бога.

М а к д у ф

Не зрадник я.

М а л ь к о л ь м

Але Макбет — зрадливий.

І чесність може поступитись місцем
З наказу короля. Але пробачте,
Мої думки змінити вас не можуть:
Хоч би все зло рядилося добром,
Добро — все те ж.

М а к д у ф

Утратив я надію!

М а л ь к о л ь м

То, мабуть, там, де я знайшов свій сумнів.
Чому так похапцем, не попрощавшись,
Дітей, дружину кинули — кохані,
Дорогоцінні пута? Прошу, вірте —
Підозрами я не безчещу вас,
А лиш себе пильную.

М а к д у ф

Кров'ю, кров'ю
Ти сходи, нещасний краю! Тираніє,
Царюй спокійно, бо не сміє чесність
Приборкати тебе! Пишайся, криво,
Ти правом визнана. Прощай же, принце!
Мерзотником, як ти гадав, не стану
За всі захоплені тираном землі,
За всі східні скарби.

М а л ь к о л ь м

Не ображайтесь:

Не безумовні сумніви мої.
Я знаю — під кормигою наш край.

Він плаче, точить кров, і кожен день
Нові приносить рани. Знаю, люди
Є, ладні встати за права мої;
Пропонує мені король англійський
Хоробрі тисячі... Але пощо?
Коли на голову тирана встану
Або здійму на меч її — мій край
Побачить, що пророків і гріхів,
Страждань і лиха більше, ніж колись
Наступник принесе.

М а к д у ф

Хто ж він такий?

М а л ь к о л ь м

Про себе я кажу: мені, я знаю,
Прищеплені гріхи різноманітні.
Розкриються — і чорний ваш Макбет
Чистіше сніга здасться, бідний край
Ягням його назве, бо мій порок
Межі не знатиме.

М а к д у ф

Чи в легіонах

Страшного пекла знайдеться диявол,
Лютіший від Макбета?

М а л ь к о л ь м

Знаю, він

Кривавий, і розпусний, і брехливий,
Жадібний, лютий, пахне він усім,
Що зветься — гріх; але моя розпуста
Не має дна: дочки й дружини ваші.

Матрони та дівчата, не наповнять
Сосуд моєї похоті, усі
Змету загати на шляху мого
Бажання... Краще хай Макбет царює,
Аніж подібний чоловік.

М а к д у ф

Безмірна похоть
Є тиранія теж; вона бувала
Причиною спустошення престолів,
Падіння багатьох царів. Але
Своє не бійтесь брати. Досхочу
Ви зможете наситити бажання,
Холодним виглядом всіх обдуривши.
Охочих дам у нас доволі є;
Шуліка ваш не зможе всіх пожерти,
Які собою жертвувати ладні,
Коли величність ваша схильні.

М а л ь к о л ь м

Ще
В моїй душі розбещеній зростає
Зажерливість; я, ставши королем,
Зарівав би вельмож за їхні землі,
Жадав би їхніх замків та скарбів...
А все здобує, як приправа гостра,
Мій голод розпалило б; я кував би
Неправі позови, й людей почесних
Я зруйнував би.

М а к д у ф

Ця жадоба глибше
Пускає корені свої брудні,

Аніж скороминуща похить. Це
Було мечем, що королів рубав.
Але пусте, в Шотландії доволі
Багатств, належних вам. Це все терпимо,
Коли на інші зважити чесноти.

М а л ь к о л ь м

Іх я не маю. Короля чесноти —
Законність, справедливість, милість, вірність,
Терпимість, щедрість, непохитність, скромність,
Побожність, витримка, відвага, сила,—
Мені чужі, зате по вінця повен
Я всіх гріхів, які лише існують.
Я, мавши владу, захитав би землю.
І злагоди солодке молоко
У пекло вилив би, і світ ревінням
Наповнив.

М а к д у ф

О! Шотландіє, Шотландіє!

М а л ь к о л ь м

Скажи — подібний царювати годен?
Розкрив себе я.

М а к д у ф

Годен царювати?

Не годен жити! О нещасний краю
Під скіпетром скривавленим тирана!
Коли ти знов побачиш дні щасливі?
Твого престолу справжній спадкоємець
Себе своїм же словом проклинає
І сам ганьбить свій рід. Король, твій батько,—

Він був святий. А королева — мати?
Навколішках частіш вона стояла,
Ніж сяяла на троні, і щодня
До смерті готувалася. Прощай!
Пороки, що своїми визнав ти,
Мене з Шотландії женуть. О серце,
Твоїм надіям край!

М а л ь к о л ь м

Макдуф, твій правий гнів —
Дитина чесності — з душі моєї
Вагання чорні змив, тепер до тебе
Довір'я маю я. Макбет-диявол
Такими підступами вже не раз
Ловив мене, і тільки скромна мудрість
Мене спасла... Але нехай всевишній
Тепер розсудить нас, бо я віднині
Твоєму проводові віддаюсь.
Хулу беру назад; я відрікаюсь
Од наклепів, які на себе звів.
Вони мені чужі. Мене жінки
Не взнали ще, я присяг не ламав;
Свого добра не домагався навіть;
Завжди тримав я слово; навіть чорта
Не зрадив би я чортові, бо правду
Люблю, немов життя. Сьогодні вперше
На себе я збрехав. А правда в тому,
Що слухаю велінь землі своєї.
І ще раніше, ніж приїхав ти,
Старий наш Сівард вирушив туди
І десять тисяч воїнів повів.
З'єднаємося з ним, і праве діло
Наш спір благословить... Що ж мовчите?

М а к д у ф

Так раптом горе й радість примирити
Мені нелегко.

Входить лікар.

М а л ь к о л ь м

Ще поговоримо.

(До лікаря).

Король виходить?

Л і к а р

Так, сер. Юрба нещасних вже чекає,
Щоб він їм допоміг. Хвороба їхня
Науці недоступна. А король
Торкнеться їх долонею святою —
І вмить одужають вони.

М а л ь к о л ь м

Спасибі.

Лікар виходить.

М а к д у ф

Яка хвороба це?

М а л ь к о л ь м

То зветься — неміч.
Король тут справді творить чудеса.
Відколи в Англії живу, я часто
Їх бачив сам. Як молиться він богу,
Йому лише відомо, та лікує
Людей, які слабі на дивну неміч,

У виразках, опухлих, жалюгідних,—
Цей лікарів одчай. На шиї хворим
Він вішає монетку золоту
З молитвою святою. Кажуть люди,
Що королям-нащадкам заповість
Він чудодійну міць. А ще до того
Небесний дар пророцтва має він.
Благословення — над його престолом,
Він повен благодаті.

Входить Росс.

Макдуф

Хтось іде.

Малькольм

То мій земляк; але його не знаю.

Макдуф

Вітаю вас, кузене добрий мій.

Малькольм

Тепер узнав. О боже, знищ усе,
Що нас чужими робить!

Росс

Сер, амінь!

Макдуф

Ну, що в Шотландії?

Росс

Країно горя!

Сама на себе глянути боїться.

Не мати нам вона — могила наша,
Там посміхаються лиш нерозумні;
Там зойки, стогони повітря рвуть —
Ніхто не слухає; там люте лихо
Звичайним стало; похоронний подзвін
Ударить — не запитують, за ким,
І добрі люди в'януть швидше квітів,
Хвороби не діждавшись.

М а к д у ф

О розповідь

Гірка й правдива!

М а л ь к о л ь м

В чім нова біда?

Р о с с

Стара вже та, якій година віку,
Нова — щохвилі.

М а к д у ф

Як моя дружина?

Р о с с

Їй добре.

М а к д у ф

Діти?

Р о с с

Добре також їм.

М а к д у ф

Тиран на спокій їх не зазіхнув?

Р о с с

Коли їх я лишив, були спокійні.

М а к д у ф

Не будьте на слова скупі. Як справи?

Р о с с

Коли сюди повіз я свій вантаж
Тяжких новин, поширились чутки,
Що добродесні люди повстають;
І ці чутки potwierdжені наочно:
Тирана військо вже в похід готове.
Пора! Тепер ви поглядом самим
Бійців шотландських створите, жінки
На битву вийдуть!

М а л ь к о л ь м

Так утіште їх —
Ми ідемо. Король англійський нам
Дав Сіварда і десять тисяч війська;
У світі християнському нема
Солдата кращого.

Р о с с

Коли б я міг
І вас утішити! Але мої
Слова в пустині слід було провити,
Де не почувли б їх.

М а к д у ф

Кому те горе?
Усім? Або одній лише душі
Судилось лихо?

Р о с с

Кожен чесний духом
Про це сумує; більша всіх журба —
Самому вам.

М а к д у ф

Коли вона моя,
То не затримуй, швидше дай мені.

Р о с с

Не прокляніть навіки мій язик,
Який у ваші вуха тяжко вдарить
Бідою грізною.

М а к д у ф

Так... розумію.

Р о с с

Узято замок ваш. Дітей, дружину
Зарізано. Не розповім докладніш:
До дичини забитої не хочу
Ще ваш додати труп.

М а л ь к о л ь м

О праве небо!
Не насувайте капелюх на брови,
Журбу свою висловлюйте словами.
Мовчазне горе в серце калатає
І шепотінням серце розбиває.

М а к д у ф

І діти?

Р о с с

Жінка, діти, слуги — всі,
Кого знайшли.

М а к д у ф

А я залишив їх.
І жінка вбита?

Р о с с

Я сказав.

М а л ь к о л ь м

Утіштесь!

Нам буде ліками велика помста,
Що зділить горе наше.

М а к д у ф

Бездітний він! Усіх моїх коханих?
Сказали — всіх? Пекельний яструб! Всіх?
Усіх курчат моїх і матір їхню —
З одного вдару?

М а л ь к о л ь м

Сприймайте це як муж.

М а к д у ф

Я так зроблю;
Але й відчути мушу це як муж.
Ніколи не забуду я, що втратив
Усі мої скарби. Дивилось небо,

Не захищало їх? Макдуф, ти — грішник,
Забили їх за тебе! Я бридкий,
Не за свої, а за мої провини
Загинули. Дай спокій, небо, їм!

М а л ь к о л ь м

На цьому камені свій меч гострїть,
Хай з горя гнів росте в палкому серці.

М а к д у ф

Я бабу розіграти міг очима,
А язиком — хвалька! О миле небо,
Змети загати й віч-на-віч мене
З дияволом Шотландії зведи
На довжину меча! Як він спасеться,
То пощади його.

М а л ь к о л ь м

Ось мова мужа!

Ходім до короля; готове військо,
Лишилось попроситись нам. Макбет
Дозрів, його струсити час. Я знаю:
Хоч довга ніч, а день її здолає.

(Виходить).

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Дунсінан. Передпокій у замку.
Входять лікар і придворна дама.

Лікар

Я вже дві ночі прочергував разом з вами, але досі не помітив істини у вашому оповіданні. Коли вона останній раз блукала?

Придворна дама

Відколи їх величність вирушили в похід, я часто бачила, як вона вставала з ліжка, надягала халат, відмикала шухлядку, виймала звідти папір, згортала його, писала на ньому, читала, потім запечатувала його й знову поверталась до ліжка; а проте все це вона робила в глибокому сні.

Лікар

Цілковитий розлад організму; втішатися сном і водночас діяти, мов наяву! В цьому сонному збудженні, крім ходіння та інших вчинків, чи були випадки, коли вона щось говорила?

Придворна дама

Вона говорила, сер, те, чого я не повторю.

Лікар

Мені ви можете повторити, навіть мусите.

Придворна дама

Ні вам, ні будь-кому, бо я не маю свідка, який підтвердив би мої слова.

Входить леді Макбет із свічкою.

Дивіться, ось вона йде! Отак вона завжди ходить і, життям присягаюсь, міцно спить. Стежте за нею, сховайтеся.

Лікар

Де вона взяла свічку?

Придворна дама

Свічка стояла біля неї. Світло завжди горить в її спальні, такий її наказ.

Лікар

Бачите, очі в неї розплющені.

П р и д в о р н а д а м а

Так, але зір їх заплющений.

Л і к а р

Що це вона робить? Дивіться, як вона тре руки.

П р и д в о р н а д а м а

Це для неї звична справа — отак вона ніби вмиває руки; мені доводилось бачити, як вона це робить цілу чверть години.

Л е д і М а к б е т

І все ж таки тут — пляма.

Л і к а р

Тихше!.. Вона говорить... Я запишу кожне її слово, щоб міцніше запам'ятати.

Л е д і М а к б е т

Геть, клята плямо! Геть, кажу!.. Раз... два... ну, час уже робити це... У пеклі темно... Фі, пане мій, фі! Солдат, а злякався! Чого нам бояться? Коли хто й визнає, то влада в наших руках, ніхто не вправі спитати звіту в нас. Але хто б міг подумати, що в старому стільки крові?

П р и д в о р н а д а м а

Чуєте?

Л е д і М а к б е т

У тана Файфського була дружина. Де вона тепер?.. Як? Невже ці руки ніколи не будуть чистими?.. Годі про це, мій пане, годі про це: ви все псуєте цією тривоною.

Л і к а р

Так, так. Ви взнали те, чого не мусили знати.

П р и д в о р н а д а м а

Вона казала те, чого не мусила говорити, я цього певна. Богу тільки відомо, що вона знає.

Л е д і М а к б е т

І все ще тут запах крові! Всіх пахощів Аравії не вистачить для цієї маленької ручки. О, о, о!

Л і к а р

Які зойки! Великий тягар у неї на серці.

П р и д в о р н а д а м а

Не хотіла б я мати таке серце в грудях, навіть за королівську гідність усього тіла.

Л і к а р

Добре, добре, добре...

П р и д в о р н а д а м а

Молить бога, щоб було добре, сер.

Л і к а р

Ця хвороба — поза межами моєї науки... А проте я знав людей, які блукали уві сні, а померли мирно в своїх ліжках.

Л е д і М а к б е т

Вимийте руки, надягніть халат; чому ви такі бліді?..

Та знов кажу вам, Банко похований; він не може вийти з могили.

Лікар

Ось як?

Леді Макбет

У ліжку, в ліжку! Хтось стукає в браму. Ходім, ходім, ходім, ходім! Дайте мені руку. Що зробив, того не пере-
робиш. У ліжку, в ліжку, в ліжку!

(Виходить).

Лікар

А тепер вона ляже в ліжку?

Придворна дама

Відразу.

Лікар

Шепочуть про недобре. Дії злі
Тривогу злу породять. Хворі душі
Глухим подушкам таємниці ввірять.
Духовника — не лікаря їй треба.
Прости нас, боже! Ви за нею стежите;
Всі небезпечні речі заберіть,
Її пильнуйте. Так добраніч вам.
О, дивна річ і мозкові, й очам!
Я думаю... мовчу!

Придворна дама

Добраніч, лікарю.

(Виходить).

СЦЕНА 2

Поле поблизу Дунсінана.
Барабани і прапори.

Входять Ментіс, Кетнес, Ангус, Ленокс і солдати.

Ментіс

Англіїці близько, їх веде Малькольм
Із дядьком Сівардом, з Макдуфом добрим;
Палає помста в них; їх праве діло
Збудило б для кривавої борні
І мертвого.

Ангус

Там, де Бірнамський ліс,
Зустрінемося: ідуть вони туди.

Кетнес

Хто знає — Дональбайн іде за братом?

Ленокс

Напевно, ні: бо в мене список є
Всього дворянства. Сіварда там син
І сила безбородих є, що мужність
Уперше доведуть.

Ментіс

А що тиран?

Кетнес

Укріплює він Дунсінан великий.
Сказився, кажуть. Ті, кому він менше
Ненавистний, відвагою це звуть.

Одне лиш певно: поясом порядку
Йому державу не підперезати
Розхристану.

А н г у с

Тепер він почуває,
Як тайні вбивства до долоней липнуть,
Бунти щохвильні зрадництво картають,
Наказам коряться лише з наказу,
А не з любові. Сан його тепер
На ньому висне — мантия гіганта
На куцім злодії.

М е н т і с

Кого здивує
Збентеження його чуттів тривожних,
Коли усе, що міститься у ньому,
Себе за це кляне?

К е т н е с

Отож рушаймо
Служити тим, кому почесна служба.
Зустрінемося з лікарем вітчизни —
І з ним, щоб край обмити, кров проллєм
Усю до краплі.

Л е н о к с

Стільки, скільки слід
Пролити, щоб зросити царський цвіт,
А бур'яни — втопити. На Бірнам!

Виходять маршируючи.

СЦЕНА 3

Дунсінан. Кімната в замку.
Входять Макбет, лікар і слуги.

Макбет

Доволі доповідей! Хай тікають!
Покіль Бірнамський ліс на Дунсінан
Не рушить, не боюсь. Малькольм? Хлопчисько!
Його родила жінка. Духи знають
Всі судьби смертних і мені сказали:
«Не бійсь, Макбет: кого родила жінка,
Той не здола тебе». Зрадливі тани,
Тікайте до англійських ненажер!
Мій владний дух, моє спокійне серце
Не захитають сумніви та жах!

Входить слуга.

Бодай у біса почорнів, шахраю!
Ти, як вершки, блідий. Гусак, та й годі!

Слуга

Там десять тисяч їх...

Макбет

Як? Гусок, хаме?

Слуга

Ні, солдатів, сер.

Макбет

Потри обличчя, нарум'янь свій ляк,
Негіднику. Яких солдатів, дурню?

Та щоб ти здох! Ти так пополотнів,
Що всіх своїм обличчям налякаєш.
Яких солдатів, ти, сметанна пико?

С л у г а

Англійських, з ласки вашої.

М а к б е т

Геть! Забери цю пику!

Слуга виходить.

Сейтон!.. Гидко

Дивитись навіть... Сейтон!.. Битва ця
Навіки піднесе мене чи звалить.
Я довго жив, і на путі життя
У жовтолисту осінь перейшов.
Чи ж бачу те, що прикрашає старість, —
Любов, покору, шану, юрми друзів?
Нема й не буде. Ні! Самі прокльони —
Хоча й не голосні, зате глибокі,
І ще — хвала... Ці жалюгідні душі
Охоче не хвалили б, та не сміють.
Сейтон!

Входить Сейтон¹.

Сейтон

Я тут, владарю мій.

М а к б е т

Які новини?

Сейтон

Все ствердилось, про що доповідали.

М а к б е т

Покіль мені з кісток не здерли м'яса,
Я буду битися. Броню!

С е й т о н

Ще рано.

М а к б е т

Я надягну її.
По всій країні вершників жени —
Хай нишпорять, хай вішають усіх,
Які про страх говорять. Дай броню!
Як ваша хвора, лікарю?

Л і к а р

Королю,
То не хвороба, а скоріш видіння
Її турбують.

М а к б е т

Вилікуй її!
Зцілити ти не можеш душу хвору,
Із пам'яті геть викорчувать сум,
На мозку стерти записи тривожні,
Легким, солодким трунком забуття
Очистити отой тягар нечистий,
Який на серце душить їй?

Л і к а р

Тут хворий
Сам лікуватись мусить.

Макбет

Кинь ліки псам! Мені не треба їх!
Гей, там броню ще й булаву мою!
Так вершників жени повсюди, Сейтон.
Від мене, лікарю, тікають тани.
Скоріше! Лікарю, якби ти міг
Землі сечу моєї дослідити,
Знайти її хворобу потаємну
І повернути їй здоров'я давне,—
Плескав би я тобі, луна плескала б,
І я відповідав би їй... Зніміть!
Який ревень і проносне яке
Очистить від англійців? Чув про них?

Лікар

Про ваші королівські готування
Ми чули дещо.

Макбет

(вказуючи зброю на щит)

Це несить за мною!
Ні смерті не злякаюсь я, ні ран —
Бірнамський ліс не йде на Дунсінан!

Лікар

(набік)

Якби я з Дунсінана врятувався —
Сюди б я більше вже не повертався.

Виходять.

СЦЕНА 4

Сільська місцевість біля Бірнамського лісу. Барабан і прапори. Входять Малькольм, старий Сівард зі своїм сином, Макдуф, Ментіс, Кетнес, Ангус, Ленокс, Росс і солдати.

М а л ь к о л ь м

Кузен, я сподіваюсь, незабаром
Наш дім безпечний буде.

М е н т і с

Безсумнівно.

С і в а р д

Який ми бачим ліс?

М е н т і с

Бірнамський ліс.

М а л ь к о л ь м

Хай кожний наш солдат зрубає гілку
І понесе її: так ми сховаєм
Чисельність війська й обдурити зможем
Розвідників ворожих.

С о л д а т и

Зробим так.

С і в а р д

Відомо нам, що цей тиран зухвалий
У Дунсінані витримати хоче
Облогу нашу.

М а л ь к о л ь м

Це його твердия
Остання, при нагоді ж бо найменшій
Усі — малі й великі — повстають,
А хто йому примушений служити,
Той служить проти серця.

М а к д у ф

Вірну думку
Зміцнімо ділом. Одягнімо зброю
Солдатської відваги.

С і в а р д

Час близький,
Коли ми зможемо сказати певно,
Що винні ми, що заслужили ревно.
Сподіванок хітливі міркування,—
Удар меча вирішує змагання...
Так вирушаймо в бій.

Виходять маршируючи.

С Ц Е Н А 5

Дунсінан. У замку.
Входять Макбет, Сейтон і солдати з барабанами і прапорами.

М а к б е т

На мурах зовнішніх поставте стяги,
Усе ще крик: «Ідуть!» Міцний наш замок,
Сміється він з облоги. Хай стоять,

Аж поки трясця й голод їх зжеруть.
Коли б їм наші не допомагали,
Ми стали б — борода до бороди —
І гнали б їх додому.

Жіночий плач за сценою.

Що за галас?

Сейтон

Король, я чую там жіночий плач.

(Виходить).

Макбет

Смак остраху забув уже я майже...
Були часи, коли холонув я,
Почувши крик нічний, коли волосся
Ставало сторч від казки злої, наче
Живе. Тепер страхіттями я ситий,
Думкам убивці звична вже жорстокість
І не злякає більше.

Повертається Сейтон.

Що за плач?

Сейтон

Велителю, померла королева.

Макбет

Її слід було пізніше вмерти,
Тоді знайшовся б час для слів таких.
Все завтра, та все завтра, та все завтра —
Дрібненькою ходою — день у день,
І так закінчується наш літопис.

Всі «вчора» путь освітлювали дурням
До праху смерті. Вгасни, недогарку!
Життя — рухлива тінь, актор нікчемний;
Годину чваниться, горить на сцені,—
І край; оповідання ідіота,
Палке та голосне, але нічого
Не значуше.

Входить гонець.

Прийшов ти працювати язиком?
Скоріше!

Г о н е ц ь

О великий володарю,
Я мушу розповісти, що́ я бачив,
Та як зробити це?

М а к б е т

Отож кажи!

Г о н е ц ь

На пагорбі стояв на варті я.
Дивився на Бірнам; аж раптом бачу —
Ліс посувається.

М а к б е т

Брехун і раб!

Г о н е ц ь

Знесу ваш гнів, коли я вам збрехав.
Ви за три милі можете побачить —
Кажу вам, ліс іде.

М а к б е т

Коли ти брешеш —
Висітимеш на дереві найближчій,
Поки не висохнеш. Коли ж це правда,
То можеш сам повісити мене...
Вагаюсь, починаю розуміти
Лукавого диявола брехню,
Що так на правду схожа: «Ти не бійся,
Аж поки не пішов на Дунсінан
Бірнамський ліс». І ліс тепер іде
На Дунсінан. До зброї, гей, до зброї!
Коли насправді вірна звістка клята,
То байдуже — лишатись чи тікати.
Уже мені набридло сонце світу,
І всесвіт я хотів би розвалити!
На сполох! Смерть, сюди! Вий, вітре, вий!
Зі зброєю вмирати йду на бій!

Виходять.

С Ц Е Н А 6

Дунсінан. Перед замком.
Барабан і прапори.

Входять Малькольм, старий Сівард, Макдуф і
їхнє військо з гілками.

М а л ь к о л ь м

Ми підійшли. Щити зелені скиньте,
Яв'ється, воїни.

(До Сіварда).

Ви й мій кузен — ваш благородний сип,
Ведіть передових; Макдуф шановний
І ми на себе візьмемо все інше,
Як вирішено вже було.

С і в а р д

Прощайте!

Аби нам з ворогом зустрітись нашим:
Не зможем битись — головами ляжем.

М а к д у ф

На повний голос гряне трубна мова,
Співайте, вісники загину й крові!

(Виходить).

СЦЕНА 7

Інша частина поля.

Грім бою. Входить Макбет.

М а к б е т

Я до стовпа прикутий — не втечеш.
Зацькований ведмідь, я мушу битись.
Де той, кого не породила жінка?
Лиш він мені страшний.

Входить молодий Сівард.

М о л о д и й С і в а р д

Ім'я твоє?

Макбет

Злякаєшся, почувши.

Молодий Сівард

Ні, хоч би гарячіше всього некла
Було воно.

Макбет

Ім'я моє — Макбет.

Молодий Сівард

Не міг би вимовити сам диявол
Независнішу назву.

Макбет

І страшнішу.

Молодий Сівард

Брехня, тиране! Доведу мечем,
Що брешеш ти!

Б'ються. Молодого Сіварда вбито.

Макбет

Тебе родила жінка.

І грізний меч мені — немов билинка
В руці того, кого родила жінка.

(Виходить).

Грім бою.

Входить Макдуф.

Макдуф

Тут — бою грім. Явись мені, тиране!
Коли не мій удар уб'є тебе,
То гнатися за мною будуть душі
Моєї жінки та дітей моїх.
Рубати кернів — наймитів нещасних —
Не можу я. Або тебе, Макбет,
Або я непощербленим у піхви
Вкладу свій меч. Ти мусиш бути там!
Про те, що там славетний воїн б'ється,
Гримлять мечі. Зведи мене з ним, доле!
Про це лише благаю.

(Виходить).

Грім бою.

Входять Малькольм і старий Сівард.

Сівард

Сюди, мій принц! Без бою здався замок;
Тирана люди б'ються на два боки
І доблесні в бою шляхетні тани;
Сама дається перемога вам,
Лишилось мало.

Малькольм

Нам зустрівся ворог,
Що сам нам допоміг.

Сівард

До замку, прошу.

Виходять.
Грім бою.

СЦЕНА 8

Інша частина поля.
Входить Макбет.

Макбет

Чи грати дурня римського і власти
На власний меч? ² Я бачу, іншим людям
Більш личать рани.

Входить Макдуф.

Макдуф

Стій, пекельний пес!

Макбет

З усіх людей тебе лиш уникав я.
Назад! Твої крові забагато
Є на душі моїй.

Макдуф

Я слів не маю!

Мій голос — у мечі моїм. А в мові
Ім'я тобі, мерзотнику кривавий,
Не прибореш.

Б'ються.

Макбет

Даремно тратиш сили:
Не розітнеш повітря на частини
І лезом ранити мене не зможеш.
Рубай мечем уразливі шоломи,
Бо зачароване життя мое,

І відібрати його не може той,
Кого родила жінка.

М а к д у ф

Розчаруйся!

А біс, якому служиш ти, хай скаже
Тобі: з утроби матері Макдуфа
До строку витягли.

М а к б е т

Клянну язик, який промовив це,
Бо ці слова мою злякали мужність!
Не вірте більше викрутам бісівським,
Обдурюють вони двозначно нас;
І здійснюючи те, що обіцяли,
Вони надію гублять. Я з тобою
Не битимусь!

М а к д у ф

Так здайся, боягузе.

Живи! Ми виставим тебе на глум,
Ми намалюємо на полотні
Тебе, рідка потворо, і напишем:
«Тирана тут показують».

М а к б е т

Не здамся,

Щоб землю цілувати біля ніг
Малькольма, щоб мене цькувала чернь.
Хоч ліс Бірнама йде на Дунсінан
І хоч тебе не породила жінка,
Та спробую. Ось бойовим щитом

Закрився я. Макдуфе, нападай!
Проклятий той, хто перший крикне: «Край»!

Виходять, б'ючись. Грім бою. Відступ. Сурми.
Входять з барабанним боем і з прапорами Малькольм,
старий Сівард, Росс, інші тани й солдати.

М а л ь к о л ь м

Живі всі наші друзі, сподіваюсь.

С і в а р д

Когось нема; але як бачу я,
Ми дешево купили перемогу.

М а л ь к о л ь м

Де наш Макдуф? Де син ваш благородний?

Р о с с

(Сіварду)

Ваш син, мій тане, борг бійця сплатив.
Він жив лиш доти, доки мужем став;
Відвагою свої права підтвердив,
І, ні на крок не відступивши в битві,
Загинув він як муж.

С і в а р д

Так мертвий він?

Р о с с

І з поля винесли його. Журбу
Не міряйте чеснотами його,
Тоді-бо її кінця не буде зовсім.

С і в а р д

Чи спереду поранений мій син?

Р о с с

У груди.

С і в а р д

Будь солдатом бога, сину.

Коли б синів мав більше, ніж волосся,

То смерті кращої не хотів би їм...

Вже проспівали відхідну йому.

М а л ь к о л ь м

Він більше горя заслужив, і я

Сплачу...

С і в а р д

Ні, більше він не заслужив.

Він, кажуть, добре вмер і все сплатив.

Так бог із ним!.. Ось радість нам нова.

Повертається Макдуф з головою Макбета на списі.

М а к д у ф

Привіт, король! Бо ти — король. Дивись —

Ось голова тирана. Вільні ми!

Довкола тебе — перли королівства,

Зі мною душі їх тебе вітають;

З моїм зіллються їхні голоси;

Привіт, король Шотландії!

У с і

Привіт, король Шотландії!

Сурми.

М а л ь к о л ь м

Не будемо баритись, повнотою
За вашу ми заплатимо любов,
Усім заплатимо. Кузени, тани,
Тепер ви — графи. Титулом таким
Шотландія віншує перших вас.
Для інших діл іще нам час потрібний:
З вигнання друзів викличем, які
Уникли пасток пильного тиранства;
Поплічників жорстоких розшукаєм,
Що м'ясникові вбитому служили
І королеві бісовій його,
Яка сама вже лютою рукою
Позбавила себе життя. І все
Ми зробимо, що довго жде на нас,
Нам бог укаже місце, міру й час.
Спасибі всім! Запрошуєм на свято —
У Сконі будуть нас коронувати.

Сурми.

Всі виходять.

ТИМОН АФІНСЬКИЙ

Переклад
ВАСИЛЯ МИСИКА

ДІЙОВІ ОСОБИ

Тимон, знатний афінянин.

Луцій
Лукулл
Семпроній

} облесливі вельможі.

Вентідій, один з фальшивих друзів Тимона.

Апемант, філософ-відлюдько.

Алківіад, афінський военачальник.

Флавій, домоправитель Тимона.

Фламіній
Луцілій
Сервілій

} слуги Тимона.

Кафіс
Філот
Тит
Луцій
Гортензій

} слуги кредиторів Тимона.

Слуги Вентідія, а також Варрона та Ісідора (двох кредиторів Тимона).

Три чужоземці.

Старий афінянин.

Паж.

Блазень.

Поет, живописець, ювелір та купець.

Фріна

Тімандра } коханки Алквіада.

Вельможі, сенатори, воєначальники, солдати,
розбійники, слуги.

Купідон та амазонки в масках.

Місце дії — Афіни та навколишні гаї.

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА 1

Афіни. Зал у домі Тимона.

Входять у різні двері поет, живописець, ювелір,
купець та інші.

Поет

Добрідень, пане!

Живописець

Рад, що ви здорові.

Поет

Давно не бачились. Ну що, як світ?

Живописець

Росте — і старіється.

Поет

Річ відома.

А от новішого чогось — немає?

Такого, щоб і людська поголоска
Не встигла підхопити? Ба! Дивіться,
Що те багатство діє! Стільки люду
Бере в полон! Купець мені знайомий.

Ж и в о п и с е ц ь

Я знаю й другого: то ювелір.

К у п е ц ь

О, він достойний муж!

Ю в е л і р

Це щира правда.

К у п е ц ь

Прекрасний чоловік. На світі мало
Таких невтомних, щедрих добродійців!
Він незрівнянний.

Ю в е л і р

Я приніс брильянт.

К у п е ц ь

О, дайте глянути! Це для Тимона?

Ю в е л і р

Якщо пристане на ціну... Однак...

П о е т

(декламує)

«Коли ми зло за нагороду славим,
Ми тільки бруднимо прекрасні вірші,
Яким належить славити добро».

Купець

Хороша форма.

Ювелір

Просто надзвичайна!
Він чистої води, ви тільки гляньте!

Живописець

(до поета)

Ви творите, готуєте посвяту
Великому Тимонові?

Поет

Це з уст

У мене вирвалося мимоволі.
Поезія — мов глей: там виступає,
Де родиться. Із кременя вогонь
Не блисне без кресала. Тільки наше
Високе полум'я само із себе
Народжується — й рине, як потік,
Усе змиваючи. А що у вас?

Живописець

Картина. Скоро ваша книга вийде?

Поет

Як тільки піднесу її¹. Дозвольте
Поглянути.

Живописець

Картина гарна.

Поет

Справді

Прекрасний твір! Чудовий!

Живописець

Так... Нічого...

Поет

Що за краса! Яка граційна постать!

А в погляді — який могутній розум!

Яка фантазія у складці уст!

І жест німий так легко зрозуміти.

Живописець

Тут непогано віддане життя.

А цей мазок? Хороший?

Поет

Я сказав би,

Що слід природі вчитися у нього,

Що він живіший від життя самого!

Сценою проходять кілька сенаторів.

Живописець

Кого тут не побачиш у Тимона!

Поет

Щасливий! Це сенатори афінські.

Живописець

Дивіться, ще надходять!

Поет

Яка юрба! Який наплив гостей!
У цьому творі я малюю образ
Улюбленця народного, чий вік
Минає у розвагах. На дрібницях
Не зупиняючись, витає дух мій
У восковім безмір'ї. Навіть коми
Він задумом недобрим не отруїть,
А лине вгору, як орел безстрашний,
І сліду не лишає по собі.

Живописець

Як розуміти вас?

Поет

Я розтлумачу.
Ви бачите, як найрізніші люди —
Від легковажних і пустих створінь
До мудреців суворих — поспішають
Тимонові чим-небудь прислужитись.
Його багатство величезне, добрії
І лагідній душі його підвладне,
Усі серця до нього прихиляє.
Так, так, усі серця! Від хвалія
З облесним поглядом — до Апеманта,
Що над усе на світі полюбляє
Себе самого в грязь топтати — й він
Тимонові вклоняється низенько
І мирно геть іде, кивком Тимона
Вщасливлений.

Живописець

Я бесіду їх чув.

Поет

Так-от: я змалював прекрасну гору,
І трон на ній, на троні тім — Фортуну,
Внизу — юрбу людей всіх звань і станів,
Тих, що на лоні матері-планети
За вищість борються; вони вп'ялися
Очима у богиню. Одного з них
Я зобразив подібним до Тимона.
Рукою сніжнобілою до себе
Його Фортуна манить — і ця ласка
Суперників одразу повертає
В його рабів і слуг.

Живописець

Це добрий задум!

Мені здається, що така гора
З Фортуною на троні і обранець,
Що з натовпу на поклик виступає
І, голову пригнувши, на крутий
Схил видирається в жадобі щастя,
Могли б знайти і в нашому мистецтві
Належний вираз.

Поет

Але ж це не все.

Ті люди, що були з ним досі рівні
І навіть вищі де в чому, тепер
Біжать за ним, стоять у нього в сінях,
Про щось йому у вухо святобливо
Нашіптують і все — аж до стрепен —
В ньому обожнюють і тільки ним
Живуть і дихають...

Ж и в о п и с е ц ь

А далі, потім?

П о е т

Коли ж примхлива, нетривка Фортуна
Свого улюбленця штовхає вниз,
Уся та челядь, що на верховину
За ним здиралась, навіть рачкувала,
Лишає падати його, і жоден
Не хоче супроводити невдачу.

Ж и в о п и с е ц ь

Річ світова.

Я можу тисячу картин назвати,
Де витівки підступної Фортуни
Показуються краще, ніж у віршах.
Та мудро ви вчинили, натякнувши
Тимонові, що між людьми нерідко
Високе вниз іде, а підле — вгору.

Сурми. Входить Тимон і чемно вітається з усіма. До нього підходить гонець від Вентідія і розмовляє з ним. Луцілій та інші слуги залишаються біля Тимона.

Т и м о н

Ви кажете, Вентідій у тюрмі?

Г о н е ц ь

В тюрмі, добродію. Він п'ять талантів
Заборгував. Тепер у нього нічим
Задовольнити жорстоких кредиторів.
Уклінно просить він, щоб написали
Ви тим, хто посадив його. Інакше
Йому кінець.

Т и м о п

Вентідій благородний!

Я все зроблю. Не з тих я, хто в біді
Напризволяє друга покидає.
Я знаю, він достойний допомоги.
Я борг сплачу і визволю його.

Г о н е ц ь

Ви зобов'яжете його навіки.

Т и м о н

Привіт йому! Я з грішми не загаюсь.
Коли звільниться, хай до мене прийде:
Бо мало раз підтримати слабого,
А треба й потім допомогти. Прощай!

Г о н е ц ь

Бажаю щастя вам, ласкавий пане!

Входить старий афінянин.

С т а р и й а ф і н я н и н

Тимоне, вислухай!

Т и м о н

Що скажеш, батьку?

С т а р и й а ф і н я н и н

У тебе є слуга Луцілій.

Т и м о н

Так.

І що ж?

С т а р и й а ф і н я н и н
Найблагородніший Тимоне!
Хай прийде він сюди!

Т и м о н

Він є тут чи немає? Гов, Луцїлій!

Л у ц і л і й

(підходить)

Я тут. Чого бажає ваша милість?

С т а р и й а ф і н я н и н

Цей чоловік, Тимоне, твій слуга,
Унадився вночі в мій дім. Ощадно
З юнацьких літ я жив — і от тепер
Достаткові моєму подобає
Гідніший спадкоємець, аніж той,
Хто бігає з підносом.

Т и м о н

Так. Що ж далі?

С т а р и й а ф і н я н и н

У мене тільки й роду, що дочка.
Я їй покину все своє надбання.
Вона гарненька — й саме на порі.
Я грошей не жалів і щонайкраще
Їй виховання дав. Та твій слуга
На неї важить. Я благаю, пане,
Заборони йому ходити до неї!
Я й сам просив його, але даремно.

Т и м о н

Це чесний хлопець.

С т а р и й а ф і н я н и н

Тоді-то й буде чесний він. Бо чесність
Сама в собі ховає нагороду,
І ні до чого їй моя дочка.

Т и м о н

А він до серця їй?

С т а р и й а ф і н я н и н

Все може бути,
Адже вона ще зовсім молоденька.
З своїх палких минулих літ ми знаєм,
Як легковажить молодість.

Т и м о н

(до Луцілія)

Т и л ю б и ш

Його дочку?

Л у ц і л і й

М и л ю б и м о с я , п а н е .

С т а р и й а ф і н я н и н

Як без моєї згоди поберуться,
Клянусь богами, відпишу я все
Якому-небудь старцеві сліпому,
А їй не дам нічого.

Т и м о н

А як рівний
Посватає, що ти даси за нею?

С т а р и й а ф і н я н и н

Дам три таланти й згодом — все, що маю.

Т и м о н

Цей чоловік давно у мене служить.
Ціною невеличкого зусилля
Я можу підвести його на ноги,
Бо так велить нам совість. Видавайте
Свою дочку. Я стільки дам за ним,
Як ви за нею, от і врівноважим.

С т а р и й а ф і н я н и н

Заприсягнись — і я на все пристану!

Т и м о н

Я присягаюсь честю. Ось рука.

С т а р и й а ф і н я н и н

Я вдячний вам, добродію. Віднині
Усе, що я придбаю й заслужу,
Належатиме вам!

Луцілій і старий афінянин виходять.

П о е т

Прийміть цей твір і побажання щастя!

Т и м о н

Я вдячний вам. Зустрінемось пізніше.
Лишайтеся тут. А що у вас, мій друже?

Ж и в о п и с е ц ь

Картина. Я благаю вашу милість
Її прийняти.

Т и м о н

Я люблю картини.
Вони від правди майже не відходять.
Бо з того часу, як безчестя в душу
Людську проникло, тільки поверхово
Ми зберігаємо людини образ.
Таким його ми бачим на портретах.
Ціню ваш твір, і що це справді так,
Самі побачите. І ждїть спокійно
Від мене звістки.

Ж и в о п и с е ц ь

Хай боги хранять вас!

Т и м о н

Бажаю щастя. Руку! Ми сьогодні
Обїдаємо разом.

(До ювелїра).

Ваш брильянт

Оцїнено.

Ю в е л і р

Знецїнено? О боже!

Т и м о н

Нї, навпаки: захвалено без міри.
Якби ціна його відповідала
Тим похвалам, я б зовсім розорився.

Ю в е л і р

Добродію, ціна його не вища
За риночну. Ви знаєте, звичайно,
Що кожній речі вартість додає
Її володар. Вірте слову, пане,
Що ви підвищите ціну брильянта,
Коли на вас він буде.

Т и м о н

Смієтесь!

К у п е ц ь

Ні, ваша милість, він сказав те саме,
Що всі говорять.

Т и м о н

Гляньте, хто прийшов!
Ви хочете, щоб вилаяли вас?

Входить А п е м а н т.

Ю в е л і р

Як нас, то й вас.

К у п е ц ь

Він не щадить нікого.

Т и м о н

Люб'язний Анеманте мій, добридень!

А п е м а н т

Щоб став люб'язним я, діждися дня,
Коли собакою своїм ти станеш,
А ці плутяги — чесними.

Т и м о н

Плутяги?

Т и ж їх не знаєш!

А п е м а н т

А хіба вони не афіняни?

Т и м о н

Афіняни.

А п е м а н т

Тоді я не каюся, що так назвав їх.

Ю в е л і р

Т и знаєш мене, Апеманте?

А п е м а н т

Тобі відомо, що я знаю тебе: адже я сказав, хто ти такий.

Т и м о н

Т и гордий, Апеманте.

А п е м а н т

І найбільше гордий тим, що не подібний до Тимона.

Т и м о н

Куди ти йдеш?

А п е м а н т

Хочу провалити голову одному чесному афінянину.

Т и м о н

Це злочин, за який тобі доведеться вмерти.

А п е м а н т

І вмру, коли закон карає смертю за те, що неможливо виконати.

Т и м о н

Як тобі подобається оця картина, Апеманте?

А п е м а н т

Дуже, бо від неї немає ніякої шкоди.

Т и м о н

А правда — митець той, хто намалював її?

А п е м а н т

Той, хто зробив самого живописця, ще кращий митець, хоч то була й брудна робота.

Ж и в о п и с е ц ь

Собака!

А п е м а н т

Твоя мати однієї породи зі мною; хто ж вона, якщо я собака?

Т и м о н

Пообідаєш зі мною, Апеманте?

А п е м а н т

Ні, я не їм вельмож.

Т и м о н

І не треба, бо інакше б ти розсердив дам.

А п е м а н т

О, якраз вони і їдять їх: тому й животи у них більшають.

Т и м о н

Це непристойне зауваження.

А п е м а н т

Воно пристало до тебе. Це плата за твою працю.

Т и м о н

Як подобається тобі оцей брильянт, Апеманте?

А п е м а н т

Менше, ніж мені подобається чесність, а вона не коштує людині анічогісінько.

Т и м о н

Яка його вартість, по-твоєму?

А п е м а н т

Він не вартий, щоб я про нього думав. Як справи, поете?

П о е т

А як твої, філософе?

А п е м а н т

От і збрехав!

П о е т

Хіба ти не філософ?

А п е м а н т

Філософ.

П о е т

Отже, я не збрехав.

А п е м а н т

Хіба ти не поет?

П о е т

Поет.

А п е м а н т

Отже, ти збрехав. Заглянь у свій останній вірш, де ти показуєш Тимона достойною людиною.

П о е т

Це не брехня. Він справді такий.

А п е м а н т

Авжеж, достойний тебе й того, щоб платити за твої твори. Той, хто любить лестощі, достойний облесника. О небо, якби я був вельможею!

Т и м о н

Що б ти зробив тоді, Апеманте?

А п е м а н т

Те саме, що робить Апемант зараз: ненавидів би вельможу всім серцем.

Т и м о н

Як! Ненавидів би себе самого?

А п е м а н т

Еге ж.

Т и м о н

За віщо?

А п е м а н т

За те, що, ставши вельможею, втратив би свою ущипливість.

(До купця).

Ти купець?

К у п е ц ь

Купець, Аеманте,

А п е м а н т

Хай же погубить тебе твоя торгівля, якщо цього не зроблять боги!

К у п е ц ь

Якщо мене погубить торгівля, це означатиме, що мене погубили боги.

А п е м а н т

Торгівля — твій бог, і хай твій бог тебе й погубить!

Сурми. Входить слуга.

Т и м о н

Хто там сурмить?

С л у г а

Прибув Алквіад із товариством.
Усі на конях. Їх десятків зо два.

Т и м о н

Прийміть усіх і проведіть до нас!

Кілька слуг виходить.

(До живописця).

Обідайте зі мною, залишайтеся,
Аж поки я віддячу вам. А потім
Покажете картину.

(До гостей).

Дуже радий

Вас бачити!

Входить Алквіад з товариством.

Сердечно вас вітаю!

А п е м а н т

Бач, бач які! Хай вам усохнуть ваші
Гнучкі коліна! Й крихітки любові
Немає в цих плутяг медоточивих,
Зате люб'язності — аж надто. Людство
Перевелось на мавп.

А л к в і а д

Добродію, я так жадав вас бачить!
І так спішу тепер наситить вами
Голодні очі!

Т и м о н

Щиро вас вітаю!
І, поки вкупі ми, хай швидко лине
В легких забавах час! Будь ласка, друзі!

Усі, крім Апеманта, виходять.
Входить двоє вельмож.

1-й вельможа

Яка зараз пора дня, Апеманте?

А п е м а н т

Пора бути чесним.

1-й вельможа

Це годиться для всякої пори.

А п е м а н т

Тим гірше для тебе, що ти прогаяв її.

2-й вельможа

Ідеш на бенкет до Тимона?

А п е м а н т

Авжеж. Подивитися, як страви підживлюють шахраїв,
а вино гарячить йолопів.

2-й вельможа

Ну, бувай здоров, бувай здоров!

А п е м а н т

Ти пошився в дурні, побажавши мені здоров'я двічі.

2-й вельможа

Чому, Апеманте?

А п е м а н т

Приберіг би одне побажання для себе, бо я тобі здоров'я не побажаю.

1-й вельможа

Щоб ти пропав!

А п е м а н т

Ні, я не виконаю твого побажання. Звернись із таким проханням до свого друга.

2-й вельможа

Геть, кусливий собако! Бо я викину тебе звідси!

А п е м а н т

Я бігтиму від тебе, як собака від осялячого копита!

(Виходить).

1-й вельможа

Людиноненависник! Що ж, увійдем?
Скуштуємо від щедрості Тимона?
Він перевершує саму гостинність.

2-й вельможа

Безмежно добрий він. Бог злата, Плутос,
Йому в раби годиться. Не було
Такої послуги, щоб він за неї
Не заплатив усемеро. А кожний
Піднесений Тимонові дарунок
Віщує дародавцеві приплід
Нечуваний.

1-й вельможа

На світі ще ніхто
Не виявляв такого благородства.

2-й вельможа

Нехай щастить йому у всьому. Що ж,
Увійдемо?

1-й вельможа

Гаразд, я йду за вами.

Виходить.

СЦЕНА 2

Там же. Парадний зал у домі Тимона.
Голосно звучать гобої. Накрито великий стіл. Навколо нього
Флавій та інші слуги. Потім входять Тимон, Алкі-
віад, вельможі, Вентідій і слуги. Після всіх з неза-
доволеним, як звичайно, виглядом заходить Апемант.

Вентідій

Вельмишановний друже мій! Боги,
Згадавши про мого старого батька,
Послали вічний сон йому. Щасливо
Впокоївшись, він збагатив мене.
І от, з подякою за вашу добрість,
Я позику сьогодні повертаю,
Подвоївши її, бо з ваших рук
Одержав я свободу.

Тимон

Ні, нізащо,
Мій добрий друже! Ти погано знаєш
Мою любов. Я дав, а не позичив.

А хто наважиться сказати «дав»,
Коли назад він одбере дарунок?
Наслідувати деяких великих
У грі такій не смію. Біля злата
Здається доброчинністю й підлота.

В е н т і д і й

О благородний дух!

Всі врочисто підводяться й дивляться на Тимона.

Т и м о н

Ні, друзі, цей врочистий етикет
Для того вигадано, щоб забарвить
Фальш і байдужість, ту нещирю добрість,
Ту ласку, що, не встигши проявитись,
Вже хиріє. Він не потрібен там,
Де справжня дружба. Я прошу, сідайте!
Бо більше любить вас моє багатство,
Ніж я його люблю.

Всі сідають.

1-й в е л ь м о ж а

Ми розсудили так давно, Тимоне.

А п е м а н т

Ого-го-го! Так ви судили? Отже,
Й повісили?

Т и м о н

Привіт, мій друже!

А п е м а н т

Рано

Мене вітаєш. Я прийшов для того,
Щоб вигнав ти мене.

Т и м о н

Ех, ти, нечема!

І розмовлять по-людському не хочеш?
Ти гідний осуду. Я чув, панове,
Що *Ira furor brevis est*², оскільки
Його ми завжди бачимо сердитим,
То хай він сяде за окремий стіл,
Бо товариства він не полюбляє,
Та й не пасує сам до нього.

А п е м а н т

Краще

Я сяду тут, близьенько біля тебе.
Попереджаю: я прийшов сюди
Спостерігати.

Т и м о н

Байдуже. Ти — афінянин і тому — бажаний гість. Я
не хочу силувати тебе. Хай краще мій обід примусить
тебе помовчати.

А п е м а н т

Плюю на твій обід! Я подавлюсь ним,
Бо я притакувати тобі не хочу.
Боги небесні! Скільки тут народу
Жере Тимона, а Тимон цього
Не хоче бачити! Мені досадно,
Коли я бачу, як вони вмочають

Свій хліб у кров людську. А він, безумець,
Ще й приохочує!
Дивуюся, як можна вірить людям?
Не слід би за столом ножі давати,
Неекономно це і небезпечно.
Цьому є сила прикладів. Он той,
Що поряд сів і хліб з Тимоном ділить
І випиває з одного бокала,
Його убити рад. Це всім відомо.
Будь я великим, обережно пив би,
Щоб не зарізали мене в гостині.
Вельможі й пити в панцирі повинні!

Т и м о н

Здоров'я ваше, друзі! Й хай круг столу
Ця чаша піде!

2-й в е л ь м о ж а

Ви її направте
Сюди, добродію!

А п е м а н т

Сюди направте! Цей знає смак! Не пропустить черги!
Боюся, щоб від цих тостів тобі не завадило, Тимоно.

А в мене трунок заслабкий для того,
Щоб зло чинить. Оця водичка чесна
Нікого в грязь не ввергла. Йй до пари
І страва в мене. Та чомусь гуляки
Богам не люблять посилать подяки.

(Молиться).

Боги! Не грошей і не раю
У вас для себе я благаю!

Даруйте, щоб не вірив я
Листам і клятвам шахрая,
Сльозам повіі, посіпаки,
Зубам принишколого собаки,
Словам тюремних вартових,
Обіймам друзів дорогих!
Амінь! Нехай грішить багатий,
А я й корінню буду радий!
Бажаю здоров'я тобі, добросердий Апеманте!

(Ість і п'є).

Тимон

Серце твоє, Алквіаде, зараз, мабуть, на полі бою?

Алквіад

Моє серце завжди готове служити тобі, Тимоне.

Тимон

Ти волів би, звичайно, бути на сніданку у ворогів,
аніж на обіді у своїх друзів?

Алквіад

Немає кращої страви, як ворог, що сходить кров'ю!
До такого бенкету я запросив би свого найкращого друга.

Апемант

Добре було б, якби всі оті підлизи стали твоїми ворогами.
Щоб ти міг забити їх і запросити мене на обід.

1-ї вельможа

Як би нам хотілося, Тимоне, щоб ти хоч раз випробував
наші серця і щоб ми могли хоч невеликою мірою до-

вести тобі свою безмежну відданість. Це було б велике щастя для нас!

Т и м о н

О мої добрі друзі! Я певен, що мені заповідано від самих богів скористатися при нагоді вашою допомогою! Інакше як би ви могли зватися моїми друзями! Хіба з-поміж тисяч людей заслужили б ви прекрасне ім'я друзів, якби не були невіддільною часткою мого серця? Не раз я сам з собою говорив про вас більше, ніж вам дозволила б сказати ваша скромність. От наскільки я впевнений у вас. «О боги! — думав я.— Навіщо б здалися нам друзі, якби ми ніколи не мали потреби в них? Вони були б найнепотрібніші з усіх земних істот, якби ми ніколи не звертали-ся до них по допомогу, і скидалися б на чудові музичні інструменти, що висять у футлярах на стіні і бережуть у собі свої звуки. Ах, як часто мені хотілося стати бідним, аби тільки зменшити відстань поміж нами! Ми народили-ся для того, щоб чинити добро людям. І щó ми можемо з більшим правом назвати своєю власністю, як не має-ності наших друзів! О, яке це щастя, коли стільки людей можуть, як брати, розпоряджатися багатством один одно-го! О радість! Нетривка радість, яка зразу ж поступаєть-ся перед сльозами! Я почуваю, що очі мої не можуть за-тримати вологу. Я хочу забути про свою слабкість — і п'ю за ваше здоров'я.

А п е м а н т

Ти, плачучи, примушуєш їх нити.

2-й в е л ь м о ж а

Отак і в нас в очах — спахнула радість
І, як дитина, залилася слізьми.

А п е м а н т

Хо-хо! Дитинка прижитна́, як видно!

З-й в е л ь м о ж а

Мене ви дуже, дуже зворушили!

А п е м а н т

Ще б пак!

Фацфари.

Т и м о н

Що це значить?

Входить слуга.

Ну, що скажеш?

С л у г а

З вашої ласки, пане, кілька жінок просять впустити їх сюди.

Т и м о н

Кілька жінок? Чого їм треба?

С л у г а

З ними прибув гонець, пане, якому доручено повідомити про їхнє бажання.

Т и м о н

Впусти ж їх, будь ласка.

Входить Купідон.

Купідон

Привіт тобі, господарю достойний!
І вам, що ласки щедрої його
Тут заживаєте! П'ять почуттів
Вважають владарем своїм Тимона:
Смак, слух, нюх, дотик за твоїм столом
Наситились — тепер вони зі мною
Прийшли твій зір потішити собою.

Тимон

Я дуже радий. Хай вони заходять.
Музики, грайте!

1-й вельможа

Ви бачите, Тимоне, як вас люблять!

Музика. Виходить і знов повертається Купідон з дамами, замаскованими під амазонок. В руках у них лютні. Вони танцюють і грають.

Апемант

Гай-гай! Що за пиха, за марнолюбство!
А ці жінки! І їх танець безумний!
А все життя це пишне — не безумство,
Як порівнять з моїм сухим окрайцем?
Ми для розваги ладні й одурити!
Ми лестимо багатим, що нас поять,
А в старості до лестощів своїх
Домішуємо заздрість і зловтішність.
Як не самі розбещені, так інших
Розбещуем. А хто у домовину
Зневагу друзів не бере з собою?
Боюся, що й мене ці ноги жваві

Колись притопчуть. Адже так у світі
Заведено. Для сонця, що сідає,
Своїх дверей ніхто не відчиняє.

Гості підводяться з-за столу і шанобливо оточують Тимона.
Щоб показати свою любов до нього, кожний вибирає собі
амазонку, і потім пари деякий час танцюють під звуки гобоїв.

Т и м о н

Ви нас розважили, прекрасні дами,
Прикрасивши бенкет наш, у якому
Було б наполовину менше втіхи.
Ви блиск і гідність принесли з собою
І збагатили задум мій. За це
Я вдячний вам.

1-а дама

Це зависока похвала, Тимоне.

А п е м а н т

Так, зависока, бо тільки цим ви й хороші, а все інше
у вас — гидота, об яку й рук не хочеться поганить.

Т и м о н

На вас бенкет окремий жде. Будь ласка,
Заходьте й почувайтеся як дома.

Д а м и

Ми дуже вдячні.

Купідон і дами виходять.

Т и м о н

Флавію!

Ф л а в і й

Я тут.

Т и м о н

Подай шкатулу!

Ф л а в і й

Зараз!

(Вбік).

Знов брильянти!

Він супротивного не любить слова,
А то б сказав йому, ей-ей, сказав би,
Що й сам спротивишся ти людям, пане,
Як в сундуках твоїх добра не стане.
Якби й позаду щедрість очі мала,
Людей би добрих доля не ламала!

(Виходить).

1-й вельможа

Де наші люди?

С л у г а

Тут ми, ваша милость.

2-й вельможа

Сідлайте коней!

Повертається Ф л а в і й з шкатулкою.

Т и м о н

О любі гості! Зачекайте трохи!

(До одного з гостей).

Прошу я ласки вашої — погляньте
На цей брильянт! Прийміть його її носіть,
Мій добрий друже!

1-й вельможа

Ви мені вже стільки
Надарували...

Всі

Як і нам, Тимоне.

Входить слуга.

Слуга

Вельможі із сенату, ваша милість!
Вони вже спішилися і йдуть сюди.

Тимон

Я дуже радий.

Флавій

Ваша милість, мушу
Сказати вам... Це близько вас обходить...

Тимон

Мене? Хай іншим разом. А тепер
Подбай про те, щоб добре їх прийняти.

Флавій

(вбік)

Не знаю, як це виконать.

Входить другий слуга.

2-й слуга

Дозвольте, ваша честь, доповісти,
Що Луцій вам прислав, на знак любові,
Дві пари білих коней в срібній збруї.

Т и м о н

Охоче їх прийму. За подарунок
Віддячити як слід!

Входить третій слуга.

А ти що скажеш?

3-й слуга

З вашої ласки, пане, шляхетний Лукулл запрошує вас
на завтра на полювання і присилає вашій милості дві
пари хортів.

Т и м о н

Поїду з радістю. Прийміть собак
І добре віддаруйте!

Ф л а в і й

(вбік)

Що ж це буде?

Він вимагає, щоб приймали всіх
І роздавали щедрі подарунки
З порожніх сундуків!
А він і відати не хоче, скільки
У нього в гаманці, й не дозволяє
Мені відкрити йому, що серце в нього,
Як той жебрак, негодне вдовольнити
Свої бажання. Засоби його
Настільки менші за його зичливість,
Що все, що каже він, він каже в борг
І з кожним словом більше в борг залазить.
Такий він добрий, що за власну добрість
Уже проценти платить. Грунт його
Давно вже вписаний у їхні книги.
О, краще б він звільнив мене тепер,

Ніж потім витури́в! Біда тому,
Хто з друзями своїми їсть і п'є
І ворогів у них не впізнає!
Я вболіваю серцем за Тимона.

(Виходить).

Т и м о н

Ви кривдите самі себе, занадто
Себе ви понижаєте! Приймійте же
Цю дешицю на знак моєї дружби!

2-й в е л ь м о ж а

З безмежною подякою приймаю.

3-й в е л ь м о ж а

Він — серцевина щедрості!

Т и м о н

(до третього вельможі)

Недавно,

Як я пригадую, ви похвалили
Мого гнідого скакуна, мій друже.
Якщо він вам сподобався, він ваш.

3-й в е л ь м о ж а

Ах, вибачте! Про це не мав я й гадки!

Т и м о н

Ми хвалимо, як вам самим відомо,
Лиш те, що нам подобається. Мірю
Я вашу дружбу дружбою моєю.
Можливо, що й до вас мені звернутись
Нагода лучиться.

В с і г о с т і

Ми будем раді!

Т и м о н

Таке це щастя — вас приймати в себе,
Що я не знаю, чим вас дарувати!
Мені здається, що, якби я міг,
Я б царства роздавав, ні на хвилину
Не спочиваючи. Алквіаде,
Ти — воїн, і тобі фортунисть рідко;
Тобі давати — добре діло: ти
Живеш серед мерців, твоя земля —
На полі бою.

А л к і в і а д

Й зовсім неродюча.

1-й в е л ь м о ж а

Ви так зобов'язали нас...

Т и м о н

Не менше

І ви мене.

2-й в е л ь м о ж а

Такий ви дорогий нам...

Т и м о н

Всім серцем ваш. Ей, дайте світла! Більше!

1-й в е л ь м о ж а

Бажаєм вам багатства, щастя, слави!

Т и м о н

Я радий вам служити.

Всі, крім Апеманта й Тимона, виходять.

А п е м а н т

Що за тиск!

Чи не задорого тобі, Тимоне,
Стає їх вихиляння церемонне?
О дружбо, дружбо, що ти за барліг
Сердець фальшивих, вихилястих ніг!
А дурні за уклін скарби дарують!

Т и м о н

Якби ти так не супивсь, Апеманте,
Й до тебе добрий був би я.

А п е м а н т

Ні, мені не треба нічого. Бо якби я дав себе підкупити, нікому було б ляяти тебе і ти став би грішити ще більше. Ти так багато роздаєш, Тимоне, що скоро, мабуть, і самого себе віддаси в заставу. Навіщо ці бенкети, пишність, оцей пустий гонор?

Т и м о н

Ну, що ти знову починаєш мене картати за ці товариські зібрання, я не хочу тебе слухати. Прощай — і повертайся з іншою піснею.

(Виходить).

А п е м а н т

Гаразд. Не слухаєш мене? Не слухай.
Я небо зачиню перед тобою.
Чом люди слух од правди одвертають,
А лестощі так радісно вітають?

(Виходить).

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА 1

Афіни. Кімната в домі одного з сенаторів.
Входить сенатор з паперами в руці.

Сенатор

А ще п'ять тисяч — у Варрона; дев'ять —
У Ісідора, а з моїми разом
Це буде двадцять п'ять. І трат безумних
Не припиняє! Ні, він не зуміє
Продержатися так, це неможливо!
Як треба грошей, вкрадь собаку в старця
Й віддай Тимонові — й почне собака
Монети карбувати. А як захочеш
За одного коня дістати двадцять,
Тимонові віддай його й нічого
Натомість не проси — і від коня
Приплід багатий матимеш. У нього
І воротар — не стереже ворота,

А з усміхом запрошує до двору
Всіх перехожих. Ні, це неможливо!
Він явно розоряється. Ей, Кафіс!
Ти чуєш, Кафісе?

Входить Кафіс.

Кафіс

До ваших послуг.

Сенатор

Візьми свій плащ і збігай до Тимона,
Скажи, хай верне борг. Не відступайся
Перед відмовками, стій на своєму.
Коли ж, отак узявши в праву руку
Свій капелюх, він скаже: «Уклонись
Від мене панові»,— скажи йому,
Що гроші вкрай потрібні, що без них
Я обійтись не можу, що всі строки
Його минули і що мій кредит
Прострочені розписки підірвали,
Що я люблю його і поважаю,
Але не дам собі зломити спину
Задля його мізинця. Невідкладні
Мої потреби, і не слів пустих,
А грошей, грошей жду я! Не барися ж!
Напорнішим, вимогливішим будь!
Бо я боюсь, коли все пір'я в нього
Ті вискубуть, кому воно належить,
Лишиться голим дурнем наш Тимон,
Що нині сяє феніксом. Іди ж бо!

Кафіс

Біжу.

С е н а т о р

«Біжу!» Та захопи розписки
І строки не забудь!

К а ф і с

Гаразд!

С е н а т о р

Ну, йди!

Виходять.

СЦЕНА 2

Там же. Зал у домі Тимона.
Входить Ф л а в і й з пачкою рахунків у руках.

Ф л а в і й

Ні впину, ані міри! Як безумний!
Усе марнує, і не може більше
Ні втрат поповнити, ні зупинити
Потоку буйного! Не хоче бачить,
Як впливає з рук його багатство,
Ні думати про те, що буде завтра.
Ніхто серед людей, щоб добрим быть,
Не обирав таку непевну путь.
Що ж діяти? Аж поки не дошкулить,
Він не захоче й слухати. Хай тільки
Із полювання вернеться, про все
Я навпрямки скажу йому. О, горе,
О, горе, горе!

Входять Кафіс і слуги Ісідора та Варрона.

Кафіс

Ей, Варроне, здрастуй! ¹
По гроші, га?

Слуга Варрона

А ти?

Кафіс

І я по гроші.
А, Ісідор! Ти теж за тим?

Слуга Ісідора

Я теж.

Кафіс

Якби ж то повернули їх!

Слуга Варрона

Навряд.

Кафіс

А ось і пан.

Входять Тимон, Алківіад, вельможі та інші.

Тимон

Що ж, пообідаєм, Алківіаде,
Та й знову в поле.

(До Кафіса).

Ти до мене? З чим?

Кафіс

З реєстром позик, ваша милость.

Т и м о н

Позик?

А звідкіля ж ти?

К а ф і с

Я з Афін.

Т и м о н

Звернись

До управителя.

К а ф і с

Добродію, він тільки обіцяє
Та відкладає з дня на день. Тим часом
Хазяїнові лүчилася пильна
Потреба в грошах. Він уклінно просить,
Надіючись на ваше благородство,
Все повернути, що йому належить.

Т и м о н

Мій добрий друже, я прошу тебе
Зайти до мене завтра.

К а ф і с

Ваша милость...

Т и м о н

Не сперечайся ж.

С л у г а В а р р о н а

Пане, од Варрона

Я посланий.

С л у г а І с і д о р а

А я від Ісідора.

Уклінно просить він сплатити борг.

К а ф і с

Якби ви знали, як потрібні гроші
Моему панові!

С л у г а В а р р о н а

Ваш борг давно

Прострочений. Минає шостий тиждень...

С л у г а І с і д о р а

Зі мною вже не хоче й говорити
Ваш управитель. І тому до вас
Тепер я посланий.

Т и м о н

Заждіть-но, дайте

Отямитись.

(До гостей).

Ідіть у зал, панове!

Я скоро буду знов до ваших послуг.

Алківіад і вельможі виходять.

(До Флавія).

Иди до мене, розкажи, будь ласка,
Що сталося? Чому мене так шумно
Зустріли тут і вимагають сплати
Прострочених боргів? Чому мене
Так осоромлено?

Ф л а в і й

(до слуг)

Панове, от що:

Нам зараз ніколи. Свою настійність
Ви загнуждайте до кінця обіду,
А я тим часом панові з'ясую,
Чому борги не сплачено.

Т и м о н

Гаразд,

Хай буде так. Та пригости їх добре.

(Виходить).

Ф л а в і й

Будь ласка, йдіть за мною.

Входять Апемант і блазень.

К а ф і с

(до слуг)

Пождіть-но, пождіть! Ось іде блазень з Апемантом.
Давайте пожартуємо із ними.

С л у г а В а р р о н а

А, ну його, він вилає нас.

С л у г а І с і д о р а

Хай його чума візьме, собаку!

С л у г а В а р р о н а

(до блазня)

Як твої справи, дурню?

А п е м а н т

Це ти у свої тині питаєш?

С л у г а В а р р о н а

Не до тебе річ.

А п е м а н т

Звичайно ж, не до мене. Ти звертаєшся сам до себе.

(До блазня).

Ходім звідцїля.

С л у г а І с і д о р а

(до слуги Варрона)

От дурень і завис на тобі!

А п е м а н т

Ти ще стоїш, а не висиш на ньому.

К а ф і с

Хто ж тепер дурень?

А п е м а н т

Той, хто останній озався. Ех, ви, нещасні волоцюги, лихварські полигачі! Звідники поміж золотом та злиднями!

В с і с л у г и

Хто пак ми такі, Апеманте?

А п е м а н т

Осли.

В с і с л у г и

Чому?

А п е м а н т

Тому, що не знаєте, хто ви, і запитуєте в мене. Побалакай з ними, блазню!

Б л а з е н ь

Як ся маєте, панове?

В с і с л у г и

Красенько дякуємо, ласкавий блазню. А що поробляє твоя пані?

Б л а з е н ь

Якраз гріє воду патрати таких курчат, як ви. Хотілось би мені побачити вас у «Корінфі»! ²

А п е м а н т

Чудово! Дякую!

Входить паж.

Б л а з е н ь

Диви, паж моєї пані!

П а ж

(до блазня)

Як справи, капітане? Що ти поробляєш у цьому великорозумному товаристві? Як ся маєш, Апеманте?

А п е м а н т

Якби була в мене в роті різка, я відповів би так, щоб це пішло тобі на користь ³.

П а ж

Прошу тебе, Аеманте, прочитай мені написи на цих листах. Я не знаю, який з них кому.

А е м а н т

Хіба ти не вмієш читати?

П а ж

Не вмію.

А е м а н т

Отже, небагато науки пропаде в той день, коли тебе повісять. Цей — до Тимона, цей — до Алквіада. Іди собі. Ти народився байструком, а помреш звідником.

П а ж

А ти народився собакою, собакою й подохнеш з голоду. Не відповідай, я вже пішов!

(Виходить).

А е м а н т

Отак утікаєш ти й від ласки богів. Слухай, блазню, я хочу піти разом з тобою до Тимона.

Б л а з е н ь

І покинеш мене там?

А е м а н т

Якщо Тимон зараз у себе.

(До слуг).

А ви троє служите у лихварів?

В с і с л у г и

Так, тільки краще б вони нам служили.

А п е м а н т

І я б цього хотів... щоб вони вас так обслуговували, як кат злодія.

Б л а з е н ь

Ви слуги трьох лихварів?

В с і с л у г и

Еге ж, блазню.

Б л а з е н ь

Мені здається, немає такого лихваря, який би не держав на службі блазня. Моя пані теж лихварка, а я в неї за блазня. Коли люди позичають у ваших хазяїв, вони приходять сумні, а додому йдуть веселі. А в дім до моєї пані вони заходять весело, а виходять безрадісно. Знаєте причину?

С л у г а В а р р о н а

Спробую відгадати.

А п е м а н т

Відгадай же і покажи, що ти розпусник і шахрай, хоч це, правда, й не зменшить пошани до тебе.

С л у г а В а р р о н а

А що таке розпусник, блазню?

Б л а з е н ь

Добре вдягнутий блазень і трохи схожий на тебе. Це — мара. Іноді вона з'являється в образі вельможі, іноді в образі адвоката, а часом як мудрець, у якого, крім філософського камінця, є ще й пара власних; дуже часто

вона з'являється в образі лицаря. А взагалі — блукає серед людей в усіх образах, притаманних чоловікові від тринадцяти до вісімдесяти років.

С л у г а В а р р о н а

А ти не зовсім дурень.

Б л а з е н ь

Так само, як ти не зовсім мудрий: тобі не вистачає стільки розуму, скільки в мене дурості.

А п е м а н т

Така відповідь гідна Апеманта.

В с і с л у г и

Розступіться, розступіться, Тимон іде!

Повертаються Тимон і Флавій.

А п е м а н т

Ходім зі мною, блазню! Ходім!

Б л а з е н ь

Я не завжди слухаю закоханого, спадкоємця і жінки. Іноді слухаю філософа.

(Виходить разом з Апемантом).

Ф л а в і й

(до слуг)

Пройдіть сюди. Ми потім поговорим.

Слуги виходять.

Т и м о н

Я вражений. Чому ти до сьогодні
Не розловів мені всієї правди,
Щоб міг'я витрати свої рівняти
По засобах моїх?

Ф л а в і й

Ви не хотіли
І слухати мене, а я не раз
Вам натякав...

Т и м о н

Пусте! Ти, мабуть, завжди
Про це заводив річ в таку хвилину,
Коли я був не в настрої, а нині
Цим виправдатись хочеш.

Ф л а в і й

О мій пане!

Я ж вам приносив, ще й не раз, рахунки
І клав їх перед вами, але ви
Їх відкидали, кажучи, що досить
Вам чесності моєї. А коли
Наказували щедро оплатити
Дешевий подарунок, головою
Хитав я тільки й плакав. І не раз
Я вас благав, порушуючи звичай,
Ощадніш витрачати ваші гроші;
Не раз я чув од вас гіркі докори,
Коли зіставити вас умовляв
Відплив прибутків із припливом боргу.
Мій любий пане, хоч уже й запізно,

Та краще, як дізнаєтесь тепер,
Що все багатство ваше не покрие
І половини боргу.

Т и м о н

То продай

Мої маєтки.

Ф л а в і й

Всі вони в заставі,
А деякі й пропали вже. А тим,
Що залишилося, не стане й пельку
Сьогодні лихварям заткнуть. А завтра
Настигнуть інші. Як же ми цей час
Переживем? Полагодим рахунки?

Т и м о н

Моя земля тяглася аж по самий
Лакедемон.

Ф л а в і й

Мій добрий пане, світ —
Це тільки слово, і якби увесь
Він вам належав, ви б його збулися
Єдиним подихом.

Т и м о н

Ти правду кажеш.

Ф л а в і й

Якщо ви розпорядливість мою
Під сумнів ставите і чесність, хай
Провірять найстрогіші ревізори

Всі наші справи. Свідок бог! Коли
Тут годувались юрби галасливі,
Й вином розлитим плакали льохи,
І всі покої сяяли огнями
Та п'яними піснями завивали,
Я у спустошений курник ховався
І сльози лив.

Т и м о н

Прошу тебе, замовкни.

Ф л а в і й

О небо, я казав, який він щедрий!
І як багато ласого добра
Ті мугирі й раби пожерли за ніч!
Хто з них Тимонові не рад служити?
Хто серце, меч і все своє багатство
Тимонові віддати не готовий?
Тимонові, найкращому між кращих!
А зникли гроші — пропадає й голос
В облесників, і настає похмілля.
Війнуло холодом — і мух не стало!

Т и м о н

Покинь свої повчання. Я ніколи
Гулякою розбещеним не був.
Хоч нерозумно жив, та з чистим серцем.
Чому ж ти плачеш? Як ти можеш думать,
Що друзі у біді мене покинуть?
Опам'ятайся! Ледве в бочці дружби
Я вийму чіп і позикою схочу
Серця перевірити — будь певен, я
Так само легко зможу скористатись

І друзями, й багатством їх, як зараз
Тебе примусити заговорити.

Ф л а в і й

Нехай же все це збудеться!

Т и м о н

Я навіть

Біду свою вважатиму за благо,
Бо нею випробувать можна друзів.
І ти побачиш, як ти помилився
Щодо мого достатку. Бо його
Я бачу в друзях. Ей, мерщій сюди,
Фламінію, Сервілію!

Входять Фламіній, Сервілій та інші слуги.

Сервілій

Я тут!

Т и м о н

Я розішлю вас поодинокі. Ти йди до Луція, а ти до
Лукулла: я полював з ними сьогодні. А ти — до Семпро-
нія. Привітайте їх від мене й скажіть, що я радий скори-
статися нагодою і звертаюся до них з проханням позичити
мені грошей. Ну, хоч би п'ятдесят талантів.

Ф л а м і н і й

Все зробим, ваша милість.

Ф л а в і й

(вбік)

Лукулл і Луцій? Гм...

Т и м о н

(до іншого слуги)

Ти — до senatorів. На їх увагу

Я маю право, бо своїй вітчизні
Я чесно послужив. Скажи, щоб зараз
Мені прислали тисячу талантів.

Ф л а в і й

Я вже насмілюся до них звернутись,
Бо думав, що найкраще перед ними
Прислужиться печатка ваша й підпис.
Вони лиш головами похитали —
І повернувся я ні з чим додому.

Т и м о н

Невже це правда? Як могло це бути?

Ф л а в і й

Вони одногосно заявили,
Що саме скрута в них... що грошей мало...
Що руки в них не вільні... що їм шкода...
Що поважають вас... і що хотіли б...
Що це недобре... що й достойним людям
Трапляється спіткнутися... бажують
Вам усіляких благ... жаліють... потім,
Важливішими справами зайнявшись,
Незадоволено кривились, косо
На мене позирали і з такою
Холодною байдужістю кивали,
Що заморозили в мені бажання
Провадити розмову.

Т и м о н

Хай боги

За це відплатять їм! Підбадьорися!
Невдячність тих дідів — цілком природна,
Бо зіслася їх кров і захолола,

І ледве щидиться. У них замало
Вже теплоти, тому вони й недобрі.
Людська природа, хилячись до смерті,
Готується до трудних, довгих мандрів.
(До одного із слуг).

Навідайсь до Вентідія.
(До Флавія).

Не треба
Журитися. Ти чесний і надійний.
По ширості, ні в чому ти не винен.
(До слуги).

Недавно поховав Вентідій батька
І спадщину велику відібрав.
Коли в тюрмі він був, забутий всіми,
Я визволив його за п'ять талантів.
Вклонись від мене і скажи йому,
Що тільки крайня змусила потреба
Йому про борг сьогодні нагадати.

Слуги виходять.
(До Флавія).

Як їх одержиш, передай відразу
Тим посланим, що сплати вимагають
Негайної. Мовчи! Забудь і гадку,
Що друзі нас допустять до упадку!

Ф л а в і й

Ця думка — ворог наш. Хто щедрим народивсь,
Той бачить щедрих скрізь, куди б не подививсь.
Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Афіни. Зал у домі Лукулла.
Фламіній жде. До нього виходить слуга.

С л у г а

Я сказав про тебе панові. Він зараз вийде до тебе.

Ф л а м і н і й

Дякую, друже.

Входить Лукулл.

С л у г а

А ось і наш пан.

Л у к у л л

(вбік)

Тимонів служник! Звичайно, з подарунком. Ну, це дуже до речі: мені якраз приснився срібний таз і коновка для вмивання.

(Вголос).

Фламінію, мій чесний Фламінію! Моє тобі вшанування,
друже!

(До слуги).

Принеси вина.

Слуга виходить.

Як же мається благородний, достойний, великодушний
Тимон Афінський, твій найщедріший нан і хазяїн?

Ф л а м і н і й

Він здоровий, добродію.

Л у к у л л

Я дуже радий, що він здоровий. А що там у тебе під
плащем, люб'язний Фламінію?

Ф л а м і н і й

Порожня шкатула; більше нічого немає. Від імені
свого пана я благаю вашу честь наповнити її. Моєму па-
нові вкрай потрібні п'ятдесят талантів, і він послав мене
одержати їх у вас, не сумніваючись ні на хвилину, що ви
одразу знайдете їх для нього.

Л у к у л л

Так, так, так... «Не сумніваючись, кажеш, ні на хви-
лину?» Гай-гай! Він — благородний муж, от тільки не
вміє порядкувати в своєму домі. Частенько, обідаючи в
нього, казав я йому про це. А потім приходив і вечеряти,
щоб умовити його менше тринькати своє добро. Але він
не зважав на мої поради, не врозумили його мої відвіди-
ни. У кожного з нас є свої вади, а його вада — щедрість.
Я часто дорікав йому, але так і не зміг відучити його
від неї.

Повертається слуга з вином.

С л у г а

Ось вино, ваша милость, будь ласка.

Л у к у л л

Фламінію, ти завжди здавався мені людиною розумною. За твоє здоров'я!

Ф л а м і н і й

Дякую за ласкаве слово, пане.

Л у к у л л

Я повинен віддати тобі належне — у тебе меткий і бистрий розум, і ти вмієш пристосовуватися до обставин. Ти не пропустиш доброї нагоди, коли добра нагода сама йде до тебе в руки. І це дуже добре.

(До слуги).

Вийди поки що, хлопче.

Слуга виходить.

Підійди до мене, чесний Фламінію! Твій хазяїн — дуже щедрий; але ти розумний і добре знаєш — хоч і прийшов до мене, — що тепер не час позичати гроші, а надто по дружбі, без будь-якого забезпечення. Ось тобі три солідари¹. Будь другом, викинь із пам'яті нашу зустріч і скажи Тимонові, що не застав мене дома. Бувай же здоров!

Ф л а м і н і й

Невже цей світ і справді одмінився,
А ми живем, як досі? Прах мерзенний,
Лишайся там, де моляться на тебе!

(Кидає гроші додолю).

Л у к у л л

Он як! Тепер я бачу, що ти — дурень і якраз до пари твоєму Тимонові.

Ф л а м і н і й

Нехай же й ці добавляться монети
В пекельний тигель, де тобі кипить
Судилося! Хіба ти друг Тимона?
Болячка, ось хто ти! Невже у дружби
Таке заниділе, молошне серце,
Що може за ніч скиснуть? О боги!
Я знаю, як це тяжко для Тимона!
Нікчемний раб! У нього досі в шлунку
Тимонові харчі!
Яка ж йому з них користь може бути,
Коли він сам — трутизна? Хай вони
Хворобами на ньому окошаться,
А прийде смерть, хай те, що дарував
Мій пан Тимон, твого не зменшить болю,
А тільки дасть йому ще більшу волю.

Виходять.

СЦЕНА 2

Там же. Майдан.

Входять Луцій і три чужоземці.

Луцій

Хто? Тимон? Він мій найкращий друг і найблагородніша людина.

1-й чужоземець

Ми певні цього, хоч і не знайомі з ним. Однак я можу дещо розповісти вам, про що наслухався в місті. Щасливі

дні Тимона минулися безповоротно, і друзі одвертаються від нього.

Луцій

Дурниці, нізачо не повірю; не може бути, щоб Тимонові забракло грошей.

2-й чужоземець

І все-таки повірте, добродію, що один із його слуг недавно був у Лукулла і просив позичити скількись там талантів. Та що просив, благав його, розповідав про те, як потребує їх Тимон,— і все-таки йому відмовлено.

Луцій

Як!

2-й чужоземець

Кажу вам, йому відмовлено.

Луцій

Що за дивниця! Бачать боги, мені соромно й чути таке! Відмовити такій благородній людині! Небагато ж у того честі, хто так обійшовся з Тимоном. Щодо мене, то мушу признатись, хоч я одержував від Тимона тільки дрібні подарунки — гроші, срібний посуд, самоцвіти та інші дрібниці — хіба ж можна їх рівняти з тим, що перепало Лукуллові? Проте якби він звернувся не до нього, а до мене, я б ніколи не відмовив йому кількох талантів.

Входить Сервілій.

Сервілій

От щастя, я знайшов-таки добродія Луція! Аж упрів, бігаючи за ним...

(До Луція).

Вельмишановний пане!

Луцїй

Радий бачити тебе, Сервілію! Бувай же здоров! Вітай від мене свого благородного, доброчесного пана, мого найкращого друга!

Сервілій

З вашої ласки, мій пан посилає...

Луцїй

А, що ж він посилає? Я вже й так зобов'язаний йому, а він завжди посилає мені що-небудь! Не знаю, як і дякувати йому за це. Що ж він прислав мені зараз?

Сервілій

Тепер він присилає вам тільки своє прохання. Просить вашу милість позичити йому сьогодні стільки-то талантів.

Луцїй

Я думаю, він просто посміявся:
Не може він потребувати п'ять тисяч!

Сервілій

Але ж йому тепер потрібно менше.
Якби не крайній випадок, мій пане,
Не зважився б я так наполягати.

Луцїй

Ти це серйозно кажеш, Сервілію?

Сервілій

Клянуся душею, це все — правда.

Луцій

Яка ж я тварюка, що витратив усі гроші якраз тоді, коли трапляється така чудова нагода показати своє благородство! Ну й не везе ж мені! Тільки вчора зробив невеличку покупку, а сьогодні втрачаю через неї свою честь! Присягаюсь богами, Сервілію, що в мене немає змоги виконати просьбу твого пана. Хіба ж я не тварюка, га? Повіриш, я сам хотів був звернутися до Тимона. Оці пани можуть підтвердити мої слова. Але тепер я не пішов би до нього позичати за всі багатства Афін. Вітай від мене твого доброго пана якнайсердечніше. І я сподіваюсь, його милість не осудить мене за те, що я не годен задовольнити його прохання. І ще от що перекажи йому: мене просто вбиває думка, що я нічим не можу прислужитись такій благородній людині. Добрий Сервілію, будь другом, передай це своєму панові точнісінько так, як я сказав.

Сервілій

Добре, передам.

Луцій

За це тобі віддячу я, мій друже.

Сервілій виходить.

Пропав Тимон... Хто дістає відмову,
Навряд чи спину випростає знову.

(Виходить).

1-й чужоземець

Ти чув, Гостілію?

2-й чужоземець

На жаль, все чув я.

1-й чужоземець

Ну що ж, це світове: такі усюди
Облесники. Як можна бути певним,
Що той, хто хліб з тобою умочає
В одну сільницю, друг твій, а не ворог?
Я чув, що цей Тимон, як рідний батько,
Маєток Луція оберігав,
Підтримував кредит його грошима.
Та що там — навіть Луцієва челядь
Одержувала плату від Тимона!
А схоче Луцій випити — устами
Торкається Тимонового срібла!
Дивись тепер, чудовиськом яким
Невдячна обергається людина!
Тимонові в тому він відмовляє,
Що добрий жебракові не відмовить.

3-й чужоземець

Релігія це ганить.

1-й чужоземець

Що ж до мене,
То я в Тимона за столом не був,
І він не осипав мене дарами
На знак прихильності. І все ж я так
Тимонове шаную благородство,
Високу чесність і великодушність,
Що поділив би з ним своє багатство,
Йому віддавши кращу половину,
Якби звернутись він рішив до мене,—

Так я люблю його. Але, як видно,
Від співчуття нам треба одвикати,
Бо совість замінили нам дукати.

Виходять.

СЦЕНА 3

Там же. Покій у домі Семпронія.
Входять Семпроній і слуга Тимона.

Семпроній

Чому ж до мене? Гм... А не до інших?
Він міг би Луція або Лукулла
Потурбувати. Єсть ще й Вентідій,
Він теж багатий став тепер — його
Тимон з в'язниці визволив. Ці троє
Всіма своїми статками йому
Завдячують.

Слуга Тимона

Ми вже до них звертались
І знаємо тепер, що ці монети
З фальшивого металу. Всі вони
Відмовили.

Семпроній

Відмовили? Це правда?
Відмовили Вентідій і Лукулл?
І він послав до мене? Гм! Всі троє?
Це нерозумно й дико: щоб у мене

Останнього прихилища шукати?
Три приятелі, троє лікарів
Його зцілить відмовились? Так що ж —
Узятися мені до лікування?
Мене він цим принизив. Я за це
На нього гніваюсь! Він не повинен
Мене аж на останнє місце ставить!
До мене першого він мав звернутись!
Бо, правду кажучи, я був найперший
Із тих, кого обдарував Тимон.
І так він усліджує мене,
Що до останнього тепер звернувся
По допомогу? Ні,
Не хочу, щоб мене взяли на глум
І щоб за найдурнішого вважали!
Я дав би втрое більш, якби Тимон
Звернувся до мене першого. Всім серцем
Хотів я допомогти... Іди ж додому
Й додай такі слова до їх відмови:
Хто честь мою підтоптує під ноги,
Не діждеться від мене допомоги!

(Виходить).

С л у г а Т и м о н а

Чудово! Ваша честь — негідник, яких мало. Створюючи людину лицемірною, сатана не знав, що робить. Він сам собі став поперек дороги. І я певен, що кінець кінцем, у порівнянні з людською підлістю, він сам зійде за безневинне створіння. Як успішно цей добродій старається показати себе мерзотником! Прикривається доброчесністю, щоб творити зло подібно до тих людців, які під маскою палкого благочестя цілі держави віддають вогню й мечу! Такого ж сорту і його рахубиста дружба.

Останньою надією Тимона
Був цей вельможа. Всі його забули,
Окрім богів святих. Всі друзі щезли.
А двері, що не знали охорони
У ті веселі роки, мусять нині
Господаря свого сховати од світу,
Щоб відпокутував за безтурботність.
Хто роздавав добро своє усім,
Хай стереже тепер порожній дім.

(Виходить).

СЦЕНА 4

Там же. Зал у домі Тимона.
Входять двоє слуг Варрона і слуга Луція. Вони
зустрічаються з Титом, Гортензієм та іншими слугами
кредиторів Тимона, які очікують його виходу.

1-й слуга Варрона

Рад бачить вас. Добридень, Тит, Гортензій!

Тит

Добриндень, друже.

Гортензій

Луцію, й ти тут?

От ловко ми зійшлись!

Слуга Луція

Еге ж, і, певно,

З однаковим дорученням, бо я

Прийшов по гроші.

Т и т

Ну, і ми ж за тим.

Входить Філот.

С л у г а Л у ц і я

А, і Філот прийшов!

Ф і л о т

Добрідень, друзі!

С л у г а Л у ц і я

Добрідень, брате. А котра година?

Ф і л о т

Вже скоро дев'ять.

С л у г а Л у ц і я

Як! Аж дев'ять?

Ф і л о т

Пан

Ще не виходив?

С л у г а Л у ц і я

Ні, ще не виходив.

Ф і л о т

Це дивно. Адже він встає о сьомій,
Як сонечко.

С л у г а Л у ц і я

Це так, та день його
Вже покоротшав. Марнотрат і справді
Скидається на сонце. От хіба що,

Зайшовши раз, він більше не зіходить.
Боюся,
Що в гаманці Тимона — вже зима:
Хоч виверни його, не знайдеш більше
Ні шеляга.

Ф і л о т

Я теж цього боюся.

Т и т

Та от що найдивніш: тебе хазяїн
Прислав сюди по гроші?

Г о р т е н з і й

Так, по гроші.

Т и т

Красується в брильєнтах, що Тимон
Йому надарував,— і посилає
До нього править борг.

Г о р т е н з і й

У мене просто

Аж серце крається...

С л у г а Л у ц і я

Дивись, як чудно:
Тимон платити має більш, ніж винен.
Хазяїн твій надів його брильєнти
І посилає, щоб йому за них
Заплачено!

Г о р т е н з і й

Богам відомо, як це все мені
Остобісіло. Адже мій хазяїн
Користувавсь Тимоновим багатством,

І виявить тепер таку невдячність —
Однаково, що злодієм зробитись.

1-й слуга Варрона

Повинен я три тисячі у нього
Одержати. А ти?

Слуга Луція

А я — п'ять тисяч.

1-й слуга Варрона

Це сума немала. Твій, мабуть, більше
Дружив з Тимоном, бо інакше суми
Були б у нас однакові.

Входить Фламіній.

Тит

Це один із Тимонової челяді.

Слуга Луція

Фламіній! Одне слово, друже! Скажи, будь ласка, чи
скоро вийде твій хазяїн?

Фламіній

Ні, не скоро.

Тит

Ми очікуємо на нього. Будь другом, скажи йому
про нас.

Фламіній

Нема чого казати йому, він сам знає, які ви запопад-
ливі.

(Виходить).

Входить Флавій, кутаючись у плащ.

С л у г а Л у ц і я

Хто це закрився так? Чи не Тимонів
Це управитель? Він минає нас,
Неначе тінь. Ей, заверніть його!

Т и т

Послухайте!

2-й слуга Варрона

Добродію, хвилинку!

Ф л а в і й

Чого від мене хочете ви, друзі?

Т и т

Нам тут належать певні суми, пане.

Ф л а в і й

Якби ж такими певними були
Усі ті суми, як настійність ваша,
Ви б їх одержали.
Та де ж були ті суми та рахунки,
Коли хазяїни облесні ваші
Тимонові запаси поїдали?
Тоді вони всміхались і лестились
До тих боргів його — і тільки пхали
Проценти в пельку!
Тож не принижуйтеся так — і дайте
Мені пройти.
Нам із хазяїном кінець настав:
Я все злічив, а він усе роздав.

С л у г а Л у ц і я

Ця відповідь нам не годиться.

Ф л а в і й

Що ж,

Хай не годиться, та вона гідніша,
Ніж ви, що служите негідним людям.

(Виходить).

1-й слуга Варрона

Ну, що там промимрив той відставний управитель?

2-й слуга Варрона

Хіба не однаково? Він бідний і, значить, досить пока-
раний. Хто може розмовляти так сміливо, як той, кому
ніде прихилити свою голову? Такому можна нападати й
на великі палаци.

Входить Сервілій.

Т и т

А от і Сервілій! Тепер ми почуємо розумну відповідь.

С е р в і л і й

Благаю вас, друзі, загляньте як-небудь іншим часом,
я вам буду дуже вдячний за це. Повірте моєму слову, у
нашого хазяїна зараз препоганий настрій. Від його лагід-
ності не залишилося й сліду. Він занедужав і не вихо-
дить з кімнати.

С л у г а Л у ц і я

Буває, що й не хворі, а домують.
Якщо насправді він такий недужий,

То хай розплатиться мерщій з боргами
І тим собі розчистить шлях на небо.

Сервілій

О небо!

Тит

Це не відповідь.

Фламіній

(за сценою)

Агей,

Сервілію! Сюди! О пане, пане!

Входить Тимон у нападі шаленства. Слідом поспішає
Фламіній.

Тимон

Як! Власні двері пропускать не хочуть?
Я жив на волі, а тепер мій дім
Повстав на мене, став мені тюрмою?
І місце учт моїх — як цілий світ —
Мене стрічає із залізним серцем?

Слуга Луція

(до Тита)

Ти починай.

Тит

Ось мій рахунок, пане.

Слуга Луція

І мій.

Гортензій

І мій.

Слуги Варрона

А ось і наші, пане.

Філот

А ось мої.

Тимон

Збивайте ними з ніг,
До пояса розрубуйте Тимона!

Слуга Луція

Ах, добрий пане!

Тимон

З серця в мене ріжте
Свої борги!

Тит

Я п'ятдесят прошу.

Тимон

Точить із мене кров!

Слуга Луція

Мені п'ять тисяч.

Тимон

Тобі п'ять тисяч крапель. Скільки вам?

1-й слуга Варрона

Добродію...

2-й слуга Варрона

Добродію...

Тимон

Хапайте,

Рвіть на шматки мене — і хай боги
Вас покарають!

(Виходить).

Гортензій

Йй-право, не бачити хазяїнам цих грошей, як своїх
ушей. Ці борги можна сміливо назвати безнадійними, бо
той, хто їх мав сплатити, безнадійно хворий.

Виходять.

Повертаються Тимон і Флавій.

Тимон

Я трохи не затхнувся. Кляте бидло!
Чорти — не кредитори!

Флавій

Ваша милість...

Тимон

А що, як влаштувати...

Флавій

Ваша милість...

Тимон

Так і зроблю. Де управитель?

Ф л а в і й

Тут я!

Т и м о н

Моторний! Знов наклич гостей до мене —
І Луція, й Семпронія, й Лукулла.
Іще раз хочу пригостить поганців.

Ф л а в і й

О пане мій; це підказала вам
Душевна слабість. В нас не стане грошей
І на закуску.

Т и м о н

Не твоя турбота.
Іди, скликай ту негідь на обід:
Я й кухар мій все зробимо як слід.

Виходять.

СЦЕНА 5

Там же. Зал сенату. Сенатори засідають.

1-й сенатор

Я з вами згоден. Це кривавий злочин,
І смерть за нього — справедлива кара.
Ніщо не заохочує гріха
Так, як вибачливість.

2-й сенатор

Це чиста правда.
Закон його розчавить.

Входить Алквіад з почтом.

Алквіад

Сенатові — здоров'я, честь і слава!

1-й сенатор

Чого бажаєш, воїне?

Алквіад

Найкращим вашим почуттям смиренно

Я б'ю чолом, бо милосердя здавна

Законові властиве. Лиш тирани

Безжально застосовують закон.

Недоля й час лягли на плечі тяжко

Одному із моїх найближчих друзів.

У запалі, закон переступивши,

Він у таку безодню впав, з якої

Немає виходу. Людина він

(Якщо проступок залишити збоку)

Достойна шани.

У ділі цім не був він боягузом

І тим уже спокутував провину.

Образою запалений тяжкою,

Він кинувся у благороднім гніві

На кривдника свого.

Так пристрасно й тверезо він поводивсь,

І так він серце в грудях упокорив,

Немов не бився з ворогом, а спорив.

1-й сенатор

Ти кажеш нісенітницю, бо хочеш

Прикрасити як-небудь підлий вчинок.
Старався словами якомога
Убивство виправдать, а простий бешкет
Назвати доблестю, хоч він є тільки
Йй пасинок — і в світі одночасно
З незгодами та чварами з'явився.
Той справді доблесний, хто вміє мудро
Образи зносити щонайгіркіші,
І дивиться на кривду, як на одіж,
Як на стороннє щось, байдужим оком,
І близько не бере її до серця,
І спокій зберігає.
Якщо та кривда — зло і прагне вбивства,
То треба быть дурнішим од дурного,
Щоб важити життям заради нього.

А л к і в і а д

Все ж...

1-й сенатор

Гріх бридкий і в білому одінні.
Адже не в помсті доблесть, а в терпінні.

А л к і в і а д

Панове, я прошу мені пробачить
Мою солдатську мову.
Але чому ж так нетерпляче люди,
Погрози супротивника зачувши,
Хапаються до зброї? І чому
Вони не пропускають їх повз вуха
Йй кинджалові ворожому охоче
Не підставляють горло? Як в терпінні
Така вже доблесть, що тоді робити

На полі бою? Якщо так, жінки
Хоробріші за нас, адже в домівці
Вони все зносять, а осел за лева
Одважніший, а злодій у кайданах
Мудріший за суддю, якщо вважати
Що мудрість у терпінні? О панове!
Великі ви, та будьте й милосерді!
Не кров, а кригу треба мати в жилах,
Щоб погасити запал свій! Я знаю:
Убивство — гріх, засуджений в законі,
Але воно є подвиг в обороні.
Гнівитися — не шанувать богів;
Та хто ж із нас не западав у гнів?
По цьому й міряйте його провину.

2-й сенатор

Даремно ти клопочешся.

Алківіад

Даремно?

А подвиги його в Лакедемоні,
У Візантії? ² Чи не досить їх,
Щоб викупить життя його?

1-й сенатор

Про що ти?

Алківіад

Про те, що й вам він прислуживсь не раз,
Як ворогів разив на полі бою.
А як хоробро він себе поводив
В останній сутичці і скільки рап
Завдав напасникам!

2-й сенатор

Але напасся

При тому й сам. Присяжний забіяка!
У нього є порок, що топить розум
І у полон бере його хоробрість.
Якби не мав він іншої провини,
То стало б і цього йому, щоб вирок
Найтяжчий винести. В звірячій люті
Не раз він грубо зневажав закони
Й підбурював до бунту. Всі ми знаєм,
Яким безпутним він зробивсь гультьям.

1-й сенатор

Смерть.

Алківіад

Це жорстоко. Він би міг її
У битві стрінати. Шановні судді!
Якщо вам до заслуг його байдуже,—
Хоч він і сам би виправдався легко
Правицею своєю і ні в кого
В боргу не залишився б,— я, для того,
Щоб вас розчулить, до його заслуг
Прошу й мої додати, поєднавши
Докупи їх. Оскільки ж, як відомо,
В старому віці найдорожча певність,
Свої звитяги всі я віддаю
Вам у заставу вічну, разом з честю,
Щоб наміри його хороші ствердить.
Коли ж на смерть його закон засудить,
Хай вмере в бою, як воїни вмирають:
Війна й закон однаково карають.

1-й сенатор

Ми зробим по закону. Змовкни, годі!
Ні друга тут, ні брата ми не знаєм:
За кров пролиту крові вимагаєм.

Алківіад

Що? Так і буде? Ні! Прошу я, зважте,
Хто вас благає!

2-й сенатор

Як!

Алківіад

Згадайте, хто я.

3-й сенатор

Що, що?

Алківіад

Вам старість одібрала пам'ять,
А то б на це прохання незначне
Ви зважили, не скривдили б мене!
Я чую біль у ранах.

1-й сенатор

Ти ще смієш
Гнівити нас? Тож слухай постанову
Коротку і рішучу: ми тебе
На вічне прирікаємо вигнання.

А л к і в і а д

Мене? Ви б спершу вигнали своє
Старече недоумство та лихварство,
Що так сенат спотворили!

1-й сенатор

Якщо в Афінах двічі зійде сонце
І ти їх не покинеш, то чекай
Суворішого вироку. Коротше:
Твій друг сьогодні вмере.

Сенатори виходять.

А л к і в і а д

Нехай же вам боги подовжать віку,
Щоб ви на кістку висохли і стали
Для всіх огидні! Я ворожий натиск
У полі стримував, а ви тим часом
Свої проценти й бариші лічили!
Усе багатство в мене — тільки рани,
І от подяка! Ось який бальзам
На рани воїна пролити хоче
Сенат-лихвар! Вигнання? Що ж, гаразд,
Я згоден і на це, бо це — нагода
Наситити мій гнів, мою ненависть
І вдарить по Афінах. Я підсмілю
Війська незадоволені мої
І запалю серця. Велика честь
Самому проти всіх до бою стати!
Богам подібно мстять за зло солдати!

(Виходить).

СЦЕНА 6

Там же. Парадний зал в домі Тимона. Музика. Пакриті столи, навколо них слуги. В різні двері входять вельможі, сенатори та інші гості.

1-й гість

Бажаю вам добре провести день!

2-й гість

Того ж і я вам бажаю. Здається мені, що наш вельмишановний господар хотів нас тоді тільки вивірити.

1-й гість

Якраз про це я думав, коли ми зустрілися. Сподіваюся, справи його не такі погані, як він хотів показати, коли вивіряв своїх друзів.

2-й гість

Що вони не погані, видно з сьогоднішнього бенкету.

1-й гість

І я такої ж думки. Він надіслав мені настійне запрошення, від якого я спершу був відмовився через різні негайні справи. Але він так наполягав, що довелося погодитись.

2-й гість

І мені стали на перешкоді дуже важливі справи, але він і слухати не хотів про відмову. Як жаль, що в мене саме не було ні шеляга, коли він прислав до мене по гроші!

1-й гість

І мене тепер жаль бере, коли я бачу, як ідуть у цього справи.

2-й гість

Тепер усі шкодують. Скільки він хотів у вас позичити?

1-й гість

Тисячу.

2-й гість

Тисячу?

1-й гість

А у вас?

3-й гість

Він просив у мене... А ось і він сам!

Входить Тимон з почтом.

Тимон

Вітаю вас від щирого серця, панове! Як ся маєте?

1-й гість

Якнайкраще, а надто коли чуємо, що й ви здорові.

2-й гість

Ластівка не так радо зустрічає літо, як ми вас.

Т и м о н

(вбік)

Або не так радо тікає від зими... Люди — перелітні птахи.

(До гостей).

Панове, наш обід — недостатня нагорода за таке довге очікування. Тож потішайте поки що свій слух музикою, якщо звуки сурем не занадто різкі для вас. Обід подадуть незабаром.

1-й гість

Сподіваюсь, ви не образились на мене, коли я відіслав вашого посланця з порожніми руками.

Т и м о н

Анітрохи! Хай це не турбує вас, добродію.

2-й гість

Благородний Тимоне...

Т и м о н

Що скажете, добрий мій друже?

2-й гість

Найблагородніший Тимоне, мені страшенно ніяково! Коли ви прислали до мене по гроші, я нічим не відрізнявся від останнього жебрака.

Т и м о н

Не варт про це думати.

2-й гість

Якби ви прислали були на дві години раніше...

Т и м о н

Не псуйте собі настрою такими спогадами!

Слуги приносять страви.

Ей, подавайте все зразу!

2-й гість

Всі страви накриті!

1-й гість

Царська їжа, ручусь вам!

3-й гість

Будьте певні, тут подадуть усе, що можна в цю пору дістати за гроші.

1-й гість

А, добридень! Що нового?

3-й гість

Алківіада вигнали. Ви чули?

1-й і 2-й гості

Алківіада вигнано!

3-й гість

Це правда, можете не сумніватись.

1-й гість

Що, що?

2-й гість

Але скажіть, прошу вас, за віщо?

Тимон

Мої достойні друзі, йдіть до столу.

3-й гість

Потім розповідь докладніше. На нас чекає розкішний бенкет.

2-й гість

Тимон залишився Тимоном.

3-й гість

А чи довго він продержиться? Чи довго?

2-й гість

Поки що держиться. А прийде час... і...

3-й гість

Я розумію.

Тимон

Хай кожний сяде на своє місце з такою жвавістю, з якою поспішив би до уст коханої. Сьогодні страви однакові для всіх³. Не дотримуйтеся церемоній; щоб страви не проходили, поки ми вирішимо, кому зайняти перше місце. Сідайте, сідайте! Боги вимагають, щоб ми вознесли їм свою подяку.

Ви, великі добротворці, оросіть почуттям вдячності наше зібрання! Примусьте восхваляти вас за ваші дари, але залиште дещо й на майбутнє, інакше вас почнуть зневажати. Даруйте кожному стільки, щоб йому не треба було позичати в інших. Бо якби вам, безсмертні, довелося позичати в людей, люди б усі відступилися від вас. Хай лю-

ди більше люблять бенкети, аніж того, хто їх влаштовує! Хай у товаристві, де зійдеться двадцять чоловік, буде два десятки негідників! Хай там, де сидить за столом дванадцять жінок, дюжина з них буде тим... чим вона є. Решту дарів своїх, о боги, залиште для афінських сенаторів та вуличного простолюду, а що в них є поганого, засудіть віднині на знищення. Що ж до цих моїх друзів, які сидять за столом, то вони для мене — ніщо, а тому й ви нічим не благословляйте їх, і хай вони самі обернуться в ніщо! Знімайте покришки, собаки, й хлебчіть!

Гості знімають покришки; виявляється, що в тарілках самий кип'яток.

Кілька голосів

Що він хоче цим сказати?

Інші

Незрозуміло!

Тимон

Хай ви ніколи, друзі-ненажери,
Не діждетеся кращого бенкету!
Цей кип'яток і пара — образ ваш,—
Останнє, що лишилося в Тимона.
Його ви лестощами обліпили,
Всього вквітчали, і тепер він хоче
Все змити з себе і в обличчя вам
Вихлюпує смердючу вашу підлість!

(Хлюпає водою в обличчя гостей).

Бажаю довго жить вам у зневазі,
Ви, лестуни гладкі, ви, дармоїди
Ненависні, люб'язні душолюбці,
Вовки ласкаві, добрії ведмеді,

Нахлібники, погані жирні мухи,
Раби уклінні, флюгери вертляві!
Хай болячки, що людям і тваринам
Вражають тіло, з ніг до голови
Коростою покривають вас!

(До одного з гостей).

Що, йдеш?
Чекай, прийми-но ліки! Й ти, і ти...
Пожди, я грошей дам тобі, а в тебе
Не позичатиму!

(Кидає на них страви).

Що? Всі схопились?
Нехай негідник, як найкращий гість,
На всіх бенкетах ваших п'є і їсть!
Гори, мій дім! Руйнуйтеся, Афіни!
Будь прокляте усе! Запломеній,
Ненавість до людей, в душі моїй!

(Виходить).

Дехто з гостей повертається.

1-й гість

Що це означає, панове?

2-й гість

Чим ви пояснюєте гнів Тимона?

3-й гість

Тьху! Ви не бачили моєї шапки?

4-й гість

Я загубив свій плащ.

1-й гість

Він просто збожеволів, і тепер у нього в голові всякі химери. Недавно він дав мені брильянт, а тепер збив його з моєї шапки. Ви не бачили мого брильянта?

3-й гість

Ви не бачили моєї шапки?

2-й гість

Ось вона.

4-й гість

А ось лежить мій плащ.

1-й гість

Не затримуйтесь!

2-й гість

Він збожеволів.

3-й гість

Чую це костями.

4-й гість

Замість брильянтів, наділив синцями!

Виходять.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Під стінами Афіи. Входить Тимон.

Тимон

Востаннє подивлюсь на вас. О мури,
Прихилище вовків, розсиптесь прахом!
Не стережіть Афіи! Матрони, станьте
Повіями! Забудьте про покору,
Маленькі діти! Ви, раби і дурні,
Підтопаних сенаторів турляйте
І правте замість них! Невинність юна,
В мерзоту її бруд поринь, твори розпусту
Перед лицем батьків! Тримайсь, банкруте,
Не віддавай боргів, бери ножа,
Ріж горло віринку! Служник надійний,
Грабуй хазяїна! Бо й він грабує
Ще більш за тебе, тільки по закону!
Лягай з хазяїном, служнице, поки
Хазяїнка тішиться в кублі розпусти!

Ти, хлопче на шістнадцятому році,
Випручуй милицю в старого батька
І голову троши йому! Побожність,
Страх перед небом, правда, мир, закони,
Домашній лад, сусідство, справедливість,
Чини, освіта, звичаї, ремесла,
Релігія, торгівля і пристойність
Хай протилежністю страшною стануть
Самі собі — й затопляться у хаос!
Ви, пошесті незборні, пригнітіть
Пропасницями згубними Афіни,
Приречені на смерть! Ти, ревматизме,
Сенаторів скарлюч, нехай вони
Так само криво ходять, як їх совість!
Розпушта, блуд, проникніть у кістки
Афінській молоді! Нехай вона,
Навпроти доброчинності попливши,
В бешкетах захлинеться! Ти, коросто,
Ви, болячки! Укореніться в груди
Афінянам і принесіть врожай
Загальної прокази! Хай нечисте
В них буде дихання — і хаї затруїть
Ім дружбу і любов! Мерзенне місто!
Я йду від тебе голий — і тобі
Того ж бажаю, разом з тисячами
Найгірших бід! Тимон тікає в хащі,
Бо їй дикі звірі від афінян кращі!
О небо, небо! Чом їх не потнеш
І в стінах цих, і поза стіньми теж!
Пошли мені вражду несамовиту
До всього люду і до всього світу!
Аміль!

(Виходить).

СЦЕНА 2

Афіни. Кімната в'дому Тимона. Входять Флавій і кілька слуг.

1-й слуга

Послухай, старший! Де подівсь хазяїн?
Ми звільнені? Нікому не потрібні?

Ф л а в і й

Гай-гай! Що маю вам казати, друзі?
Клянусь богами, я тепер такий же
Убогий, як і ви.

1-й слуга

Яке нещастя!
Який хазяїн звівся! Одкаснулись
Від нього всі. Не залишилось друга,
Що привітався б з долею Тимона
Й пішов за ним у світ.

2-й слуга

Як ми лишаєм
Товариша на кладовищі, так
І від похованих багатств Тимона
Розбіглись приятелі, залишивши
Йому запевнення свої фальшиві,
Мов гаманці без грошей. А сердега
З убогістю своєю наодинці,
Якої всі бояться, мов прокази,

Зневажений, блукає десь. Прийшло
Ще кілька наших.

Входять інші слуги.

Ф л а в і й

Жалюгідні рештки
Зруйнованого дому.

3-й слуга

А проте

Я бачу з ваших лиць, що всі ми носим
Тимонову ліврею в наших душах.
Ми залишаємось товаришами
І служимо йому в годину горя.
В біді наш корабель, а ми, нещасні
Його матроси, збились на хисткій,
Похилій палубі і грізний гомін
Навколо чуємо. В пустельне море
Ми кинутися маєм!

Ф л а в і й

Все, що в мене

Зосталося, я поділю між вами.
І де б нам не судилося зустрітись,
Зустріньмось друзями — на честь Тимона!
Хай буде мова наша як подзвіння
Над домовиною його багатства:
«Ми знали кращі дні»... Беріть, беріть же,
Всі руки простягніть!

(Роздає їм гроші).

Ми підем голі —

І тільки смутку буде в нас доволі.

Слуги обнімаються й розходяться.

О, скільки горя слава нам приносить!
Хто на багатство гляне без відрази,
Що обіцяє нам самі образи?
Хто тақ дурить себе дозволить славі?
Хто, знаючи, що дружба — тільки сон,
Захоче жити?
Хто уподобає облудну велич,
Таку ж мальовану й пусту, як дружба?
Мій бідний, чесний пане! Добре серце
Тебе в нещастя ввергло! Як це сталося,
Що добре серце в нас гріхом назвалось?
І хто посміє хоч наполовину
Таким же добрим бути, як Тимон,
Коли безмежна щедрість, без якої
Богів немає, стільки лиха коїть?
Мій добрий пане! Був благословенний —
Щоб стати проклятим; багатий був —
Щоб нищим стати. У твоєму щасті —
Причина лиха, що тебе спіткало.
Ах пане, пане! Викинутий люто
Із міста, де живуть самі потвори!
Немає в тебе чим життя піддержать,
Нема й того, що нам дарує владу
Над іншими. Піду, знайду Тимона!
Я залишусь йому й тепер слугою.
І, поки золота у мене стане,
Зви управителем мене, мій пане!

(Виходить).

СЦЕНА 3

Ліс і печера біля моря. З печери виходить Тимон.

Тимон

Веспідне сонце! Витягни з землі
Вогку гнилизну й зарази повітря
Під братом-місяцем! Одноутробні
Близнята-діти — майже нероздільні
В зачатті, розвої, у сповитку,
Та не однакову їм долю дай —
І вже маленького тіснить великий.
Людина, що живе в облозі бід,
Не може бути щасливою без того,
Щоб не зневажить іншої!
Звеличте жебрака, понизьте пана —
Й сенаторам зазнати доведеться
Зневаги вічної, а жебрака
Всі шануватимуть із роду в рід.
Бик ситшає від паші, а без корму
Занепадає... Хто посміє, хто
Наважиться устати й чистосердо
Сказати: «Ось облесник»? Та хіба ж
Не всі облесники? Тому, хто стане
На верхню приступку, слугує нижчий;
Схиляється перед багатим дурнем
Розумна голова... Все, все криве!
Немає жодної прямої риси
В серцях проклятих наших! Крім хіба
Прямої підлості! Тому клянусь я
Всі зборища людські, бенкети й свята!
Зненавидів Тимон усіх — себе

Й собі подібних! Щезни, пропади,
Породо людська! Дай мені коріння,
О земле!

(Копає землю).

А тому, хто схоче краще
В тобі знайти, поласувати дай
Найгіршою трутизною своєю!
А це що? Золото? Блискуче, жовте,
Коштовний скарб... О ні, боги, тепер
Молитися не буду я на сміття!
Лиш корінців я хочу! Світле небо!
Його тут вистачить, щоб обернути
Зло на добро, зробити чорне білим,
Низьке — високим, одворотне — гарним,
Старого — юним, боязкого — мужнім!
Навіщо ви, боги, мені його
Даруєте? Навіщо? О боги!
Воно жерців і слуг од вас одверне,
В тілистого з-під голови подушку
Зуміє витягти! Цей жовтий раб
В'язатиме й ламатиме святі
Обітниці, благословить проклятих,
Страшну проказу змусить полюбити,
Звеличить злодія і дасть йому
Високий титул, і загальну шану,
І місце у сенаті. Це воно
Засняділу вдову веде до шлюбу,
А вкрита болячками потаскуха,
Та, що від неї вже й шпитальні стіни
Нудити почало, стає від нього
Квітучою й розкішно-запашною,
Немов сама весна. Пікчемне сміття,

Повіє світова, що сієш розбрат
Поміж народів, я верну тебе
В твоє законне місце!

Чуються здалеку звуки військового маршу.

Барабан?

О, ти проворне! Але все ж тебе
Я поховаю... Пропадай, злодюго,
Не спокушай свою хистку сторожу!
Ба ні, чекай! Лишу для себе частку.

(Бере трохи золота).

З барабанами та сурмами входить озброєний Алквіад,
з ним Фріна і Тімандра.

А л к і в і а д

Ти хто такий? '

Т и м о н

Тварина, як і ти.

Нехай хробак у тебе серце сточить
За те, що ти з'явивсь переді мною
В людському образі!

А л к і в і а д

Хто ж ти? Чому

Так на людей злобишся? Ти ж людина!

Т и м о н

Я мізантроп, мені остило людство.
Якби ти обернувся на собаку,
Тоді б я, може, полюбив тебе.

А л к і в і а д

Я пізнаю тебе... Але нічого
Не чув про те, що сталося з тобою.

Т и м о н

І я тебе пізнав... Та більше знати,
Ніж я про тебе досі знав, не хочу.
Іди за сурмами, людською кров'ю
Забарвлюй землю, не жалій багрянцю!
Людський і божий суд — жорстокий. Чом би
Й війні не быть такою? Ця повія,
Що біля тебе, може більше лиха
Накоїти, ніж меч, дарма що вид
У неї ангельський.

Ф р і н а

Хай губи в тебе
Згниють, ледащо!

Т и м о н

Але ж я тебе
Не буду цілувати — й вся гнилизна
Лишиться при тобі.

А л к і в і а д

Як міг змінитись так Тимон шляхетний?

Т и м о н

Як місяць міниться, коли у нього
Не стане світла. Тільки оновиться
Я неспроможний, бо немає сонця,
Яке б мені позичило проміння.

А л к і в і а д

Чим я тобі в пригоді можу стати,
Достойний друже мій?

Т и м о н

Нічим, хіба ствердиш мою думку про світ.

А л к і в і а д

Що це означає, Тимоне?

Т и м о н

Пообіцяй мені дружбу, але не виконуй своєї обіцянки. Якщо не пообіцяєш, хай боги покарають тебе, адже ти — людина! А якщо виконаєш обіцянку, пропади пропадом, бо ти — людина!

А л к і в і а д

Немало чув я про твоє нещастя.

Т и м о н

Його ти бачив, як я був щасливий.

А л к і в і а д

Його я зараз бачу. А тоді
Було так гарно!

Т и м о н

Як тобі тепер

З цими мандрюхами.

Т і м а н д р а

Так це і є

Улюбленець Афін, Тимон преславний?

Т и м о н

А ти Тімандра?

Т і м а н д р а

Так.

Т и м о н

Тож залишайся
Й надалі шлюхою. Ті, що з тобою
Збувають час, тебе не люблять. Що ж,
За їхню хіть плати їм болячками!
Години бахурства використовуй —
Готуй для лікарів клієнтів більше,
Рожеволицих юнаків саджай
У ванни й на дієту!

Т і м а н д р а

Згинь, почваро!

А л к і в і а д

Прости його, Тімандро дорога,
Бо замутило горе в нього розум.
Тимоне гідний, мало в мене грошей,
І що не день моє голодне військо
Бунтує проти мене. Гірко чути
Було мені, як прокляті Афіни,
Забувши подвиги твої, забувши,
Як ти від ворогів, сусідів наших,
Вітчизну захистив своїм мечем,
Своїм багатством...

Т и м о н

Вдар у барабан

І забирайся геть, прошу тебе!

А л к і в і а д

Я друг твоїй і тебе жалію ширю.

Т и м о н

Як можеш ти жаліть, коли турбуєш?
Я хочу бути сам.

А л к і в і а д

Ну що ж, прощай.
Ось трохи злата, на!

Т и м о н

Лиши для себе,
Бо я не їм його.

А л к і в і а д

Коли зруйную
Афіни горді...

Т и м о н

А хіба воюєш
Ти із Афінами?

А л к і в і а д

Це так, Тимоне,
І є за що.

Т и м о н

Нехай вони загинуть
Від рук твоїх! А потім — згинь і сам!

А л к і в і а д

І я? Чому?

Т и м о н

Бо не лише поганців
Ти переможеш, а й мою вітчизну.
Сховай же гроші. Підійди до мене,
Візьми це золото. І стань чумою
Мандрівною, що шле Юпітер з неба,
Коли трутизною повітря повнить
Над грішним городом. І не щади нікого.
Не жалуй старця за волосся біле,
Бо він — лихвар! Облудну бий матрону,
Що тільки удає із себе чесну,
А справді — звідниця. Уста дівчат
Хай не зворушують у тебе серце,
Бо перса їх біленькі, що до себе
З віконця заграатованого ваблять
Цікаві погляди чоловіків,
Не вписані до книги співчуття,
А зрадою позначені! Дітей,
Що так розчулюють дурних своїми
Усміхненими ямочками, теж
Не обминай! Вважай за байстрюків,
Що згідно із оракулом двозначним
Тебе заріжуть! Ріж їх без жалю!
Забудь про милосердя! Очі й вуха
Закуй у панцир, захисти надійно
Від зойку матерів, дітей, дівчат,
Від крові, що плямить священні ризи!
Бери це злото, заплати солдатам.
Зніми великий бунт! А вдовольнивши
Своє шаленство, згинь і сам! Мовчи!
Іди з-перед очей!

А л к і в і а д

У тебе й зараз
Є золото? Беру, а від поради
Відмовлюся.

Т и м о н

Відмовишся чи ні,
Будь проклятий богами!

Ф р і н а і Т і м а н д р а

Як іще
Є в тебе злото, дай і нам, Тимоне!

Т и м о н

Є досить, щоб заставити повію
Покинути розпусне ремесло,
А звідницю — покинути розпусницю.
Підставте пелени свої, ей, хвойди!
Не присягайте, вам ніхто не вірить!
Хоч ви умієте клястися так,
Що можете вжахнуть богів безсмертних
І дрожем їх обсипати холодним.
Тож годі присягатися! Про мене,
Живіть розпустою, як і жили!
А як хто-небудь схоче навернуть вас
Побожними словами, будьте з ним
Несхитними в розпусті, заманіть
Його до себе, спонеліть його
І дим його своїм вогнем розвійте!
Не зраджуйте себе! А потім знову
Турботам протилежним віддавайтесь:
Замощуйте свої покрівлі голі
Дарами мертвих, з шибениці знятих!

Хіба не все одно? Пишайтеся ними,
Дурить людей! Блудить і далі! Лиця
Фарбуйте так, щоб коні в них могли
Загрузнути! ¹ До дідька зморшки!

Ф р і н а і Т і м а н д р а

Ще добав! Що ж далі? Ми — ей-ей —
Заради золота на все готові!

Т и м о н

Сухоти сійте
В крихкі кістки мужчин! Зігніть їм ноги,
Позбавте тіло їх мужьської сили!
Хай надшербиться голос у юриста,
Щоб зрікся він своїх фальшивих позвів
Та причіпок дрібних! Жерців, що плоть
Засуджують, не вірячи самі
Своїм словам, обсипте сивим струпом!
Носи провалюйте, щоб їх і сліду
Не стало в тих, хто причуває тільки
Свій інтерес, а про людський не дбає!
Хай кучері облізуть у зухвальця!
Хай зацілілий на війні хвастун
Зазнає лиха хоч од вас! Усіх
В'яліть і мучте! Висушіть і знищіть
Джерела похоті! Беріть ще злота,
Згубіть усіх і пропадять самі,
І хай вас у канавах поховають!

Ф р і н а і Т і м а н д р а

Тимоне щедрий, як даєш поради,
То й золота давай!

Т и м о н

Ні, треба більше
Розпусти й зла! А це — лише завдаток.

А л к і в і а д

Ударте в барабани! На Афіни!
Прощай, Тимоне! Я вернусь до тебе,
Коли свого доб'юсь.

Т и м о н

А я, коли свого
Допевнюся, з тобою не побачусь.

А л к і в і а д

Але ж я зла тобі не заподівав!

Т и м о н

Неправда: ти хвалив мене.

А л к і в і а д

І це

Вважаєш ти за зло?

Т и м о н

Ми всі щоденно
У цьому переконуємось. Годі!
Іди від мене й забори з собою
Своїх хортів!

А л к і в і а д

Ми цим його лише
Дратуємо. Гей, бийте в барабани!

Б'ють барабани. Алківіад, Фріна і Тіманра виходять.

Т и м о н

Чому людину, ситу аж по горло
Людською злобою, ще й голод мучить?
О ти, всесвітня мати!

(Копав землю).

Ти, чие
Безмірне черево, безмежні груди
Народжують і живлять все живе!
Однаково усіх ти зачинаєш —
І гордее дитя своє, людину,
Надуту гонором, і чорних жаб,
І синіх змій, і ящірок блискучих,
І хробаків отруйливих безоких,
І все щонайогидніше під небом,
Осяяним вогнем Гіперіона! ²
Даруй із лона плідного свого
Тому, хто всіх дітей твоїх прокляв,
Хто — корінець малий! Зсуши родючу
Свою утробу, щоб ніколи більше
Вона людей невдячних не родила!
Плоди вовків, драконів, тигрів, барсів,
Киши потворами, яких ніколи
Ти не показувала мармуровій
Небесній тверді!.. Корінець? Спасибі!
О, висуши свій сік, спали сади
І ниви зорані, де їжу ситу
Й хмільне питво для себе добувають
Твої невдячні діти, в забуття,
У твань затоплюючи світлий розум!

Входить А п е м а н т.

Ще чоловік один! Чума, чума!

А п е м а н т

Мене сюди направили. Я чув,
Що ти мені наслідуєш.

Т и м о н

Тому

Тобі наслідую, що пса не держиш,
Якого б я за приклад міг узяти.
Щоб ти пропав!

А п е м а н т

Це в тебе тимчасове!

Від тебе одвернулася фортуна —
І став ти слабодухий, впав у розпач.
До чого заступ цей? І ця печера?
Цей рабський одяг? І понурий вигляд?
Твої облесники, убрані в шовк,
Сплять на м'якому, п'ють вино, вдихають
П'янючі пахощі — і їм ні гадки
Про бідного Тимона. Не сором
Оцих дерев, удаючи злостивця!
Тепер ти сам облесником зробиш,
Поправся тим, що знищило тебе!
Схиляй коліна — й хай із тебе шапку
Здуває кожний віддих можновладця!
Хвали найгірші витівки його
Й піднось аж до небес! Адже так само
Колись тебе хвалили, й ти охоче
Усе те слухав і, як той шинкар,
Всіх шахраїв скликав до себе в гості!
Було б доречно, якби й ти віднині
Став шахраєм, бо тільки розживешся,

І знову все дістанеться плутягам.
Не уподібнюйся ж мені!

Т и м о н

Якби
Я уподібнився тобі, то й сам би
Відмовився від себе.

А п е м а н т

Ти від себе
Відмовився, ще будши сам собою.
Ти з божевільного зробився дурнем!
Як! Ти гадаєш, цей холодний вітер,
Бешкетний твій шафар, сорочку на ніч
Для тебе грітиме? Чи ці дерева
Заїмшені, старіші за орлів,
Слухняними пажами за тобою
Усюди бігатимуть? Прохолодний
Цей потічок, льодком солодким взявшись,
Тобі свіжитиме уранці рот
Після нічної гулянки? Скликай же
Бродяг бездомних, що живуть на світі
Жорстоким небом гнані, голі й босі,
Страшним стихіям віддані на ласку,
Обмежені потребами природи,
Й лестити їм звели — і ти побачиш...

Т и м о н

Що ти дурний. Іди собі.

А п е м а н т

Таким
Тебе найбільш люблю я.

Т и м о н

Я ж тебе

Найбільш ненавиджу.

А п е м а н т

Але за віщо?

Т и м о н

За те, що став підлесником у злиднів.

А п е м а н т

Неправда. Я кажу лише, що ти
Став боягузом.

Т и м о н

Нащо ти мене
Тут відшукав?

А п е м а н т

Подратувать.

Т и м о н

Забава

Негідників та йолопів. Невже
Тебе це тішить?

А п е м а н т

Так.

Т и м о н

Що? Й ти негідник?

А п е м а н т

Якби ти вибрав це життя суворе,
Щоб гордоші приборкати свої,
Ти мав би рацію. Але ж обрав ти
Його несамохить. Не будь убогий,
Ти паном був би. Бідність добровільна
Переживає блиск недовговічний
І загодя увінчується щастям.
Той задоволення не знав ніколи,
А інший має все. Багатство, завжди
Незадоволене — найтяжча мука,
Незмірно гірша за найгірші злидні,
Що знають задоволення. Нещасний,
Ти побажати можеш тільки смерті.

Т и м о н

Мовчи, бо ти — нещасніший за мене!
Ти зроду раб, не пестила ніколи
Тебе фортуна ніжно, навпаки —
Ти псом у неї був. Якби судилось
Тобі піднятися, як я піднявся
Відмалечку по всіх щаблях утіх,
Що їх дарує світ недовговічний
Лише тому, хто пасинкам його
Стає володарем, ти б у розпусту
Відразу вкинувся, розтратив юність
У ліжках шлюх і не навчивсь ніколи
Коритись приписам ума холодним,
А тільки б ласощів собі шукав.
А я хазяїном у світі жив
І за цукерню мав його — і стільки
Мене очікувало уст, очей,
Сердець і язиків, що я не знав,

Яке їм діло дати. Був я ними
Укритий так, як дуб зеленим листом;
Та дунула зима — і все воно
Обсипалося геть, і залишився
Я голий під негодою. Мене
Це пригнітило, бо я знав достаток,
А ти почав своє життя у злиднях,
Загартувався — так чому ж тобі
Людей ненавидіть? Адже ніхто
Тебе не вихваляв. Що ти віддав їм?
Якщо ти хочеш проклинать, найперше
Ти батька прокляни за те, що він,
Нещасний голодрабець, поєднався
З жебрачкою якоюсь і тебе
Довічним голяком пустив у світ.
Залиш мене! Якби ти не родився
Найгіршим із людей, то став би плутом
І лестуном.

А п е м а н т

Ти ще гордишся?

Т и м о н

Так!

Горджуся тим, що я не Апемант.

А п е м а н т

А я — що марнотратником не був.

Т и м о н

А я — що залишаюсь ним і досі.
Якби зібрався у тобі одному
Увесь масток мій, я дав би дозвіл

Тобі повіситись. Іди від мене!
Якби в цім корені життя Афін
Усе вмістилось, я б його отак
Із'їв, як бачиш!

(Ість корінь).

А п е м а н т

(дає йому інший корінь)

На! Я хочу кращим
Зробити твій обід.

Т и м о н

Ти краще зробиш,
Коли мене покинеш.

А п е м а н т

Так, це краще.

Т и м о н

Ти помиляєшся: не краще, гірше,
А ні — так я тобі цього бажаю.

А п е м а н т

Ну, а чого б ти побажав Афінам?

Т и м о н

Щоб диким вихром ти по них промчав.
Як хочеш, розкажи там, що у мене
Є золото. Ти бачиш — ось воно.

А п е м а н т

Воно тут ні до чого.

Т и м о н

Навпаки:

Воно тут спить і людям зла не робить.

А п е м а н т

Де ти ночами спиш?

Т и м о н

Під тим, що зверху.

А де ти вдень їси?

А п е м а н т

Там, де мій шлунок знайде для себе поживу. А вірніше — де я можу із'їсти її.

Т и м о н

Якби отрута слухалась мене і знала, чого я хочу!

А п е м а н т

Куди б ти направив її, Тимоне?

Т и м о н

Присмачити твою їжу.

А п е м а н т

Ніколи в житті не знав ти середини, а самі тільки крайнощі. Коли ти ходив у золоті, напахчений, люди сміялися над твоєю надмірною делікатністю. Ставши голодранцем, ти втратив її, і тепер тебе зневажають за її відсутність. Ось тобі мушмула, із'їж!

Т и м о н

Я не їм того, що ненавиджу.

А п е м а н т

Ненавидиш мушмулу?

Т и м о н

Авжеж, вона така сама липка, як і ти.

А п е м а н т

Якби ти раніше зненавидів своїх підлипайл, то більше б любив себе самого сьогодні. Чи доводилось тобі знати марнотратця, якого б любили й тоді, коли він розвіяв своє багатство?

Т и м о н

А бачив ти, щоб любили когось без того багатства, про яке ти говориш?

А п е м а н т

Менє.

Т и м о н

Я розумію: у тебе було чим годувати собаку.

А п е м а н т

Хто, по-твоєму, найбільше в світі скидається на твоїх облесників?

Т и м о н

Жінки. Але чоловіки, чоловіки — це сама облесність! Що б ти зробив із світом, Алеманте, якби він був у твоїй волі?

А п е м а н т

Віддав би диким звірам, щоб звільнити його від людей.

Тимон

А може, ти хотів би й сам зникнути як людина і залишитися звіром серед звірів?

Апемант

Хотів би, Тимоне.

Тимон

От де звірячий гонор! Нехай же боги задовольнять твоє бажання! Якби ти був лев, лисиця ошукала б тебе. Якби ти був ягня, лисиця з'їла б тебе. Був би ти лисиця, лев запідозрив би тебе, навіть якби тебе обвинуватив осел. Був би ти осел, твоє глупство не давало б тобі спокою і ти жив би тільки для того, щоб дістатися на снідання вовкові. Якби ти був вовк, твоя жажерливість мучила б тебе і ти важив би своїм життям заради обіду. Був би ти єдиноріг, тебе погубили б гордість і шаленство³ — і ти сам став би жертвою власної лютості. Був би ти ведмідь, тебе забив би кінь. А якби ти був кінь, тебе зловив би леопард. Був би ти леопард, ти був би родич лева, і плями цієї спорідненості⁴ стали б вироком для твого життя. Безпеку ти знайшов би, тільки віддалившись від лева, а захистом тобі стала б твоя відсутність. Якою твариною можеш ти стати, не підкорившись іншій тварині? І якою твариною ти вже став, коли не бачиш, як ти програвеш від такого перетворення!

Апемант

Якби ти захотів потішити мене своєю розмовою, ти не міг би вибрати кращої нагоди. Афіньська республіка обернулася на ліс, повний звірів.

Т и м о н

Яким же чином осел проломив стіну, що ти опинився за містом?

А п е м а н т

Он ідуть поет і живописець: нехай товариство їхнє стане чумою для тебе! Я боюся зарази і поступаюся місцем. Коли мені більше нічого буде робити, я знову одвідаю тебе.

Т и м о н

Якщо на світі не зостанеться нікого, крім тебе, будь ласка. Я б радше погодився стати собакою жебрака, ніж Апемантом.

А п е м а н т

Ти йолоп з йолопів!

Т и м о н

Якби ти був
Чистіший трохи, я б на тебе плюнув.

А п е м а н т

Чума тобі! Тебе вже й ляять гидко!

Т и м о н

З тобою поряд і мерзотник — ангел.

А п е м а н т

Твоя розмова — гірша за проказу.

Т и м о н

Як тільки вимовлю твоє наймення,

Мені кортить ударити тебе —
От тільки рук не хочеться поганить.

А п е м а н т

Нехай від слів моїх вони відсохнуть!

Т и м о н

Поріддя пса гидкого, геть від мене!
Мене аж лють бере, що ти не здох,
Аж нудить, як на тебе подивлюся!

А п е м а н т

Бодай ти луснув!

Т и м о н

Геть, нудний плутяго!
Мені на тебе й камінь жаль потратить!

(Кидає на нього камінь).

А п е м а н т

Тварюка!

Т и м о н

Раб!

А п е м а н т

Змія!

Т и м о н

Шахрай! Шахрай!
Як я ненавиджу цей світ фальшивий!
Мені нічого в нім не любе, навіть
І те, що найпотрібніше. Пора

Собі могилу вирити, Тимоне.
Засни ж отут, де в камінь надмогильний
Щоденно битиметься пінне море,
І їдко в епітафії своїй
Життя людини висміяць зумій.

(Дивиться на золото).

О ти, ласкавий царевбивцю, люба
Розлуко між батьками та синами
Неправоложними! О світлосяйний
Сквернителю Гіменового ложа,
Що плям не знає! О хоробрий Марсе!
О вічно юний, свіжий закоханче,
Що теплим променем священний сніг
Розтоплюєш на лоні у Діани!
Видиме божество, що можеш навіть
Найнеможливіші єднати речі
В тісних обіймах! Ти, що розмовляєш
Усіми мовами про все на світі!
Випробнику сердець! О, уяви,
Що люди, ці раби твої, повстали!
Посій між ними силою своєю
Вражду пекельну й цілий світ віддай
Під владу звірів!

А п е м а н т

Хай і так, та тільки
Не за мого життя. Я розкажу,
Що в тебе злото є — і незабаром
Тебе обступлять люди.

Т и м о н

Люди?

А п е м а н т

Так.

Т и м о н

Благаю, йди звідсіль!

А п е м а н т

Живи, втішайся

Своїми злиднями!

Т и м о н

А ти живи

Так само, як і жив, і здохни так!

Апемант виходить.

Я з ним поквитувався. Ізнов якесь
Поріддя людське? Іж, Тимоне, іж
І проклинай усіх!

Входять розбійники.

1-й розбійник

Звідки в нього може бути золото? Це, мабуть, залишки, крихти його колишнього багатства. Він же й у меланхолію вдався тільки через те, що в нього не стало золота й друзі одвернулись.

2-й розбійник

Подякують, що в нього є великий скарб.

3-й розбійник

Давайте вивіримо його. Якщо він не дорожить золотом, то зразу ж віддасть його нам. Але як ми доберемося до скарбу, коли він трусить над ним?

2-й розбійник

Певна річ! Воно в сховку, не носить же він його з собою.

1-й розбійник

Чи це не він?

Всі

Де?

2-й розбійник

З усього видно, що він.

3-й розбійник

Все збігається з описом.

Всі

Добрідень, Тимоне!

Тимон

Що, зл'одії?

Всі

Не зл'одії — солдати.

Тимон

І перше, й друге, і сини жіноцькі.

Всі

Ні, ми не зл'одії, ми просто люди,
Що в скруті опинилися.

Т и м о н

Одну

Ви скруту знаєте: побільше з'їсти!
Так чом же мучитесь? Адже в землі
Коріння досить. Проїдете із милю,
Побачите не менш як сто джерел,
Дуби у жолудях, густу шипшину
У пурпурових ягодах. Природа,
Як щедра господиня, вам готує
На кожному куші багатий стіл.
Так де ж та скрута, де?

1-й розбійник

Ми не тварини,
Ми не птахи й не риби, щоб житись
Травичкою, плодами та водою.

Т и м о н

А також не тваринами й птахами,
Й не рибою: людей ви звикли їсти!
І все ж я вдячний, що не потайні
Ви злодії, що образу святого
Не маєте, бо в нас ворюг найбільше
Серед служителів закону й віри.
Беріть же золото, ворюги підлі!
Хмільною кров'ю виногрон упийтесь,
Аж поки й вашу кров гарячка спінить
І від петлі врятує вас. Не вірте
Ні лікарям, ні лікам їх отруйним:
Вони вбивають більш людей, ніж ви
Грабуєте. Грабуйте ж і вбивайте!
Щоденно злочини творіть, творіть —

Це ваше ремесло! Я наведу
Вам приклади злочинства. Сонце — злодій,
Бо силою могутнього тяжіння
Грабує океан. І місяць теж
Крадій відомий — він бліде проміння
У сонця краде. Океан так само
Не менший злодій: вал його хибкий
В сльозах солоних місяць розчиняє⁵.
Так само і земля: вона ж бо родить
І вигодовує усіх послідом,
Украденим у звірів та людей.
Все краде, все! Закон — вузда і бич
Для вам подібних — краде безборонно,
Бо він же наймогутніший. Самих
Себе зненавидьте! Ідїть! І крадьте
Один у одного! У мене є
Ще золото, берїть! Горлянки рїжте!
Всі, хто б не стрївся вам, такі ж ворюги!
Мершїй же до Афїн! Громїть крамниці!
Весь крам, що є в них, крадений. Глядїть,
Щоб золото, одержане від мене,
Не одвернуло вас від грабежу!
Нехай воно вас вигубить усіх!
Амїнь!

(Іде в печеру).

3-й розбїйник

Він замалим не умовив мене покинути моє ремесло,
коли закликāv триматися його.

1-й розбїйник

Але ж він давав нам свої поради з ненависті до лю-
дей. А до наших таємних справ йому байдуже.

2-й розбійник

Я повірю йому, як ворогові, і покину своє ремесло.

1-й розбійник

Давайте спершу діждемо миру в Афінах. Людина може стати чесною і в найгірші часи.

Виходять.

Входить Флавій.

Ф л а в і й

О небо!

Невже цей жалюгідний чоловік —
Хазяїн мій Тимон? Як підупав він!
Чудесний пам'ятник прекрасних діл —
І де поставлено! Як відмінила
Страшна нужда його високий образ!
О, що за підла, нелюдська наруга —
Шляхетного занапастити друга!
Немов для наших писана часів
Та заповідь: «Любіте ворогів!»
Коли любить, то ворога такого,
Що діє явно, а не потайного!
Він дивиться в мій бік... Свою печаль
Я вилюю перед ним. Він мій господар,
І я служитиму йому, як перше.

Тимон виходить з печери.

Мій любий пане!

Тимон

Геть! Ти хто?

Ф л а в і й

Невже

Мене забули ви?

Т и м о н

Чому питаєш?

Я всіх людей забув. Якщо себе
Ти звеш людиною — й тебе забув я.

Ф л а в і й

Я чесний, бідний ваш слуга.

Т и м о н

Тоді

Тебе не знаю я. Не бачив я
Навколо себе чесних. В домі в мене
Були самі негідники. Вони
Мерзотникам служили за обідом.

Ф л а в і й

Богам відомо,
Що жоден так не співчував слуга
Своєму панові, як я вам нині.

Т и м о н

Що? Ти заплакав? Підійди. Люблю я
Тебе за те, що схожий ти на жінку
І зрікся звичаю чоловіків
Кам'яносердих, із чий очей
Лиш сміх та похіть витискають сльози.
В них жаль заснув. Настали дивні роки:
Не жаль, а регіт зрошує нам щоби!

Ф л а в і й

Впізнайте ж ви мене, прошу вас, пане!
Повірте ширості моїй! І поки
Мої убогі засоби дозволять,
Я буду вам служити по-старому.

Т и м о н

Невже у мене справді був слуга
Такий надійний, ширий, добросердий?
Ти зворушив мою бентежну душу!
Дай глянути в лице тобі. Так, так,
Ти народивсь од жінки.
Простіть мені, боги, одвічно мудрі,
Мій безоглядний поспіх! Я знайшов
Одну людину чесну — лиш одну,
Застерігаю вас! — одну-єдину,
І це — слуга мій. Як би я хотів
Зненавидіть усіх людей на світі!
А ти — ти викупив себе. Всіх інших,
Крім тебе одного, я проклинаю!
Мені здається, чесність у тобі
Переважає розум, бо ти міг би,
Тимона зрадивши, знайти скоріше
Для себе іншу службу. Бо нерідко
В дім іншого хазяїна в'їжджають
На шиї першого. Скажи по правді —
Бо навіть найправдивішому слову
Я не повинен вірити — чи в тебе
Під добротою не таїться хитрість,
Або корисливість, або хабарство?
Чи це не подарунок багача,
Що хоче двадцятеро більш одержать?

Ф л а в і й

Ні, мій достойний пане! Пізно ти
З підозрою і сумнівом спізнався.
Якби це сталося у дні забав,
А не тепер, коли ти вбогий став!
Обов'язок привів мене сюди,
Любов і відданість душі прекрасній,
Турбота про житло твоє та їжу.
Повірте, мій господарю шановний,—
Всі блага, що судилися мені
Тепер або в майбутньому, охоче
Віддав би я за те, щоб знов до вас
Вернулися багатство і могутність,—
І то була б мені найкраща плата.

Т и м о н

Поглянь сюди, о ти, єдиний чесний
На світі чоловік! Ось плата! На́!
Від бідності моєї скарб тобі
Боги подарували. Йди, живи
У щасті та багатстві! Я умову
Єдину ставлю: сторонись людей,
Всіх проклинай, усіх ненавидь! Викинь
Із серця жаль! Хай спершу м'ясо злізе
У жебрака із ребер, поки ти
Йому даси шматок! Собакам кидай
Те, в чім одмовив людям! Хай в'язниці
Людей ковтають! Хай борги в ніщо
Їх обертають! Хай всі люди стануть
Як ссохлий ліс, і хай невірну кров їх
Сухоти ссуть! Прощай! Живи щасливо!

Ф л а в і й

Я краще тут зостанусь — тішить вас.

Т и м о н

Іди звідсіль, якщо клятьби не любиш,—
І, поки не зазнав біди-печалі,
Минай людей і будь від мене далі!

Виходять в різні боки.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Ліс. Перед печерою Тимона.
Входять поет і живописець.

Ж и в о п и с е ц ь

Скільки я знаю місцевість, він живе недалеко звідси.

П о е т

Не знаю, що й думати. Чи правду кажуть, що у нього сила-силенна золота?

Ж и в о п и с е ц ь

Безперечно. Алквіад розповідає про це. Він наділив золотом Фріну і Тімандру. Крім того, він роздавав золото — і не в малій кількості — бідним бездомним солдатам. Кажуть, велику суму дав він своєму управителеві.

П о е т

Отже, його розорення — тільки спосіб вивірити друзів?

Ж и в о п и с е ц ь

І ніщо інше. Ось побачите, він знову з'явиться в Афінах і розквітне, як пишна пальма. Тим-то й слід саме тепер, коли він удає з себе нещасного, запевнити його в нашій прихильності. Ми викажемо цим свою чесність і, дуже можливо, доб'ємося того, заради чого йдемо сюди, якщо тільки чутка про його багатство правдива.

П о е т

Що ви хочете піднести йому?

Ж и в о п и с е ц ь

Цього разу — нічого, тільки покажуся йому. І пообіцяю прекрасну картину.

П о е т

Я зроблю так само: Скажу, що задумав написати про нього дещо.

Ж и в о п и с е ц ь

Кращого й не придумаєш! Обіцянки — якраз у душі нашого часу. Вони відкривають очі сподіванню. А от виконувати їх — набагато нудніш, та її ніхто тепер не дбає про це, крім людей простих і обмежених. Обіцяти — люб'язно й модно; виконувати обіцянки — все одно, що складати духовну або заповіт: це свідчить про тяжке захворювання того, хто підписався внизу.

Т и м о н виходить з печери.

Т и м о н

(вбік)

Чудовий майстер! Та от чи зумієш ти намалювати такого поганця, як сам?

Поет

А я метикую, що б таке пообіцяти йому. Це має бути втілення його самого і разом з тим сатира на розніженість багатих. Вона викриватиме облесників, які йдуть слідом за молодістю та багатством.

Тимон

(вбік)

Ти хочеш для свого твору списати негідника з самого себе? Карпати в інших свої власні пороки? Гаразд, так і роби. У мене знайдеться золото для тебе.

Поет

Що ж, ходім до нього.
Ми зробимо собі велику шкоду,
Якщо таку пропустимо нагоду.

Живописець

Це правда.
Днем користайсь, не жди нічної тіні,
Шукай свого при сонячнім промінні!
Ходім!

Тимон

(вбік)

Гаразд, я стріну вас. Який могутній
Ти бог, о золото, якщо на тебе
У храмі моляться, в сто раз бруднішим
За хлів, де свині сплять!
Ти щогли ставиш, і скородиш хвилі,
Й рабів підносиш! Тож пануї і далі!
І хай чума, що пекло посилає,

Святих угодників твоїх вінчає!
Ось я зустріну їх.

(Виступає вперед).

Поет

Ми вас вітаєм,
Достойний наш Тимоне!

Живописець

І недавній
Наш покровителю!

Тимон

Невже судилось
Мені побачить двох афінян чесних?

Поет

Добродію!
До нас так часто ви були ласкаві!
Дізнались ми, що ви пішли із дому,
Що вас покинули зрадливі друзі,
Чю невдячність — о гидкі потвори! —
Не зможе небо усіма бичами...
Як! Зрадить вас,
Хто благородством сяяв, наче зірка,
Хто їм життя й достаток дарував!
Я збурений! Я слів знайти не можу,
Якими одягти усю мерзенність
Їх чорної невдячності!

Т и м о н

Не одягай, вона помітніш гола.
Якщо ви чесні, чесними й зостаньтесь —
Ви цим натуру викриєте їхню.

П о е т

І він, і я — обидва ми купались
У щедрій зливі ваших подарунків
І пам'ятаєм це.

Т и м о н

Так, так, ви чесні.

П о е т

Ми хочемо вам стати у пригоді.

Т и м о н

О чесні душі! Як же вас вітати?
Корінням та холодною водою?
Це не для вас.

О б и д в а

Ми хочемо одного:

Служити вам.

Т и м о н

Ви справді чесні люди...
Дізналися, що злото є в Тимона?
Хіба не так? Признайтесь, чесні люди!

Ж и в о п и с е ц ь

Є, є такі чутки. Але до вас
Прийшли ми не за тим.

Т и м о н

Які ж ви добрі
І чесні люди! Вдало ти малюєш:
Ніхто в Афінах так не вдасть! Та й сам
Ти удаєш на славу.

Ж и в о п и с е ц ь

Так, мій пане.

Т и м о н

Так, як кажу. Що ж до твоїх писань,
Вони такі гладенькі та приємні,
Що в них ти сам аж світишся. Проте
Я мушу вам сказати, чесні друзі,
Що є у вас одна маленька вада.
Ні, не страшна вона, і вам її
Не треба виправлять.

О б и д в а

Яка ж то вада?
Ми просимо сказати.

Т и м о н

Боюся, ви
Образитесь.

О б и д в а

Ми будем дуже вдячні.

Т и м о н

І не образитесь?

Обидва

Ніколи в світі!

Тимон

Ви довіряєтеся шахраєві,
Який безбожно дурить вас.

Обидва

Невже?

Тимон

Це чиста правда. Вам і видно, й чути,
Як вас налігують, як вас туманять,
Ви бачите його роботу грубу —
І все ж таки ви любите його,
Годуєте і маєте за друга,
Хоч добре знаєте, яка це шельма.

Живописець

Таких не бачив я.

Поет

І я не знаю.

Тимон

Послухайте, я дуже вас люблю,
Я дам вам золота, позбавтесь тільки
Тих нелюдів. Повісьте, заколіть їх,
Втопіль у пужнику або як-небудь
Інакше вигубить — і знов тоді
Мене одвідайте, і дам я досить
Вам золота.

Обидва

Назвіть їх, щоб ми знали.

Тимон

Коли розійдетесь в різні боки,
З вас кожен буде не один, а в парі.
З архінегідником.

(Живописцеві).

Якщо не хочеш
Побачити на місці, де стоїш
Двох шахраїв, то не підходь до нього.

(Поетові).

Якщо ти хочеш на своєму місці
Лиш одного негідника побачить,
То розлучися з ним. Геть звідси! Ось
Вам золото.

(Б'є їх).

Ви золота хотіли,
Раби нікчемні? Ось вам за роботу
Належна плата! Геть! А ти, алхімік,
Із цього золото зроби для себе!
Геть, підлі пси!

(Проганяє їх і повертається до печери).

Входять Флавій і два сенатори.

Флавій

Ви з ним не зможете поговорити,
Бо так заглибився він сам у себе,
Що й людської подоби не виносить.

1-й сенатор

Веди нас до печери, де живе він.
Афінянам пообіцяли ми
З ним побалакати.

2-й сенатор

У різний час
І настроїв різний у людей буває.
Його таким зробили час і горе.
Але той самий час, колишні статки
Йому вернувши, може повернути
Й колишній настроїв. Проведи до нього,
А там побачим.

Ф л а в і й

Ось його печера.
Хай буде мир і спокій тут! Тимоне!
Тимоне! Вигляньте й поговоріть
Із друзями! Вас хочуть привітати
Від імені своїх співгромадян
Два гідні сенатори афінські.
Поговоріть із ними, ваша милість.

Тимон виходить з печери.

Тимон

Спали їх, сонце добре!

(До сенаторів).

Говоріть,
Бодай ви щезли! Хай болячка сяде
Вам на язик за кожне слово правди,
А від брехливого — по самий корінь
Зжере вогонь його під час розмови!

1-й сенатор

Тимоне гідний...

Тимон

Гідний тільки вас,

Як ви його!

2-й сенатор

Сенатори Афін

Тимонові вітання посилають.

Тимон

Я вдячний їм. Я б їх за це чуюмою
Віддарував, якби зумів дістати
Її де-небудь.

1-й сенатор

О, забудь про те,

Чому й самі не раді ми! Єдиний
У приязні до тебе, наш сенат
Тебе в Афіни просить повернутись.
Тобі призначено високе місце
І титули.

2-й сенатор

Сенатори вважають,

Що непрощенто, грубо помилялись,
Коли забули про твої заслуги.
І от сенат, що рідко відступає
Від рішення свого, відчувши шкоду
Відсутності твоєї, зрозумів,
Що сам прирік себе на підупад,
Відмовившись підтримати Тимона.

Він нас послав розповісти тобі
Про свій великий жаль і повідомить
Про нагороду, що твої всі кривди
Покриє з лишком. Так, тебе чекають
Таке багатство і така любов,
Що можуть викреслить усі образи
З душі твоєї і вписать натомість
Слова любові, щоб ти вічно їх
В собі читав.

Тимон

Ого! Ви зворушили
Мене до сліз! Обчарували! Дайте
Мені жіноцькі очі й серце дурня,
Щоб над словами вашими я міг
Заплакати, сенатори достойні!

1-й сенатор

Ми просимо, щоб ти вернувся з нами
В Афіни наші — наші і твої —
І став правителем. Тебе зустрінуть
З подякою, і віддадуть тобі
Найвищу владу, й піднесеться знову
Твоє ім'я, коли ми одкоша
Дамо запеклому Алквіаду,
Що підриває, наче лютий вепр,
Своєї власної вітчизни корінь.

2-й сенатор

І вже погрожує своїм мечем
Самим Афінам.

1-й сенатор

І тому, Тимоне...

Т и м о н

Гаразд, я згоден. І тому... коли
Почне винищувать Алквіад
Співгромадян моїх, то дайте знати
Алквіадові, що це байдуже
Тимонові. Коли ж почне пустошить
Ясні Афіни, і старих афінян
За бороди ухопить, і віддасть
Священних наших дів на глум і гвалт
Війні звірячій, злобній, дайте знати
Алквіадові ім'ям Тимона,
Що я, жаліючи старих і юних,
Йому сказати можу тільки те,
Що байдуже мені. Нехай лютує!
Про їх ножі не клопочіться, поки
Для них горлянки є у вас. Про мене,
То кожний ножиц у ворожім стані,
Хоч би який малий, ціню я більше
За найшановніше афінське горло.
Лишається припоручити вас
Ласкавому заступництву богів,
Як злодів тюремникам.

Ф л а в і й

Облиште.

Не тратьте слів!

Т и м о н

Я тут компонував
Для себе епітафію. Ви завтра
Її побачите. Я починаю
Одужувать від довгої хвороби —

Від розкоші своєї та здоров'я.
Вернувшись у ніщо, я стану всім.
Ідіть, живіть! Нехай Алквіад
Чумою стане вам, а ви — йому!
І хай так довго буде!

1-й сенатор

Ми даремно

Його вмовляємо.

Тимон

І все ж люблю я
Свою вітчизну, і мене не тішить
Її занепад, як про це говорять.

1-й сенатор

Це добре сказано.

Тимон

Привіт від мене
Ласкавим землякам!

1-й сенатор

Такі слова
Прикрашують уста твої.

2-й сенатор

І в вуха
Вступають наші, як під гул овацій
Вступає триумфатор у ворота.

Тимон

Вітайте їх. Скажіть, що хочу я
Звільнити їх від горя і страждання,

Від боязні перед ворожим військом,
Від мук кохання й різних інших бід,
Що зазнає хисткий природи човен
На небезпечній життєвій дорозі —
Й на знак своєї доброти навчу
Алківіадову шалену злобу
Від себе одвернуть.

2-й сенатор

Я радий чути

Такі слова. Він вернеться в Афіни.

Тимон

Тут недалеко дерево росте,
Я думаю зрубать його невдовзі.
Перекажіть моїм афінським друзям
Всіх звапъ, чинів, од вищих до найнижчих:
Хто хоче врятуватись од нещастя,
Хай поспішить до мене, поки я
Сокири ще не взяв, і на гілляці
Повіситься. Вітайте їх, будь ласка.

Флавій

Облиште-бо його. Він не піддасться.

Тимон

Більш не приходьте. І скажіть в Афінах,
Що вже Тимон собі побудував
Довічний дім на узбережжі моря,
Де покриватиме під час припливу
Його щодня прибоєм буйнопінним
Солоний вал; навідайтесь туди,
І хай оракулом вам буде мій

Надгробний камінь! Замовчіть, уста!
Нехай чума всі шкоди відшкодує!
Хай кожний з нас лише гроби буде!
І тільки смерть зове! О сонце, прав
До заходу! Тимон — одпанував!

(Виходить).

1-й сенатор

Йому навек вросла образа в серце.

2-й сенатор

Даремно ми надіялись на нього!
Вертаймося і спробуймо інакше
Зарадити великому нещастю.

1-й сенатор

Час не стоїть, нам треба поспішати.

Виходять.

СЦЕНА 2

Під стінами Афін.

Входять два сенатори і гонець.

1-й сенатор

Тривожна вість. Чи справді в нього стільки
Солдатів, як ти кажеш?

Г о н е ц ь

Навіть більше.

І так спішить він, що невдовзі тут
Появиться.

2-й сенатор

Велике жде нас лихо,
Якщо Тимон не вернеться.

Г о н е ц ь

Зустрівся

Я з їхнім посланим — він давній друг мій.
Хоч ми і в різних таборах, та дружба
Зуміла ворожнечу подолати,
І ми зайшли в розмову. До Тимона
Він їхав із листом Алквіада,
В якому цей запрошує Тимона
Пристати до походу на Афіни,
Причиною якого був почасти
І сам Тимон.

1-й сенатор

Аж ось і наші друзі.

Входять сенатори, що побували в Тимона.

3-й сенатор

Тимон відпав, не ждїть його. Вже чути:
У барабани ворог б'є! Від руху
Така знялася курява у полі,
Що нічим дихати. Берімо зброю!
Боюся, що не виграємо бою.

Виходять.

СЦЕНА 3

Ліс. Печера Тимона. Недалеко видніється грубий надгробок.
Входить солдат, посланий до Тимона.

С о л д а т

За описом, він тут живе. Ей, хто там?
Ей, озовись! Ніхто не відгукнувся.
А це що? Вмер? Тимон умер! Скінчив
Свій вік недовгий! Мабуть, будував
Тут дикий звір, бо я людей не бачу.
Звичайно, вмер, і це — його могила.
Є й напис, тільки я не прочитаю.
Відтисну воском. Наш начальник знає
Всі літери. Він добре в цьому битий,
Дарма що молодий. Він на Афіни
Вже, мабуть, наступ починає згубний,
Щоб здійснити свій замір честолюбний.

(Виходить).

СЦЕНА 4

Під стінами Афін.
Сурми.

Входить Алквіад з військом.

А л к і в і а д

Сурміть розпусним, боязким Афінам
Наш грізний наступ!

Подається сигнал до переговорів. На міських стінах з'являються сенатори.

Розгнуздано в Афінах досьогодні
Ви панували, волею своєю
Закони замінивши. Я і ті,
Хто спав під дахом вашого державства,
Скитались досі, руки опустивши,
І марно скаржились. Прийшла пора,
Прокинулася сила в прохачеві
Й гукнула: «Годі!» Час у ваших кріслах
Спочинути безмовному стражданню,
А грошовитому нахабству — бігти,
Конаючи від страху! .

1-й сенатор

Молодий,
Достойний ватагу! Коли ще тільки
В думках ти ремствував, коли у тебе
Ще сили не було, а в нас причин
Тебе боятися, старались ми
Твоє шаленство пом'якшить бальзамом,
Хотіли згладити свою невдячність
Любов'ю, що її переважала.

2-й сенатор

Хотіли до Афін ми привернути
Тимона гнівного, пропонували
Йому якнайщедріші нагороди.
Не всі невдячні ми, не всі ми карі
Такої заслуговуєм.

1-й сенатор

Не ті,
Хто воздвигав оці високі мури,

Тебе образили. Та й не годиться,
Щоб через їхні особисті вчинки
Ці башти, школи її статуї ушали.

2-й сенатор

Та вже й живих немає винуватців
Твого вигнання! Їм розбила серце
Ганьба за вчинок їхній нерозумний.
З розвинутими стягами вступай
В Афіни наші, ватагу достойний,
І кожного десятого зітни,
Якщо так ревно вимагає помста
Нелюдської поживи. Вдовольнись
Десятою частиною. Хай смерть
Значить того, кого призначить жереб.

1-й сенатор

Не всі причетні до твоєї кривди.
Живі за мертвих не відповідають,
І злочини у спадок, як земля,
Не переходять. Отже, дорогий
Наш співвітчизнику, в Афіни наші
Введи війська свої, але покинь
За мурами свій гнів. Щади Афіни —
Свою колиску і свою рідню,
Яка загине від твого шаленства
Із тими вкупі, хто тебе покривдив!
Прийди і вилучи, немов пастух,
Що вилучає хворих із кошари,
Та не вбивай усіх!

2-й сенатор

Ти швидше зможеш

Свого добитись усміхом привітним,
Ніж прорубатися мечем до цілі.

1-й сенатор

Торкнись ногою до міцної брами —
Й відчиниться вона, коли вперед
Пошлеш ти серце добре — повідомить
Про дружні заміри.

2-й сенатор

Кинь рукавичку —
Або що здумаеш — на знак того,
Що зброєю ти хочеш скористатись
Для задоволення своєї честі,
А не для бешкету. І хай солдати
Лишаються у місті, поки ми
Не здійснимо усі твої бажання.

Алквіад

Ось рукавичка. Тож зіходьте з мурів
І відчиняйте браму безборонну!
Із ворогів Тимона і моїх
Лиш ті впадуть, кого самі на кару
Ви оддасте, — і більш ніхто. Щоб страху
Вам заміри мої не навівали,
Я заявляю: ні один солдат
З поста не зійде й не посміє в місті
Порушити встановлений порядок.
А неслухняних будете самі
Судить якнайсуворіш.

Обидва сенатори

Благородні

Ти вимовив слова!

А л к і в і а д

Зіходьте з мурів

І виконайте вашу обіцянку!

Сенатори спускаються з мурів і відчиняють браму. Входить солдат.

С о л д а т

Начальнику мій славний! Вмер Тимон!
На березі морським його могила.
На ній знайшов я вирізьблений напис
І зняв на віск, щоб відтиском м'яким
Невідання моє заговорило.

А л к і в і а д

(читає)

«Віддавши душу жалюгідну, тут жалюгідний прах спочив.
Не треба імені питати. Чума на вас, на лютих псів!
Усіх людей запеклий ворог, заснув Тимон в землі сирій.
Живий, кляни його, та тільки тут не затримуйся, не стій!»

Це віддає твій настрій передсмертний.
Хоч наше людське горе зневажав ти
І глузував з потоку наших дум
І з крапельин скупих людських очей,
Але навчив тебе твій розум світлий,
Як змусити безмежного Нептуна
Відпущені гріхи твої довіку
Над бідною могилою твоєю
Оплакувать. Немає серед нас
Достойного Тимона. Та про нього
Ми ще згадаємо. Ведіть мене
У ваше місто. Хочу я оливоу
З мечем з'єднати. Відтепер нехай

З війни народжується мир, а мир
Хай стримує війну, її на вічні віки
Хай одне одному готують ліки.
Ударте в барабан!

Виходять.

БУРЯ

Переклад
МИКОЛИ БАЖАНА

ДІЙОВІ ОСОБИ

- Алонзо, Неаполітанський король.
Себастьян, його брат.
Пр'юсперо¹, законний герцог Міланський.
Антоніо, брат його, самозваний герцог Міланський.
Фердінанд, син Неаполітанського короля.
Гонзало, старий чесний радник Неаполітанський.
Адріан } вельможі.
Франсіско }
Калібан², потворний дикун, раб.
Трінкуло³, блазень.
Стефано, ключник-п'яниця.
Капітан корабля.
Боцман.
Матроси.
Міранда⁴, донька Прюсперо.
Аріель⁵, дух повітря.

Ірида
Церера
Юнона
Пімфи
Женці

} духи.

Інші духи, що служать Просперо.

Місце дії — море, корабель; пізніше — безлюдний острів.

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА 1

Корабель серед моря. Буря, грім, блискавка.
Входять капітан корабля і боцман.

Капітан

Боцмане!

Боцман

Тут, хазяїне. Чого треба?

Капітан

Гукни матросів! Жвавіше повертайтеся, а то розтрощимось об скелі! До роботи! До роботи!

(Виходить).

Входять матроси.

Б о ц м а н

Гей, дітки! Сміліше, сміліше, дітки! Мерщій, мерщій!
Слухайтесь капітанового свистка! А тепер хай вітер дме,
доки не лусне!

Входять Алонзо, Себастьян, Антоніо, Гонзало,
Фердінанд та інші.

А л о н з о

Слухай, милий боцмане. Де капітан? Підбадьорить
матросів.

Б о ц м а н

Прошу вас, зійдіть донизу.

А н т о н і о

Де капітан, боцмане?

Б о ц м а н

Хіба ви не чуєте його? Ви нам заважаєте працювати,
— сиділи б по своїх каютах, тут ви тільки допомагаєте
бурі.

Г о н з а л о

А ти б, добродію, тихше.

Б о ц м а н

Коли море стане тихшим. Геть звідси! Що таке ваш
король для цих розбурханих хвиль? До кают, замовкніть,
не заважайте нам!

Г о н з а л о

Гаразд, проте не забувай, кого ти везеш.

Б о ц м а н

Зі всіх, хто тут є, мені найлюбіший — я сам. От ви радник, якщо ви можете своїми радами втихомирити оці стихії і навести лад у природі, — порядкуйте, ми й за мотузок не візьмемось. А не можете, то дякуйте богові, що дожили до своїх літ, ідіть в каюту і приготуйтеся до всякого лиха, яке може спіткати нас в цю нещасливу годину. Сміліше, дітки! Геть з дороги, кажу я!

(Виходить).

Г о н з а л о

Я трохи заспокоююсь, дивлячись на цього молодця. Мені здається, він не виглядає, щоб йому судилося потопитись: у нього викапане обличчя шибеника. Допровадь же його, люба доле, до шибениці! Хай приготована для нього мотузка стане канатом, що врятує нас, бо з нашого мотузця нема пуття. Якщо ж йому не судилося вмерти на шибениці — наші справи кепські!

Виходять.

Повертається б о ц м а н.

Б о ц м а н

Ану спускайте брамстеньгу! Мерщій! Нижче, нижче! Спробуємо правувати самим тільки гротом.

Крик внизу.

А чума на вас, горлані! Так кричать, що не чути й бурі, не тільки нас.

Входять Себастьян, Антоніо і Гонзало.

Знову сюди? Чого вам тут треба? Хочете, щоб ми кинули роботу й пішли на дно? Певне, вам охота потопитись?

С е б а с т ь я н

А заціпило б тобі, блюзніре, гавкучий, немилосердний
собако!

Б о ц м а н

Ну, тоді працюйте самі!

А н т о н і о

Повісити тебе, повісити, собако, байстрюче, горластий
нахабо! Та ми менше боїмося потонути, ніж ти!

Г о н з а л о

Я вам кажу: цей не потоне, хоч би корабель був утлі-
ший од горіхової шкаралупи і нестійкий, мов розпусна
жінка.

Б о ц м а н

Керуйте по вітру, по вітру! Тримайтесь курсу! В мо-
ре! Далі від берега!

Входять матроси, геть мокрі.

М а т р о с и

Все гине! Моліться, моліться! Все гине!

Виходять.

Б о ц м а н

Невже ковтнемо ми холодного?

Г о н з а л о

Король і принц вже моляться. Ходім,
Помолимося вкуші. Наша доля
Така, як їх.

С е б а с т ь я н

Мене проймає лють.

А н т о н і о

Ми гинемо через отих п'яниць!
Брехуне клятий, хай би десять раз
Втопився ти!

Г о н з а л о

Та ні,— його повісять,
Хоч би всі краплі тут чинили опір
І прагнули поглинути його!

Г о л о с и

(всередині корабля)

Помилуй, боже! Гинемо ми, гинемо!
Прощай, дружино! Прощавайте, діти!
Прощай, мій брате! Гинем, гинем, гинем!

А н т о н і о

Потонемо ж укупі з королем.

(Виходить).

С е б а с т ь я н

Піду і з ним навіки попрощаюсь.

(Виходить).

Г о н з а л о

Ось коли я віддав би тисячу миль моря за один акр
неродючої землі, порослої хоч вересом, хоч терням. Хай
буде воля божа, а я б радше вмер на суходолі.

(Виходить).

СЦЕНА 2

Острів. Перед входом в печеру Просперо.
Входять Просперо і Міранда.

Міранда

Якщо, мій тату, чарами своїми
Ви розгойдали диких вод глибінь,—
То втиште їх. З небес неначе лється
Смола смердюча, море ж рине в небо
Гасити пломінь. О, як я страждала,
Узрівши муки інших! Вщент розбилось
Суденце славне, де були, напевне,
Шляхетні й чесні люди. О, цей крик
Пройняв мене! Нещасні, всі пропали!
Якби була всесильним богом я,
То звергла б море у земні безодні,
Щоб врятувать нещасний корабель,
А з ним і бідні душі.

Просперо

Заспокойся,
Своєму серцю чулому скажи,
Що зла не сталося.

Міранда

О зловісний день!

Просперо

Біди не сталося. Я розбурхав бурю
Заради тебе, дочечко єдина,
Бо ти не знаєш, ким ти є насправді,

Хто я такий, чому тут опинився.
Ні, я не тільки Просперо, твій батько,
І вбогої печери оцієї
Господар вбогий.

М і р а н д а

Я питати вас
Не важилась.

П р о с п е р о

Тепер прийшла пора,—
Повинен я про все тобі повісти.
Допоможи магічний плащ мій зняти¹.

(Кладе плащ додола).

Лежи, мій чаре! Ти ж не плач, вгамуйся:
Оте страшне видовище, яке
Торкнулось струн чутливих твого серця,
Навмисне я своїм чаклунським вмінням
Так уладнав, що навіть волосинка
Не впала з голови отих людей,
Що їхні зойки з болем ти вчувала,
Бо думала, що гинуть. Тож сідай
І слухай те, що знать повинна.

М і р а н д а

Часто

Ви починали розповідь про те,
Хто я така, але змовкали раптом.
Домислитись сама я не могла,
А ви казали: «Стій, іще не час».

П р о с п е р о

Цей час настав, він змушує тебе
Уважно слухать. Пам'ятаєш ти
Ті дні, коли ми не жили в печері?
Ні, ти не можеш пам'ятать — тобі
Минав лиш третій рік.

М і р а н д а

Я пам'ятаю.

П р о с п е р о

Що саме? Чи будинок, чи людей?
Скажи, який же образ найясніше
Зберігся в пам'яті?

М і р а н д а

Ті давні дні
Не дійсністю здаються, а сновиддям.
Та в пам'яті я дещо зберегла.
Я згадую: мене жінки гляділи,
Було їх п'ять.

П р о с п е р о

Було їх більш, Мірандо,
Та як могла ти їх запам'ятати?
А що іще ти бачиш, зазирнувши
В туман минулого, в бездонність часу?
Якщо ти згадуєш часи, коли
Ще не жила отут, то, певне, пам'ятаєш
І те, як ми на острів цей дістались.

М і р а н д а

Ні, я цього чомусь не пам'ятаю.

П р о с п е р о

Дванадцять літ тому назад, Мірандо,
Дванадцять літ тому назад твій батько
В Мілані був володарем могутнім
І герцогом.

М і р а н д а

То ви — не батько мій?

П р о с п е р о

Твоя цнотлива мати називала
Тебе моєю донькою; твій батько
Був герцогом Міланським. По закону
Ти — спадкоємиця його.

М і р а н д а

О боже!

Яка ж недоля нас сюди загнала,
Чи, може, доля?

П р о с п е р о

Так і так, дівчатко:
Недоля звідти вигнала, а доля
Нас привела сюди.

М і р а н д а

О, серце в мене
Стікає кров'ю! Скільки болю вам
Я завдала, згадавши про минуле.
Благаю вас, розповідайте далі.

П р о с п е р о

Антоніо — мій рідний брат, твоїй дядько...
Запам'ятай, що може й рідний брат
Зрадливим бути. Я його й тебе
Любив незмірно й передав йому
Всю владу в краї, дужчому за інші.
Був Просперо державним вмінням славен,
Та він кохався у мистецтвах вільних,
У всяких дивних потайних науках.
Отак, всю владу брату передавши,
Я захопивсь мистецтвом чародійства,
І далі й далі від державних справ
Відходив я. А твоїй підступний дядько...
Ти слухаєш?

М і р а н д а

Я слухаю уважно.

П р о с п е р о

Навчився він задовольнять прохання:
Кому — відмовити, кого — наблизить,
Кого — прогнати. Слуг моїх і друзів
Переманив до себе. Їх впізнати
Не міг я згодом, — так вони змінились.
В руках тримав він всі ключі держави
І на свій лад усі серця настроїв;
Як плющ, сповив він дерево державне
І соки всі висмоктував із нього...
Уважно слухай, щоб запам'ятать!

М і р а н д а

О батьку мій, я слухаю.

П р о с п е р о

Отож

Я, занебувши всякі світські справи,
На самоті збагачував свій розум
Науками, чужими для юрби,
Та, зрікшись справ державних, в серці брата
Я намір злий збудив. Моя довіра,
Немов зичливість до дитячих примх,
Зродила в ньому хитроці й підступність,
Які ставали глибшими, що більше
Я довіряв, а довіряв незмірно,
Упевнений у браті, як в собі.
Тим часом він, владуючи в державі,
Привласнював не тільки мій прибуток,
Але й шукав, де міг би обернути
Собі на користь всі мої права.
Він гріх вчинив, забувши, ким він є,
Повірів сам своїй брехні, немов
Є герцогом насправді, переплутав
Себе зі мною і занісся дуже,
Поводячись, як справжній князь. Зростала
Його пиха... Ти слухаєш мене?

М і р а н д а

Ця ваша повість і глухого зцілить.

П р о с п е р о

Щоб не було різниці поміж тим,
Ким був, і тим, яким він прагнув стати,
Мій брат рішив сам панувати в Мілані.
А я, бідак? Моєї книгозбірні
Для мене досить, бо в державі більший

Нездатен я і панувать. Піддавшись
Жадобі влади, змовивсь потаємно
Він з королем Неаполю, поклав
Йому платити данину́ щорічну,
І герцогську корону брат схилив
Перед вінцем бундючним короля,
Примусивши наш гордий, вільний край
Зігнутись низько. Бідний мій Мілан!

М і р а н д а

О господи!

П р о с п е р о

Дізналась ти про нього,
Що він накоїв, ким він став. Скажи,
Чи брату личить так чинити?

М і р а н д а

Г р і х

Про рідну бабку щось лихе подумать,
Але бува, що й гідне лоно родить
Негідників.

П р о с п е р о

А далі ось що сталося:
Король Неаполю, мій лютий ворог,
Прислухався до братових запевнень
І сам пообіцяв у нагороду
За те, що брат піде в його підданці,
Позбавити мене й мою родину
Всіх привілеїв герцогських, віддавши
Моєму брату наш Мілан чудовий.
Тоді і взявсь Антоніо за діло:

По-зрадницьки він браму розчинив,
В Мілан своїх прихильників пустивши.
Ці посіпаки витягли вночі
Мене з тобою. Плакала ти.

М і р а н д а

Горе!

Не згадую, як плакала тоді,
Але тепер заплачу знов: є з чого.
Вже очі повні сліз.

П р о с п е р о

Послухай далі,

А потім я іще скажу тобі,
Які ми справи маємо звершити.
Як би не це — навіщо і казати?

М і р а н д а

Чому ж вони тоді, тієї ночі,
Не вбили нас?

П р о с п е р о

Питання влучне, доню,

Породжене моїм оповіданням.
Мене любив народ. Вони не сміли
Заплямувати себе моєю кров'ю,—
Вони хотіли злочин приховати
За начебто шляхетними ділами.
Тож похапцем вони нас потягли
І вивезли на кораблі у море,
А там пересадили силоміць
В гниле, старе суденце. Без вітрил,
Без щогл і весел. Звідтіля й шури

Уже втекли. Отам нас полишили,
Щоб ми благали милості у хвиль,
Які наш човник, ревучи, швиргали,
Та ще й вітри гукали співчутливо,
Хоч тільки шкодило їх співчуття,
Бо гнало нас все далі в море.

М і р а н д а

Леле!

Ви мучились зі мною!

П р о с п е р о

Ти, мов ангел,
Мене порятувала. Ти всміхалась,
Бо небеса дали тобі відвагу,
А я тим часом лив у море сльози
І нарікав на долю. Ти мій розпач
Розвіяла. Я мужньо зніс нещастя.

М і р а н д а

А як же ми до острова добрались?

П р о с п е р о

Господь поміг: води та їжі трохи
Дав Гонзало — з Неаполя він родом.
Йому король нас знищити звелів,
А він з жалю нам їжу дав і одяг,—
Це нас в біді тяжкій порятувало.
Він, знаючи, як я люблю читати,
Поклав сюди ще й декілька книжок
З моєї книгозбірні. Я ціную
Їх більш за трон.

М і р а н д а

О, як би я хотіла
Його побачить!

П р о с п е р о

(знову вдягає плаща)

Я зведусь на ноги,
А ти сиди і слухай, як кінчилась
Пригода. Ми до острова добрались,
Тут я тебе виховував і дав
Тобі всіляких знань далеко більше,
Ніж мають їх принцеси, що марнують
Свій час в розвагах і недбалих вправах.

М і р а н д а

Хай бог віддячить вам! Скажіть-но, тату,
Бо це мене турбує, а навіщо
Зняли ви бурю?

П р о с п е р о

Слухай: сталось диво.
Зласкавилась фортуна наді мною,
Сюди, до цього берега, прибивши
Моїх підступних ворогів. Я бачу
У цім веління віщих зір; я мушу
Їх впливові піддати власну долю,
Бо, якщо я їх знехтую, зневажу,
То добрий вплив їх зникне. Я кіпчаю,—
Ти хочеш спати, тож засни мерщій,
Засни, я знаю, як ти натомилась.

Міранда засинає.

Явися, мій прислужнику, явись!
Прийди, мій Аріелю! Жду.

Входить Аріель.

Аріель

Вітаю, пане! Я з'явивсь, владарю,
Щоб всі бажання ваші вдовольняти,
Пливти, летіти, в полум'я пірнати,
На хмарку сісти. Аріель ладен
Всіх сил докласти, щоб наказ ваш владний
Найкраще виконать.

Просперо

Признайся, духу,—
Чи ти зробив усе, як я бажав?

Аріель

Достоту все. Нагрянув я раптово
На королівський корабель. В каютах,
На палубі, на носі, на кормі
Я сіяв жах. Час од часу, розпавшись,
То тут, то там я пломенів огнем,
Горів на реях, щоглах і бушприті.
Куди й Юпітеровим блискавкам,
Цим вісницям страшних ударів грому,
Рівнятися до мене! Рев і тріск
Так оточив хороброго Нептуна,
Аж він здригнувся у своїх пучинах
І затремтів в його руці тризуб.

Просперо

Мій славний духу! Чи там був сміливець,
Що не стервся?

А р і е л ь

Не було нікого.

Жах навісний пройняв усіх, і кожен
Шалів з'одчаю. Всі, крім моряків,
В бурхливе море з корабля стрибали,
Настрашені моїм огнем. А перший
Був Фердінанд, син короля. Він зразу
Стрибнув у море, кричучи: «Вся нечисть
Сюди прибігла з пекла!»

П р о с п е р о

Так, мій духу!

А берег був далеко?

А р і е л ь

Поряд, пане.

П р о с п е р о

Вони в безпеці?

А р і е л ь

Ані волосинки

Не впало з них; на одягу — ні плями,
Він навіть став чистіший, аніж був.
Все зроблено, як ти звелів зробити:
По двох, по трьох я витяг їх на острів,
Лиш королівський син тепер один
Деся тулиться на острові в куточку,
Сидить, зітхає і ламає руки.

П р о с п е р о

А де подів ти корабля, й матросів,
І решту флоту?

Аріель

Корабель в безнеці,

Він — в гавані, в тій затишній затоці,
Де ви колись дали мені наказа,
Щоб я для вас з Бермудських островів²
Приніс роси. Там корабель припнув я,
А всіх матросів їхній труд тяжкий
Та ще й мое чаклунство так приспали,
Що, замкнені під палубою, сплять.
Я решту флоту був порозганяв
На всі боки по Середземнім морі,—
Тепер вони докупи позбирались
І сумно до Неаполю пливуть;
Всі бачили, як гинув корабель,
Отож гадають, що й король загинув.

Просперо

Ти пречудово, Аріелю, діяв,
Проте багато справ на тебе жде.
Котра година?

Аріель

Деся уже опівдні.

Просперо

Ще двічі перекинемо годинник,—
До шостої ми впоратися мусим,
Тож не барімося.

Аріель

Знову працювати?
Якщо мені ви даєте роботу,

Тоді дозвольте,— вам я нагадаю
Обіцянку, не виконану вами
І досі ще.

П р о с п е р о

Так, так! Ти докоряєш?
Чого від мене хочеш?

А р і е л ь

Хочу волі.

П р о с п е р о

Звільнить до строку? Не звільню!

А р і е л ь

Благаю!

Згадайте: вам прислужував я ревно,
Робив як слід, не скарживсь, не брехав,—
Пообіцяли ви мене звільнити
На рік раніше.

П р о с п е р о

Ти забув, невдячний,
Хто врятував тебе од муки?

А р і е л ь

Ні.

П р о с п е р о

Ні, ти забув. Вважаєш за тягар
Служить мені, рятівнику своєму,
В глибін морів пірнати ради мене,
З холодним вітром півночі літати.

До надр земних, закляклих од морозу,
Докопуватись вперто.

Аріель

Ні, мій пане.

Просперо

Крутію, брешеш! Ти уже забув
Про ту огидну відьму Сікораксу,
Що в три погибелі уся зігнулась
Від старості і люті: Ти забув?

Аріель

Мій пане, ні.

Просперо

Забув. Ану, скажи,
Де народилась відьма? Говори ж!

Аріель

В Алжирі, пане.

Просперо

Так. Тобі я мушу
Щомісяця нагадувать про те,
Що скоїла з тобою Сікоракса,
А ти все рівно забуваєш. Відьму
За злочини і за жахливі чари
З Алжіру вигнали. Мене дивує,
Чому її тоді не вбили. Правда?

Аріель

Мій пане, так.

П р о с п е р о

Матроси привезли

Сюди сю відьму з дитинчатком вкупі
І тут покинули. А ти, мій рабе,
Як нині звеш себе, тоді цій відьмі
Служив, але по доброті своїй
Не міг страшним бажанням догоджати,
Не міг наказам зв'їрячим коритись.
Вона, на тебе розлютившись дуже,
Покликала ще могутніших духів,
І силоміць вони тебе загнали
В розколину соснової колоди.
Ти там, защемлений, дванадцять років
Страждав. Тим часом відьма вмерла. Ти ж
Лишивсь, як був, лиш ненастанно вив,
Як от скрегочуть безупинно жорна.
Тоді цей острів був цілком безлюдний,
Тут жив лише її потворний син,
Руде щеня, гидке поріддя відьми.

А р і е л ь

Це Калібан, він син її.

П р о с п е р о

Я знаю.

Тепер він раб мій — Калібан дурний.
Послухай же, в яких тяжких стражданнях
Тебе знайшов я тут: на стогін твій
Лише вовки виттям відповідали,
Він ятрив серце лиш ведмедам лютим.
Цієї муки клятої із тебе
Була б нездольна зняти й Сікоракса,
А я примусив чарами своїми

Розщеплений сосновий пень роздатись
І випустить тебе.

Аріель

Спасибі, пане.

Просперо

Як будеш ремствувати — розколю
Он того дуба і в дупло коряве
Тебе вжену; стогнатимеш отам
Ще зим з дванадцять.

Аріель

Змилуйтеся, пане.

Робитиму як слід і всім наказам
Коритимусь.

Просперо

Роби, як я велю,

І днів за два пущу тебе на волю.

Аріель

Який же ви, мій пане, благородний!
Наказуйте, що мушу я робити!

Просперо

Отож іди і обернись на німфу,
Зроби отак, щоб я тебе побачив,
Для інших невидимим будь. Мерщій
Суди вертайся як морська красуня.

Аріель виходить.

Прокинься, люба донечко, прокинься,
Ти добре спала, час і прокидатись.

М і р а н д а

(прокидаючись)

На мене ваша дивовижна повість
Гнітючий сон навіяла.

П р о с п е р о

Отямся.

Де Калібан? Ходім туди, хоча
Він і слівця по-доброму не скаже.

М і р а н д а

О тату, він такий мені бридкий —
Огідно їй глянуть.

П р о с п е р о

Хоч який він є,

А нам корисний: вогнище розпалить,
Дров нарубає, всю тяжку роботу
Поробить він. Гей, Калібане! Рабе!
Виходь, тварюко!

К а л і б а н

(з печери)

Тут ще дров багато.

П р о с п е р о

Іди сюди, наказую. Ти іншу
Роботу маєш. Вилізь, черепахо!

Входить Аріель у вигляді морської німфи.

Чудовий вигляд, Аріелю мій!
Іди сюди, тобі скажу щось нишком...

Аріель

Мій пане, буде зроблено як слід.

(Виходить).

Просперо

Ти, клятий рабе, виродку безтямний,
Гидка потворо, не барись, виходь!

Входить Калібан.

Калібан

Бодай би та отруйлива роса,
Яку моя матусенька збирала
З гнилих боліт воронячим пером³,
На вас обох упала! А бодай би
Південний вітер вас ошпарив так,
Щоб ваше тіло вкрилось пухирями!

Просперо

Ні, певне, це тебе вночі сьогодні
Візьмуть такі і кольки в боці, й корчі,
Що з болю ти і дихати не зможеш;
Нечисті духи опадуть тебе
І так скубтимуть, що подібний станеш
До сот бджолиних. Гірше, аніж бджоли,
Вони пектимуть.

Калібан

Дайте пообідать.

Цей острів — мій, його мені лишила
Моя матуся Сікоракса. Ви
Його підступно в мене відібрали.
Коли ви вперше появились тут,

То бавились, балакали зі мною,
Водою ягідною напували,
Навчали, як я маю називать
Оті вогні, що блимають вгорі.
Тоді вас полюбив я і охоче
Вам показав усі місця найкращі,
Ключі джерельні, ями соляні,
Безплідні пустища, плодючі луки.
Клену себе, що так вчинив! Нехай
Вас опадуть всі чари Сікоракси,
Всі жаби, і жуки, і кажани її!
Тепер я став у вас рабом єдиним,
А був спочатку сам для себе паном.
Мене загнали в цю печеру ви,
Забравши острів мій.

П р о с п е р о

Брехливий рабе,
На тебе діє лиш батіг, не ласка.
А я до тебе ставився по-людськи,
В своїй печері притулив, докіль ти
Не зазіхнув на честь дочки моєї.

К а л і б а н

Ха-ха! Ха-ха! Шкода, не пощастило —
Завадили, а то б я заселив
Цей острів Калібанами.

П р о с п е р о

Тварюко,
Тебе ніяка ласка не бере,
Лише на зло ти здатен. Я спочатку
Тебе жалів, навчав тебе невпинно,

Як називать всі речі. Ти ж, дикун,
Не знав нічого і лише ревів,
Мов дикий звір. Тебе навчив я мови,
Щоб висловити міг свої бажання.
Тепер ти розумніший став, проте
Є щось таке в твоїй натурі підлій,
Чого не можуть знести чесні люди.
Ось через що замкнув тебе в печері.
І це зробив я вірно: заслужив
Ти на покару гіршу, ніж тюрма.

К а л і б а н

Мене навчили мови. Що ж, є користь —
Я нині вмію проклинать. Бодай
Чума червона вас обох вхопила,
Та й мову вашу з вами!

П р о с п е р о

Геть звідсіль,
Відьомське сім'я! Принеси нам дров,
А потім іншу дам тобі роботу.
Чого плечима знизуєш, скажений?
Не будеш ревно слухати наказів,
То я нашлю такі на тебе корчі,
Що всі кістки покрутить, так завиєш,
Аж звірі затремтять.

К а л і б а н

Не треба, згляньтесь!

(Говорить убік).

Корюсь йому, бо він чаклун могутній,
Сам Сетевос⁴, бог матінки моєї,
Йому, як пану, служить.

Пр о с п е р о

Швидше, рабе!

Калібан виходить. Входить Аріель; він, невидимий, грає й співає. За ним іде Фердінанд.

Аріель

(співає)

«Духи, злетіть на цей жовтий пісок,
Тут починайте танок,
Ніжно вклоніться і станьте в ряди,
Втихло бурханія води,—
Час для забави і танцю наспів,—
Хай, любі духи, лунає ваш спів».
Цить, цить!

Д у х и

(з усіх боків)

Боу-вою!

Аріель

Чуєте, пес гавкотить.

Д у х и

(з усіх боків)

Боу-вою!

Аріель

Цить, цить. Чути мені
Півнів досвітні пісні.

Крик: «Кукуруку!»

Ф е р д і н а н д

Звідкіль я чую музику? З повітря
Чи з надр земних? Та ось уже й не чути.
Це, певне, гімн якимсь богам тутешнім.
Як я сидів на березі і тужно
Оплакував загибель короля,
Ця музика, над водами майнувши,
Їх лютість вгамувала і мені
Принесла спокій. Я пішов за нею,
Вірніш, вона мене манила йти,
І я пішов за піснею: Та раптом
Вона затихла... Ні, лунає знову.

А р і е л ь

(співає)

«Пірнув на сажнів п'ять, мабуть,
Твій батько. Там зберігся він:
Кістки коралами стають,
А очі — парою перлин;
Бо морю дивний чар дано:
Все робить скарбами воно.
Там німфи лунко б'ють у дзвін».

Д у х и

Дін-дін!

А р і е л ь

Послухай! Чую я: «Дін-дін»!

Ф е р д і н а н д

Про мого батька згадує ця пісня,—
Співає дух, бо звуки неземні;
От зараз чую, як вгорі лунають.

П р о с п е р о

(до Міранди)

Ти піднеси очей своїх запони
В оздобі вій. Поглянь, що бачиш ти?

М і р а н д а

Що це таке? Це дух? Дивіться, тату,
Як все він оглядає навкруги.
Який він гарний! Це, напевне, дух.

П р о с п е р о

Ні, дівчинко, він їсть, і спить, і має
Чуття, як наші. Був на кораблі
І цей юнак. Його прибило горе,
Воно, як черв, підточує красу,
А то б його назвала ти прекрасним.
Своїх супутників він втратив і тепер
Блукає, їх шукаючи.

М і р а н д а

Я можу

Його назвать божественним створінням,
Гарніших я не бачила.

П р о с п е р о

(нишком)

Все йде,

Як я задумав. Духу, любий духу,
За це я відпущу тебе позавтра.

Ф е р д і н а н д

Так, це богиня і на честь її
Лунали ті пісні... Скажіть, благаю:
Ви живете на острові оцьому?
Пораду дайте, як мені тут жити.
Нарешті от останнє запитання:
О чудо! Хто ви? Дівчина земна
Чи ні?

М і р а н д а

Ніяке я не чудо, пане.
Я — дівчина.

Ф е р д і н а н д

О боже! Рідна мова!
Я був би головний поміж людьми,
Що мовою цією розмовляють,
Якби між ними опинився зараз!

П р о с п е р о

Ви? Головний? Що сталося б із вами,
Якби король Неаполю це чув?

Ф е р д і н а н д

Аж дивно чути мову про Неаполь
Із ваших уст. Не мусив би я плакати,
Якби король Неаполю ще міг
Мене почути. Я тепер — король,
Бо сам я бачив, як у морі гинув
Король — мій батько.

М і р а н д а

Жаль мені його!

Ф е р д і н а н д

Загинув він і почет весь, а з ними
Міланський герцог вкупі з милим сином ⁵.

П р о с п е р о

(убік)

Міланський герцог з милою дочкою
Відразу довели б, що це — неправда,
Але ще не пора... О, як вони
Вже обмінялись поглядами палко!
Мій Аріелю, будеш вільний ти!

(До Фердінанда).

Дозвольте змовить, добрий чоловіче:
Боюсь, що ви вдались оце до кривди.

М і р а н д а

(убік)

Навіщо з ним так прикро говорити?
Це ж третій чоловік, якого я
В житті побачила, проте він перший,
Що викликав зітхання в серці. Хай же
Зласкавиться мій батько і мене
Послухає.

Ф е р д і н а н д

О дівчино, якщо ви
Своїх чуттів не віддали нікому,
То королевою зроблю я вас
В Неаполі.

П р о с п е р о
Обережніше, пане!

(Убік).

Вони удвох — під владою кохання,
Але події надто швидко йдуть,
Їх труднощами трохи загальмую,
Бо він, здобувши легко перемогу,
Її не цінуватиме.

(До Фердінанда).

Стривайте —
Прибрали ви собі чуже ім'я,
Забралися на острів цей, щоб згодом
Його підступно відібрати в мене,
В законного владика.

Ф е р д і н а н д

Ні, клянусь!

М і р а н д а

Не може жити зло в такому храмі!
Як має зло такий чудовий сховок,
То де ж тоді живе добро?

П р о с п е р о

Ходім!

А ти його не борони: він зрадник.
Ходім! Вчеплю вам ланцюга на шию,
В кайдани закую. Лиш воду з моря
Ви питимете, їстимете скойки,
Лушпиння з жолудів чи корінці
Посушені. Ходім зі мною!

Ф е р д і н а н д

Ні!

Я захищатимусь, аж доки ворог
Мене не подолає.

М і р а н д а

Любий тату,
Не поспішайте з вироком суворим:
Він добрий і відважний.

П р о с п е р о

Що? Яйце

Повчає курку?

(До Фердінанда).

Зраднику, сховайте
Свого меча. Ви хвацько замахнулись,
А вдарити не зважились. Нечисте
Сумління ваше, тож мені скоріться,
Інакше враз позбудетесь меча,—
Його цим києм виб'ю з ваших рук!

М і р а н д а

Благаю, тату!

П р о с п е р о

Геть! Пусти мій плащ!

М і р а н д а

Зласкавтесь, пане! Я ручусь за нього!

П р о с п е р о

Мовчи! Ще одне слівце — і я
Тебе не тільки вилаю, а можу
Зненавидіть за ласку до поганця.
Лиш Калібана і його зустріла,
А думаєш, що більше і немає
Чоловіків на світі. От дурна!
Між більшості чоловіків він буде
Мов Калібан, а поряд з ним вони —
Мов ангели.

М і р а н д а

Нехай мій захват справді
Є недостойний, але я не прошу
Зустрітися із кращим.

П р о с п е р о

(до Фердінанда)

Ну, ходім.

Ви слухайтеся мене, бо нерви ваші,
Як за дитинства, кволі стали.

Ф е р д і н а н д

Так.

Я, наче в сні, пригнічений і кволий,
Але це все — і смерть мого батька,
І гибель друзів, і дитяча кволість,
І гримання людини оцієї,
Якій я підкорився, — все дарма,
Все не страшить мене, аби я міг
З вікна в'язниці раз на день побачить
Цю дівчину. Нехай по всіх усядах

Панує воля на землі,— для мене
Просторою тоді й в'язниця буде!

П р о с п е р о

(убік)

Все йде як слід.

(До Аріеля).

Мій Аріелю любий,
Ти виконав наказ.

(До Міранди і Фердінанда).

Ходім зо мною.

(До Аріеля, шепоче на вухо).

Ось що повинен ти іще зробити...

М і р а н д а

Мій батько має кращу вдачу, пане,
Аніж здається. Отакі слова
Від нього вперше я сама почула.

П р о с п е р о

(До Аріеля)

Ти станеш вільний, мов нагірний вітер,
Але виконуй точно всі накази.

А р і е л ь

Достоту кожне слово.

Пр о с п е р о
(до Фердінанда)

Ну, ходім.
(До Міранди).

За нього
Не заступайся, не кажи ні слова!

Всі виходять.

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА 1

Інша частина острова.
Входять Алонзо, Себастьян, Антоніо, Гонзало,
Адріан, Франціско та інші.

Гонзало

Я прошу вас, королю, не журитись —
І ви, і всі ми мусимо радіти,
Бо втратили ми менш, ніж врятували.
Нещастя наше — річ звичайна в світі:
Щодня такі пригоди непокоять
Жінок моряцьких, капітанів суден
І власників купецьких кораблів.
Лиш одиниці з сотень тисяч можуть
Розповідать про чудо отаке,
Яке, наприклад, нас порятувало.
Нехай же, пане, радість порятунку
Всі наші біди спільні переважить!

А л о н з о

Замовкніть ви!

С е б а с т ь я н

(до Антоніо)

Для нього ці поради,
Немов для черева холодна каша.

А н т о н і о

Король не легко збудеться причепи.

С е б а с т ь я н

Слухайте, ось він накручує годинника свого розуму,
ось він зараз почне видзвонювати.

Г о н з а л о

Королю!..

С е б а с т ь я н

Раз! Рахуйте!

Г о н з а л о

Якщо в серце
Пускаємо ми кожне стрічне горе,
То маєм...

С е б а с т ь я н

Гріш!

Г о н з а л о

...то маєм гірш над горе.
Сказали ви вірніше, ніж гадали.

Себастьян

А ви мене мудріше зрозуміли,
Ніж я сказав.

Гонзало

Отож, мій володарю...

Антоніо

Тьху, який він марнотратний на слова.

Алонзо

Благаю вас, облиште!

Гонзало

Добре. Я кінчив. Проте...

Себастьян

Проте ще побалакає.

Антоніо

Б'юсь об заклад, — хто з них, Адріан чи він — перший
півнем запіє?

Себастьян

Старий півень.

Антоніо

Ні, молодий.

Себастьян

Згоден, а що на заклад?

А н т о н і о

Сміх.

С е б а с т ь я н

Гаразд.

А д р і а н

Хоч цей острів і скидається на пустелю...

С е б а с т ь я н

Ха-ха-ха! Ось я вже й розквитався з тобою!

А д р і а н

Хоч він і безлюдний, і майже неприступний з моря...

С е б а с т ь я н

Проте...

А д р і а н

Проте...

А н т о н і о

Цього слівця він не може обминути.

А д р і а н

Тут така ніжна, приємна і тендітна природа...

А н т о н і о

Природа? А, це він про ту тендітну повію.

С е б а с т ь я н

Так, про ніжну і приємну, як він дуже влучно сказав.

А д р і а н

Вітерець дихає тут так солодко...

С е б а с т ь я н

Ніби цей острів має легені, та ще й зогнили.

А н т о н і о

Або ж він повен болотного смороду.

Г о н з а л о

Тут є всі вигоди для життя.

А н т о н і о

Правда. Тільки жити нема з чого.

С е б а с т ь я н

Якщо не зовсім, то мало з чого.

Г о н з а л о

Яка пишна і свіжа трава! Яка зелена!

А н т о н і о

Насправді земля аж руда.

С е б а с т ь я н

Хоч деінде і в зеленій плісняві.

А н т о н і о

Отже, він не дуже помиляється.

С е б а с т ь я н

Ні, помиляється тільки щодо правди.

Г о н з а л о

А найбільше чудо — і це майже неймовірно...

С е б а с т ь я н

Як і більшість чудес.

Г о н з а л о

...що наш одяг хоча й намокнув у морі, а зберіг свій блиск і свіжість; наче його наново пофарбовано, а не зіпсовано солоною водою.

А н т о н і о

Якби хоч одна його кишеня могла говорити, то чи не сказала б вона, що він бреше?

С е б а с т ь я н

Так, або вивернулась би, щоб не втримувати його брехні.

Г о н з а л о

Мені здається, наш одяг такий же новенький, як тоді, коли ми його вперше вдягли в Африці з нагоди весілля прекрасної дочки короля, Кларібель, з королем Тунісу.

С е б а с т ь я н

Чудове весілля і таке ж чудове наше повернення додому.

А д р і а н

Ніколи не мав Туніс за королеву такого зразка досконалості.

Г о н з а л о

Так, з часів удови Дідони ¹.

А н т о н і о

Удови? А бодай тебе! Звідки взялася ця вдова? Вдова Дідона!

С е б а с т ь я н

От зараз він назве ще й Енея вдівцем. Господи, що ти скажеш на це?

А д р і а н

Вдова Дідона, кажете? Дайте-но подумати, вона ж з Карфагену, а не Тунісу.

Г о н з а л о

Оцей Туніс, пане, і був Карфагеном.

А д р і а н

Карфагеном?

Г о н з а л о

Запевняю вас, Карфагеном.

А н т о н і о

Язик в нього як чудодійна арфа.

С е б а с т ь я н

Він споруджує ним мури і будівлі.

А н т о н і о

Які ще небилиці він зараз нам явить?

С е б а с т ь я н

Він, либонь, одвезе цей острів у кишені додому і подарує синові замість яблука.

А н т о н і о

А зернятка посіє в морі, щоб з них вирости інші острови.

А л о н з о

Що?

А н т о н і о

Так, це свого часу буде.

Г о н з а л о

(до Алонзо)

Королю, ми зараз говоримо, що наш одяг здається таким же новеньким, як тоді, коли були в Тунісі на весіллі вашої дочки, яка нині там королевою.

А н т о н і о

Найкращою з усіх, які там були.

С е б а с т ь я н

Додай, будь ласка: окрім вдови Дідони.

А н т о н і о

О, вдова Дідона! Так, окрім вдови Дідони.

Г о н з а л о

Чи мій камзол, королю, не здається таким же новеньким, як і першого дня, коли я вдяг його? Тобто, я кажу, має певний вигляд...

А н т о н і о

Цей вигляд витягнуто з води.

Г о н з а л о

...саме такий, як і на весіллі вашої дочки.

А л о н з о

Мене затуркали розмови ваші,
Аж нудить з них. О, як би я хотів,
Щоб те весілля і не відбувалось,
Бо через нього син мій, певне, згинув
І втратив я дочку свою, завізши
Її з Італії на чужину
З очей далеко. Де ти дівся, сину,
Неаполю й Мілану спадкоємче?
Морські страхіття десь тебе пожерли!

Ф р а н ц і с к о

Мій пане, може, він іще живий.
Я бачив, як він з хвилями боровся,
Як їх сідлав, як бив руками воду,
Ворожий плин долав, найбільші хвилі
Стрічаючи грудьми, і над валами
Його видніла голова. Він плив,
Завзято гребучи, до суходолу,
Де навіть скелі, хвилями підмиті,
Неначе нахилилися до нього,
Щоб рятувать. Я певен, він живий
До берега доплив.

А л о н з о

Ні, ні! Він згинув!

Себастьян

Собі, королю, дякуйте за лихо —
Ви не схотіли донькою своєю
Європу оцчасливити, віддавши
Якомусь африканцеві її.
Прогнали ви дочку з очей своїх,
Яким лишилось нині тільки плакати.

Алонзо

Замовкніть, ради бога!

Себастьян

Перед вами
Навколішки ставали ми й благали,
Вона ж — душа прекрасна — у ваганні
Терзалася, не знаючи, що діять:
Чи вас послухать, чи зректись з огиди.
Боюсь, ви сина втратили навки,
А вдів тепер в Неаполі й Мілані
Є значно більше, ніж ми привезем
Чоловіків на радість їм. Це ваша
Провина.

Алонзо

Втратив я найбільш з усіх.

Гонзало

Скажу вам, Себастьяне, — вашій правді
Бракує ніжності. Тепер не час
Таке казати. Роз'ятрили ви рану,
А треба пластир прикладати до неї.

С е б а с т ь я н

Гаразд.

А н т о н і о

Знайшовся лікар!

Г о н з а л о

Мій королю,

Коли у вас захмарене чоло,

Тоді негода тьмарить наші душі.

С е б а с т ь я н

Вже тьмарить?

А н т о н і о

Дуже.

Г о н з а л о

Якби я спромігся

Розвести тут плантації...

А н т о н і о

То б с і я в

Він кропиву.

С е б а с т ь я н

Чи рожі, чи щавель.

Г о н з а л о

Я б все зробив тут, ставши королем!

С е б а с т ь я н

Лише не пив би — тут нема вина.

Гонзало

В моїй державі я завів би лад²
Цілком інакший — я б заборонив
Торгівлю, суд, науки і письменність.
Там не було б ні бідних, ні багатих,
Ні прав спадкових, ні контрактів правних,
Ні слуг, ні обгороджених земель³,
Ні виноградарства, ні землеробства,
Ні хліба, ні олії, ні вина.
Металів — жодних, жодної роботи,
Весь люд гуляє, всі жінки цнотливі,
Ніхто не мав би влади...

Себастьян

А проте
Сказав, що прагне стати королем.

Антоніо

Кінець його промови про державу
Її початку явно протирічить.

Гонзало

Сама природа все дала б надміру,
Не знали б люди ні тяжкої праці,
Ні злочинів, ні зради. Не було б
Мечів, списів, гармат, знарядь усяких.
Природа все сама повинна дати,
Щоб людям жить в багатстві і достатку,
Щоб годувать невинний мій народ.

Себастьян

А шлюби будуть між його підданців?

А н т о н і о

Ні, де там! Всі гулятимуть тоді —
Раби й повії.

Г о н з а л о

Я б так мудро правив,
Що й золотий би вік затьмив.

С е б а с т ь я н

А би

Величністю його вzywали!

А н т о н і о

Хай же

Живе наш Гонзало!

Г о н з а л о

Королю мій,
Що скажете на це?

А л о н з о

Замовкніть, прошу,—
Я все одно не чую ваших слів.

Г о н з а л о

Я цілком згоден з вашою величністю, проте я дав на-
году посміятись оцим джентльменам — у них такі чут-
ливі і рухливі легені, що вони готові сміятися з нічого.

А н т о н і о

Ми сміялися з вас.

Гонзало

Що ж, дурощами я не можу до вас рівнятись, тут я ніщо перед вами, отже, можете з нічого і далі сміятись.

Антоніо

Оце ударив нас!

Себастьян

Добре, що тупим кінцем.

Гонзало

Я знаю, джентльмени, які ви меткі,— ви стягнули б і місяць з неба, якби він незмінно простояв там тижнів з п'ять.

Чути урочисту музику. Входить невидимий Аріель.

Себастьян

Ми б його стягли та й пішли б поночі на птахів полювати⁴.

Антоніо

Годі, мій любий пане, гніватись.

Гонзало

Ні, запевняю вас,— моя добродумність не так легко піддається на випробу. Може, ви хочете приспати мене своїм сміхом? Щось мене морить.

Антоніо

То спить і до нас прислухайтесь.

Всі засинають, крім Алонзо, Себастьяна й Антоніо.

А л о н з о

Вже сплять усі? І я хотів би теж
Заплющить очі, щоб одгородитись
Од прикрих дум. Заснути хилить.

С е б а с т ь я н

Пане,
Як сон приходить, не зрікайтесь сну,
Він — гість рідкий, коли людина в горі,
Але як прийде — спокій принесе.

А н т о н і о

Ми вдвох, королю, будем чатувати,
Охоронять особу вашу, доки
Ви спатимете.

А л о н з о

Дякую. Засну.

Алонзо засинає. Аріель виходить.

С е б а с т ь я н

Чудна дрімота всіх опанувала.

А н т о н і о

Це, певне, клімат тут такий.

С е б а с т ь я н

Чому ж
Він не склепив і нам очей? Мене
До сну й не хилить.

А н т о н і о

І мене так само.

Бадьорий я, а от вони усі
Поснули, наче змовилися разом,
Чи наче грім їх повалив. А що...
Шановний Себастьяне, що якби...
О ні! Мовчу. Проте мені здається...
На вашому чолі я бачу ясно
Прикмети долі. Слушний час надходить,
Моя уява вже малює мить,
Коли на вашу голову впаде
Корона.

С е б а с т ь я н

Що? Ви не спите?

А н т о н і о

Хіба

Не чуєте мене?

С е б а с т ь я н

Та чую. Певне,
Ви марите вві сні. Що ви сказали?
Дива! Спите, а очі не склепились,—
Говорите і ходите, хоча
Заснули.

А н т о н і о

Ні, це ви, мій Себастьяне,
Свою фортуну хочете приспати,

Якщо не вбити. Хоч і не спите,—
Заплющуйте очі.

С е б а с т ь я н

Ну, а ви
Уже й хропіти почали, однак
Є зміст якийсь у вашому хропінні.

А н т о н і о

Серйозніший, ніж будь-коли, я зараз,—
Було б до речі вам таким же стать.
Послухайтесь мене ви, і відразу
Піднесетесь угору втричі вище.

С е б а с т ь я н

Ні, я вода стояча.

А н т о н і о

Я навчу
І вас текти.

С е б а с т ь я н

Навчіть, бо лиш відпливу
Мене навчили лінощі спадкові.

А н т о н і о

О, знайте: глум ваш зі своєї мрії
Виказує лише любов до неї,—
Коли її від себе женете,
Тоді до неї горнетесь ще більше.

Буває так, що й лінощі та страх
Оспалого приводять до мети.

С е б а с т ь я н

Кажіть скоріше, — ваш заблислий зір,
Обличчя ваше зашаріле свідчать,
Що таїте в собі ви щось важливе,
Але вже надто повагом на світ
Народжується ваша думка.

А н т о н і о

Ви зважте:

Отой панок-забудько, про якого
Всі теж забудуть зразу, як помре,
Він короля речисто запевняв, —
А запевнять він дуже полюбляє, —
Що принц живий, хоч це таке ж безглуздя.
Якби сказав хтось, що оцей панок
Не спить отам, а плаває у морі.

С е б а с т ь я н

Нема надії на рятунок принца.

А н т о н і о

О, в цім «нема надії» затаїлась
Надія величезна! Ви повірте:
Якщо з одного боку — безнадія,
То з другого — надія постає
Така висока, що на неї глянуть
Не зважається навіть честолюбство.
Чи певні ви, що Фердінанд втопився?

С е б а с т ь я н

Так, згинув він.

А н т о н і о

Тоді скажіть: хто сяде
В Неаполі на троні?

С е б а с т ь я н

Кларібель.

А н т о н і о

Оця туніська королева, котра
Живе десь там за тридев'ять земель?
Щоб своєчасно їй пересилати
З Неаполю новини, треба сонце
Зробить гінцем, бо місяць не спромігся б.
Або ж звістки тоді до неї дійдуть,
Коли хлоп'ята, що оце родились,
Почнуть голитися. Ми через неї
Загинули б, якби не чудо. Зараз
На нас чекає справа, для якої
Минуле є прологом, а майбутнє
Здобути мусим ви і я.

С е б а с т ь я н

Дурниці

Ви верзете!.. Хоч правда, що в Тунісі
Дочка могого брата королює,
А в спадщину належить їй Неаполь.
Теж правда, що між царствами отими
Задовга відстань.

А н т о н і о

Відстань ця така,
Що кожна п'ядь її немов волає:
«Та як же нас дорогою в Неаполь

Відмірювати зможе Кларібель?»
Ні, хай вона лишається в Тунісі,
А Себастьян прокинеться нехай!
От уявіть, що цих людей поиняв
Не сон, а смерть. Хіба їм не однако?
Знайшлась би і людина, щоб Неаполь
Мав короля. Король не гірший був би
За того сплўха. І базіки теж
Знайшлися б марнослівні й безупинні,
Мов Гонзало. Та я і сам би міг
Базікати невтомно. О, коли б
Ви думали, як я! Цей їхній сон
Дає нагоду вам звестися вгору.
Ви зрозуміли?

С е б а с т ь я н

Певне, так.

А н т о н і о

Навіщо ж

Ви нехтуєте долею своєю?

С е б а с т ь я н

Я пригадав,— ви одняли державу
В свого брата Просперо.

А н т о н і о

Це правда,

Але мені кереза більше личить,
Аніж колишній одяг. Слуги брата,
Яким раніше був я рівний, нині
Мені слугують.

С е б а с т ь я н

Це все так... А совість?

А н т о н і о

Ех, де вона? Якби це був мозоль,
То в черевику він би нив, а в грудях
Щось не відчув я божества цього.
Нехай хоч двадцять совістей проляже
Між мною і Міланом, наче лава
Чи льодовик,— вони хутчій схолонуть
Або розтануть, ніж мене зупинять.
Он спить ваш брат. Хіба він був би краший
За землю, на якій лежить, коли б
Зробився тим, на що подібні сплячі?
Та я його слухняним цим залізом
Присплю навек — всього три дюйми треба.
Тим часом ви заколете старого,—
Ця честь ходяча, певне, вчинить опір.
Але всі інші будуть наші ради
Лигати, наче кішка — молоко,
І стрілки на годинниках вони
По-нашому поставлять.

С е б а с т ь я н

Хай же те,
Що ви колись були вчинили, стане
Мені за приклад,— ви Мілан здобу́ли,
А я — Неаполь. Витягніть меча!
Один удар, і звільнитесь навек
Від данини васала. Я, король,
Любитиму вас!

А н т о н і о

**Вдвох мечі берім!
Я свій зведу, тоді своїм січть
Ви Гонзало.**

С е б а с т ь я н

Стривайте, щось скажу...

**Відходять убік, пошепки радяться. Музика.
Входить невидимий Аріель.**

А р і е л ь

**Господар мій своїм провіщим даром
Відчув загрозу, що нависла зараз
Над друзями, і він мене послав
Їх рятувати, бо інакше з ними
Загинуть вкупі й задуми його.**

(Співає на вухо Гонзало).

**«Ви спите і хропите,
Зрада не дріма, проте,
Жде на слухну мить.
Як життя ще вабить вас,
Скиньте сон, прокиньтесь враз.
Гей, не спіть! Не спіть!»**

А н т о н і о

Ну, нападаймо!

Г о н з а л о

**Ангели святі,
Рятуйте короля!**

Всі прокидаються.

А л о н з о

А що? Що сталося?
Прокиньтесь всі! Чому блищать мечі?
Чому так страшно дивитесь?

Г о н з а л о

В чім справа?

С е б а с т ь я н

Коли ми тут ваш сон охороняли,
Раптово пролунав страшений рев
Бика чи лева. Вас він і збудив.
У мене в вухах досі він лунає.

А л о н з о

А я не чув.

А н т о н і о

О! Реву отакого
Злякалися б страхіття. Затрусилась
Земля від нього. Певне, зграї левів
Ревіли.

А л о н з о

Гонзало, ви чули щось?

Г о н з а л о

Клянусь, мій пане, я крізь сон зачув
Якесь чудне дзижчання і прокинувся,
Гукнув, щоб вас збудити, придививсь —
Побачив їх з мечами у руках.
Тут справді чувся шум якийсь, мій пане,
Тож будьмо насторожі, а ще краще
Ходімо звідси, витягши мечі.

А л о н з о

Гаразд, підем, шукати будем далі
Мойого сина бідного.

Г о н з а л о

О боже,
Охорони його від диких звірів.
Я певен — він на острові.

А л о н з о

Ходім.

Всі виходять.

А р і е л ь

Я Просперо повім про все, що сталося.
А вас, королю, жде тяжка часина,
Та не страшіться, йдіть шукати сина!

(Виходить).

СЦЕНА 2

Інша частина острова.
Входить Калібан з оберемком дров. Гуркоче грім.

К а л і б а н

Хай всі хвороби, висмоктані сонцем
З драгви й багна, на Просперо впадуть,
Щоб він захирів! Я його не можу
Не проклинати, хоч мене і чують

Йому підвладні духи, та вони,
Якщо він не накаже, не посміють
Мене скубти, примарами лякати
Чи вогнищами блудними збивать
На манівці. Він без причин на мене
Їх напускає то в подобі мавп,
Що джерготять, кривляються, кусають,
А то в подобі їжаків вони
По тих стежках, де я ходжу босоніж,
Качаються і колючки стовбурчать,
Щоб поколов я босі ноги. Часом
Вони повзуть гадюками до мене
І, витягши роздвоєний язик,
Сичать, мене доводячи до шалу.

Входить Трінкуло.

Он хтось іде! Це знов якийсь дух
Прийшов, щоб мучити мене, бо дрова
Я не приніс. Ану, впаду на землю,—
Либонь, тоді мене він не помітить.

Трінкуло

Нема тут ані кущика, ані деревця, щоб сховатися від негоди, а буря насувається. Я чую, як співає вітер. Онде чорна хмара, ще й така величезна, ніби здоровенне гниле барило, з якого от-от все питво вилетиться. Якщо грім гримітиме, як і раніш,— куди я голову сховаю? А хмара напевне скоро лопне і полетиться з неї відрами... Що це таке? Людина чи риба? Мертва чи жива? Риба, бо рибою смердить. Стара, протухла риба, схожа на несвіжу тріску. Чудна рибина! Якби я був зараз в Англії,— а я там бував колись,— і мав би малюнок цієї риби, то певен — не було б роззяви, який не дав би срібняка, щоб подиви-

тись на неї⁵. Там би це страховисько зробило з мене людину. Там будь-яка потвора може всякого в люди вести, бо й мідного грошика ніхто не дасть безногому жебракові, а заплатять десять, щоб глянути на мертвого індійця... Е, та ця рибина з людськими ногами! А плавці наче руки! Клянусь, вона тепла. Та я ж помилився,— це не риба, а тубілець, якого вбило громом.

Гуркоче грім.

Ой! Буря знову насувається. Що мені робити, як не сховатися під його хламиду. Іншого захисту немає поблизу. Дивно, з ким тільки злидні не примушують людину лежати вкупі! Притулюсь отут, доки буря не вихлюпає своїх помиїв до дна.

Входить, співаючи, Стефано. В руці тримає пляшку.

Стефано

«Годі морями пливти та й пливти,
Краще помер би на березі ти...» —
Таку бридню на похороні тільки
Співати добре. Ось де справжня втіха!

(П'є).

«Боцман, і юнга, і я, і мій пан
Любимо Марджері, Мег, Маріан,
Кет же не любим за гострий язик,—
Він, як жало, дратував нас і пік.
Завше кричить: «Вас чорти б узiali!»,
Гидко їй нюхати запах смоли.
Тільки кравцеві дає самохіть
Чухати там, де у неї свербить.

В море, хлоп'ята! Хай чорт їй навік!..» —
І це бридня! А ось де справжня втіха!

(П'є).

К а л і б а н

Не муч мене! Ой-ой!

С т е ф а н о

В чім справа? Що тут, чорти? Може, щоб нас налякати, вони прикидаються дикунами або індіјцями? Еге, я не для того виринув із води, щоб налякатися ваших чотирьох ніг. Недарма про мене кажуть, що мене не зіб'є з ніг навіть найдужча людина, яка теж ходить часом на чотирьох. Отак казатимуть і далі, доки Стефано своїми ніздрями дихає.

К а л і б а н

Мене мучить дух! Ой-ой!

С т е ф а н о

Це якесь чотириноге страхіття з цього острова. На нього, мені здається, напала трясця. Але де в біса воно вивчилося нашої мови? Вже тільки заради цього я ладен йому допомогти. Якщо я вилікую його, приборкаю і привезу потім у Неаполь, то це буде добрячий подарунок для першого-ліпшого імператора, який коли-небудь ходив по землі в черевиках.

К а л і б а н

Не муч мене, благаю! Я більше не буду з дровами баритись!

С т е ф а н о

На нього зараз напала трясця, от воно й верзе нісенітниці. Ану, дам я йому сьорбнути з пляшки,— якщо воно ніколи не пило вина, то трясця зразу ж мине. Аби його вилікувати і приборкати, а тоді за скільки не продам, все буде дешево. Хто купить, той і заплатить, ще й добре заплатить!

К а л і б а н

Поки що ти не робиш мені боляче, але зараз почнеш. Я знаю це, бо ти аж дрижиш. Це Просперо з тобою отаке витіває.

С т е ф а н о

Ану повернись, роззяв рота. Я тобі дам таке, що враз заговориш, котику⁶. Роззяв рота, це витрясе з тебе всю трясцю, кажу тобі, витрясе геть.

(Дає Калібанові випити).

Ти не розумієш, хто твій друг. Ану, ще раз роззяв нашу.

Т р і н к у л о

Звідки мені знайомий цей голос? Це... Та ні, він же втопився. Це чорти! Ой, рятуйте!

С т е ф а н о

Чотири ноги і два голоси! Дуже миле страховисько! Своім переднім голосом воно вихваляє друзів, а заднім, певне, шпетить їх і лає... Я виллю йому все вино з пляшки, аби тільки вилікувати його від трясці. Ну от, амінь! Дай жбурну і в твій другий рот.

Т р і н к у л о

Стефано!

С т е ф а н о

Що це — твій другий рот мене кличе? Будь ласка, будь ласка... Та це сам диявол, а не страховисько! Я піду від нього геть — у мене нема довгої ложки⁷.

Т р і н к у л о

Стефано!.. Якщо ти — Стефано, торкнись мене, заговори до мене. Я ж бо Трінкуло — не бійся,— твій добрий приятель Трінкуло!

С т е ф а н о

Коли ти Трінкуло, вилазь звідти. Я потягну тебе за менші ноги. Якщо тут є ноги Трінкуло, то це саме вони... Ти дійсно справжній Трінкуло! Та як же ти вибрався з такого дурного сала, з такої почвари? Хіба вона ходить до вітру Трінкулами?

Т р і н к у л о

Я думав, що її вбило громом... А ти не втопився, Стефано? Тепер я бачу, що не втопився. А буря вже пройшла? Я від неї заховався під хламиду цього мертвого дурного сала. А ти живий, Стефано? О Стефано, два неаполітанці врятувались!

С т е ф а н о

Не труси мене, будь ласка,— у мене слабий шлунок.

К а л і б а н

(убік)

От приятні створіння або й духи!

От добрий бог,— питво небесне в нього!
Навколішки я стану перед ним.

С т е ф а н о

Як же ти врятувався? Як же ти потрапив сюди? По-
клянись оцією пляшкою, що скажеш правду, як ти сюди
потрапив. Я врятувався на бочці вина, яку моряки вики-
нули за борт, клянусь цією пляшкою. Я її з кори власно-
руч зробив, як тільки на берег вибрався.

К а л і б а н

Я клянусь цією пляшкою, що буду вашим вірним під-
данцем, бо питво ваше — небесне.

С т е ф а н о

(до Калібана, даючи пляшку)

На!

(До Трінкуло)

Присягнись розповісти мені правду, як врятувався!

Т р і н к у л о

Я доплив, чоловіче, до берега, мов та качка. Прися-
гаюсь, я можу, пливати, мов качка.

С т е ф а н о

Бери, цілуй цю книжку.

(Дає Трінкуло пляшку).

Хоч ти пливаєш, мов качка, а вийшов з тебе добрий
гусак.

Т р і н к у л о

О Стефано! Маєш багато такого?

С т е ф а н о

Повну бочку, чоловіче. Мій льох отам, у скелі над морем. Там я й сховав своє вино.

(До Калібана).

Ну, як воно, дурне сало? Як твоя трясця?

К а л і б а н

Ви сюди з неба зійшли?

С т е ф а н о

З Місяця, кажу тобі. Я був людиною з Місяця, жив там свого часу.

К а л і б а н

Та вас я бачив, богом звав я вас.

Моя панянка якось показала

Мені і вас, і ваших псів, і куш⁸.

С т е ф а н о

Добре, іди клянись, цілуй книгу. Я наповню її зараз новим змістом. Клянись.

Т р і н к у л о

Присягаюсь небом, це якась дурноверха потвора. Я її боявся, а вона така хирлява... Людина з Місяця! Дурна легковірна потвора! Добре хлебчеш, страховиську, їй-богу, добре!

К а л і б а н

Я радо вам усі місяця плодючі
Тут покажу. Я буду цілувати
Вам ноги ваші. Будьте в мене богом!

Т р і н к у л о

Присягаюсь небом, це хитре страховисько та ще й
п'яниця! Як тільки цей бог його засне — вкраде в нього
пляшку.

К а л і б а н

Вам ноги буду цілувати, стану
Підданцем вашим.

С т е ф а н о

Добре, ставай навколішки, клянись.

Т р і н к у л о

Я вмру від сміху, дивлячись на цю потвору з голо-
вою цуценяти. От мерзенне страховисько! Так і хочеться
добре його відшмагати.

С т е ф а н о

На, цілуй.

Т р і н к у л о

Щоб ця потвора, бува, не напилась. Огидне страхо-
висько!

К а л і б а н

Я покажу джерела вам найкращі,
І ягоди збиратиму для вас,
І рибу я ловитиму, і дрова

Носитиму. Нехай чума ухопить
Мойого пана, що гнітить мене!
Я дров йому не занесу, піду я
За вами. Ви — чудесний чолов'яга!

Т р і н к у л о

Кумедне страховисько! Зробило собі чудо з бідного
п'яниці.

К а л і б а н

Ходім, благаю,— там я диких яблук
Вам назриваю, й земляних горіхів
Я нігтями довжезними нарию.
Я гнізда сойок покажу, навчу
Ловити мавп, я чаєнят на скелях
Для вас дістану. Підете зі мною?

С т е ф а н о

Будь ласка, веди, але без зайвих балачок... Трінкуло!
Наш король і всі наші загинули, отже, ми тут будем па-
нувати.

(До Калібана).

На, неси мою пляшку... Друже Трінкуло, зараз ми на-
повнимо її знову.

К а л і б а н

(п'яний, починає співати)

«Пане мій, прощай, прощай...»

Т р і н к у л о

От горласта потвора, от п'яна потвора!

К а л і б а н

Годі натягав я дров,
Риби віддавав улов,
Посуд мив,
Чистив стіл, як ти велів!
Бан, бан, бан, Ка... Калібан,
Нині в тебе інший пан!
Свобода, гей! Гей, свобода! Гей! Гей, свобода!

С т е ф а н о

Ну, браве страховиську, показуй дорогу.

Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Перед входом до Просперової печери.
Входить Фердінанд, несучи на плечі колоду.

Фердінанд

Розвага часом тягарем буває,
А труд стає відрадою; шляхетність
Міцніє в скруті; скромна поведінка
Приводить до збагачення душі.
Для мене був би цей негідний труд
Огідним і тяжким, але вона,
Моя владарка, вміє оживляти
Усе мертвотне,— тож мою роботу
Вона на радість обернула. В неї
Разів у десять лагідніша вдача,
Ніж в батенька її, бо він увесь
Складається з жорстокості. Повинен
Я тисячі колод перетягти

І скласти в стос,— отак безжально він
Звелів мені. Моя владарка плаче,
Побачивши, як я роблю, і каже,
Що труд такий такого виконавця
Не мав ніколи. Наче в забутті,
Працюю я, думок солодких повен.
Вони мене наснажують, і праця
Бистріше йде.

Входить Міранда, а за нею, на деякій відстані,—
Просперо.

М і р а н д а

Я прошу вас,— не треба
Робити до надсади. О, нехай би
Спалила блискавиця ці колоди,
Що мусите тягати ви... Та киньте
Її на землю і спочиньте трохи...
Коли вони горітимуть,— смолою
Ридатимуть з жалю, що вас гнітили.
Мій батько взявся за свої науки,—
Ви можете спокійно відпочити
Години зо три.

Ф е р д і н а н д

Панно моя люба,
Повинен я до присмерку кінчити
Свій денний труд.

М і р а н д а

Присядьте, я тим часом
Візьмусь за дрова. Дайте цю колоду
Покласти в стос.

Ф е р д і н а н д

О ні, створіння любе!
Я радше м'язи надірву чи спину
Переламаю, ніж дозволю вам
Принажувать себе в той час, коли
Сидітиму тут ледарем.

М і р а н д а

Мені

Ця праця личить, як і вам. Я буду
Робити легше й швидше, аніж ви,
Бо робите ви з примусу, а я —
З охоти.

П р о с п е р о

(убік)

Бідна! Ти вже заразилась,—
Тому й сюди прибігла.

М і р а н д а

Ви зморились?

Ф е р д і н а н д

О ні, шляхетна панно,— свіжість ранку
Приносите для мене ви й вночі.
Благаю вас, назвіть своє наймення,
Щоб міг в молитві згадувать.

М і р а н д а

Міранда.

(Убік).

Порушила я заборону батька!

Ф е р д і н а н д

Міранда — значить це: чудесна. Справді
Достойні ви вершини чудування,
Дорожчі від усіх багатств земних!
Прихильно я, бувало, приглядався
До багатьох жінок, і полонили
Їх милозвучні голоси мій слух.
Властивості кількох із них мені
Подобались, але вони ніколи
Душі моєї не вражали,— згодом
Вбачав я вади в їх шляхетних рисах,
Що плямували гідність їх, а ви...
Ви — незрівнянна, досконала ви,
Як жодна жінка в світі!

М і р а н д а

Я не знаю

З моєї статі анікого. Я
Не бачила облич жіночих, окрім
Свого обличчя, як дивлюсь в свічадо.
А з тих, кого назвати б я могла
Чоловіками, бачила лиш двох:
Це вас, мій друже, і мого батька.
Які із себе інші — я не знаю,
Але клянусь щотливістю своєю,
Цим більшим скарбом в посагу моему,
Що приятеля ліпшого за вас
Я не бажаю у житті. Не можу
В уяві я створити образ кращий,
Ніж ви... Проте я щось розгомнілась,
Забула геть про батькові повчання!

Ф е р д і н а н д

Мірандо, за походженням своїм
Я — принц, а може, ніш і король.
О, краще б це не сталося!.. Так огидла
Мені робота підневільна, наче
М'ясиста муха сіла на вуста.
Послухайте, що вам душа говорить:
В ту мить, коли побачив вас, всім серцем
Слугою вашим став; заради вас
Зробився тут терплячим носієм
Оцих колод.

М і р а н д а

Мене ви покохали?

Ф е р д і н а н д

О небеса! О земле! Ви засвідчіть
Мое палке кохання, підтвердіть
Мою правдивість! Якщо я брешу —
Хай все добро для мене стане лихом!
Я більше від усього на землі
Кочаю вас, ціную і шаную!

М і р а н д а

Яка дурна я,— плачу, хоч од щастя
Радіти треба!

П р о с п е р о

(убік)

От чудова зустріч
Двох серць закоханих! Хай небеса
Благословлять любов їх, щоб вона
Цвіла між них.

Ф е р д і н а н д

Ви плачете? Чому?

М і р а н д а

Тому, що я не можу вам віддати
Того, що хочу, і не можу взяти
Того, чого я пристрасно бажаю...
Це все дурниці! Що хитріше криєш
Своє чуття, то дужче викриває
Воно себе кінець кінцем. Тож геть
Ці соромливі хитрощі! Хай мною
Керує проста і свята невинність!..
Якщо мене захочете ви взяти —
Дружиною вам стану; якщо ні —
Служницею я буду вам до смерті.
Ви можете за подругу мене
Собі не брати, але вам слугувати
Не можете заборонити.

Ф е р д і н а н д

О п а н н о,

Це я — ваш раб. Наказуйте мені.

М і р а н д а

Ви згодні одружитися зі мною?

Ф е р д і н а н д

О, так же радо, як радіє раб,
Здобувши волю. Ось моя рука.

М і р а н д а

А ось моя, і серце — з нею... Зараз
На півгодини мушу я піти.

Ф е р д і н а н д

Вам тисячі найкращих побажань!

Міранда і Фердінанд виходять.

П р о с п е р о

Хоч я не можу, як вони, радіти,
Бо це для них досіль незнана радість,
Але радію, як ніколи... Час
Засісти знов за книги,— я повинен
Зробити до вечєрі безліч справ.

(Виходить).

С Ц Е Н А 2

Інша частина острова.

Входять Стефано і Трінкуло, за ними Калібан з
пляшкою.

С т е ф а н о

І не кажи! Коли спорожнимо цю бочку, питимем во-
ду. Але до того — води ані краплини. Отож вперед, кур-
сом далі!.. Гей, слуго-страховиську, випий за моє здо-
ров'я!

Т р і н к у л о

Слуга-страховисько — найбільша глупота цього остро-
ва. Він каже, що на острові є п'ятеро людей — з них уже
нас троє. Якщо й ті двоє мають такі ж голови, як наші,
то вся держава хитається.

С т е ф а н о

Пий, слуго-страховиську, коли наказую... Диви, твої очі майже під лоб залізли.

Т р і н к у л о

А де ж їм іще бути? Це було б дійсно страшне страховисько, якби вони в нього залізли під хвоста.

С т е ф а н о

Мій служник-потвора втопив свого язика в вині, а мене і море не змогло втопити. Я плив туди й сюди миль тридцять п'ять, клянусь небом, доки добився берега... Будеш ти, страховиську, моїм заступником або моїм прапороносцем.

Т р і н к у л о

Заступником ще так-сяк, а прапороносцем — ніяк.

С т е ф а н о

Ми не будемо бігати, мусьє страховиську.

Т р і н к у л о

Де там бігати! Полягаєте, як собаки, і слова не скажете.

С т е ф а н о

Скажи ж, дурне сало, хоч слово, якщо ти добряче дурне сало.

К а л і б а н

Дозвольте, пане, щобіт вам полизькать,
Йому ж я не слуга,— він боягуз.

Трінкуло

Брешеш, дурна потворо! Я можу навіть поліцаєві дати стусана. Скажи, безглузда рибо,— може бути боягузом людина, яка випила стільки вина, як я сьогодні? Ти зводиш отаку потворну брехню, бо сам — напівпотвора, напівриба.

Калібан

(до Стефано)

Послухайте, як він з мене глузує! І ви дозволяєте, мій владарю?

Трінкуло

Він каже — «владарю»! І як може бути навіть потвора таким дурилом!

Калібан

О-о! Знов! Загризть його до смерті, благаю!

Стефано

Трінкуло, прикуси язика. Як почнеш бунтувати, то на першій гілляці... Бідолашне страховисько — мій підданець, і я не дам його зневажати.

Калібан

Я дякую, шляхетний мій владарю!
Дозвольте знов звернутися з проханням.

Стефано

Згоден. Падай навколішки і проси, а я стоятиму, Трінкуло теж.

Входить невидимий Аріель.

К а л і б а н

Як я вже вам казав,— я раб у тирана, у чаклуна,
який хитрощами виманив у мене цей острів.

А р і е л ь

Брешеш!

К а л і б а н

Ні, сам ти брешеш, балакуча мавно!
Бодай тебе мій пан могутній вбив!
Я не брешу.

С т е ф а н о

Трінкуло, коли ти ще раз переб'єш його розповідь,
то я оцим кулаком виб'ю тобі зуби.

Т р і н к у л о

Та я ж нічого не казав.

С т е ф а н о

Ну, то цить — і ні слова.

(До Калібана).

Кажі далі.

К а л і б а н

Отож цей острів чарами у мене
Він виманив. Нехай величність ваша
Йому за мене відомстить. Я знаю,
Що ви — відважний, можете, а той,—
Той боягуз, не може.

С т е ф а н о

Справді так.

К а л і б а н

Ви б островом тоді заволоділи,
А я б слугою вашим вірним став.

С т е ф а н о

Як же це зробити? Ти можеш мене запровадити до нього?

К а л і б а н

Так, так, мій пане. Приведу до нього,
Коли він спатиме,— тоді ви зразу
Цвяшок забийте в голову йому.

А р і е л ь

Ти брешеш! Ти цього зробить не зможеш!

К а л і б а н

От клятий блазень! От строката погань!
Нехай його поб'є величність ваша
І пляшку в нього відбере,— нехай
Він п'є собі саму морську водицю,
Бо я йому джерел не покажу.

С т е ф а н о

Трінкуло, стережись,— ще одно слово до чудовиська,
і, клянусь цим кулаком, я вижену геть за двері свою доб-
рість і зроблю з тебе в'ялену тараню.

Т р і н к у л о

Що ж я зробив? Я ж не сказав нічого. Краще відійду я собі далі.

С т е ф а н о

Хіба ж не сказав ти, що він бреше?

А р і е л ь

Ти брешеш!

С т е ф а н о

Я теж брешу? Так ось тобі!

(Б'є Трінкуло).

Як це тобі до смаку, то скажи ще раз, що я брешу.

Т р і н к у л о

Я ж не казав, що ти брешеш. Ти позбувся і розуму, і слуху. Пранці на неї, на твою пляшку! Ось до чого доводить вино і пияцтво. Хай би здохло твоє страховисько, хай би чорт одгриз твої кулаки!

К а л і б а н

Ха-ха-ха!

С т е ф а н о

Ну, розповідай далі. А ти відійди трохи убік.

К а л і б а н

Іще його побийте,— незабаром
Я теж почну дубасити його.

С т е ф а н о

Ти відійди, а ти розповідай.

К а л і б а н

Як я казав, він по обіді спить,
Йому вві сні і провалить ви череп,
Але спочатку заберіть книжки,
Тоді по лобі палицею бийте,
Чи пакола у черево всадить,
Чи перетніть горлянку. Не забудьте:
Насамперед всі книги заберіть,
Бо він без книг дурний, як я. Тоді
Не може він наказувати духам,
Вони ж його ненавидять, як я.
Спалить всі книги! Має він багато
Всіляких причандалів,— як він каже,—
Щоб прикрашати дім свій, та найбільша
Прикраса в нього — це краса дочки,
Яку він незрівнянною зиває.
В житті не бачив я жінок, крім неї
Та матінки моєї Сікоракси,
Але вона затьмила Сікораксу,
Як щось мале марніє поряд з більшим.

С т е ф а н о

Невже вона така прегарна дівка?

К а л і б а н

Повірте, пане, що обіймів ваших
Вона достойна й добрий дасть приплід.

С т е ф а н о

Страховиську, я вб'ю цього чоловіка! Його дочка і я

станемо королем і королевою,— хай живуть наші королівські величності! А Трінкуло і ти будете віце-королями. Як тобі подобається цей задум, Трінкуло?

Т р і н к у л о

Чудово!

С т е ф а н о

Дай мені руку. Пробач, що я побив тебе, але, доки житимеш, тримай язик за зубами.

К а л і б а н

За півгодини він напевне засне,—
Його вб'єте ви?

С т е ф а н о

Присягаюсь, вб'ю.

А р і е л ь

Я розповім володарю своєму.

К а л і б а н

Мене ви звеселили! Я радію!
А нумо забавляйтесь! Заспівайте
Тієї пісні, що уже співали.

С т е ф а н о

Згоден, страховиську,— на всі твої бажання згоден.
Ану, Трінкуло, заспіваймо!

(Співає).

«Смійтесь, глуміться, смійтесь, глуміться,—
Воля думкам!»

К а л і б а н

Не так співалось.

Аріель грає цю пісню на сопілці і б'є в барабан.

С т е ф а н о

Що це таке?

Т р і н к у л о

Це звуки нашої пісні, але награв її якийсь Ніхто.

С т е ф а н о

Якщо ти людина, то покажись у своїй справжній подобі, а якщо диявол — явись, як здумається.

Т р і н к у л о

О, прости мої гріхи!

С т е ф а н о

Хай тягнуть борги з мертвих, а я не боюсь.

(Нижком).

Боже, зглянься на мене!

К а л і б а н

Ви злякались?

С т е ф а н о

Ні, страховиську, тільки не я!

К а л і б а н

Не бійтеся: цей острів повен звуків
І голосів солодких, добровісних.

Тут часом сотні інструментів разом
Гудуть мені у вуха, а часами,
Прокинувшись, я раптом чую голос,
І знов мене він ніжно присипляє,—
Тоді я бачу в снах розкриті хмари,
Що обсипають золотом мене,
І хочеться, прокинувшись, ще спати,
Щоб знову бачити такі от сни.

С т е ф а н о

Гарне буде в мене королівство — музика задурно.

К а л і б а н

Якщо вб'єш Просперо.

С т е ф а н о

Це невдовзі станеться, я пам'ятаю твою розповідь.

Т р і н к у л о

Звуки віддаляються. Ходімо слідом за ними і кінчи-
мо нашу справу.

С т е ф а н о

Веди, страховиську, ми підем за тобою. Хотів би я
глянути на цього барабанщика,— гарно він тарабанить.
Ідеш?

Т р і н к у л о

Я за тобою, Стефано.

Виходять.

СЦЕНА 3

Інша частина острова.

Входять Алонзо, Себастьян, Антоніо, Гонзало,
Адріан, Франціско та інші.

Гонзало

Клянусь, королю, дівою святою,—
Не можу йти, болять кістки старечі.
Блукаємо ми тут, як в лабіринті,
І навпростець, і манівцем. Дозвольте
Хоч трохи відпочити.

Алонзо

Старий мій друже,
За це не буду вам я дорікати,
Бо й сам знеміг од втоми, аж думки
Поплутались. Сідаймо відпочиньмо.
Віднині я зрікаюсь тих надій,
Якими улещав себе. Він згинув,
І марно ми його шукаєм. Море
Глузує з наших пошуків даремних
На цій землі. Така вже, видно, доля.

Антоніо

(нишком до Себастьяна)

Радію я, що він надії зрікся,
Та не зрікайтесь наміру і ви,
Хоча не вийшло вперше.

Себастьян

З ним кінчу я,
Аби нагода.

А н т о н і о

От вночі сьогодні!

Вони не зможуть, натомившись в мандрах,
Так пильнувати, як на свіжі сили.

С е б а с т ь я н

Ні слова більше. Уночі сьогодні.

Дивна й урочиста музика.

А л о н з о

Що це бринить? Послухайте-но, друзі!

Г о н з а л о

Яка прекрасна музика лунає!

Вгорі з'являється Просперо, невидимий. Входять різні дивовижні постаті, несучи стіл зі всілякими стравами; вони починають танцювати навкруг стола, рухами й поклонами вітаючи короля та запрошуючи його і почет до столу. Потім зникають.

А л о н з о

Рятуї нас, боже! Що таке було тут?

С е б а с т ь я н

Живі ляльки¹. Тепер і я повірю
В дива усякі, і в єдиногогів²,
І в дерево у нетрах аравійських,
Що фенікси³ собі за трон обрали,—
Царює, кажуть, фенікс там і зараз.

А н т о н і о

Я вірю в це, я вірю в неймовірне.
Клянусь, що правда розповіді ці.

Мандрівники ніколи не брехали,
Хоч вдома з них глузують всякі дурні.

Г о н з а л о

Якби в Неаполі я розповів
Про те, яких тут острів'ян побачив
(Бо, певне, це з'являлись нам тубільці) —
Ніхто і не повірить, що вони
Під образом чудних потвор таять
Лагідності й увічливості більше,
Ніж наше плем'я.

П р о с п е р о

(убік)

Ви, мій чесний пане,
Сказали слушно: дехто з вас є гірший
За демона.

А л о н з о

Ніяк я не отямлюсь!
Ці образи, ці рухи, ці звучання,—
Вони отак відтворюють думки,
Що наша мова їм і не потрібна.
Було це схоже на німу розмову.

П р о с п е р о

(убік)

Не вихваляй,— зажди-но, чим кінчиться.

Ф р а н ц і с к о

Як но-чудному зникли всі!

С е б а с т ь я н

Нехай,
Бо головне, що страви залишилися,
А в нас є шлунки. Покуштуйте, пане,
Чогось із їхніх наїдків.

А л о н з о

О ні!

Г о н з а л о

Королю, вам нема чого боятись.
В дитинстві ми не вірили, що десь
Існують люди, жителі гірські,
В яких є вола, як в биків,— звисають
М'ясні мішки у них із ший. Хіба
Ми вірили, що люди є, в яких
Лице на грудях? Те, що ми самі
Узріли тут, примушує нас вірить
Усім оповіданням мореплавців.

А л о н з о

Піду і попоім, хоч би й останнім
Для мене був оцей обід. Нехай!
Все краще проминуло. Так ходімо ж
Укупі їсти, герцогу,— мій брате!

Блискавка і грім. З'являється Аріель у вигляді гарпії⁴.
Махає крилами над столом, і всі страви дивним чином зни-
кають.

А р і е л ь

Переді мною — три злочинці. Доля,
Яка керує світом цим, звеліла

Розбурхатись ненаситному морю
І викинуть вас на пустельний острів,
Бо ви не гідні жити між людьми.
Я вас отут на безум прирікаю!

Алонзо, Себастьян та інші вихоплюють мечі.

У нападі безумства люди здатні
Самі вбиватись, вішатись, топитись.
Гей, ви, шаленці! Я й брати мої
Є посланцями долі. Той метал,
З якого ваші викуто мечі,
Не може розітнути люту бурю
Або завдати пружній хвилі ран,—
Так само він не може розсікти
І пір'ячка найменшого мого.
Я — невразливий, як і духи всі.
Якби ви нас схотіли уразити,
То затяжкими стали б ці мечі,—
Їх не піднесли б ваші кволі руки.
Згадайте,— я й прийшов вам нагадати,—
Як ви утрюх прогнали із Мілану
Чеснотливого Просперо, віддавши
Його на ласку моря. Вкупі з ним
Було дитя невинне. Не забула
Про це злочинство влада вищих сил,
Вона лише чекала на нагоду
І от підбурила і море, й берег,
І все живе чинити вам біду,
У вас віднявши спокій, а в Алонзо
Віднявши й сина. Тут на вас чекає
Повільна згуба, гірша, аніж смерть.
Вона за вами йтиме крок за кроком,
І гнів її на цій землі безлюдній

Знайде вас всіх,— єдиний ваш рятунок
У каятті і чесному житті!

Аріель під гуркіт грому зникає. Грає ніжна музика; знову з'являються чудні постаті. Вони, кривляючись, танцюють, потім виносять звідси стіл.

П р о с п е р о

Вдавав ти добре гарпію із себе,
Мій Аріелю,— гарний був і хижий,
Дотримувався слів моїх, казав
Усе як треба. Інші духи теж
Попрацювали вправно,— чари діють,
Шаліють з ляку вороги мої.
Вони тепер в моїх руках. Тим часом
Покину їх, піду до Фердінанда,
Що, як вони гадають, в морі згинув,
І до тієї, любої для нас.

(Виходить).

Г о н з а л о

Я вас, королю, небом заклинаю,—
Чому ви стали й дивитесь так дивно?

А л о н з о

О жах, о жах! Мені здавалось, наче
Мене картали гнівні хвилі й вітер
На мене гув, і грім гримів органом,
Наймення Просперо прогуркотівши.
Ось через що мій син — на дні морському,
Де я його шукатиму, пірнувши
В пучини глибше, ніж сягає лот.
Там коло сина ляжу.

(Виходить).

Себастьян

Поодинокі

Я переб'ю чортів цих легіон.

Антоніо

Охоче буду вашим секундантом.

Себастьян і Антоніо виходять.

Гонзало

Вони утрюх шаліють. Їхні душі
Тяжка провина повагом вбиває,
Мов та трутизна, що роками діє.
Благаю вас, молодші ви їй спритніші,
Біжіть за ними і завадьте їм
Вчинити те, на що підбурить безум.

Адріан

За мною всі! Мерції ходім вперед!

Виходять.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Перед входом до Просперової печери.
Входять Просперо, Фердінанд і Міранда.

Просперо

Хоч строго я поводився з тобою,
Та зараз ти дістанеш нагороду:
Я віддаю тобі ту нитку, котра
Мене з життям еднає. Навіть більше,—
Я віддаю оту, задля якої
Живу на світі. Ось її рука.
Чинив тобі образи я навмисне,
Щоб випробі піддять твоє кохання,
І витримав ти іспит цей чудово.
Ось нині перед богом я тобі
Вручаю дар найбільший. Фердінанде,
Ти не глузуй з моїх похвал дочці,—

Побачиш сам, що ці похвали менші,
Аніж її чесноти.

Ф е р д і н а н д

Вірю вам,
І жоден із оракулів не зможе
Моєї віри похитнуть.

П р о с п е р о

Нехай

Моя дочка моїм дарунком буде,
Для тебе ж буде гідним надбанням,
Але якщо, не дочекавшись шлюбу,
Розв'яжеш ти її дівочий пояс,—
Тоді небесного благословення
Не жди своєму шлюбові. О ні!
Зневага, чвари та їдка відразу
Колючим бур'яном тоді засіє
Постелю вашу спільну, аж вона
Зненависною видасться обом.
Отож шануйся, доки Гіменей
Посвітача свого вам не засвітить.

Ф е р д і н а н д

Як вірю я в довершення надій,
В своє життя, в своїх дітей майбутніх,
В своє кохання, що в мені палає,
Так ти повір, що ні нагода зручна,
Ні мла печер, ні зваба духів злих
Ніколи не здолають обернути
Мою любов на хіть, щоб геть потьмаривсь
Отой прекрасний і святковий день,
Коли мені здаватиметься, наче

Закуто піч в кайдани під землею
Чи Феб спинив своїх поривистих коней.

П р о с п е р о

Сказав ти гарно. Сядь же біля неї
І розмовляй,— вона тепер твоя.
Гей, Аріелю, слуго мій ретельний!

Входить Аріель.

А р і е л ь

Чого бажає пан мій? Я прийшов.

П р о с п е р о

Мені достойно послужив і ти,
І менші духи, але я повинен
До тебе ще звернутися з наказом:
Піди поклич сюди всю зграю духів,
Які тобі підвладні, накажи
Їм не баритись. Хочу показати
Я нарі молодих хоч дещо з чарів
Свого мистецтва. Я пообіцяв
Їм це зробити, і вони чекають.

А р і е л ь

Чи духів зараз кликати?

П р о с п е р о

Негайно.

А р і е л ь

Ви прокажете умиць
«Йдїть сюди» чи «геть летїть»,

Як уже всі духи враз
Прилетять сюди до нас.
Пане, любий я для вас?

П р о с п е р о

О так, мій спиритний Аріелю! Тільки
Ти перед нами не з'являйся, доки
Я не гукну.

А р і е л ь

Гаразд, я зрозумів.

П р о с п е р о

(до Фердінанда)

Ти стережись, пильнуй своєї клятви,
Не дай сваволі пустошам любовним,
Бо найсильніші клятви, мов солома,
У полумені пристрасті згоряють.
Отож шануйся або попросжайся
З обіцанням.

Ф е р д і н а н д

Я запевняю, пане:

Покров чеснот, мов білий чистий сніг,
Вгорнув у мене серце,— він загасить
Палке буяння пристрасті.

П р о с п е р о

Я вірю.

(Убік).

Явись, мій Аріелю! Хай примчить
Сюди вся зграя духів,— що їх більше

Ти за собою приведеш, то краще.
Явись!

(До Фердінанда і Міранди).

Тепер дивіться і мовчіть.

Грає ніжна музика. Починається Маска¹. З'являється Ірида².

І р и д а

Цереро³-пані! Ти поля покинь,
Де спіє жито, біб, овес, ячмінь,
Зелені схили — випаси отар,
В красу лілей, півоній, ненюфар
Убрані Квітнем береги ріки,
Де німфи в'яжуть запашні вінки!
Покинь ліси, де в затишку дібров
Засмучені коханці мають схов!
Покинь сади, де виноград розцвів!
Круті скелясті береги морів,
Де спочивати любиш ти, покинь!
Я — вісниця цариці всіх богинь,
Веселка, арка райдужна води,—
Наказую: на гало це сюди
З тобі підлеглих дальніх володінь
Для зустрічі з царицею прилинь!
Священні пави вже до нас летять⁴,
Цереро щедра, йди їй вітатъ!

Входить Церера.

Ц е р е р а

Тобі, барвиста віснице, привіт!
Юпітеровій жінці ти як слід
Слугуєш — сишлеш з ясно-жовтих крил

Роси краплини на квітчастий діл,
Блакитну арку зводиш в світлій млі,
Серпанок пишний стелеш по землі.
Скажи — чому па цю галяву нас
Зібрав цариці нашої наказ?

І р и д а

Союз любові, серць невинних жар
Благословити і достойний дар
Їм скласти.

Ц е р е р а

Райдуго, скажи мені:
Венера з сином з нею йде чи ні?
Відтоді, як отой Амур лихий
Допомагав, щоб в мене викрав Дій
Укохану дочку, — без вороття
У тьму нічну пішло моє дитя.
Тож недарма прокльони шлю свої
Венері й сину всліпшому її.

І р и д а

Не бійся, тут її не стрінеш ти.
Я бачила богиню з висоти, —
Запрягши в колісницю голубів,
Вона, — а з нею син її летів, —
На гору Пафос⁵ мчала крізь блакить.
Вони гадали, що їм пощастить
На шлях розпусти звабить молодих,
Та молоді зреклися шлюбних втіх
До тих часів, коли їм в тьмі ночей
Посвітача запалить Гіменей.
Коханка Марса вражена була, —

Назад вернулась пущена стріла.
Венерин син зламав з досади лук,
Поклявся більш не завдавати мук
Людським серцям. Він добрим хлопцем став
І з горобцями бавитись почав.

Ц е р е р а

Сама цариця поспіша сюди,—
Іде Юнона. Чую звук ходи.

З'являється Юнона.

Ю н о н а

О щедра сестро, як же ти живеш?
Благослови цю юну пару теж,—
Хай розцвітає щастя і для них,
І для дітей народжуваних їх!

(Співає).

«Шану, радощі, достатки
Майте вічно ви й нащадки!
Хай приходить щастя час —
Спів Юнони тішить вас».

Ц е р е р а

(співає)

«Хай земля дає вам сили,
Щоб комори не пустіли,
Сік точився винограду,
Гнулись плодом віти саду,
Щоб для вас весна чудова
Після жнив верталась знову.
Хай лихий минає час —
Спів Церери тішить вас».

Ф е р д і н а н д

Видовище насправді чарівне.
Яка гармонія! Скажіть мені —
Це духи?

П р о с п е р о

Так, це духи. З їхніх жител
Я чарами їх викликав сюди —
Виконують вони моє бажання.

Ф е р д і н а н д

Я жив би вічно тут. Могутній батько,
Дружина гарна — це хіба не рай?

Юнона з Церерою шепочуться і тоді дають Іриді якість
доручення.

П р о с п е р о

Уважні будьте, діти! Щось важливе
Юнона переказує Церері.
Видовище не кінчено. Мовчіть же,
Щоб не розвіять чаклувань моїх.

І р и д а

О німфи рік, наядами ще звані,
Прекраснозорі, в вишні квіти вбрані!
Юнона вас зі всіх річок навкруг
Сюди скликає на зелений луг.
Яв'ється, німфи, відсвяткуйте з нами
Союз любові між двома серцями!

З'являються німфи.

Гейі, ви, жінці в солом'яних брилях!
Втомила вас робота на полях,—

Примусив Серпень добре потрудитись,
Та годі праці! Нумо веселитись!
Тут вас зустрине юних німф гурток,
Почніте з ними свій сільський танок!

Входить кілька жінок, одягнених по-сільському. Вони беруться з німфами за руки і починають граціозно танцювати. Наприкінці їхнього танцю Просперо раптом, наче отямившись, підводиться й починає говорити.

П р о с п е р о

(убік)

Забув я зовсім про огидну змову,
Що Калібан зі спільниками склав,
Щоб вбить мене. А час уже надходить.

(Звертається до духів).

Спасибі вам. Доволі. Всі зникайте!

Лунає дивний глухий звук, і привиди зникають.

Ф е р д і н а н д

От диво — знову батько ваш розгнівавсь,
Палає люттю. Що з ним?

М і р а н д а

Я ніколи

Не бачила ще батька отаким —
Розлючений він дуже і похмурий.

П р о с п е р о

Ти розгубився, сину, й стурбувався.
Розвеселись. Кінчилася вистава.
Акторами в ній виступали духи,—

Вони тепер розтанули в повітрі,
В прозорому повітрі. Ось так само,
Як і хистке єство цього видіння,
Розкішні замки, і священні храми,
І хмарами увінчані вершини,
І вся земна велика куля, все,
Що бачимо навкруг,— безслідно зникне,
Мов привиди безплотні, мов хмарини.
Ми створені із сновидінь. І сном
Оточене життя маленьке наше...
Хвилююсь я. Пробачте, що нездужав,—
Збентежено старий мій мозок, діти,
Та хай ця хворість не турбує вас.
Ідіть, я прошу, до печери,— там
Спочиньте трохи. Я пройдуся тим часом,
Щоб вгамувати збуджені думки.

Ф е р д і н а н д і М і р а н д а

Бажаєм спокою.

П р о с п е р о

Я вдячний вам.

Фердінанд і Міранда виходять.

Явись до мене, Аріелю, швидше,
Ніж прилітає думка.

З'являється Аріель.

А р і е л ь

Появився

Я з вашими думками вкупі, пане.
Чого бажаєте?

П р о с п е р о

Нам, духу, час
Приготувати зустріч з Калібаном.

А р і е л ь

Володарю, коли я виступав
Тут в образі Церери, то надумав
Сказати вам про це, але боявся,
Що можете розгніватись на мене.

П р о с п е р о

Скажи, де ти отих паскуд покинув?

А р і е л ь

Як я уже вам говорив, вони,
Напившись до нестями, поробились
Такі хоробрі, аж повітря б'ють,
Бо зважилось воно на них дмухнути,
Луццюють землю, бо вона торкалась
До їхніх ніг, але про намір свій
Вони, хоча й сп'яніли, пам'ятають.
Коли почав я в барабан свій бити,
Вони нашоршились, мов жеребці,
Сtribати стали, вирячили очі,
Носами пнулись музику понюхать.
Я так причарував їх, що вони
За мною, наче ті телята, бігли
Крізь дрік і терня. Колючки їм шкіру
Геть покололи. Я покинув їх
В смердючому болоті, де по шию
Вони загрузли,— як там не танцюють,
З багницька ніг не витягнуть.

П р о с п е р о

Ти, пташко,
Поводивсь добре, але невидимим
Побудь іще. Піди-но до печери,
Там є старі строкаті лахмани,—
Неси сюди їх, зробим з них привабу
Для злодіїв.

А р і е л ь

Я вже лечу, лечу!

(Виходить).

П р о с п е р о

Цей Калібан — він чорт, поріддя чорта.
Його не зміниш ласкою. Мій труд,
Моя лагідність — все дарма, дарма!
Тепер він став на вдачу ще лихіший,
На вид — гидкіший... Я провчу їх так,
Аж заревуть.

Аріель вертається з купою блискучого одягу.

Розвісь це на мотузці.

Просперо й Аріель залишаються невидимими. Входять Калібан, Стефано і Трінкуло, зовсім мокрі.

К а л і б а н

Я прошу вас, підходьте потихеньку,
Щоб кріт сліший — і той вас не почув.
Ми вже добрались до його печери.

С т е ф а н о

Страховиську, твоя фея,— хоч ти й казав, що це добра фея,— пожартувала з нами гірше за блудний вогник.

Т р і н к у л о

Страховиську, я весь просмердівся кінською сечею, аж мій ніс дуже обурюється.

С т е ф а н о

І мій також... Чуєш, страховиську? Якщо я розгніваюсь на тебе, то начувайся...

Т р і н к у л о

Станеш ти пропащим страховиськом.

К а л і б а н

Зласкавтесь, пане; потерпіть ще трохи,
Бо нагорода, що для вас готую,
Розвіє прикрість. Говоріть отут
Лиш пошепки, так, ніби зараз північ.

Т р і н к у л о

Все це добре, але загубити в болоті пляшку...

С т е ф а н о

Це не тільки ганьба й нещастя, страховиську, але й незмірна втрата.

Т р і н к у л о

Для мене це гірше, ніж купання в болоті. Ось така вона, твоя добра фея, страховиську!

С т е ф а н о

Я розшукаю свою пляшку, хоч би знов по вуха за-
груз.

К а л і б а н

Королю, прошу,— заспокойтесь. Гляньте:
Он там є вхід до їхньої печери.
Ввійдіть туди, вчиніть свій добрий злочин,—
І острів цей навіки вашим стане,
А я, ваш Калібан, навіки буду
Покірним вашим черевиколизом.

С т е ф а н о

Дай руку. В мене починають народжуватись крово-
жерні думки.

Т р і н к у л о

О королю Стефано! О вельможний! О достойний Сте-
фано! Глянь, який тут для тебе одяг наготовано.

К а л і б а н

Покинь, дурило! Це лише лахміття.

Т р і н к у л о

Еге, страховиську, ми знаємо, що таке лахміття...
О королю Стефано!

С т е ф а н о

Стягни-но оту кирею, Трінкуло. Клянусь кулаком, я
візьму собі цю кирею.

Т р і н к у л о

Вона належить твоїй величності.

К а л і б а н

Нехай тебе водяника вдавить, дурню!
Чого вчепивсь за дрантя це? Покинь!
Насамперед його забити треба,
Інакше він прокинеться,— тоді
Нас обскубе від голови до п'яток,
Зробивши з нас насправді дивне дрантя.

С т е ф а н о

Спокійніше, страховиську... Пані Мотузко, чи це не мій камзол? Ось він на мотузці. Слухай, камзоле, тут твоя ворса так обітреться, що станеш ти лисим камзолом.

Т р і н к у л о

Атож, атож. Тягнімо й те, що на мотузці і що під мотузкою,— так і личить твоїй величності.

С т е ф а н о

Дякую за жарт. Ось тобі вбрання за це. Дотепність не залишиться без нагороди, доки я король в цій країні. «Тягни й те, що на мотузці і що під мотузкою». — чудове гасло твоя головешка вигадала. Ось тобі за це ще одна одежина.

Т р і н к у л о

Іди сюди, страховиську,— намасти пташиним клеєм пазури і витягай решту.

К а л і б а н

Не хочу я. Ми тільки час марнуєм.
Глядіть, щоб нас чаклун не обернув
На вузьколобих мави чи на казарок.

С т е ф а н о

Сраховиську, давай свої лапи! Допоможи перенести все це туди, де я сховав пляшку з вином, бо інакше вижену тебе з мого королівства. Мерщій! Неси оце.

Т р і н к у л о

І це.

С т е ф а н о

Так, і це.

Чути шум полювання. З'являються духи у вигляді хортів і кидаються на злодіїв. Просперо й Аріель нацьковують псів.

П р о с п е р о

Візьми їх, Горо! Та бери, бери!

А р і е л ь

Гуджа, Сріблястий! Кидайся, Сріблястий!

П р о с п е р о

Гець, Фуріе! Тиране, гець їх, гець!

Калібан, Стефано і Трінкуло тікають, пси за ними — навздогін.

Іди скажи всім духам,— хай вони
Судомою суглоби їхні скрутять,
Їх м'язи стиснуть корчами, а тіло
Так обскубуть, щоб стали шахраї
Плямистіші за барсів чи гепардів.

А р і е л ь

Он, чуєте,— ревуть.

П р о с п е р о

Нехай їх добре
Попоганяють. Вороги мої
Тепер в руках у мене. Незабаром
Кінчу свій труд,— тоді повітрям волі
Дихнеш і ти, але тепер ходім,—
Мені ще трішки мусиш послужити.

Виходять.

ДІЯ П'ЯТА

Перед Просперовою пещерою.
Входить Просперо в своєму чаклунському одязі й Аріель.

Просперо

Свій задум я небавом завершу,—
Не зрадять чари, духи не підманять,
Вперед женеться в колісниці час.
Котра година?

Аріель

Шоста. Ви казали,
Що ми повинні труд наш закінчити
О цій порі.

Просперо

Атож, я це казав,
Коли уперше зняв на морі бурю.
Скажи, мій духу, де тепер король
І почет весь?

Аріель

Я там затримав їх,
Де ви мені звеліли. Полонені
Сидять вони у липовім гаю,
Який од вітру грот ваш захищає.
І так вони сидітимуть, аж доки
Не зволите їх випустить. Король,
І брат його, і ваш брат — у нестямі,
А інші їх оплакують, смутні
І злякані. Найбільше плаче той,
Кого ви «добрим Гонзало» назвали,—
У нього сльози кануть з бороди,
Як взимку краплі капотять зі стріхи.
Страшенно змучили їх ваші чари,—
Якби ви зараз глянули на них,
Відчули б жаль.

Просперо

Ти так гадаєш, духу?

Аріель

Коли б я був людиною.— на них
Я б зглянувся.

Просперо

Я теж стаю добріший.
Коли вже ти, утворений з повітря,
Жалієш їх,— невже мене, такого ж,
Як і вони, не проймуть їхні муки
Жалем ще глибшим? Хоч і завдали
Мені страждань їх злочини, проте
Шляхетний розум дужчий за злостивість,
А милосердність краща, аніж помста.

Якщо вони покаялись — мети
Я досягнув і більш на них не буду
Лютитися. Звільни їх, Аріелю!
Я чари з них зніму, верну їм розум,—
Хай стануть знов вони самі собою.

А р і е л ь

Я приведу, мій пане, їх сюди.

(Виходить).

П р о с п е р о

О ельфи гір, струмків, гаїв, озер,
Ви, малюки, охочі на пісочку
Сtribати, не лишаючи слідів,
Ганятися за хвилями Нептуна
Чи утікати перед ними! Ви,
Напівляльки, при місячному сьйві
Толочите на пасовиську трави,
Аж потім їх і вівці не ідять¹.
Ви любите ночами розважатись,
Вирошуючи по лісах гриби,
І тишитесь, почувши дзвін вечірній.
Хоч ви маленькі, недолугі духи,
Проте од вас я допомогу мав,
Коли яскраве сонце півдня тьмарив,
Скликав вітри, щоб розпочався бій
Між синім небом і зеленим морем,
Коли вливав в удари грому племінь,
Коли скелястий мис я потрясав,
І Зевсів дуб валив його ж стрілою,
І виривав з корінням сосни й кедри.
Мої могутні чари розверзали
Могили й мертвих випускали з них.

Тепер зрікаюсь магії цієї,
Лише небесна музика мені
Потрібна нині, щоб утихомирить
Чуття людей, яких пойняв я шалом.
Як їх вгамують ці солодкі чари,
Тоді зламаю я чаклунське берло,
Його зарию в землю, а книжки
Втоплю у морі глибше, ніж сягає
Свинцевий лот.

Грає урочиста музика. З'являється Аріель; за ним іде, шалено вимахуючи руками, Алонзо в супроводі Гонзало; потім — Себастьян і Антоніо, в такому ж стані, в супроводі Адріана і Франдіско. Всі вони входять у магичне коло, яке намалював Просперо, і спиняються, зачаровані. Просперо дивиться на них і каже, звертаючись до Алонзо:

Хай музика врочиста,
Цей кращий лік для розуму шаленців,
Ваш мозок гоїть — в ньому божевілля
Кипить ключем. Спиніться, стійте там,
Де вас я чаклуваннями затримав!..
О Гонзало, людино чесна й щира!
У мене очі плачуть, бо вони
Смутним очицям вашим співчують.

(Убік).

Мої причари вже втрачають силу.
Отак світанок, крадькома йдучи,
Розвіює поволі морок ночі,
Як розганяє їх здоровий розум
Туман безумства, що сповив їх мислі.

(До Гонзало).

О Гонзало, рятівнику мій славний,
Васале, вірний панові своєму!

За вірність цю я вас нагороджу,
Коли додому повернусь... Алонзо,
Образили ви, скривдили жорстоко
Мене самого і дочку мою.
Ваш рідний брат сприяв вам у злочинстві,—
Караєтесь за це ви, Себастьяне!
Антонію, мій брате,— заглушила
Гордлива честолюбність в вашім серці
І клич природи, й голоси сумління.
Тепер ви підмовляли Себастьяна
Забити короля,— нехай ще дужче
Вас мучить совість! Я прощаю вам,
Хоч людського нема у вас нічого.

(Убік).

В них прибуває розуму потроху,—
Приплив небавом річище наповнить,
Від мулу й бруду змиє береги.
Мене ніхто ще й досі не побачив
І не впізнав... Подай, мій Аріелю,
Мені з печери меч і капелюх.

Аріель виходить.

Явитися я хочу перед ними
Таким, яким в Мілані був... Мій духу,
Мершій прихोдь,— ти скоро будеш вільний!

Аріель вертається і, співаючи, допомагає Просперо вдягтися.

Аріель

«Там, де бджоли п'ють, я п'ю,
На пелюстках квітів сплю,
А коли сова гукне —
Мчить кажан у даль мене.

Так і літо промине;
Радо, радо буду жити
Там, де цвітом вбрані віти».

П р о с п е р о

Мій Аріелю милий, я без тебе
Журитимусь, але тобі свободу
Повинен повернути. Так, так, так!
Мерщій же невидимкою подайся
На корабель, де в трюмі сплять матроси.
Там капітана й боцмана розбуркай
І приведи до мене. Не барись.

А р і е л ь

Шугну, п'ючи повітря перед себе,
Вернусь,— ваш пульс не встигне стукнуть двічі.

(Виходить).

Г о н з а л о

Лише дива́, жахи, тривоги й муки
Отут живуть. О виведи нас, боже,
З оцих страшних країв.

П р о с п е р о

Королю, гляньте,—
Я — Просперо, міланський герцог, вами
Ображений і гнаний. Щоб довести,
Що це живий із вами розмовляє,
Я обійму і привітаю гідно
На острові своєму вас, королю,
І почет ваш.

А л о н з о

Чи ви насправді той,
Ким ви зветесь, чи ви — одна з примар,
Які мене тут мучать все,— не знаю,
Та пульс мій б'ється так, як пульс усіх
Людей із плоті. В мить, коли побачив
Я вас,— упав із розуму мого
Тягар, який мене тягнув у безум.
Дива зі мною кояться!.. Я вам
Негайно ваше герцогство вертаю.
Простіть мені! Та як могли живим
Ви, Просперо, на острів цей потрапить?

П р о с п е р о

(до Гонзало)

Дозвольте, мій шляхетний мудрий друже,
Старечість вашу обійнять. Нема
Чеснотам вашим ні межі, ні ліку!

Г о н з а л о

Чи це насправді діється, чи ні?
Я не ручусь.

П р о с п е р о

Вас приголомшив острів
Своїми чудесами, тяжко вам
Повірити у дійсність. Всіх вас, друзі,
Вітаю я!

(До Себастьяна й Антоніо нишком).

На вас же, два панки,
Я б гнів його величності накликав,

Якби схотів, то й розповів про зраду,
Та в час такий ні слова не скажу.

С е б а с т ь я н

(убік)

Сам чорт його устами мовить.

П р о с п е р о

Ні!

(До Антоніо)

Я вам, злочинний пане, до якого
Не скажеш: «брате», бо загидиш рот,
Прощаю якнайтяжчий гріх, але
Ви герцогство моє мені верніте!

А л о н з о

Якщо ви справді Просперо, скажіть
Докладно нам, як ви урятувались,
Як сталося, що з нами стрілись тут,
Куди години три тому пригнала
Нас люта буря, відібравши в мене —
О рветься серце від цієї згадки! —
Улюбленого сина Фердінанда.

П р о с п е р о

Я вам, величність ваша, співчуваю.

А л о н з о

Безповоротна втрата ця. Терпіння
Уже мені відмовило в розраді.

П р о с п е р о

Мені здається, що по домогу
Ви до терпіння навіть не звертались,
Бо я, зазнавши теж такої втрати,
Звернувся до нього і дістав потіху.

А л о н з о

У вас є втрата?

П р о с п е р о

І така ж велика,
Як ваша, тільки в мене менше змоги
Потішитись в печалі, ніж у вас,
Бо втратив я свою дочку.

А л о н з о

Дочку!

О небеса, вони могли б обое
В Неаполі подружжям королівським
Щасливо жити! Хай би краще я
Лежав на ложі із морського мулу,
Аніж мій син. Як втратили ви доньку?

П р о с п е р о

У час, коли була остання буря.
Я бачу, як дивується все панство,
На нашу зустріч дивлячись, аж розум
В них тьмариться, і думають вони,
Що їхні очі кажуть їм неправду,
Вони мовчать од подиву. Проте,
Хоч ви і геть розгублені, повірте,
Що я насправді Просперо, той герцог,
Якого вигнано було з Мілану.

Добувся чудом я сюди на острів,
Де корабель розбився ваш, і став
На острові володарем. Та годі,
Бо довгим буде опис дня за днем,—
За учтою його й не перекажеш,
Та перша зустріч — і не час для цього.
Я прошу вас, королю! Ця печера —
Мій дім, у ньому мало служників
І жодного підданця. Завітайте!
Ви герцогство моє мені вернули,—
Я на віддяку хочу скласти вам
Дарунок,— спершу він вас вразить, потім
Урадує не менше, аніж зараз
Урадувало герцогство мене.

Розкривається вхід до печери; видно Фердінанда й
Міранду, що грають в шахи.

Міранда

Шахруєте ви трохи, любий пане.

Фердіанд

О ні, моє кохання неоцінне,
Ні за що в світі!

Міранда

Хай не цілий світ,
А королівств із двадцять віддала би,
Як ваша гра є чесною.

Алонзо

Я сина

Утрачу двічі, якщо знов мені
Явився привид.

С е б а с т ь я н

Чудо із чудес!

Ф е р д і н а н д

Хоч море гнівне, але й милостиве,—
Даремно я йому прокльони слав!

(Кидається до ніг Алонзо).

А л о н з о

О сину мій, прийми благословення
Від радісного батька. Підведись,
Скажи, як ти сюди попав?

М і р а н д а

О диво!

Які вродливі я створіння бачу!
Яке прекрасне це поріддя людське!
Який чудесний новий світ оцей,
Де отакі є люди!

П р о с п е р о

Так, цей світ
Для тебе справді новий.

А л о н з о

Хто вона,
Та дівчина, з якою грав у шахи?
Знайомий з нею, певне, ти не більше
Як три години. Може, то богиня,
Яка нас розлучила й знов з'єднала?

Ф е р д і н а н д

Ні, батьку мій, ця дівчина є смертна,
Хоча її безсмертне провидіння
Мені дало. Тоді, як ми зустрілись,
Не міг я в батька ради попитати,
Бо думав, що навік з ним розлучився.
Вона є донька герцога Мілану,
Багато доброго я чув про нього,
Але ніколи не здивався з ним
Аж дотепер, коли життя удруге
Дістав од нього, дівчина ж оця
Його моїм зробила другим батьком.

А л о н з о

І я для неї другим батьком стану!
Благаю зараз, хоч і дивно це,
В дочки пробачення!

П р о с п е р о

Королю, годі!
Не треба нашу пам'ять обтяжати
Отим, що проминуло.

Г о н з а л о

Якби я
Не плакав так, то проказав би радо
Оці слова... Богове, гляньте вниз
І молодих вінцем благословіте,
Бо саме ви накреслили для нас
Шляхи сюди!

А л о н з о

Так, Гонзало! Амінь.

Гонзало

Отож міланця вигнали з Мілану,
Щоб королями увійшли в Неаполь
Його нащадки? О, радійте, люди,
І золотом на плитах нерушимих
Оцю подію викарбуйте: сталась
Одна-єдина подорож по морю,
А Кларібель в Тунісі чоловіка
Знайшла собі, а рідний брат її,
Наш Фердінад, знайшов собі дружину
На острові, де герцогство знайшов
І Просперо, а ми самих себе
Знайшли, побувши не самі собою.

Алонзо

(до Фердінанда і Міранди)

Подайте ваші руки. Хай навік
Одчай і жаль охоплять заздре серце,
Що вам не зичить щастя!

Гонзало

Так! Амінь.

Входить Аріель з капітаном і боцманом, які ідуть
за ним, здивовані.

Королю, гляньте! Більшає наш гурт!
Казав же я, що шибениця жде
На цього молодця, отож у морі
Він не потоне.

(До боцмана).

А чому, блюзніре,
Ти лаявся на морі так завзято,

А на землі замкнув свій рот? Кажі,
Які новини?

Б о ц м а н

Новина найкраща:

Що короля із почетом його
Живими бачу. Друга новина,
Що корабель, години три тому
Цілком розтрошений, тепер стоїть
Обладнаний і цілий, як тоді,
Коли на ньому вирушили в мандри.

А р і е л ь

(нишком до Просперо)

Це я, мій пане, як туди літав,
Таке зробив.

П р о с п е р о

Мій Аріелю спритний!

А л о н з о

Тут кояться події надприродні,
Що далі — то дивніші!.. Розкажіть же,
Яким ви чином опинились тут?

Б о ц м а н

Королю мій, якби я певен був,
Що це не сон!.. Однак я постараюсь
Все розповісти. Мертвим сном поснувши,
Ми — хтозна-як! — у трюмі опинились.
Нас пробудили верески і крики,
Виття, ревіння, дзенькіт ланцюгів
І безліч інших страхітливих звуків.

Ми кинулись на палубу, на волю,
Та й бачимо — стоїть наш корабель,
Відважний, справний, справді королівський.
Наш капітан аж підстрибнув, коли
Його побачив отаким. Раптово,
Як уві сні, щось підхопило нас
І от сюди перетягло.

Аріель

Ну як?

Я добре діяв?

Просперо

Пречудово, духу!

Ти будеш вільний!

Алонзо

Ще ніхто з людей

Не потрапляв у лабіринт дивніший
За той, в якому заблукались ми.
Природа тут не все з'ясує нам,
Хіба який оракул розтлумачить.

Просперо

Королю, не обтяжуйте свій розум
Розгадками оцих предивних справ.
Я на дозвіллі все вам поясню,
І стане імовірним дивовижне.
А поки-що розвеселіться, киньте
Про лихо й думать!

(Нишком до Аріеля).

Підійди-но, духу.

Ти полети звільни від наших чарів
І Калібана, й спільників його.

Аріель виходить.

Як відчуваєте себе, королю?
Здається, в вашім почиті було
Ще кілька диваків, забутих вами?

Входить Аріель, женучи перед собою Калібана, Стефано й Трінкуло, вбраних у крадену одіж.

Стефано

Кожен хай турбується про інших, а про себе і не думає.

Все залежить од фортуни. *Coragio* *, браве страховиську, *coragio*!

Трінкуло

Якщо ці два шпики на моєму лобі не піддурюють мене, то бачу прегарне видовище.

Калібан

Сетевосе! Які могутні духи
Зібрались тут! Який мій пан величний!
Боюсь його покари.

Себастьян

Ха-ха-ха!

Антонію, а що це за чудиська?
Чи можна їх за гроші нам придбати?

Антоніо

Гадаю, так. Одне з них — справжня риба,
Придатна, видається, ще на продаж.

* Сміливіше (*ital.*).

П р о с п е р о

Панове, гляньте ви на їхні пики,
Скажіть, хіба тут може бути чесність?
Цей раб потворний — син лихої відьми,
Яка собі чаклунством підкорила
І місяць, і припливи та відпливи.
Утрьох вони мене пограбували
Та ще й забить мене підмовив їх
Цей напівчорт, диявольський байстрюк.
Ви знаєте тих двох — вони є ваші,
А цю, пільмою зроджену, личину
Я заберу — мені належить він.

К а л і б а н

Тож він мене до смерті заскубе!

А л о н з о

Он Стефано, мій ключник-опияка!

С е б а с т ь я н

Та й зараз п'яний — де він взяв вина?

А л о н з о

І Трінкуло такий же — на ногах
Не може встоять. Де вони знайшли
Отой напій, що їх отак прикрасив?
Ану, признайся, де ти налигавсь?

Т р і н к у л о

Я налигався, як востанне вас бачив,— такого тоді
лигнув розсолу, що його мої кістки повік не забудуть.
Мені тепер і мухи не страшні!

С е б а с т ь я н

А як тобі тут, Стефано, живеться?

С т е ф а н о

О, краще ви мене і не чітайте,—
Від Стефано лишилися тільки корчі.

П р о с п е р о

Королювать на острові хотів ти?

С т е ф а н о

Який би з мене був король? Болячка!

А л о н з о

(показуючи на Калібана)

Ніколи я таких потвор не бачив.

П р о с п е р о

Потворний він і вдачею, і тілом...
Ану, залазь в печеру і тягни
Туди друзяк. Як хочеш заробити
Пробачення, то прибери там гарно.

К а л і б а н

О, я зроблю це і надалі буду
Обачніший. Який віслок із мене!
Вважав за бога я того п'яничку,
Вклонявся дурню.

П р о с п е р о

Геть ідіть звідсіль!

А л о н з о

А речі покладіть там, де взяли їх.

С е б а с т ь я н

Або, вірніше,— де покрали їх.

Калібан, Стефано, Трінкуло виходять.

П р о с п е р о

Королю, вас і почет ваш я прошу
До мого гроту бідного ввійти,—
Там ви спочинете цієї ночі,
А я почну вам розповідь. Ви з неї
Дізнаєтесь про все моє життя,
Про всі пригоди, що зі мною стались,
Відколи я на острів цей прибув.
Так непомітно ніч мине, а вранці
На корабель я всіх вас одведу
І разом до Неаполю ми рушим,
Де сподіваюсь бути на весіллі
Дітей коханих наших, а звідтіль
Поїду до Мілану. Час надходить
Подумать про могилу.

А л о н з о

Я охоче

Почую повість вашого життя,—
Для наших вух це буде дивовижа.

П р о с п е р о

Я розповім усе і обіцяю
Вам тихе море, і попутний вітер,
І сповнені вітрила, щоб здогнати
Ваш королівський флот.

(До Аріеля).

Мій Аріелю,

Зроби оце і до своїх стихій
Вертайся вільний! Хай тобі щастить!
А вас, панове, прошу я сюди.

Виходять.

Е П І Л О Г

(виголошує Просперо)

Я, зрікшись чарувань своїх,
Покластись лиш на себе міг,
Та власна сила замала,
Щоб вирішати значні діла,
Тож мусить вирішити люд,
Чи кинути мене отут,
Чи, рушивши в зворотну путь,
Мене в Неаполь одвезуть?
Я сподіваюсь, що мені
Не жити більш на чужині.
Я знову герцогство посів,
Зласкавився до шахраїв,
Нехай би оплески хвали
Моїм вітрилам сил дали,
Напнувши їх, як буревій,
Інакше добрий задум мій
Поникне марно, згине враз,
Хоч мав потішити він вас.
Я втратив свій чаклунський чар,
Над духами вже не владар,
Єдина сила в мене є:
Благання запальне моє, —
Якщо воно безсиле теж,
Проймусь я розпачем без меж.
Ні, я благатиму — ачей
Зласкавляться серця людей!
Простяться всім гріхи земні,
Простіть же гріх мій і мені.

П Р И М І Т К И

КОРОЛЬ ЛІР

Трагедія написана в 1605 або в 1606 році.

ДІЯ ПЕРША

¹ Геката — за грецькою міфологією, богиня пекла і володарка всього таємничого.

² *І дикий скіф, чи той, хто пожирає
Своїх дітей...*

Геродот розповідає про звичай древніх скіфів з'їдати своїх старих батьків і дідів, а не дітей.

³ *Не зважуйся ставати між драконом
І лютістю його!*

Тобто і предметом його гніву.

⁴ *Щоб це ствердити, ось вам і корона —
Діліть її.*

В тексті — coronet, зменшувальне від crown — корона.

Критики звернули увагу на те, що Лір віддає дочкам лише

малу, тобто герцогську, корону, і висловлювали припущення, що велику корону як емблему суверенної влади він вирішив зберегти для себе.

Був висловлений здогад, що цю малу корону Лір спершу мав намір віддати Корнелії, щоб виділити її з-поміж сестер, і що в цьому полигав його таємний задум.

⁵ Аполлон — за грецькою міфологією, бог світла і мистецтва.

⁶ *...Як Том із Бедлама.* — Том — прізвисько, яке часто давали божевільним.

Бедлам — дім для божевільних у Лондоні.

⁷ *О! Ці затемнення віщують розбрат! Фа, соль, ля, мі!..* — Едмунд висміює тих, хто згодний пояснювати всі вчинки людей наслідком руху зірок.

Чотири ноти, названі Едмундом, коли взяти їх разом, створять какофонію.

⁸ *...Не їм рибу.* — Це означає: бути вірним, чесним, у протиставлення до католиків-«паністів», які їли рибу в піст.

⁹ *Коли б я мав монополію на дурощі!..* — При Якові I роздача торгових монополій приватним компаніям і окремим особам (особливо з числа придворних) досягла розмірів, які викликали загальне незадоволення і неодноразові протести з боку парламенту.

¹⁰ Глостер — в даному разі місто.

ДІЯ ДРУГА

¹ *Я розішлю портрет по всій країні!..* — В часи Шекспіра такий спосіб розшуку злочинців вже мав місце.

² *Ліпсберійська загорода* — жартівливий вираз. Його треба розуміти як «от я тебе спіймаю на зубок».

³ Сарумська рівнина — славилась гусьми.

⁴ Камелот — замок казкового англійського короля Артура.

⁵ ...*А ти зазнав стільки лиха через своїх дочок, що й за рік не перекажеш.*— В оригіналі гра слів: *doLOUR* (скорбота, печаль) і *dollar* (долар).

⁶ *Ми віддамо тебе в школу до комахні...*— Ця тирада блазня — відповідь на перше запитання Кента. Іронічний зміст її: «Якщо ти не знаєш, чого король прибув з малим почтом, ти не знаєш і інших простих істин». Слуги Ліра знали, коли можна було від нього поживитись.

ДІЯ ТРЕТЯ

¹ ...*Свячена вода...*— Тут ідеться про придворні лестощі.

² Мерлін — чарівник і пророк, що нібито жив наприкінці V і на початку VI ст. н. е. Лір, за Холінshedом, жив у IX в. до н. е.

³ П'ять здібностей розуму — пам'ять, уява, фантазія, добрий глузд і судження.

⁴ Флібертіджібет — один з бісів, згадуваних в книзі Харснета «Викриття чудесних папистських крутіств».

⁵ Вітольд — святий, який вважався захисником від мари, що її нібито насилала на людину нечиста сила.

⁶ ...*Нерон вудить рибу в озері Мороку.*— Гадають, що ця згадка Нерона підказана Шекспіру Рабле (англійський переклад «Гаргантюа» з'явився на світ в 1592 р.); див. «Гаргантюа», кн. II, розділ 30, де Епістемон розповідає про те, як він проводив час у царстві мороку великих грішників світу цього. Але в Рабле Нерон грає на флейті, а на вудочку ловить (і не риб, а жаб) імператор Троян.

⁷ *«Через річку, Бетсі, плинь!»* — Едгар починає, а блазень підхоплює уривок із старовинної англійської балади.

⁸ *Гей, пастушку...* — Також уривок з балади.

⁹ *Ви скажете, може, що це перське убрання...* — Тобто вбрання по-східному розкішне.

¹⁰ *А я ляжу спати опівдні.* — Ці слова блазня — природна відповідь на зауваження Ліра «Ми повечеряємо вранці» — сприймаються як жорстокий в даній ситуації жарт. Проте деякі коментатори вбачають в цій репліці блазня інший, прихований зміст. Справа в тому, що це — останні його слова, отже, в них — натяк, що він скоро зникне зі сцени.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

¹ *Як брат мій...* — Тобто герцог Корнваль.

² *Була б утіха нам, якби могли
Тиранову ми ошукати волю,
Життя втерпевши.*

Тобто вкоротити собі віку краще, аніж стати рабом тирана.

³ *...Тебе від смерті, батьку!* — Едгар не зраджує себе, кажучи батьку, оскільки це загальна формула, з якою звертались до старої людини.

⁴ *Цей капелюш...* — Ці слова, що переривають «проповідь» Ліра і звертають його думки на інше, коментатори пояснюють тим, що Лір, ставши в позу проповідника, тримає перед собою капелюш.

Але можливе і інше пояснення: в своєму маячному стані Лір раптом помічає войлочний Едгарів капелюш і далі говорить, вказуючи на нього.

⁵ *Ні, паночку...* — Тут і в двох подальших репліках Едгар, вдаючи з себе простого селянина, в оригіналі говорить соммерсетським наріччям.

МАКБЕТ

Трагедія написана в 1606 р.

Ді й о в і о с о б и

¹ *Макбет* — шотландський король (царював 1040—1057).

² *Сержант*.— В оригіналі *sergeant*; так в середньовіччя називались дрібні васали, що не мали звання рицарів і з'являлись на військову службу на коні.

³ *Три відьми*.— В часи Шекспіра по всій Англії палали вогнища, на яких спалювали жінок, звинувачених в чаклунстві. Книги, в яких існування відьом заперечувалось або бралось під сумнів, вилучались і прилюдно спалювались у вогнищах. Проте Холінshed, англійський історик XVI в., в якого Шекспір запозичив загальні контури сюжету своєї трагедії, гадав, що Макбет бачив не «звичайних» відьом. «То були,— пише Холінshed,— три віщі сестри, тобто богині долі, або інші чарівні істоти». В тексті шекспірівської трагедії про відьом також говориться як про віщих сестер. У староскандинавських віруваннях «віщими сестрами» були три норни, що нагадували три парки старогрецької міфології, які нібито панували над долею людей.

Д І Я П Е Р Ш А

¹ *...Котик!.. Крекче жаба*.— За віруванням тої епохи, чорний кіт і жаба були постійними супутниками відьом; під личиною цих тварин нібито приховувались біси.

² *Табір коло Форреса*.— *Ф о р р е с* — резиденція короля Дункана, розташована між Файфом, де відбувається битва, і Інвернесом, де перебував Макбет.

³ Керни і галогласи—ірландські воїни: перші—легко озброєні вершники, другі—піші, важко озброєні.

⁴...*Наче дві гармати,
Подвійними зарядами набиті...*

звичайний для Шекспіра анахронізм: в XI в., в якому відбувається дія трагедії, гармат ще не було (порох винайдений в XIV ст.).

⁵ Та н — старовинний шотландський титул, що відповідає англійському барону.

⁶ Белона — богиня війни в старогрецькій міфології.

⁷...*Безхвостий щур несигий...*— За повір'ям тої епохи, відьма могла перекинутися в щура, але тільки безхвостого.

⁸ Сі н е л — батько Макбета.

⁹ *Я не хочу шагів
Чужих.*

Ці слова Макбет мовить в переносному значенні, але не виключений і паралельний прямий смисл.

В 1605 р., незадовго до написання «Макбета», подібна церемонія була здійснена над особою, зведеною в сан лорда Скона, про що Шекспір міг знати.

¹⁰ *Дарує титул принца Кемберленда.*— В старовинній Шотландії — титул наслідника престолу.

¹¹ *О світло зір! Ти променів не мий...*— Це звернення Макбета вказує не на час цієї сцени, а на час уявного моменту здійснення убивства.

¹² ...*Голе немовля...*— неясне місце в оригіналі, яке по-різному тлумачать коментатори.

Можливо, що тут пропущено щось складальником (вперше трагедія була надрукована лише в 1623 р., тобто через сім років після смерті Шекспіра). Можливо, Шекспір мав тут на увазі алегоричний образ невинної жертви.

¹³ *Як бідний кіт у поговірці?*— Мається на увазі старовин-

не англійське прислів'я: «Любить кішка рибу, та боїться лапи замочити».

¹⁴ *Який же звір одкрив мені твій задум?* — З цих слів леді Макбет ясно, що ще до появи відьом Макбет замишляв убивство Дункана.

¹⁵ *...І стане розуму посуд*

Як перегінний куб.

Маються на увазі перегінні куби алхіміків.

Д І Я Д Р У Г А

¹ *Хай папі, мій напій приготувавши,
Мені подзвонить.*

В оригіналі posset — особливий напій,, який звичайно пили перед сном,— підігрите вино з молоком і прянощами.

² *...Немов Тарквіній.*— Макбет згадує легендарного старогрецького царя Тарквінія, що збезчестив Лукрецію, дружину римського патриція.

³ *...Крав сукно з французьких штанів.*— Коментатори пояснюють, що французькі штани, які в той час вважались модними в Англії, були дуже широкими, а тому кравцям легко було красти матеріал.

⁴ *Горгона* — в античній міфології потвора, яка обертала в камінь кожного, хто насмілювався на неї погледіти.

⁵ *Дур* — скорочене ім'я Макдуф.

⁶ *Колм-Кіл* — гробниця шотландських королів на одному з Гебрідських островів.

⁷ *Скон* — старовинний шотландський замок, в якому відбувалось коронування шотландських королів.

ДІЯ ТРЕТЯ

¹ ...Отак і Цезар, кажуть,

Антонія картав.—

Марк Антоній, сподвижник Юлія Цезаря, став після вбивства Юлія Цезаря одним з трьох триумвірів. Цей образ запозичений у Плутарха, який розповідає, що один єгипетський віщун сказав Антонію: «Твій демон (або «геній», «дух», що охороняє людину) боїться демона Цезаря; і, будучи сміливим і високим, коли він сам, стає боязливим і несмілим, коли наближається до цього демона».

² ...*Гірканським тигром.*— Гірканією в Англії епохи Шекспіра називали область, розташовану на схід від Каспійського моря.

³ Сцена п'ята.

На думку більшості дослідників, ця сцена є вставкою, що належить перу Томаса Мільтона (1570—1627), автора феєрії «Відьма».

⁴ ...*Войовничий Сівард.*— тобто старий Сівард, граф Нортемберлендський, і його син — молодий Сівард.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

¹ Гарпія — потвора з тілом хижого птаха й обличчям жінки (антична міфологія).

² Банко — легендарний предок шотландського королівського дому Стюартів.

³ З двома державами, з потрійним жезлом.

Після смерті королеви Єлизавети (1603) англійський престол зайняв Яків I Стюарт, що став королем Англії й Шотландії («з двома державами»), а також королем Ірландії («з потрійним жезлом»).

ДІЯ П'ЯТА

¹ В х о д и т ь С е й т о н.— Сейтони були спадковими зброє-
посцями шотландських королів.

Можна гадати, що Сейтон не тому залишається вірний
Макбету, що співчуває йому, а тому, що боїться запламувати
славу свого роду.

² Чи грати дурня римського і впасти
На власний меч?

Невідомо, про кого тут ідеться — про Катона Утічеського, Мар-
ка Брута чи Марка Антонія, котрі наклали на себе руки після
того, як остаточно потерпіли поразку.

ТИМОН АФІНСЬКИЙ

Думки дослідників щодо часу створення трагедії розходять-
ся. За традицією, вважається, що Шекспір написав її в 1608 р.

ДІЯ ПЕРША

¹ Скоро ваша книга вийде? — Як тільки піднесу її.— Поет
хоче надрукувати свою книгу коштом Тимона. В Англії часів
Шекспіра меценати звичайно обдаровували грішми поетів, що
присвячували їм свої твори.

² Ita furor brevis est.— Гнів є коротке божевілля (лат.).

ДІЯ ДРУГА

¹ Ей, Варроне, здрастуй! — і далі: А, Ісідор! — Шекспір іноді
наділяє слуг іменами панів.

² «Корінф» — назва веселого закладу, що його утримує
дружина блазня.

³ Якби була в мене в роті різка, я відповів би так, щоб це пішло тобі на користь.

Тобто відлущував би нею.

ДІЯ ТРЕТЯ

¹ *Ось тобі три солідари.*— С о л і д а р — вигадана Шекспіром назва афінської монети.

² *..У Візантії?* — Один з анахронізмів Шекспіра.

³ *Сьогодні страви однакові для всіх.*

На званих обідах гостям іноді подавали різні страви, залежно від їх рангу.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

¹ *Лиця*

*Фарбуйте так, щоб коні в них могли
Загрузнути.*

Тобто, щоб вони могли загрузнути в рум'янах, немов у грязюці.

² Г і п е р і о н — одне з імен бога сонця Феба-Аполлона.

³ *Був би ти єдинорог, тебе погубили б гордість і шаленство...*— Ловили казкового звіра єдинорога нібито ось як: мисливець, роздратувавши єдинорога, ховався за деревом, і тоді розлютований звір вганяв ріг у дерево з такою силою, що вже потім не міг його висмикнути, і мисливці могли легко взяти звіра.

⁴ *...Плями цієї спорідненості...*— плями на шкурі леопарда.

⁵ *Океан так само*

*Не менший злодій: зал його хибкий
В сльозах солоних місяць розчиняє.*

Існувала думка, що місяць під впливом моря вкривався солоною росою, яка потім падала в море і збільшувала його об'єм.

БУРЯ

П'єса написана, треба гадати, в 1611 році.

Ді й о в і о с о б и

¹ П р о с п е р о — італійське (як майже всі імена в цій п'єсі), означає «щасливий».

² К а л і б а н — вважають, змінена форма слова «каннібал»; за іншим здогадом, це ім'я взято з циганської мови, якою «caliban» означає чорноту.

³ Т р і н к у л о — ім'я, що походить від німецького «trinken» — «пити», або французького «triquer» — цокатись.

⁴ М і р а н д а — «чудесна», «гідна подиву».

⁵ А р і е л ь — ім'я давньоєврейського походження; в середньовічній рабинській літературі так називається один з ангелів; вибір цього імені для означення «духу повітря» продиктоване співзвуччям цього слова з італійським «aria» — «повітря».

Д І Я П Е Р Ш А

¹ *Допоможи магiчний плащ мій зняти.*— Сила Просперо як чародія залежить від його магiчного плаща.

² Бермудські острови розташовані в Атлантичному океані, на північний схід від Антільських. На початку XVII ст. були колонізовані англійцями з Віргінії. В цьому районі часто бувають бурі. Тут одна з нерідких у Шекспіра географічних вільностей: перетинаючи Середземне море, флот Неаполітанського короля виявився біля побережжя Америки.

³ *...Отруйлива роса,*

Яку моя матусенька збирала

З гулих боліт воронячим пером...

Про подібне чаклунство відьом розповідається в латинському трактаті того часу «Про властивість речей» (1582). Там же згадується шкідливий південно-західний вітер, про який говорить далі Калібан.

⁴ *Сетебос.*— За Іденом, автором «Історії мандрівки в Західну і Східну Індію» (1877), цим іменем патагонці називали свого «головного диявола».

⁵ *Загинув він і почет весь, а з ними*

Міланський герцог вкупі з милим сином.

Мабуть, тут недогляд Шекспіра: син Міланського герцога у сценах, де розповідається про тих, хто врятувався під час аварії корабля, не згадується.

ДІЯ ДРУГА

¹ *Дідона*— карфагенська цариця, про яку розповідається в «Енеїді» Вергілія (пісня IV); часто згадується в творах Шекспіра.

² *В моїй державі я завів би лад...*

Всі ці слова Гонзало про ідеальний лад людського суспільства є прямим відбиттям того місця з «Досвідів» Монтеня (кн. I, розд. 30), де дається картина морально чистого життя дикунів.

³ *...Ні обгороджених земель...*— *Обгородження*— насильне вигнання селян з землі, яку присвоювали собі поміщики,— одна з форм початкового нагромадження капіталу в Англії (а також і в інших країнах).

⁴ *Ми б його стягли та й пішли б поночі на птахів полювати.*— За часів Шекспіра ходили полювати на птахів вночі, при світлі смолоскипів.

⁵ *...Не було б роззяви, який не дав би срібляка, щоб подивитись на неї.*— В часи Шекспіра в Англії показували за гроші заморські дива, а також привезених з Америки тубільців.

⁶ *Я тобі дам таке, що враз заговориш, котику.*— Натяк на англійське прислів'я: «Від хорошої випивки і кіт заговорить».

⁷ *...У мене нема довгої ложки.*— Натяк на прислів'я: «Хочеш їсти з дияволом, запасайся довгою ложкою» (бо інакше перехопить твою частку).

⁸ *Мені і вас, і ваших псів, і куш.*

За народним повір'ям, пляма на місяці зображає фігуру Каїна або якогось іншого великого грішника, приреченого жити на місяці. Він ніби стоїть там нерухомо біля куша.

ДІЯ ТРЕТЯ

¹ Живі ляльки—натяк на театр маріонеток або ляльковий театр.

² Єдиноріг—казкова тварина, описана багатьма стародавніми письменниками. Її зображували у вигляді коня з чорним рогом серед лоба.

³ Фенікс—в староегипетській міфології птах, що спалює себе через кожні 500 років і народжується з попелу; символ вічного відродження.

⁴ Гарпія—в античній міфології чудовисько, що має вигляд птаха з жіночою головою. Гарпії мучили людей і, будиши ненажерливими, з'їдали їх їжу. Мається на увазі, що Аріель—гарпія—пожер всі їства.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

¹ Маска—так в часи Шекспіра називались музикально-драматичні вистави на умовно-міфологічний сюжет.

² Ірида—в греко-римській міфології богиня райдуги і вісниця Юнони—покровительки жінок і шлюбу.

³ Церера—богиня родючості.

⁴ *Священні пави вже до нас летять...*— Пава вважалась священною птицею Юнони.

⁵ П а ф о с — місто на острові Кіпрі, де нібито жила Венера.

Д І Я П'Я Т А

¹ *Ви,*

Напівляльки, при місячному сяві

Толочите на пасовиську трави,

Аж потім їх і візці не їдять.

За народним повір'ям, латки буйної і соковитої трави на рівнинах в Англії є місцем, де танцюють вночі ельфи і феї; скотина нібито не їсть цієї «зачарованої» трави.

З М І С Т

	Стор.
Король Лір. Переклад Максима Рильського	5
Макбет. Переклад Юрія Корецького .	211
Тимон Афінський. Переклад Василя Мисика	345
Буря. Переклад Миколи Бажана . . .	497
Примітки	633

УИЛЬЯМ ШЕКСПИР

Т о м 3

Король Лир
Макбет
Тимон Афинский
Буря

(На українском языке)

Редактор *В. Г. Струтинський*
Художне оформлення *Д. І. Кульбака*
Художній редактор *Б. Л. Тулін*
Технічний редактор *О. П. Яхніс*
Коректор *Г. М. Клименко*

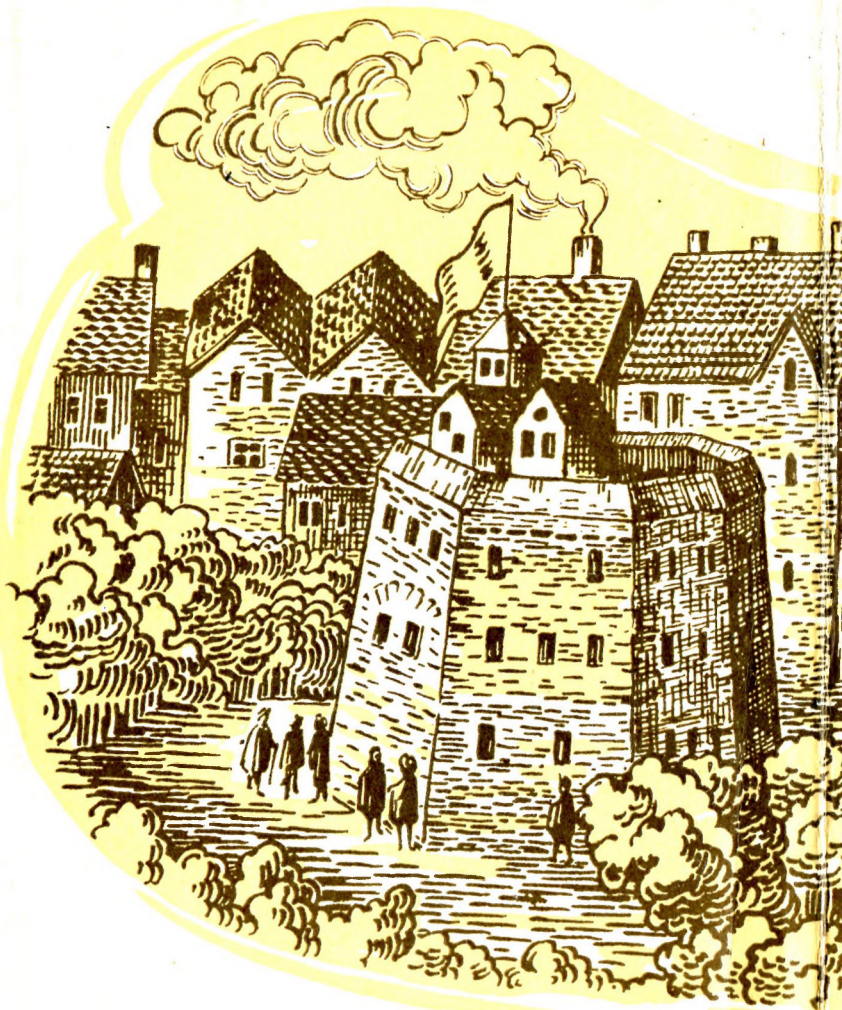
*

Здано на виробництво 31/І 1964 р.
Підписано до друку 9/ІІІ 1964 р.
Формат паперу 70×108¹/₃₂. Фізичн. друк. арк. 20,25.
Умовн. друк. арк. 27,74. Обліково-видавн. арк. 21,172.
Ціна 79 коп. Замовлення 432.
Тираж 5000.

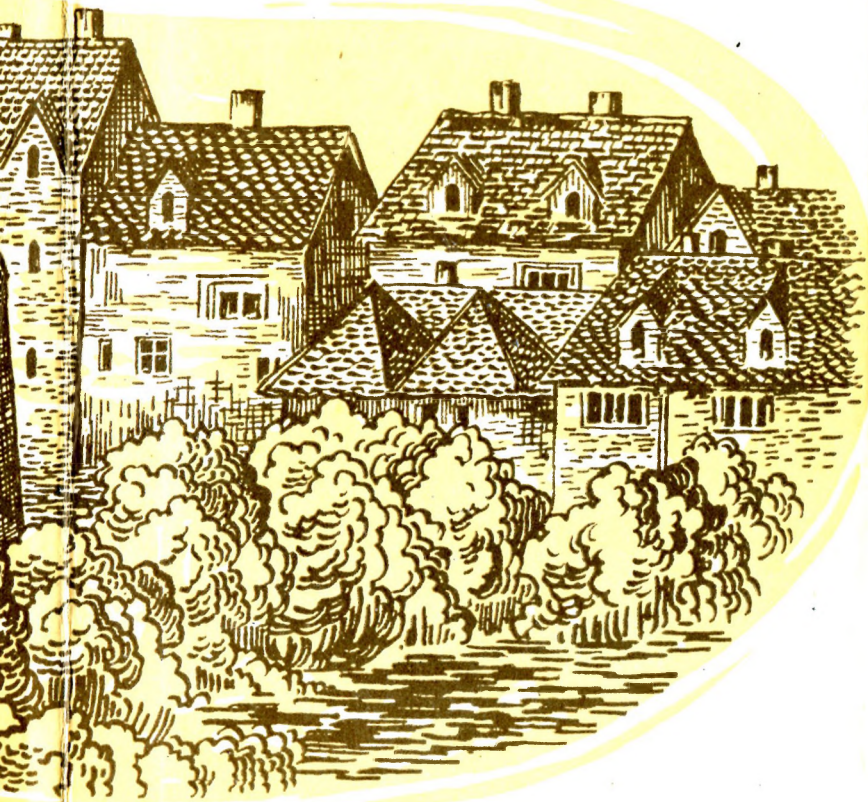
*

Видавництво художньої літератури «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.

4-а поліграффабрика
Державного комітету Ради Міністрів
Української РСР по пресі,
Київ, пл. Калініна, 2.

1564 - 1964

УІДЛЯМ ✠
ШЕКСПІР

ZURICH

1850
1851
1852
1853
1854
1855
1856
1857
1858
1859
1860

1850
1851
1852
1853
1854
1855
1856
1857
1858
1859
1860